

Yakın Tarihimizi Sorgulamak

Prof. Dr. Sina Akşin

YAKIN TARİHİMİZİ SORGULAMAK

Prof. Dr. Sina Akşin

2. Baskı

arkadaş YAYINEVİ
Mithatpaşa Cad. 28 / C Ankara
Tel: +90 312 434 46 24 (4 hat)
Faks: +90 312 435 60 57
e-posta: info@arkadas.com.tr
www.arkadas.com.tr

ISBN: 975-509-492-X

ANKARA, 2007

2. Baskı

Redaksiyon : Kenan Yıldırım, Özlem Aksu
Yayına Hazırlık : Selen Y. Kölay, Zeynep Kopuzlu
Sayfa Düzeni : Neslihan Atay
Kapak Tasarımı : Mehmet Yaman
Baskı : Özkan Matbaacılık ve Gazetecilik Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Attila İlhan'ın "Bir Millet Uyanıyor" çağrısının zamanlamasına dikkat etmeliyiz. Bu, yarım yüzyılı aşan bir süredir başımıza örülen Karşıdevrimin iflas borusudur. Karşıdevrim, yarattığı pisliklerin içinde debelenerek batmaktadır. Karşıdevrimi ve pisliklerini, büyük bir vatanseverlik ve namus dalgası, tarihin çöplüğüne boşaltacaktır.

Vatanseverlik, yurtseverlik, demokrasinin olmazsa olmaz nitelikleridir. Eski Yunan'da, Atinalı Atina'yı; Ispartalı Isparta'yı; Miletoslu Miletos'u; Bergamalı Bergama'yı severdi. Eski Roma'da Romalı Roma'yı severdi. Severdi demek, sahiplenirdi demektir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Yurdunu sevmeyen, yurdunu sahiplenmiyor demektir. Dolayısıyla yurttaş değildir, yurttaş olamaz. Zamanımızın demokrasileri de yurtseverlik temeli üzerine yükselmiştir. Bizde, onca eğitimlerine rağmen yurdunu sevmemeyi bir marifet sayan sivil toplumcu İkinci Cumhuriyetçilerimiz, korkunç bir yanılgı, "gaflet, dalalet, hatta hıyanet" içindedirler. Yaptıkları, soysuzluktur.

İsmet İnönü, İnönü muharebelerinde, Mudanya'da, Lozan'da, Atatürk'ün başbakanı olarak, Köy Enstitülerine hız veren kişi olarak bir yıldızdı. Ama aynı devlet adamı, zamanı gelmeden, çokpartili dizgeyi getirerek ülkeye ve bu arada partisine, büyük bir felaket kapısı açmıştır. CHP ondan sonra (1946 seçimi dışında), pek az seçim kazandı; hiçbir zaman tek başına iktidar olmadı (yine 1946 dışında). Seçimleri şaşmaz bir biçimde hep şeyhlik-ağalık düzeni kazanmıştır. Oysa 10-15 yıl daha geçseydi, on binlerce Köy Enstitülü öğretmen daha, aydınlanma erleri olarak köylere yayılmış olacaktı; yüz binlerce insan, Halkevleri ve Halkodalarında kültür ve sanatla haşır neşir olacak, onlar da büyük Türk aydınlanmasının birer öğesi

olacaklardı. Tüm bunlardan sonra gelecek olan çokpartili dizge, büyük olasılıkla sağlıklı işleyebilecekti.

Öyle anlaşılıyor ki İnönü, Sovyet tehdidi karşısında paniğe kapılmıştı. Daha önce I. Dünya Savaşı sonundaki yenilgi sırasında, çiftçi olmak istemesi gibi ya da 1965 seçimleri öncesinde TİP karşısında "Ortanın Solu" demek zorunda kalışı gibi ya da Atatürk'ün başbakanlığından ayrılması durumunda olduğu gibi... Bir panik, büyük bir korku olmasa, Terakkiperver ve Serbest Fırkalar fiyaskolarını hesaba katar ve acele bir karar almazdı gibi görünüyor bana.

Küreselleşmenin, yani Batı emperyalizminin büyük saldırısı karşısında 1950'den beri süregelen Kısmi Karşıdevrim, daha tehlikeli bir hal aldı, fakat bir kazancımız oldu. Atatürkçülüğün, Atatürk Devrimi'nin ne olduğunu kavradık. 1989'da Atatürkçü Düşünce Derneği kuruldu ve hemen ardından Atatürkçüler faili meçhul cinayetlere kurban gitmeye başladılar. Bu, emperyalizmin ve yakın müttefiki şeyhlik-ağalık düzeninin ne denli ürkmüş olduğunun bir ifadesiydi; çünkü Atatürkçülüğün anlaşılması, Kısmi Karşıdevrimin anlaşılması demekti. Dolayısıyla, Türkiye'nin nasıl kurtulacağının da anlaşılması... Atatürkçülükte, Atatürk Dönemi siyasalarında Türkiye'nin kurtuluş reçetesi yazılıdır. İşimiz aslında hiç de zor değildir.

Bu kitapta, *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* kitabımdan beri yazmış olduğum yazıları topladım; daha eskilerden bazı yazılarımı da ekledim. Bir şey daha belirtmek istiyorum. Kitapta bulunan Bağımsız Cumhuriyet Partisiyle ilgili metinler, benim hazırladığım ve kimisi partinin Merkez Yürütme Kurulu'nda ele alınıp olumlu karşılanmış belgelerdir. Fakat Partinin diğer organlarında görüşülüp kabul edilmedikleri için resmi belgeler değillerdir.

Sina Akşin
Ankara, Eylül 2006

Ulusal Cepheyi Kurmanın Sırası Gelmiştir

Genel seçimler yaklaşırken yine açmaz içindeyiz, her zamanki gibi, çünkü bizde seçimleri 1946'dan sonra her seferinde Karşıdevrim kazanmıştır. İşin kötüsü, önceleri bu, Kısmi Karşıdevrimdi. 2002'de ise "değiştiğini" söyleyen Tam Karşıdevrim kazandı. Yani, Türkiye'nin "İran" olmasını isteyenler. Aslan seçmenimiz sağdan bunalınca almaşığı, Avrupa'daki gibi solda ya da aşırı solda değil de aşırı sağda buluyor. Kuşkusuz bu, bir az gelişmişlik durumu.

Anamuhalefet konumundaki CHP'ye bakıyoruz. CHP 1950'den beri büyük tutarlılıkla izlediği "sadık muhalefet" ve "Karşıdevrim seyircisi" rolünü oynamakta. Atatürkçü seçmenin kerhen kendisine vereceği oylara razı. Onun için, Atatürk Devrimi'nin çizgisini destekleyen güçlerin önümüzdeki seçimde ilk kez ortaya çıkıp varlık göstermesi gerekiyor. O zaman belki CHP de "titreyerek" kendine dönebilir. Bu yazıda bunun nasıl olabileceği gösterilmeye çalışılıyor.

Türkiye bugün yokuş aşağı gitmektedir. 'Aracımızı' denetim altına almazsak, korkunç bir kazaya uğrayacağımız kesin gibi görünmektedir. Ne var ki bir yandan devletlilerimiz, bir yandan aslan medyamız ve onlara alet olan sözüm ona aydınlarımız, sünnet çocuklarını avutan palyaçolar gibi, bize hiçbir şey yokmuş, işler yolundaymış izlenimini vermek için var gücüyle çabalıyorlar. Bir an önce uyanmamız gerekiyor. Yurtseverlerin, bu gidişe hayır demeleri ve iktidara gelip Atatürk Devrimi'ni kaldığı yerden sürdürmeleri gerekiyor.

Bu acıklı duruma nasıl düştüğümüzü kısaca anımsatayım. *Dostlar, bizi borca batırdılar ve borçkolik olduk.* Kim batırdı? "Günümüzde medeniyet, kredi medeniyetidir", "Borç yiğidin kamçısıdır" diyen; ne kadar borç para gerektiğini soran gazeteciye "Sınır yok, ne kadar olursa" diyen devletlilerimiz batırdılar. "Almasaydınız, almasaydık" diyenler oluyor. Doğru, ama borç verenlerin de günahı,

sorumluluğu yok mu? Onların da var. Sermayenin en az tehlikeli, en 'rahat' yatırımı, borç vermektir. Ticarete, sanayiye yatırım yapmak demek, uğraşmak, didinmek, baş ağrısı demek. Verirsin borcu, yan gelip yatarsın, faizleri toplarsın. O bakımdan, para babaları borç verebilmek için ülkelerin devletlilerinin ağzından girip burnundan çıkar, kandırmak için her çareye başvururlar. Gündelik yaşamımızda, banka memurlarının sokaklarda bile bizi çevirip kredi kartı vermek için nasıl yırtındıklarını görüyoruz.

Böylece borca batarsınız. Para babalarının devletleri de –ki bunlar emperyalist devletlerdir– borcà batık bir ülkenin nasıl boynu eğik olduğunu bildikleri için, sizi borca batırmak için ayrıca çabalarlar. Devletlilerinize borçlanmanın ne denli hoş, şık bir şey olduğunu fısıldarlar. Başka şeyler de yaptıklarından kuşkunuz olmasın!

Borca batmak korkunç bir şey. Kişisel yaşamınızda borca batık olmanın hatta, yalnızca borçlu olmanın bize ne denli kötü bir duygu yaşattığını hepimiz biliriz. Aynı duyguyu devleti yönetmekle yükümlü devletlilerimiz duymadılarsa ve duymuyorlarsa, bunlara hangi sıfat ya da sıfatları yakıştıracağız? Ya, seçimlerde bu gibilere sürekli, kuzu kuzu oy verenler? Onlara da vereceğimiz sıfatlar olmalıdır. Tabii, bu dizgeyi (çokpartili dizgeyi) zamanı gelmeden başımıza saran kişiyi –İsmet İnönü'yü– de tarih önünde değerlendirmemiz, adaletin gereği olacaktır.

Borca batmak korkunç dedik ama daha da korkuncu var. O da borçkolik olmak. Asıl korkunç olan bu. Bilirsiniz, alkolik sürekli içer. İçkisiz kalamaz. İçkişiz kalırsa öleceğini sanır. Ne yapıp yapıp içki bulmak zorundadır. Ona bir kadeh getirene, velinimet diye sarılır. İşte borçkolik de bir borç daha almazsa öleceğini sanan kişi ya da devlettir. Borçkoliğin işi bitiktir. Bir borç daha almak için her şeyi yapmaya hazırdır. Emperyalizm için mükemmel bir kurbandır. Ne yazık ki Türkiye de borçkolik oldu. Bir borç daha alacağız diye her şeyi yapıyoruz. Tarım ve hayvancılık Türkiye'de yokuş aşağı gidi-

yor. Ulusal kuruluşlarımızı haraç mezat satıyoruz. Bize bir borç daha getiren Kemal Derviş'e kurtarıcı diye sarıldık. Partilerimiz, alacaklılarımızın bu yakışıklı, bizim dilimizi konuşan temsilcisini, ondan gördükleri her türlü hor muameleye aldırmadan, paylaşamaz oldular. Oysa borçkolik olan bizlere bir borç daha getiren birisinden başkası değildi o. Köylümüzün canına okumamızı, ulusal varlıklarımızı haraç mezat satmamızı –alacaklılarımızın adına– isteyen oydu. Biz de borçkolik olduğumuz için o ne dediyse yaptık.

Oysa borçkoliğin, "borç almazsam ölürüm!" korkusu, bir yanılsamadır. Borç almazsa rahatsız olur ama ölmez. Aslında borçlunun durumu ne denli hassassa, alacaklınınki de öyledir. Alacaklı da alacağını alamamaktan korkmaktadır. Gerekiyorsa bu uğurda özveriye de hazırdır. Onun için borçlu, alacaklıyı çağırıp "Borcumu ödeyebilmem için faiz oranı şöyle, vadeler böyle olsun." diye pazarlık etme olanağına sahiptir. Alacaklı da eli sopalı değilse, gelip borçluyla uyuşmak durumundadır. Tabii, alacaklının eli sopalıysa, borçlu da çaresiz biriyse, borçlu mahkumdur ama borçlunun da sopası varsa, çok güzel pazarlık yapabilir!

Belki duymuşsunuzdur, bu konuda bir Yahudi fıkrası vardır: Mişon, komşusu İzak'a borçluymuş, fakat gününde ödeyecek durumu yokmuş. Ödeme günü yaklaştıkça Mişon gece uyuyamaz olmuş. Sonunda uykusuzluk canına tak etmiş. Pencereyi açıp komşusuna seslenmiş: "İzak" demiş "sana hani şu borcum var ya, onu gününde ödeyemeyeceğim." İzak'a durumunu itiraf ettikten sonra rahatlayan Mişon, yatıp uyumuş. Uyumadan önce karısına "Biraz da o uykusuz kalsın." demiş. İşte Türkiye'nin de alacaklılarını toplayıp "Şu faiz miktarını, şu vadeleri bir konuşalım." demesi gerekiyor.

Acıklı durumumuzun ikinci ayağı AB tutkusudur. 1987'de Özal hükümetinin tam üyelik başvurusuyla birlikte Avrupa 'rüyalarımıza girdi', bir tutku oldu. AB'ye tam üye olacaktık ve her şey düzelecekti. Herkesler iş bulacaktı; isteyen Avrupa'da, isteyen Türkiye'de

oturacak, refaha kavuşacaktık. Gençler, uygun işler bulup mutlu olacaklardı. Herkes bir anda uygarlaşacaktı; gişelerde sıraya uyulacak, yerlere tükürülmeyecekti. Demokrasi tıkır tıkır işleyecekti vb... Bu, tam bir yeryüzü cenneti tasavvuruydu. Artık siyaset AB hesaplarına göre yapılıyor, Türkiye'yi AB üyeliğine biraz daha yaklaştırdıklarını düşünen, ileri süren siyaset adamları, seçim kazanacaklarına inanıyor, ona göre seçim kampanyası yürütüyorlardı.

Alacaklılarımız dayatmalarda bulunuyorlardı. Örneğin Kemal Derviş'in ünlü, "15 günde 15 yasa" dayatması... Sonra AB'nin "uyum paketleri" dayatmaları. Bu dayatmaların içinde bize yararlı sayılabilecek şeyler yok mudur? Kuşkusuz var! Polisin eline düşerseniz, bu dayatmalardan biri olan yeni CMUK'un insan haklarına uygun, güzel hükümlerinden yararlanabilirsiniz. İkinci Cumhuriyetçi gazetelerimiz, bu "güzelliklere" aldanarak ya da aldanmış görünerek, toptan, bütün dayatmalara övgüler, güzellemeler düzüyorlar. Bu arada Türk tarımının, hayvancılığının çökertilmesini, ulusal kuruluşlarımızın yağma edilmesini de alkışlıyorlar. Onlara göre, biz adam değiliz; biz kendi kendimizi adam edemeyiz; 12 Eylül çukurundan çıkamayız. Bunu olsa olsa AB ve/veya ABD yapacaktır. Onlar bizi adam edecek, zenginleştirecek, uygarlaştıracaktır.

Oysa bakıyoruz, Türkiye'yi adam edecek asıl konularda bir dayatmaları, bir yardımları yok. Örneğin, bize layık olabilmek için, "eğitiminizi düzeltin; sınıf mevcutları otuzu geçmesin; kızlar okutulsun; zorunlu eğitim 12 yıl olsun," gibi bir talepleri yok. "İşsizliği, yoksulluğu azaltın; bir sanayileşme programı yapın; demiryollarınızı, denizyollarınızı adam edin; köylüleri kalkındırın, çiftçilere teknik eğitim verin; kooperatifleşsinler," diye bir istekleri yok. Bu yönlerde gelişmeyi sağlayacak yoğun yatırımları yok; "Bu berbat anayasanızı atın, yenisini yapın" demiyorlar. Varsa yoksa kendilerinin ve adamlarının rahat edebilecekleri bir hukuk ve maliye düzeniyle ilgili talepler. Ve bol bol merkezkaççı talepler: bol bol ademi merke-

ziyet, azınlıkları, Kürtleri, Alevileri, Hıristiyanları ilgilendiren konular. Benzetmek gibi olmasın, tıpkı Tanzimat'taki gibi...

Yeniden başa dönelim. Bu gelişmelere kim kapıyı açtı? Zamanından önce, Köy Enstitüleri Kanunu'ndan sonra henüz beş yıl geçmişken, çokpartili dizgeyi getiren İsmet İnönü! Bu kapıdan, bir daha hiç çıkmamacasına, mutlaka oyların % 50'den fazlasını alarak (yani her seçimi mutlaka ama mutlak kazanarak) kim girdi? Kısmi Karşıdevrim. Böylece Atatürk Devrimi dönemi kapandı (1950); Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yeni dönemi başladı: Kısmi Karşıdevrim Dönemi. Ama CHP'nin 1946-1950 iktidarı döneminde de Karşıdevrimin kimi temellerinin atıldığını görüyoruz.

Bugün Türkiye'mizin burun buruna geldiği yıkım, işte Kısmi Karşıdevrimin eseridir. Kısmi Karşıdevrim diyorum, ama bugün şeriat partisinin tek başına iktidarda olduğuna bakılırsa, belki de Cumhuriyet tarihimizin üçüncü bir dönemi başlamak üzere olabilir: Tam Karşıdevrim Dönemi. Şeriat iktidarı şimdi dikkatle yürüyor, fakat bu gidişle cumhurbaşkanlığı (ve ona bağlı sayılabilecek nice kurumlar) onların elinde olacağına ve AB bu hükümetimizden pek hoşnut olduğuna göre, bu yönde ani bir gelişme olabilir. Bir anda ülkenin "iklimi" değişebilir ve artık kimse (ordu dahil) şeriatın önüne geçemez. Bizi AB'ye almamak için esaslı bir gerekçe olacağı için şeriatçı Türkiye, AB'nin çok işine gelebilir.

Bu gidişe karşı çokpartili dizge çerçevesinde ne yapılabilir? Birleşmek gerekir. Hemen akla gelen yanıt bu ama birleşmenin *mutlaka* yıkılışa çözüm olacak bir birleşme olması gerekir. Yoksa seçmeni bir kez daha aldatacak bir birleşme büyük bir ihanet olacaktır. Türk halkının bir kez daha aldatılmaya dayanabileceği çok kuşkuludur. Mutlaka kurtarıcı bir sonuç verecek bir birleşme gerekiyor. Çözümün, Atatürk Devrimi'ne, Türkiye'yi 1919'dan 1945'e, 1950'ye getirmiş olan görkemli çözümlere dönmekte olduğu kuşkusuzdur. Onun için Atatürkçü çözümleri içeren *çok kısa, herkesin anlayabileceği*, bütün

yurtseverlerin benimseyecekleri bir programla ortaya çıkılmalıdır. Seçmen neye oy verdiğini çok iyi bilmeli, seçilen ne için seçilmiş olduğunun bilincinde olmalıdır. *Hiçbir yanılgı olmamalıdır.*

Bu yönde bir adım, 16 Ekim 2004 tarihinde Mersin'de düzenlenen açık oturumda konuşan, Bağımsız Cumhuriyet Partisi (BCP) Genel Başkanı Mümtaz Soysal'ın önerisi oldu. Öneriye göre, CHP, DSP, İP, BCP gibi partiler mutlaka ortak bir program oluşturmak üzere birkaç temsilcilerini görevlendirecekler ve çalıştay (atölye) tipi bir çalışma yapacaklardır. Henüz bu öneri bir yankı bulmuş değil. Daha önce de 20 Mart 2004 günü Ankara'da, Atatürkçü Düşünce Derneğinin öncülüğünde toplanan Ulusal Birlik Kurultayı, bir Sonuç Bildirgesi yayınladı ve bir Ulusal Birlik Hareketi başlattı. Bildirgede belirtildiği üzere, zaman Türkiye aleyhinde işlemekte; o bakımdan bir an önce birleşmeyi sağlamak gerekiyor. AKP'nin 2005 baharında bile seçimlere baskın gidebilme olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Onun için en geç 2005 başlarında birleşme işi sonuçlandırılmalıdır.

Ulusal Cephe için ortak bir program oluşumuna katkıda bulunmak üzere bir taslak sunuyorum:

1. *Türkiye bizimdir, bölünemez*: Türkiye'yi başkaları değil, biz kendimiz yöneteceğiz. Bölünme sürecine, ulusal varlıklarımızın satışına son vereceğiz.
2. *Borçlarımız, kalkınmamıza engel olamaz*: Türkiye Cumhuriyeti'nin borç ödemelerini, topyekun kalkınma hedefimize uyumlu olarak yeniden yapılandıracağız.
3. *Yeni demokratik anayasa*: Eşitlik ve özgürlük ilkelerine uygun demokratik yeni bir anayasa getireceğiz.
4. *Parasız eğitim ve kültür*: Devletin eğitim ve kültür hizmeti, parasız ve nitelikli olacaktır. Aydınlanma Devrimi kaldığı yerden sürdürülecektir.

5. *Parasız sağlık*: Sağlık hizmeti herkes için parasız ve nitelikli olacaktır.
6. *Kalkınma seferberliği, işsizlikle savaşım*: Her kesimde yaşanmakta olan işsizliğe de çare olmak üzere, en az borçlanmayla her alanı kapsayan, topyekun ve planlı bir kalkınma seferberliğine girişeceğiz.
7. *KKTC yaşayacaktır*: KKTC'yi gönenç ve huzur içinde yaşatacağız.

Bu maddeler, sanırım ayrıca yorum gerektirmeyecek denli açıktır. Yeni bir anayasa bence iki meclislilik dışında, 1961 Anayasası'nı esas almalıdır. TRT, Dil ve Tarih Kurumları yeniden özerk olmalıdır. Köklü ve gelişmiş üniversiteler, Araştırma Üniversiteleri olarak YÖK dizgesinin dışına çıkarılmalı, YÖK öncesindeki gibi düzenlenmelidir. 12 Eylül anayasasının yaratmış olduğu haksızlıklar giderilmelidir.

Kalkınma seferberliğinin en önemli ereklerinden biri, tarım ve hayvancılığın canlandırılması ve ileriye götürülmesi olmalıdır. KKTC mutlaka yaşatılmalıdır. Uluslararası dünyada KKTC'nin tanınması, ekonomisinin sağlıklı bir temele oturması sağlanmalıdır. Güney Kıbrıs'la birleşme, ancak konfederasyon biçiminde olabilir.

Ortak programı gördük. Şimdi bunun örgütsel olarak nasıl başarılabileceğine bakalım. Yakın siyasal tarihimiz incelendiğinde, parti birleşmelerinin pek zor olduğunu, gerçekleştirildiğinde de beklenen güç artışına yol açmayabileceklerini; tersine, güç yitimine neden olabildiklerini görüyoruz. Zorluğu, güçlü ya da kendini öyle gören partilerin birleşmeyi kendilerine katılma olarak sağlamak istemeleridir. Sonra, her düzeydeki parti yöneticilerinin sık sık "küçük olsun, benim olsun" anlayışıyla davranabildiklerini, kimi ideoloji, kişilik ya da program uyuşmazlıklarını abartabildiklerini görüyoruz.

Onun için bence, birleşme yerine tek liste yöntemine başvurulmalıdır. Her seçim bölgesinde Ulusal Cephenin bir listesi olmalıdır. Bu, tek bir partinin listesi demektir. Cephenin öbür partileri o bölgede seçime katılmazlar; onların adayları, seçime giren Cephe partisinin listesine bağımsız aday olarak girerler. Demek ki bu, adaylıkların paylaşımı anlamına gelecektir. Bu da kolay iş değildir ama partilerin birleşmesi yönteminden daha kolay olduğu bence açıktır. Tek listenin nasıl sağlanacağı seçim uzmanlarının işidir. Adaylıkların nasıl paylaştırılacağı ise parti sorumlularının aralarında yapacakları pazarlıkla belirlenecektir.

Denecektir ki bu da çok zordur. Fakat bence, Ulusal Cephe Prog ramı az çok duyurulabilirse, aydın çevrelerden ve halktan Ulusal Cephenin gerçekleşmesi için oluşturulacak büyük baskı, partileri bu yöne gitmeye zorlayacaktır.

Göreceğiz.

(Atilla İlhan, *Bir Millet Uyanıyor!*
Bilgi Yayınevi, Ankara 2005)

Ortak Pazar Karabasanı

Ortak Pazar; bugün oldu size AB. Ben gençliğimde buna aşağıdaki öykü ile karşı çıkmıştım. "Özgür İnsan," o dönemde ortanın solu siyasetiyle CHP'nin büyük bir atılım yapacağına inanan aydınların düşün dergisiydi. Yazarları; siyaset, bilim, sanat, yazından tanınmış kişilerdi. Çok tutulan bir dergiydi.

İçimi büyük bir sıkıntı kaplamıştı. Belli bir nedeni yoktu bunun. Hiçbir rahatsızlığım yoktu. İşlerim yolundaydı. O sırada rahat bir koltuğa oturmuştum. Arkamdaki okuma lambasının ılık ışığı önümü aydınlatıyordu. Elimde bir siyaset ve iktisat dergisi vardı. Richard Mons adındaki yorumcunun yazısını okumaya çalışıyordum. Fakat bende nasıl bir sıkıntı; nasıl tarifsiz bir eziklik vardı, anlatamam. Sanki, bir ameliyathanenin bekleme odasında ameliyat olmayı bekliyordum da saatler süren bir bekleme sırasında elimdeki dergiyle avunmak istiyordum. Cümleler, iğrenç bir yemeğin ağızda büyüyen lokmaları gibi gözümün önünde kaskatı duruyor, tekrar tekrar okumama rağmen anlamları, bilincime binbir zorlukla ulaşabiliyordu. Acaba okuma lambasının ışığı dışında, oturduğum odanın tümüyle karanlık oluşu mu beni bu denli sıkmıştı? Yoksa yazıdan mı ileri geliyordu sıkıntım? Yazının başlığı şuydu: "1995 Türkiye Raporu: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonunda (ABDF) Türk Mucizesi".

"Türkiye Ortak Pazar'a geçiş dönemine gireli 25 yıl oluyor ve bu dönemde Türk mucizesi diye adlandırabileceğimiz baş döndürücü bir iktisadi gelişmenin oluştuğundan kolayca söz edilebilir. Gerçekten de bugün Türkiye, Avrupa'nın sebze ve meyve bahçesi, tahıl ambarıdır; kümes hayvanlarının, küçükbaş ve büyükbaş hayvanların, bazı yeraltı zenginliklerinin, dokuma-

nın başlıca kaynaklarından biri durumundadır. Konya, tahıl ve makarna sanayisinin, aynı zamanda da tavukçuluğun merkezidir. ABX firmasının burada binlerce kilometre karelik çiftlikleri, büyük makarna fabrikaları ve tavuk mezbahaları vardır. Erzurum, aynı firmanın et merkezidir. Münih'te, Paris'te, Londra'da herhangi bir lokantada afiyetle yiyeceğiniz nefis bir bonfile, çok güçlü bir olasılıkla Erzurum'dan gelmiş olabilir. XAB adı altında, ABX firmasının BAX firmasıyla Türkiye'nin bütün kıyı bölgelerinde yaptığı yaş sebze ve meyvecilikle konservecilik, hem bu bölgelerde hem de Antalya, Adana, Bursa gibi konservecilik merkezlerinde büyük bir kalkınma sağladı. Özellikle Fransızca'da 'Türk enginarı gibi tatlı' sözü, günlük bir deyim haline gelmiştir. (Çapkın İtalyanlar, bu deyimi daha çok kadınlar için kullanıyorlar!) Şarapçılık, balıkçılık, pamukçuluk gibi alanlarda da önemli ilerlemeler olmuştur. Türkiye'nin toplam tarımsal üretimi, Fransa ve İtalya'dan sonra üçüncü sıradadır. Bu gelişme temposuyla Türkiye'nin ileride – kim bilir – belki de bu ülkelere yetişmesi, hatta geçmesi bile olanaklıdır.

Türkiye'nin madencilik alanında da önemli bir yeri vardır. Boraks, bakır, krom, demir, kömür, petrol madenciliğinin ve bunlarla ilgili arıtma tesislerinin, bölgenin iktisadi yaşamında hatırı sayılır bir payı vardır.

Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesiyle sanayisinin yıkılacağı çok söylendi. Ağır sanayinin kapanmasıyla bu, bir bakıma gerçekleşti de. Fakat felaket habercileri gibi bu konuyu işleyenler, Ortak Pazar'ın sağlayacağı hafif sanayi gelişmesini görmediler, görmek istemediler. Bugün Türkiye, özellikle dokuma alanında herhangi bir Ortak Pazar devletiyle yarışabilecek durumdadır. Adana İzmir, İstanbul DEX ve XED ortaklıklarının yünlü ve pamuklu dev dokuma fabrikalarının toplandığı merkezlerdir. Tabii, iş dokumayla bitmiyor. Pijama, gömlek, iç çamaşırı, çorap,

konfeksiyon dalları da dokumacılık gibi, Avrupa sermaye yatırımları sayesinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bu gibi işlerde sık sık eski Türk dokuma örneklerinden ve giysilerinden esinlenilmesi, Ortak Pazar'ın geleneksel Türk sanatının yaşatılmasına bir katkısıdır.

Fakat en büyük kalkınma –hiç kuşku yok– turizm alanında olmuştur. Sonbahar ve ilkbaharda daha çok Antalya ile İskenderun arasındaki "Firuze Kıyılar", yazın ise daha çok Ege ve Marmara'nın "Altın Kıyılar'ı" bütün dünya turistlerinin ve özellikle ABDF turistlerinin başlıca tatil yerlerinden biridir. Firuze Kıyılar, büyük ölçüde MXO, Altın Kıyılar ise büyük ölçüde XMO ortaklığının elindedir. Bir süre önce Antalya'da havaalanında bulundum. Bir saat içinde 3 tane hava otobüsü, 800'er yolcu getirdi. Yolcular; deniz, kum ve güneş özlemiyle uçaklardan inip otobüslere yönelirken, bir yandan Türk köylü kıyafetleri içindeki kızlar, 'Kekliğim vak vak' oyununu oynuyordu. Turistlere bir yabancı ülke tadı ve havası verilirken, aynı kıyafetler içinde güzel kızlar kimi yolcuların boyunlarına portakal çiçeklerinden gerdanlıklar asıyorlardı.

Türkiye'nin bu kalkınmış ve refahlı görünümü, sanılmasın ki kolaylıkla elde edildi. Ortak Pazar'a girmeye karşı itirazlar 3 yönden gelebilirdi: Türk sanayicileri, Türk işçileri ve Türk Ordusu. Kimisine garip gelebilir, ama Türk sanayicileri hiçbir zorluk çıkarmadı. Tersine, Ortak Pazar'a girişi sağlayan bunların isteği oldu. Nedeni de şuydu: Bunlar çok az işçi çalıştıran, sanayici değil montajcı durumunda ve hemen hepsi de Avrupalı ve Amerikalı ortaklıkların temsilciliğinden, acenteliğinden, komisyonculuğundan gelme kimselerdi. Gerçi Ortak Pazar'a girince, bunların montajcılıktan önceki kimliklerine dönmeleri bir bakıma bir düşüştü (hem toplumsal konum, hem de gelir bakımından) ama montajcılığın döviz kıtlığıyla yapılamayacağının ve geleceksiz

bir iş olduğunun pekala farkındaydılar. Kaldı ki, Ortak Pazar'a razı olmasalardı, soldan gelecek en ufak bir harekette iskambil kağıtları gibi yıkılıp süpürüleceklerini bildikleri için, ufak ve gerçekçi bir fedakarlıktan kaçınmamaları olağandı. Bugün Koç gurubu, eskiden olduğu gibi, bütün belli başlı ABDF firmalarının temsilcisi olduğu gibi, daha birçok başka temsilcilikleri de ele geçirerek bir çeşit tekelci durumuna gelmiştir. Koç gurubunun ayrıca MXO ortaklığında % 1,3 ve XAB ortaklığında % 1,8 oranında payı vardır. Koç gurubu ve genel olarak Türk sermayedarları için bunun pek büyük bir başarı olduğu kuşkusuzdur.

Türk işçilerine gelince, bunların itirazları gerçekten tehlikeli olabilecek gibi görünüyordu. Geçiş döneminin daha 8. yılına gelmeden hemen hemen bütün işlik ya da küçük fabrikaların kapanması, bir yandan Avustralya, Güney Afrika ve Kanada'ya muhaceretin artırılması sayesinde, bir yandan da ABDF'nin işçi gereksemeleri sayesinde fazla bir sarsıntıya yol açmadı. Fakat asıl sorun demir-çelik fabrikalarıyla birlikte öbür ağır sanayi dallarının kapanması sırasında, 1980 yılında ortaya çıktı. Aslında, Türklerin ağır sanayi sahibi olmak istemeleri affolunmaz bir haddini bilmezlikti. Ne var ki, çoğu geri kalmış ülkeler gibi Türkiye de bu hastalıktan çekiyordu. Fakat Ortak Pazar'a girmek demek iktisat biliminin kaçınılmaz kurallarına uymak demekti. Bütün Avrupa'ya örnek olacak biçimde iktisadi sağduyudan nasibini almış olan Türk-İş'in basireti sayesinde o zamana değin sesini çıkarmamış olan Türk ağır sanayi işçileri –aşırı sol uçtaki bozguncuların kışkırtmasıyla– bu durum karşısında şiddete başvurdular ve kanlı olaylara yol açtılar. Bu olayların çok tehlikeli bir yöne kayma olasılığı vardı. İşte bu sırada acele toplantıya çağrılan Avrupa Parlamentosu, ünlü Tragerman doktrinini kabul etti. Buna göre, Almanya'da bütün tren istasyonlarındaki hamallıklar Türklere verildi ve buralarda çalışan bütün Avrupalı hamallar tam ma-

aşla emekliye ayrıldılar. Çoğu nitelikli olan Türk işçileri, önce hamal olmaya itiraz edecek oldularsa da, hamal olarak o zamana dek aldıkları ücretin 3 katını alacaklarını öğrenince, hiçbir itirazları kalmadı. Böylece herkes –ve bu arada Alman hamallarının küstahlığından yaka silken tren yolcuları– hoşnut edilmiş oldu.

Üçüncü itiraz eden zümre, Türk Ordusu olabilirdi ve nitekim ağır sanayinin kapanması onları gerçekten tedirgin etti. İşçi olayları en yüksek noktasına varmışken bir ordu-işçi birleşmesi olabilirdi, zira Türk subayları, Türk aydınları gibi, şoven ve gerçek dışı nitelikteki sanayileşme hayalinden kolay kolay vazgeçemiyorlardı. Bu sırada 11. Berlin Bunalımı patlak verdi. Bu bunalım olmasaydı işler bu denli düzene girer miydi, yoksa büsbütün çığrından mı çıkardı bilinemez. Fakat şu var ki, sonuç her bakımdan çok doyurucu oldu. Berlin bunalımlarından en şiddetlisi olan bu bunalım, ABDF Genelkurmayını gerçekten kaygılandırmıştı. Herkes hatırlar, bu sırada üstelik Avrupa Ordusunda çok ciddi bir disiplin sorunu doğmuştu. Avrupalı erler yaptıkları forumlar sonucunda saçlarını omuzlarına dek uzatmaya ve renkli çiçekli boyun bağları ve boyun atkıları kullanmaya başlamışlardı. Büyük bunalım çıktığında Avrupa Ordusu bu durumdaydı ve henüz Türk Ordusu, Avrupa Ordusuyla bütünleşmemişti. ABDF Genelkurmayı bu sırada Makarelli Planı'nın isim babası olan General Makarelli'nin önerisini kabul etti. Buna göre, subayların dışında, Avrupa Kara Ordusunun piyade sınıfı bütünüyle Türklerden kurulacaktı. (Haliyle piyade subaylarının pek çoğu bugün Türk'tür. Zaten Avrupa Ordusu o dönemde piyade subayı bulmakta zorluk çekiyordu.) Türk Ordusu böylece hür dünyanın savunmasında can alıcı bir görev üstlenmiş oldu. Bu olay Türkler için birçok yarar sağlıyordu.

Bir defa, Türkler, kaç yıldır sıkıntısını çektikleri en modern askeri malzemeye ve silahlara kavuşuyorlardı. Sonra, gerek su-

baylar, gerekse erler Avrupa ölçülerine göre, rahat bir yaşam sürmeye başlıyorlardı. (Zaten Türklerde başka bir devletin ya da devletlerin askerlik işlerini üstlerine alma geleneği vardı: Abbasi Halifeliği ve Kore Savaşı bunun örneği. Fakat Türkleri en çok etkileyen maddi güdüler olmadı. 1947'den beri hür dünya ülküsüyle yetiştirildikleri için, ya hür dünya yolu ya da komünizme giden kaygan yol karşısında duraksamadan hür dünyayı yeğlediler. Böylece, ağır sanayi kurma saplantısının saçma sapan bir hayal olduğunu kabul etmiş oldular. Bugün Avrupa Ordusunun piyade sınıfında bütün er ve erbaşlar Türk'tür. Kara Kuvvetlerinin öbür sınıflarında ve Hava Kuvvetleriyle Donanmada da Türkler yok değildir.

Son yıllarda Strazburg'a gidenler, Avrupa Parlamentosunu bekleyen yeniçeri kıyafetli Türk hassa alayının askerlerini görmüşlerdir. Mehter takımının katılmasıyla yapılan son derece de renkli bayrak törenleri, gerçekten görülecek bir olaydır. Bu şerefin Türkiye'ye verilmiş olması, Türklerin ABDF'ce ne denli benimsendiğinin ve Türklerin de Batı Avrupa uygarlığına ne büyük bir başarı ve istekle katılmış olduklarının canlı bir simgesidir. Böylece Türkler, büyük önderleri Atatürk'ün Batılılaşma yönergesine de uymuş olmakla ayrıca sevinçlidirler. Geçenlerde konuştuğum bir Türk aydını bana büyük kıvançla şunu söyledi: 'Atatürk bugün bir an için Türkiye'nin durumunu görebilseydi muhakkak ki sevinçten gözleri yaşarırdı.'

Türkiye, 1995'te hemen her bakımdan Avrupa'yla bütünleşmiş durumdadır. Türkiye'de 4 üniversite vardır: İstanbul Üniversitesi (İngilizce eğitim yapar), Ankara Üniversitesi (Almanca), Ege Üniversitesi (Fransızca) ve Adana Üniversitesi (İtalyanca). Üniversiteyi bitirenlerin %71'i diplomalarını alır almaz Türkiye dışında iş bulur. Bu başarılı sonucu sağlayabilmek için ilkokulların daha üçüncü sınıflarında yabancı dil eğitimine başlanır. Lise

ve ortaokullarda Türkçe dersi dışında bütün dersler, ABDF'nin 4 dilinden birinde okutulur. Bu sayede önemli oranda, emek hareketliliği yönünde büyük ilerlemeler olmuştur. Türkiye dışında ve ABDF içinde 9 milyon Türk vardır. Bunlara, doktorluktan, mühendislikten tutun da bulaşıkçılığa değin her işte rastlayabilirsiniz. Fakat önemli bir bölümü bulaşıkçılık, garsonluk, çöpçülük, hamallık, maden ve fabrika işçiliği gibi işlerde çalışırlar. Türklerden ufak sermaye sahipleri ise Avrupa'nın her yanını kaplamış olan küçük *lachmadjoun, deunerre quebabbe, keuphté* ya da *ischquembé* dükkanlarıyla geçimlerini sağlar. Bu Türk nüfusu sayesinde Batı Avrupa, Muhteşem Süleyman'ın görseydi bile gözlerine inanamayacağı bir görünüş kazanmıştır. Her büyük kentin kenar mahallelerinde en az bir tane üç şerefeli plastik minare yükselir. Oysa bu kudretli padişah minareyi ancak Viyana yakınlarına dek götürebilmişti. Gerçi bu arada Türk kentlerinde de kilise kuleleri belirmiştir ama bu, hoşgörülü Osmanlı padişahlarının alışık oldukları ve ancak Cumhuriyet Döneminde unutulan bir durumdu. Geçiş dönemine girerken birçok kötü niyetli, Türklerin Ortak Pazar yüzünden Müslümanlıktan uzaklaşacaklarını iddia etmişti. Oysa Batı Avrupa'daki Türk çocukları Türkçeyi unutmaktaysalar da dinlerine sımsıkı bağlı kalmışlardır. Gerek okullar, gerekse kilise, Türklerin dinine gereken saygıyı göstermek için son derece titiz davranmaktadırlar.

Türkiye'de bugün 30 milyon nüfus vardır. Bunların 27 milyonu Türk'tür. Kalanı Batı Avrupalıdır. İçlerinde mühendisler, uzmanlar, ustabaşılar, öğretmenler, yönetim memurları, doktorlar, Türkiye'ye sağlık nedenleriyle yerleşen emekliler, yaşlılar vardır. Türkler, uzun çabalardan sonra bir nüfus artışının, iktisadi intihar demek olduğunu anlamışlar ve nüfus artışını büyük ölçüde yavaşlatarak, küçük bir azalma bile sağlamışlardır. Bu başarıdan ötürü kendilerini kutlamak gerekir.

Türklerin en büyük derdi, tutucu olmaları nedeniyle doğdukları toprağa olan aşırı bağlılıklarıdır. Bu yüzden gerek Batı Avrupa'da, gerekse dünyanın başka ülkelerinde işçi talebi olduğu halde, Türkiye'de 4 milyon işsiz vardır ve bunların işsizlik tazminatları önemli bir para tutmaktadır. (Hele kışın, turizm merkezlerinin ölü kentlere benzediği aylarda işsizlerin sayısı 6 milyona yaklaşmaktadır. Ama aslında bu 'turistik işsizler' gerçek anlamda işsiz sayılmazlar, çünkü havalar ısınır ısınmaz yeniden iş bulabilmektedirler.) Hükümet, işsizlerin sayısında azalma olacağını umuyor ama bu henüz gerçekleşememiştir. İşsizleri iş bulabilecekleri yerlere doğru göç etmeye zorlamak için hükümet geçen ay, uzun süreli işsizlerin işsizlik tazminatlarını basamak basamak azaltma kararı almıştır. Umulur ki bu tedbir gereken emek hareketliliğini sağlayabilsin."

Birden uyandım. Bütün dünyanın yorganları üstüme yığılmışçasına sırılsıklam ter içindeyim. Kapının zili acı acı, ısrarla çalıyordu. Silkindim. Kim olabilirdi bu? Kalkıp kapıya doğru giderken kendi kendime yüksek sesle "Türkiye'nin başına böyle bir şey gelmemeli" diye söyleniyordum.

(*Özgür İnsan,* 1971)

21. Yüzyılda Türkçe Diye Bir Kültür Dili Olacak mı?

TRT, Dr. Murat Katoğlu'nun düşündüğü ve uyguladığı geniş kapsamlı bir sanat ve yazın yarışması düzenlemişti. O yarışmanın deneme dalına, bu yazımla katılmıştım (derece alamadım). Küreselleşmenin başardığı kültür yıkımına karşın bugün, en azından aydınlar olarak, Türkçeye sahip çıkma konusunda daha bilinçliyiz sanıyorum. Özel üniversiteler arasında saygın bir yeri olan Başkent Üniversitesinin Türkçe eğitim yapması bunun göstergelerinden biridir. 4-5 yıl önce, Ulusal Eğitim Derneği kurulmadan önce, Zeki Sarıhan'ın önderliğinde, Eğitim Hakkını Savunma Komitesi adını taşıyan, pek çok derneğin katıldığı bir platformumuz vardı. Komite bir takım kampanyalar düzenlemişti. Parasız eğitim, öğrencilere her ay bir kitap okutma kampanyalarının yanında, bir de yabancı dille eğitime karşı kampanyamız olmuştu. İlginçtir, 70 kadar dernek ve ziyaretlerine gittiğimiz bazı kişiler, hiç itiraz etmedi; Milli Eğitim Bakanlığından yüksek bir memur dışında.

Oysa yıllar önce, şöyle bir olay yaşamıştım: Çok sevip saydığım felsefe tarihçisi Prof. Dr. Macit Gökberk ile Ankara'da evimde akşam yemeğindeyiz. O sırada Gökberk, Türk Dil Kurumu başkanıydı. Herhalde Kurumun bir toplantısı için Ankara'ya gelmişti, belki de Dil Kurultayı için. Kendisine, Kurumun yabancı dille eğitime karşı çıkması gerekip gerekmediğini sordum. Soruyu garipsediğini duyumsadım. Bana, bunun Türkiye'de kabul görmüş bir uygulama olduğunu, onun için böyle bir şey düşünmediklerini söylemişti.

Demek ki o günden bu yana önemli bir ilerleme olmuş. Böyle giderse, yabancı dille eğitimin yasaklanması noktasına ulaşacağız gibi görünüyor. Tabii, bunun yanında okul ve üniversitelerde yabancı dilleri en iyi biçimde öğretecek önlemler de alınmalıdır.

Tevrat'ta bir hikaye vardır: İnsanoğlu Babil'de bir kule yapmaya başlamış. Amaç, kuleyi göğe eriştirmekmiş. Bu küstahlığa içerleyen Tanrı, insanları yaman bir cezaya çarptırmış. O zamana değin

hep aynı dili konuşan bu yaratıklara çeşitli diller vermiş. Bu yüzden birbirleriyle anlaşma olanağını yitiren insanoğlu, bölünmüş, aralarında anlaşmazlıklar baş göstermiş. Tabii, kulenin yapımı da yarıda kalmış, Tanrı bu yolla amacına ulaşmış. Yeryüzündeki çatışmaların bu "dilbilimci" açıklaması, insanlığın dillerin çeşitliliği karşısında düştüğü çocuksu şaşkınlığı ne güzel dile getiriyor. Öyle ya, türdeş hayvanlar her yerde aynı sesleri çıkarırken, her yanıyla birbirinin tıpatıp benzeri olan insanlar neden aynı dili konuşmazlar? Savaşlar da çoğu kez dilleri uyuşmayan topluluklar arasında olmuyor mu? Nitekim Esperanto dili de, bazı ülkücülerin dil anlaşmazlıklarının doğurduğu türlü sıkıntı ve çatışmaları gidermek için, hiç değilse şimdilik, umutsuz gibi görünen bir çabasıdır.

Bir de dillerin gelecekteki gelişmeleri üzerinde duralım. Bütün insanlık, kültür dili olarak tek bir dil kullanmaya yönelecek mi? Yoksa İngilizce, Çince, Rusça gibi birkaç dile mi indirgenecek kültür dilleri? Hemen belirteyim, kültür dili deyince kafamda şu var: bilimde, teknolojide kullanılan, hatta yavaş yavaş sanat ve iş dünyasının dilini de büyük ölçüde etkileyen bir dil. Örneğin, Hindistan'da, Pakistan'da İngilizce'nin Azerbaycan ve Türkistan'da Rusça'nın Magrip'te Fransızca'nın Osmanlı Devleti'nde Arapça ve Farsça'nın kültür dili olması gibi. Bence dil çeşitliliği son bulmayacaktır: Fransa'da Bretonların; İngiltere'de Gallilerin yaptıkları; ayrıca İrlanda ve İsrail'de gerçekleşen dil hareketleri, ölmüş sanılan dillerin bile istenirse diriltilebileceğini göstermektedir. Dilin ölümü öyle kolay olmuyor! Ne var ki, bazı önde gelen dillerin ya da tek bir dilin, sözünü ettiğim anlamda, "kültür" dili olarak dünya üzerinde egemenlik kurabilmesi olasılığı söz konusudur. Böyle olunca da bu tür egemenliğin, ancak göreli bir egemenlik olacağına, diğer bütün dillerin kültür dili olarak varlıklarını sürdüreceklerine inanıyorum. Neden? Çünkü dünya halkyönetimi çağını yaşıyor ve bu yönde, geçmişteki gelişmeleri gölgede bırakacak daha pek çok büyük gelişmeler ola-

caktır. Asya, Afrika, Güney Amerika halkları daha yeni yeni uyanmaya başladılar. Hele bir iyice silkinsinler, hele bir kendilerine gelsinler, mutlaka her biri "Ben de varım." diyecektir. Böyle bir çağda, geri ulus kalmayacağına ve her ulusun bilime, teknolojiye, sanata az çok bir katkısı olacağına göre, önde gelen dillerin ancak göreli bir egemenliği söz konusu olabilecektir. Bir dilin tek başına sivrilmesi söz konusu olmayacaktır, çünkü tek bir ulus her bakımdan üstün ulus olmayacaktır. Önde gelen birkaç ulus olacaktır ve bunların dilleri önde gelen diller olacaktır. Bu ulusların arasına, ileri halkyönetimi gereği, salt "kafa hesabıyla" en kalabalık topluluklar girecektir. Örneğin, Çin, Anglosakson, Arap, Rus, İspanyol ulusları ya da uluslar topluluğu. Ama bu çağda, nasıl bugün kültür dili olarak İsveççe ya da İtalyanca burun kıvrılan diller değilse, Türkçe ve Farsça da kültür dili olarak burun kıvrılan diller olmayacaktır.

Gelelim şimdi Türkçenin durumuna. Bunca iyimserlikten sonra, bazı uyarıcı gerçeklere dikkat çekmek isterim. Bir kez, bütün dünya da bir süre sonra yüksek bir düzeye erişecektir demek, salt bir eşitliğe ulaşacaktır demek değildir: "el elden üstündür, ta arşa kadar". Sonra bir de ne zaman yüksek bir düzeye ulaşılacağı sorunu var. Bu 20 yıl sonra, 40 yıl sonra, 60 yıl sonra olabilir. Ne zaman yüksek bir düzeye ulaşabileceği ve Türkiye'nin başka uluslara göre nasıl bir durumda olacağı, yalnızca bize, çabalarımızın doğru yönde olup olmamasına bağlıdır. Ayrıca olabilir ki, yüksek sayılabilecek bir maddi kalkınma düzeyine erişiriz de, kültür varlığımızı mirasyedice harcadığımız için, gereken özeni göstermediğimiz için, kültür alanında güdük kalıp, gelişemeyebiliriz. Elbette bu durumun maddi koşullara yansıması, bu koşulları olumsuz yönde etkilemesi de söz konusu olacaktır.

Türkçenin bugüne değin varlığını sürdürmüş olması bir bakıma şaşılacak bir olaydır ve bir ölçüde Türkçenin ve Türklerin her şeye rağmen sağlamlığını gösterir. Orta Asya'da Çin kültürüne Batı As-

ya'da İran ve Arap kültürüne karşı gösterilen çetin direnme, dikkate değer olaylardır. Sanıyorum ki bu işte, genel eğitime gidilmemesi (özellikle, göçebe ya da köylü unsurunun ağır basması nedeniyle) ve bu arada, üst sınıfta bile, kadınların okutulmaması, Türkçenin varlığını sürdürmesinde önemli bir etken olmuştur. Kuşkusuz, Türk kadınının ve genel olarak Türk halkının okutulmamasını hayırla anacak değiliz ama şehzadenin, paşazadenin, ulema çocuğunun Osmanlıca bilmeyen anasından Türkçe öğrenmiş olması, onunla ve daha sonra karısıyla (karılarıyla) ya da cariyeleriyle, uşaklarıyla, genel olarak halkla Türkçe konuşmak zorunda kalması, Türkçenin varlığına hizmet etmiştir. Selçukluların ya da Osmanlıların elinde, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti eğitim örgütü bulunsaydı (bütün yetersizliklerine rağmen), Türkçenin ne hale geleceği göz önüne getirilebilir sanırım. Türklüğün bağımsız bir devlet içinde varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğinin tartışma konusu olduğu bir zamanda, yani 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, ulusçuluk akımları aldı yürüdü ve bu havadan Türkçe de yararlandı. Bugün ise, Türkçe ve Türk kültürü, Batı dillerinin ve kültürünün tehdidi altındadır. Müslüman olmayan azınlıkların ve yabancıların çocuklarını okutmak; onları kendi uluslarının, din ve mezheplerinin etkisi altına almak için yabancı devletlerin açtıkları, bugün de bir çoğu varlığını sürdüren bu okullarda, 50 yıldır kızlı erkekli Türk çocukları da okumakla kalmıyor, devlet de bunları örnek alarak yeni okullar açıyor.

Bence yabancı dilde eğitim sorunu Türk kültürünün önündeki en önemli sorundur. Bu sorunu çözmeden, Türkler, havanda çok su döveceklerdir. Her yıl ilk ve ortaokulları bitiren on binlerce çocuğun hali vakti az çok yerinde ana babaları, birbirlerini çiğneyerek, ezerek, çocuklarını yabancı okullara sokmak için çılgınca bir yarışa, bir saldırıya girişirler. Giriş sınavlarını kazanmaları için çocuklar özel kurslara gönderilir; özel öğretmenler tutulur; bu yolda başarı sağla-

manın anahtarını sunan birtakım özel kitaplar satın alınır; özel kayırma yolları aranır. Sonunda, çocuğunu bu okullardan birine sokan yorgun-argın, yaralı-bereli ana babadan mutlusu yoktur! Fakat başarısız olanlar da fazla üzülmesinler. Devletin ya da özel girişimin yabancı dilde eğitim yapmak üzere açtığı okullar, yabancı dilde eğitim için ana babaların ayırdıkları paraları çekmeye hazırdırlar.

Bu ana babalar neden bu denli çırpınırlar? Nedeni şu: Nasıl ki Osmanlı Devleti'nde Arapça ve Farsça bilmek uzun süre başarının anahtarı idiyse, 19. yüzyılın ortalarına doğru da Fransızca bilmek başarının sırrı oldu. Osmanlı Devleti'nin yazgısı, artık Avrupa'nın elinde olduğuna göre, eskinin tersine, diplomasi askerliğe göre önem kazanıyordu. Kısa süre içinde, bütün Avrupa'da elçilikler açıldı. Yunan ayaklanmasından beri de Rum çevirmen, dilmaç ve diplomatlarına pek güvenilemediği için, iş başa düşüyordu. Önceleri özel olarak öğrenilen Fransızca, daha sonra Fransızların bir ültimatomuyla kurulan, fakat Osmanlı yönetimi altında olan Galatasaray'da öğrenilmeye başlandı. İşte, Türkiye'de yabancı dile verilen önem de Osmanlı Devleti'nden kalmıştır ve bugün, yabancı sermayenin ülkemize yeniden geniş ölçüde girmesiyle, yabancı dil bilmek eskisinden daha fazla önem taşır olmuştur. Bu ilgi sayesinde ülkemizde Batı dillerini bilen çok insan vardır. Gerçi bunlardan hükümet hizmetinde olanlar görece azdır ve bu bir yakınma konusudur ama bunun nedeni memur maaşlarının azlığıdır. Yoksa serbest meslekte, ticarette ve ortaklıkların hizmetinde çalışan, yabancı dil bilen pek çok insan vardır. Hele o yabancı petrol ortaklıkları yok mu? Oralarda, danışmadaki, santraldeki, yazı makinesindeki bayanlardan, genel müdür yardımcılarına değin, baştan aşağı bülbül gibi yabancı dil konuşan Türkler çalışır.

Şu yabancı okullara daha yakından bir bakalım. Lozan Antlaşması'nın kapitülasyonları tümüyle kaldırdığı söylenirse, yanlıştır. Özellikle İstanbul'da ve Anadolu'nun bir-iki yerinde, kapitülasyon

artığı "hayır", yani eğitim ve sağlık kurumları vardır. (Varlıklılar, çocuklarını bu eğitim kurumlarına teslim etmeye can attıkları gibi, hastalandıkları zaman da yabancı hastanelerde daha iyi bakılacaklarına inanırlar). Bu kurumların kimisi laik ya da sonradan laikleşmiş kurumlardır; kimisi de yabancı bayrak altında, dinsel kurumlardır. Bu ikincilerden eğitimle uğraşanlar, düpedüz yabancıların "medreseleridir", "mahalle mektepleridir". Bunlarda falaka pek yoksa da İsa hayaliyle yanıp tutuşan bazı evde kalmış papaz ve rahibelerin eline teslim edilen ufacık Türk çocuklarına, herhangi bir aklı başında eğitimcinin tüylerini ürpertecek, "ince" işkenceler pekala yapılır. Türk ana babaları da, "aman ne güzel disiplin" diye bundan pek hoşnut kalırlar. "Tevhid-i tedrisat" yasasını ağzından düşürmeyen, Kuran Kurslarına, İmam-Hatip Okullarına, İslam Enstitülerine, İlahiyat Fakültelerine ateş püsküren bazı devrimcilerimiz ise, garip bir unutkanlıkla bu yabancı "sübyan mekteplerini", görmezlikten gelirler. Oysa tutarlı devrimcinin bunları da ele alması gerekmez mi?

Kapitülasyon artığı okulların özelliği, yabancı dil ve edebiyata ağırlık vermekle kalmayıp, aynı zamanda kültür dersleri denilen ve zorunlu olarak Türkçe okutulan Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, sosyoloji, askerlik dışındaki bütün dersleri de yabancı dilde okutmalarıdır. Bu derslerin yabancı dilde okutulmasının öğrencilere yararı, bu düzeni savunanlara göre şudur: 1- Çoğu derslerin yabancı dilde okutulması, öğrencilerin yabancı dil öğrenimini ciddiye almalarını sağlamakta yabancı dil bilgisini pekiştirmektedir. 2- Yabancı öğretmenler, yabancı ders kitapları, yabancı öğretim yöntemleri daha iyi, daha verimlidir. Birinci savı ele alırken hemen şunu belirteyim ki, yabancı dil öğrenmenin önemini yadsımadığım gibi, bu öğrenimin okullarda ciddiye alınmasından ve ders programlarında hatırı sayılır bir ağırlığı olmasından yanayım. Ve yabancı dil derken, bunun gerekirse ayrı ayrı dersler olarak edebiyatıyla, konuşmasıyla, dilbilgisiyle, kompozisyonuyla, çevirisiy-

le öğretilmesini kabul ediyorum. Ne var ki, "iki artı iki dört eder" yerine, "two plus two makes four" demenin İngilizce öğrenmek bakımından önemli yararını göremiyorum. Yüksek teknik öğretimde (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Robert Kolej Mühendislik Okulu) "Tarzan" İngilizcesi konuşan nice Türk öğretmenin aynı biçimde "Tarzan" İngilizcesi konuşan öğrencileri yetkin bir biçimde mühendis yaptıklarını biliyorum. Yıllar yılı İngilizce ders vermek, bu yabancı okul bitirmiş, Amerika'da, İngiltere'de okumuş öğretmenleri "Tarzanca" konuşmaktan kurtaramadığına göre, yabancı dilde fen dersleri okutmanın, o yabancı dili öğrenmede az bir payı olsa gerek. (Çocukların resimli romanlarında, bazen öbür gezegenlerden gelen yaratıkların, dünyalılarla matematik formülleri aracılığıyla anlaştıklarını anımsıyorum.) Üstelik Türk kültürü için bu işin ne denli garip sonuçlar doğurduğu ortadadır. Matematik, fizik, kimya terimlerinin; bitki, böcek, hayvan türlerinin Türkçesini bilmeyen, buna karşılık bunların İngilizce, İtalyanca, Almanca, Fransızcılarını pek güzel bilen bir gençlik yetişiyor; üstelik iş bununla da kalmıyor: İngilizce okuyanlar, Anglosaksonların şu Ortaçağ kalıntısı garip ağırlık, uzunluk, oylum ölçülerini öğreniyorlar, bunlara alışıyorlar. Bu insanlar birbirleriyle anlaşamazlar; Türkçe okutan eğitim kurumlarından çıkmış kimselerle anlaşamazlar; Türk halkıyla anlaşamazlar. Yıllar yılı fen ve meslek derslerini yabancı dilde okumuş bir mühendisi ilk işinde, örneğin bir fabrikada düşünün. İstanbul Teknik Üniversitesini bitirmiş bir meslektaş, birkaç tekniker, usta ve işçiler bir makinenin başına toplanmışlar, bizim kahraman bir şey söyleyecek; fakat en yalın, sıradan aletin bile Türkçesini bilmiyor, kekeliyor, bir türlü derdini anlatamıyor. Artık olan olmuştur. Ben bu adamın yerinde olmak istemem. Kapitülasyon örneği eğitimi savunanlar, bu itiraza karşı diyorlar ki, önemli olan terimleri yabancı dilde öğrenmektir, öğrenci çaba göstersin, Türkçelerini kendi kendine öğrensin, bunu da yapmazsa, nasıl olsa işbaşında öğrenecektir Türkçelerini. Ha-

yır! Ben diyorum ki, önce dört başı mamur biçimde Türkçesini öğrensin, gerekiyorsa yabancı dildeki terimler, ayrıca, dil derslerinde özel olarak öğretilsin. Denecek ki, bu kılı kırk yarmadır, fazla inceliktir, amaç öğrenmektir. Evet ama Türk kültürü de "ince" bir şeydir; ya vardır ya yoktur. Türkçe ya kültür dilidir ve o zaman ona göre davranılır; ya da değildir. Sözünü ettiğim olayın bir de yurttaşlarımızın psikolojisinde yarattığı duyguları, karmaşaları düşünün. Yıllarca fen derslerini, mesleğini yabancı dilde öğrenmiş bir adamın, bu duruma karşı tepki göstermemişse, (ki çoğunluk bulduğuna eyvallah der) Türk kültürüne, Türkçeye karşı içten, gerçek bir saygısı olabilir mi? Bu yabancılaşma olayının, bu tür adamların – geçer akça deyimiyle – beyin ihracının öğeleri durumuna geçmelerinde payı yok mudur? İngilizce mühendislik okuma olanağı olmasaydı Türkiye'de, Anglosakson ülkelerinde bu denli çok Türk mühendisi çalışır mıydı? Ve başka bir soru: Bu denli Anglosaksonlaşmış (salt İngilizce bilmenin ötesinde) Türk olmasaydı, Amerikan emperyalizmi bu denli kolaylıkla ve köklüce girebilir miydi ülkemize?

Kapitülasyon artığı düzeni savunanların yukarıda anılan ikinci savına geçelim: Yabancı eğitim bizimkinden üstündür. Bir defa, şu yabancı öğretmen işini ele alalım. Yüksek eğitimde yabancı öğretmen yok denecek kadar azdır, çünkü bu düzeyde yabancı öğretmen getirmek çok pahalıya mal olmaktadır. Türkiye'de bu dersleri okutacak yetenekte ve gerektiği kadar Anglosaksonlaşmış ya da hiç değilse İngilizce bilen yeterince adam vardır. Ortaöğretime gelince, bu düzeyde öğretmenlik yapmak için Türkiye'ye gelen öğretmenlerin Türk öğretmenlerinden daha iyi olduğu çok kez yanlıştır. Gerçi, o ülkelerin öğretmen düzeyinin bizdekinden çok yüksek olduğu da kuşkusuzdur. Ne var ki, buraya gelenler genellikle oranın "döküntü" öğretmenleridir. Çünkü onların, kendilerine anayurtlarındakinden daha yüksek bir yaşam düzeyi sağlamayan (ya da olsa olsa, biraz daha yüksek bir düzey sağlayan) Türkiye'deki bir okula gelme-

leri için, ya orada şu ya da bu nedenle dikiş tutturamamış ya da macera heveslisi olmaları gerekir. Öyle ya, Afrika'nın ya da Asya'nın uzak ve geri bir ülkesinde bir Türk lisesi olsa ve orada çalışmak için önerilen para, buradakinden daha yüksek olmasa (ya da az yüksek olsa) Türkiye'den kim giderdi oraya? Kilisenin zoruyla Türkiye'de öğretmenlik yapanların durumu belki başkadır, ama bu insancıkların sakıncalarına yukarıda değindim.

Gelelim kitaplara. Burada iş değişiyor. Türkiye'de ortaöğretimde okutulan yabancı ders kitaplarının bizim kitaplardan her bakımdan kat kat üstün olduğu kuşkusuzdur. Fakat bunun nedeni, bizde böyle iyi kitapları hazırlama olanaklarının olmaması mıdır, yoksa bu olanaklar olduğu halde, ısrarla kötü kitap çıkarılması mıdır? Bence ikincisi söz konusudur. Türkiye'de ortaöğretimde iyi ders kitabı olmamasından Türk burjuvası sorumludur. Çünkü varlıklılar bilirler ki, kendi çocukları nasıl olsa güzelim yabancı ders kitaplarından okuyacaklardır. Yoksa razı olmazlardı çocuklarının önüne çamur gibi kitapların sürülmesine. Öyle ya, Ankara'da kapitülasyon artığı eğitim kurumlarını bulamayınca, Ankara Kolejini; yabancı hastaneleri bulamayınca, "burjuva" hastanelerini açtıran onların baskısı değil midir? Yabancı okullarla Galatasaray yetmeyince, İstanbul Lisesine Almanca eğitimini sokan; Moda Kolejini, İngilizce eğitim yapan Orta Doğu Teknik Üniversitesini, Robert Kolej Yüksekokulunu ve Anadolu'daki bazı devlet kolejlerini açtıran onların baskısı değil midir? Çok isteselerdi, güzelim Türkçe ders kitapları da olurdu sanıyorum. (İsteseler, öğretmen, okul sayısı da artar; öğretmenlere de iyi maaş verilir.) Böyle kitapların pahalı mı olacağı ileri sürülüyor? Bunun bir çaresi mutlaka bulunurdu: İşi devlet üstüne alabilir ya da kitapları satın alamayacak öğrenciler için okullarda kiralık kitap hizmetleri sağlanabilirdi.

Gelelim yüksek eğitimdeki kitaplara. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Robert Kolej Yüksekokulu İngilizce ders kitapları kullanıyor.

Hacettepe Üniversitesi de –işittiklerime göre– Türkçe eğitim yapma görünüşüne rağmen, geniş ölçüde İngilizce ders kitapları kullanıyormuş. İngilizce bilmeyenler ise bazı teksirlerle yetinmek zorundaymışlar. İngilizce üniversite ders kitapları daha *mı* iyidir, bunun tartışmasını yapmak zor burada. Ama bu kitapların, benzeri Türkçe kitaplardan her bakımdan üstün olduğunu bir an için varsayalım. Peki, bunca geniş para olanakları olan kurumlar, özellikle ODTÜ ve Hacettepe, bu kitapları Türkçeye çevirtemezler mi? İsteseler bunu pekala yapabilirler. Her fakültenin, her bölümün sürekli çevirmenleri olur, bunlar ders kitaplarını, ana yapıtları, o uzmanlık dalından çıkan, katkı niteliğindeki yazıları çevirirler; gereken denetlemeden geçtikten sonra da bu çeviriler yayımlanabilir. Bunlar yapılabilir ama bunun için önce Türkçeye ve Türk kültürüne karşı belirli bir tutum, bir saygı gerekir.

Bir de kapitüler okullarla benzerlerinin eğitim yöntemleri bakımından üstün olduklarına dikkat çekilir ve kanıt olarak, bu okulları bitirenlerin üniversiteye giriş sınavlarındaki yüksek başarıları gösterilir. Bence bu başarı önemli ölçüde bu gençlerin varlıklı ve aydın ailelerden gelmesine bağlıdır. Kitap almak para işidir. Polis romanı türünden de olsa, evde kitap, kitaplık, kitap okuyanların bulunması, daha çok varlıklılar için söz konusudur. Anlık yeteneklerinin gelişmesi de kitap okumakla, kitap okuma beğenisinin gelişmesiyle ilgilidir. Ne kalıyor geriye? Kapitüler ya da kapitüler benzeri olmayan okullarda kullanılan ders kitaplarının kötülüğü; sınıfların kalabalık olması; az para alan ve fazla ders veren öğretmenlerin bezginliği durumu, sorumluluğun ne yanda –devlette, daha doğrusu egemen sınıflarda– olduğunu yeterince açıklıyor sanıyorum.

Bunca yabancı dil öğretiminin sonucu nedir? Hemen belirteyim ki bu öğretim, yalnızca fen ve teknik eğitimle sınırlı değil. Ortaöğretimde, felsefe ve mantık; yükseköğretimde, iktisat, işletme, kamu yönetimi, mimarlık, şehircilik, bölge planlaması, insan bilimleri (edebi-

yat fakültesi kapsamında) de yabancı dilde öğretiliyor. (ODTÜ adındaki "Teknik" sözcüğü biraz aldatıcı doğrusu –hesaplı mı değil mi, bilemem – çünkü bu üniversitemizde şu dört Fakülte var: Mühendislik, Mimarlık, Edebiyat ve Fen, Yönetim Bilimleri.) Kapitülasyon artığı ya da benzeri liselerin birçoğunda felsefe ve mantık okutulmuyor sanıyorum ya da "dostlar alışverişte görsün" türünden bir okutmadır bu. Yabancı "sübyan mekteplerinde" okutuluyor görünse de gerçekten okutulmasına olanak yoktur, çünkü fen derslerini bile pek istemeyerek okutan papazlar, felsefe ve mantıktan hiç hoşlanmazlar. Okutacakları, en çok "sansürlü" ya da din felsefesine yaklaşan bir felsefe olacaktır. (Aynı biçimde, bizim ümmetçi eğitimcilerimizin liselerde felsefe mezunlarınca okutulan felsefe derslerine kızmaları da rastlantı değildir.) Yükseköğretimde ise şöyle bir durum var: bir Türk öğretmeni (yükseköğretimde pek az yabancı öğretmen bulunduğunu belirmiştim), Türk öğrencilerinin karşısında (göstermelik 1–2 Arap ya da İranlı öğrenci de olabilir), İngilizce olarak, diyelim Türk İktisadiyatını, Türk ticaret hukukunu, felsefeyi, Türk sanat tarihini, Türkiye'nin Batılaşma tarihini, siyasal düşünceler tarihini, Türkiye'nin toplumsal yapısını öğretmeye çalışıyor. Çalışıyor diyorum, çünkü dil büyük ölçüde merak ile doğru yönde çaba ve biraz da doğal yetenek işidir. Sonradan öğrenilen dil, pek nadir olarak anadili derecesinde bilinebilir. Ve sonuç, şu daha önce değindiğim, "Tarzanca" oluyor. Bu tür öğretmenlerin çoğu, "Tarzan" İngilizcesiyle dersi anlatıyor, sınavlarda zavallı öğrencilerin çoğu, birtakım çapraşık sorunları, "Tarzan" İngilizceleriyle anlatmak için çırpınıp duruyorlar. Öğretmenle öğrencinin elini kolunu bağlamak, ayaklarını da kösteklemek acaba eğitim biliminin hangi ilkesine uygun? Türk'ün Türk'e ettiği bu eziyeti görüyor musunuz? İşin ne denli gülünç, acı ve düpedüz usa aykırı olduğu apaçık ortada değil mi? ODTÜ'den mezun, Türk hukuk ve hükümet düzenini İngilizce okumuş ve incelemiş bir kaymakamın, bir maliye müfettişinin, bir dış

işleri memurunun, bir ruhbilimcinin, bir toplumbilimcinin, bir iktisatçının durumunu düşünebiliyor musunuz? Tabii, olan şu ki, bu gençlerden çoğu Amerikan ve başka yabancı ortaklıklara kapılanıyor. Ya da yurt dışında iş buluyorlar. Güzel bir "kişisel kurtuluş" doğrusu! Ve ODTÜ bir başka bakımdan da Türk'ün Türk'e ettiği bir eziyettir, çünkü birçoklarının sandıklarının tersine, bütçesinin hemen tümü Türk vergi yükümlüsünün omuzlarındadır. Benim asıl şaştığım, Komer adındaki ABD elçisinin otomobilini yakacak denli gözü pek devrimci öğrenciler barındıran ODTÜ, nasıl olur da eğitim dilinin yabancı olmasını boykot konusu yapmamıştır? Bildiğim kadarıyla böyle bir şey oradakilerin akıllarına bile gelmemiştir. Komer gibi bir adamın Türkiye'ye büyükelçi atanması Türkiye için bir aşağılamaydı ama temel ABD siyaseti büyükelçilerin kimliklerine bağlı olmadığına göre, ancak simgesel bir anlamı olabilirdi bu atamanın. Ya peki, günden güne, yıldan yıla, binlerce, on binlerce Türk'ün Anglosaksonlaştırılması; beyinlerine belirli bir biçim verilmesi; bu arada Türkçenin horlanması, bir yana itilmesi ve bu işi baştanbaşa kaplayan, buram buram kokan sürekli aşağılanmayı araba yakanlar ya da başkaları, ciğerlerinde duymazlar mı?[1]

Tanrı insanları birbirine düşürmek için dillerini ayırmış. Biz Babil kulemizi, kapitülasyonlar çağının ortak sömürge örneğini sürdürerek, kurmaya devam ediyoruz. Bir bakıma, Osmanlı Devleti nasıl ortak sömürge niteliğiyle paçayı kurtardıysa ve Türkçe o zamanlardaki, varlığını nasıl bir ölçüde eğitim örgütünün eksikliğine borçluysa, bugün de belki Türkçe bir ölçüde çeşitli yabancı dillerin öğre-

1. Su katılmamış bir ODTÜ muarızı olduğum sanılmasın. ODTÜ ve Hacettepe'nin beğendiğim tek bir yanı vardır (güzel yapıları dışında): o da "klasik" denen üniversitelerimize göre, işleyişlerinde zaman zaman esen, Cumhuriyet'e biraz olsun daha uygun gibi görünen havadır. "Klasik" üniversitelerde hayli yaygın olan, dışarıda sermayeci tüccar, içeride derebeyi –öğrenci olsun, asistan olsun– gençliğe burun kıvıran, fakat aynı zamanda dalkavukluk, uşaklık ettirmek için onları ezen, aşağılık karmaşalarıyla dolu, kıskanç, çıkarcı "müderris" tipi, eğitim düzenimizin yüzkarasıdır.

timine (her ne kadar İngilizce ağır basmaktaysa da) borçludur canlılığını. (Hep aklımda: Fransız kültürünün tutsağı olan Magrip ülkelerinin acıklı durumu.) Çünkü ayrı ayrı dillerde eğitim yapanların ortak dili, yine de ister istemez, o durmadan horlanan, ezilen Türkçe oluyor. İşte böylesine bir ortamda Türk Dil Kurumunun tuhaf bir fildişi kule – bu sefer Babil Kulesi değil – görünümü vardır. Bir yandan sözcükler konusunda amansız savaş yürütür, öte yandan Türk dili tümüyle tehlikeye girmiş, ona her türlü saygısızlık edilirken, sesi soluğu çıkmaz. Bu konuda mutlaka bir silkinme gerek ve bu da önünde sonunda olacaktır ama "önünde" olması bize çok zaman kazandıracak; Türk kültürünün bir an önce önemli atılımları yapmasını sağlayacaktır. Kısaca, yapılacak şeyler, tam bağımsız Türkiye'de yeri olamayacağı için, kapitülasyon artığı okulların ulusallaştırılması; kapitülasyon artığı okulların benzerlerinin Türkçe eğitime çevrilmesi; yabancı dile, *yabancı dil ve edebiyat olarak*, gereken önemin verilmesidir.[2]

Benim bu yazımı şoven, aşırı ulusçu bir tutumun sonucu olarak görmek isteyenler olacaktır. Bence, bu yazıdaki tutum, şovenlere uygun gelse de, temelde halkçı bir tutumdur. İngilizce üniversite eğitimi; ya iyidir, ya kötüdür. Kötüyse, buna son verilmesi, iyiyse bütün üniversitelerimizin, eşitlik ve halkçılık adına İngilizce eğitime çevrilmesi gerekir. Ortaöğretim için de öyle. Bu sefer şu sorun çıkıyor ortaya: Yararlı bir şeyden halkın kalanını yoksun tutmak halkçılığa uygun düşer mi? Düşmeyeceğine göre, bütün Türk halkına yabancı dil öğretmek, bütün ilkokulları da yabancı dile çevirmek, okul çağını geçenlere de halk eğitimi kurslarında yabancı

2. "Kolej" niteliğindekiler bir yana, devlet okullarında bugün, "dostlar alışverişte görsün" kafasıyla okutulan ve okunan yabancı dil dersleriyle, dil öğretilemeyeceği ortadadır. Aklıma şöyle bir çare geliyor: dil öğrenmek bir ölçüde bir merak işi ve herkeste bu merakı aramak boşuna olduğuna göre, Orta 1'de yabancı dilde en yüksek başarıyı gösterip de istekli olan öğrenciler, ertesi yıllarda, dile ağırlık veren özel dil şubelerine alınsın. Dilde başarısızlık gösteren öğrenciler, dil şubelerinden genel şubelere dönebilsin. Genel şubelerde sonradan dilde üstün başarı gösterenler de dil şubelerine geçebilsin.

dil öğretmek gerekir. Bu yararlı geçişi sağlamak üzere radyolarımızın da yavaş yavaş yabancı dile çevrilmesi pek uygun olur. Gerçek bir cumhuriyet anlayışına sahip olan birinin bu noktaya değin titizlenmemesi için bir neden olabilir mi? Yabancı ya da yabacılarla sıkı işbirliği içeren ortaklıklar, yurt dışındaki iş olanakları düşünülmese, Türkiye'de bir insanın mesleğini yabancı dilde öğrenmek istemesi için bir neden olabilir mi? Meğer ki, insanın öğrenmek istediği meslek, yurdunda, anadilinde öğrenemeyeceği ya da eksik öğreneceği bir meslek olsun –ki bunun Türkiye için fazla bir geçerliliği yoktur. (ODTÜ ve Robert Koleji'ndeki öğretmenlerin bile büyük çoğunluğu Türk olduğuna göre) Böyle bir durum, daha çok doktora düzeyinde söz konusu olabilir, fakat o zaman böyle bir doktorayı ya da uzmanlaşmayı yapmanın yeri de zaten yurt dışıdır. Gidilir, orada çalışılır.

Yazıma son vermeden önce, bazı savlarımı örnekleyecek bir olayı anmak istiyorum. Birkaç ay önce Türk Tarih Kurumunun Kongresi yapıldı Ankara'da. Sovyetler Birliği'nden gelen Azerbaycanlı bir tarihçi hanım, Sovyetler'de Atatürk konusunda yıllarca neler yazılmış olduğunu anlatan bir bildiri sundu. Sonunda sorulan bir soruyla da iyice ortaya çıktı ki, Atatürk konusunda çalışma yapan Azeri bilim adamları incelemelerini hep Rusça yayımlamışlar. Yazdıklarını daha geniş bir bilim çevresine duyurmak amacıyla, yabancı bir kültür dilinde yazı yazmayı anlıyorum; anlıyorum, ama bunun halkçılıkla bağdaşan yönünü göremiyorum. Hemen itiraf edeyim ki Azerbaycan'daki durumu bilmiyorum: Azeri halkının çok büyük çoğunluğu Rusça biliyorsa, Azeri bilim adamlarının davranışı, kendi anadillerine karşı hoş olmayan bir davranış olmakla birlikte, halkçılık ilkesine o denli aykırı düşmeyebilir. Yalnız, büyük çoğunluk Rusça bilse bile, bunun önemli oranda, "Tarzanca" düzeyinde olması olası olduğu için, bu işin yine de halkçılığa aykırı düşen tuhaf bir kokusu olduğunu sanıyorum.

Sonuç ve özet olarak diyebilirim ki fen, kültür, meslek derslerinin Türkiye'de yabancı bir dilde okutulmasının yararı yoktur; varsa bile, bu şekilde elde edilecek yararı Türkçe eğitimle de kolaylıkla sağlayabiliriz. Üstelik bu iş, uzun süreli olarak düşünülürse, Türkçeye ve Türk kültürüne yapılan büyük bir kötülüktür. Ve en önemlisi, halkçılıkla, cumhuriyetle en ufak bir ilgisi olmayan, ona taban tabana karşıt bir davranıştır. Dünya halkyönetimi çağında hızla ilerlerken Türk halkına karşı yapılan, Osmanlıcadan da ağır bir kötülüktür.

(*Devrim,* 1970)

II. Abdülhamid'in Mutlakiyet Düzenine Doğru İlk Adımları

Abdülhamid'in "istibdat" diye tanımlanmış polis rejimi ünlüdür. Her ne kadar kimi yabancı bilim adamlarının işaretiyle Abdülhamid'in itibarını iade etmek yönünde İkinci Cumhuriyetçilerimizin bir çabası olsa da, o dönemde yaşamış aydınlar için, o düzenin bir karabasan olduğu bence fazla su götürmez. Ama bu istibdat, birçok istibdatlar gibi, ansızın gelmedi. (Buna karşılık Hitler'in polis rejimi çok kısa zamanda kuruldu.) Adım adım gelişen Abdülhamid düzeninin ilk adımlarını araştıran bir çalışmadır bu.

Amacım, *Muharrerat Mecmuası*'nda II. Abdülhamid mutlakiyetinin kurulmasına doğru atılmış adımları saptamaktır.

Sözünü ettiğim *Muharrerat Mecmuası*'nın (MM) tam adı şöyledir: Taraf-ı Sami-i Sedaretpenahiden Vuku Bulan İş'arat-ı Âliye ve Ahkâm-ı Kavanin ve Nizamatın Tefsiri Zımnında Heyat-ı Müteallikalarının Kararına ve Külliyat-ı Umur-u İdare Hakkında Nezaret ve Dairelerin Tebligatına Binaen veyahut Bazı Usul ve Tenbihata Dair Resen Nezaret-i Celile-i Dahiliyeden Umumi Olarak Tastir Olunan Muharrerat-ı Âliye ile Telgrafnamelerin Tetebbu-i Kuyu'da Hacet Kalmaksızın Sürat ve Suhuletle Bulunması İçin Tedvin ve Tab'ı Usul İttihaz Kılındığından Doksan Altı Senesinden Üç Yüz Senesi Nihayetine Kadar Yazılan Muhharrerat ve Telgrafnameler Toplanarak Tab Olunmuştur. Fi 22 Mart sene 301 (İstanbul- Matbaa-i Osmaniye-der Çemberlitaş, 1302). MM'ye daha önceki bir çalışmamda değinmiştim.[1] O çalışmada I. Meşrutiyet'in ne zaman bitmiş sayılabileceğini araştırıyordum. Burada daha farklı bir şey yapmaya

1. "I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri*, (Ank., TTK, 1986)

çalışacağım. Önceki çalışmada I. Meşrutiyet'in sonu olarak Nisan 1880 tarihini saptamıştım. Burada bu tarihten sonra MM'de yayımlanan ve 1883 sonuna değin ulaşan genelgelerden hangilerinin mutlakıyet yöntemi kurmaya yönelik sayılabileceğini, niteliklerini belirlemeye çalışacağım.

MM'deki ilk yazı, 14 Zilkade 1296 (30 Kasım 1879) günlü, son yazı, 20 Teşrinievvel 1299 (1 Kasım 1883) günlüdür. Buradaki yazıları numaraladım. Bazen bir yazıya ek olan layiha, nizamname gibi metinlere numara vermedim. Böylece 239 yazı bulunduğu ortaya çıktı. Bu yazıları kendimce sınıflamaya çalıştım. Sınıflamada zorlamayı asgarileştirmek için geniş kategoriler yerine, dar kategorileri yeğledim. Dolayısıyla çok sayıda kategori veya sınıf ortaya çıktı; yer yer biraz kazüistik denilebilecek bir sonuç elde ettim. Buna rağmen, tahmin edilebileceği üzere, kimi yazıların iki, hatta ikiden fazla sınıfa girebileceği ortaya çıktı. Bu durumlarda yaptığım sınıflamalarda az çok zorlanma oldu. Kategoriler ve her birine isabet eden yazı sayısı şöyledir: devlet personelinin paralı ve disiplinle ilgili işleri (18), barutla ilgili konular (5), memur emekliliği (4), zaptiye (9), muhacirler (9), adliye ve hapishane işleri (14), öşür ve ağnam vergisi (4), mali konular (20), askeri konular (23), sağlık (11), mürur teskeresi (3), din ve cemaat işleri (10), idari örgütlenme (29), kalp para (3), ölçüler (2), basın-yayın denetimi (31), orman (1), tarım (15), muhtaçlar (1), eğitim (1), ulaştırma (8), padişahlık (1), dış ilişkiler (6), nüfus yazımı (8), vakıflar (3).

Hemen belirteyim ki söz konusu yazıların büyük bir bölümü herhangi bir hukuk devletinde, hatta demokratik bir devlette az çok olağan sayılabilecek yazılardır. Mutlakiyetin kurulmasıyla ilgili kategorilere gelince bunların başında basın-yayın yasakları ya da denetimi ile ilgili yazılar dikkati çekiyor. Bunlar çoktur, 31 tanedir. I. Meşrutiyet'in sonu olarak belirlediğim Nisan 1880 tarihi, burada da belirginleşiyor. Şöyle ki, bu tarihten öncesine ait 14 adet yazı içinde

hiçbir yasaklama yazısı yoktur. İlk yasaklama yazısı I. Meşrutiyet'in son bulmasından 10 ay kadar sonra çıkmıştır. 3 Şubat 1296 (15 Şubat 1881) günlü ilk yazıda Londra'da çıkan ve hangi dilde olduğunu pek çıkartamadığım ama *Al* diye başladığı için Arapça olabileceğini düşündüğüm *Alnemle* (Karınca) gazetesinin ülkeye sokulması yasağı yeniden hatırlatılmaktadır. İkinci yazı, 12 Şubat 1296 (24 Şubat 1881) günlü olup bununla yine Londra'da çıkan ve yine muhtemelen Arapça olan *Alhilafe* gazetesi yasaklanmaktadır.

1881 yılının üçüncü yazısı, 21 Nisan günlü olup Abdülhamid'in irade-i seniyesi sonucudur. Vilayetlerin sınırları içinde çıkan gazetelerden ikişer nüsha gönderilmesi, irade-i seniye ile "mahsusen ve müekkiden" ihtar olunmaktadır. Bundan sonraki genelge de yine irade-i seniyesi sonucudur ve Atina'da çıkan *Muhanese* adlı mizah gazetesinin memlekete sokulması yasaklanmaktadır; 11 Mayıs 1881 günlüdür. MM'deki basın-yayının denetlenmesiyle ilgili yazıların başka hiçbiri irade-i seniye sonucu değildir. Her işi çok yakından izlemeye çalışan Abdülhamid, belki de bu konuda ön safta görünmeyi ihtiyatsızlık saymıştır. Bir de irade-i seniyeli bu yazıların 1881'de gönderilmiş olması durumunu açıklamak gerekir. 16/17 Mayıs 1881'de Mithat Paşa'nın içinde bulunduğu İzmir Vilayet Konağı basıldığına göre, bununla Abdülhamid'in 3-4 hafta önceden taşra basınını yakından izlemek istemiş olması ihtimali arasında bir ilişki kurulabilir gibime geliyor.

Belirli gazete, kitap, kitapçık, dergi yasaklanması dışında genel mahiyette genelgeler var ki, bunlar üzerinde biraz durulabilir. Bunlardan ilki, 20 Şubat 1297 (4 Mart 1882) tarihli genelgedir. Bunda muzır kitap ve risalelerin[2] ülkeye girip yayılmaması için, "her tarafça icra-yı takayyüdat" ettirilmekte olduğu halde, bazı yerlere yine bunların sokulmak istenmekte olduğu halde, bazı yerlere yine bun-

2. Kitapçık yerine risale diyorum, zira risale kitapçık anlamına geldiği gibi, kimi zaman "mevkut" nitelemesi eklenmeden dergi anlamında da kullanılmaktadır.

ların sokulmak istenmekte olduğu, bunların ele geçirilmesiyle anlaşılmaktaydı. Bunlar ele geçince, "hemen mahv ve ihrak" edilmeli ve merkeze bildirilmeliydi. "Bazı cihetlerinden dolayı suret-i mazarratı kestirilemeyen" kitap ve risalelerin bir nüshası incelenmek üzere Maarife gönderilmeliydi. Başlıca tehlikeli yayınların neler olabileceği de belirtiliyordu: "en ziyade nazar-ı dikkat celp eden" Rum, Bulgar, Ermeni okullarında bunların okutulmasıydı. Demek ki bu yayınlar o dillerde yazılmıştı, bunun için de "tedabir-i hakimane ve siyasiye" tavsiye edilmekteydi. Hemen sonrasın da, "itinanın derece-i lüzum ve vücudundan" söz ediliyordu. Henüz Jön Türk yayınları belirli bir yoğunluğa ulaşmadığına göre başlıca sorunun söz konusu dillerdeki yayınlar olması doğaldı.

Daha sonra 27 Eylül 1298 (9 Ekim 1882) tarihli bir genelgeyle muzır kitap ve risalelerin gizlice ülkeye sokulmak istendiği belirtiliyor, ilgililer uyarılıyordu.

29 Teşrinievvel 1298 (10 Kasım 1882) tarihli bir genelgede, dışarıdan gelen *İncil* ve *Tevrat* gibi dinsel kitapların muayenesi gecikmekte olduğundan sefaretlerin şikayetçi olup işi tazminat davasına kadar götürmekte oldukları; öte yandan ecnebi kitapçılarda ve "şurada burada" muzır kitap ve risaleler ele geçirilmekte olduğundan, bunların gümrük ya da postadan kaçırılmış ya da yabancı postaneler eliyle getirilmiş olduklarının düşünülebileceği belirtiliyor. Bundan böyle taşra posta ve gümrük idareleri, yabancı kitap ve risalelerden "her türlü mahzur ve mazarrattan salim" olduklarını gördüklerini mühürleyerek geçirecekler; şüpheli ya da zararlı olanları birer ilmühaberle mahalli hükümete teslim edeceklerdi. Yerel hükümet makamları, muzır gördüklerini "mahvolunmak üzere" tutacak, zararsız olanları böyle olduklarını belirten bir mühürle ve "sabit boya ile" mühürleyecekti. Yayınların ne mahiyette görüldüğü ilmühaberlerin altına kaydedilecekti. Yerel hükümetin tereddütte kaldığı kitaplar, Maarif Nezaretine gönderilecekti. Ecnebi kitapçı dük-

kanlarındaki kitaplar da muayene edilecek, muzır olmayanlar mühürlenecekti. Yazının sonunda, "işin ehemmiyeti bedihi" olduğu belirtiliyordu.

Anlatılan bu usul, posta idaresinin itirazına yol açmıştı. 1 Kanunuevvel 1298 (13 Aralık 1882) günlü genelgeden öğrendiğimize göre posta idaresi, memurlarının yabancı kitap ve risaleleri muayeneyle yükümlü tutulmasının, "vezaif-i asliyelerinin" gecikmesine yol açacağını bildirmişti. Onun üzerine posta idarelerinin muayene işini tümüyle yerel hükümetlere bırakmaları uygun görülmüştü.

Dikkat edilirse, söz konusu 31 yazının 30'u yasaklanan, zararlı bulunan ya da bulunabilecek dış yayınlar hakkındadır. İç yayınlarla ilgili tek yazı, Abdülhamid'in iradesiyle her taşra gazetesinden 2 nüshanın merkeze gönderilmesiyle ilgili olanıdır. Bu, iç yayınların serbest olduğunu göstermez. 1864 Matbuat Nizamnamesi'yle birlikte, gazeteler istenildiği gibi, hükümetin kararıyla tatil ediliyor ya da tamamen kapatılabiliyordu. Bu gibi kararların genelge konusu olması gerekmiyordu; tatil ya da kapatma kararının ilgiliye tebliği yetiyordu. Oysa dış yayınların ülkenin her yönünden girebilme ihtimali vardı ve onun için dış yayın yasaklarının bütün idari örgüte duyurulması gerekiyordu. Dış yayınlar konusunda 1839 sonrası ve I. Meşrutiyet öncesi döneme göre daha sıkı davranılıp davranılmadığını söyleyecek durumda değilim. İç yayınlar konusunda MM'nin kapsadığı dönem için bir şey diyemem. Tabii 1888'den başlayarak sansürün hükmünü gittikçe arttıracak bir şiddetle kitaplara ve basına uygulandığını, bu bakımdan daha önceki dönemlerden daha sıkı ve nefes aldırmayan bir basın-yayın düzeninin başladığını birçok yazar ve incelemeci kabul etmektedir.[3]

Mutlakıyetin yeniden kurulmasıyla ilgili sayılabilecek, dikkati çeken bir yazı kümesi de mürur tezkereleriyle ilgili genelgelerdir.

3. Örneğin, Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, (İst., Gazeteciler Cemiyeti Y., 1990), s. 59.

4 Haziran 1296 (16 Haziran 1880) günlü genelge, mürur nizamı her yere bildirildiği halde, tezkeresiz veya tezkeresi olup da kayıtsız yolcuların gidip gelmekte olduklarına işaret ediyordu. Oysa nizama göre bu gibi yolcular durdurulup geldikleri yere iade edilmeliydiler. Zira mürur nizamının kurulmasındaki amaç, "eşhas-ı meçhule ve muzırrenin" istedikleri yere gitmelerini engellemekti.

Başka bir genelge 29 Kanunusani 1296 (10 Şubat 1881) tarihliydi ve asker kaçaklarıyla ilgiliydi. Fakat bunun yanı sıra, mürur tezkeresi uygulamasının genel olarak sıkılaştırılması yönünde bazı düşünceler de içeriyordu. Yolcuların tezkereleri vapurlarda değil, vapura binmeden önce iskelelerde denetlenmeliydi. Sonra, tezkereleri veren memurlar, yolcuların durumlarını "güzelce tahkik ve tetkik" etmeliydiler.

12 Haziran 1297 (24 Haziran 1881) genelgesinden tezkeresiz veya tezkeresini kaybetmişlerin yalnızca geri çevrildiklerini değil, kendilerine para cezası da kesildiğini öğreniyoruz. Bir de "uygunsuz takımdan ve sabıka-yı mükerrere eshabından" olup memleketlerine "tard ve tebid" edilenler, gönderildikleri yerlerden ecnebi veya İdare-i Mahsusa vapurlarına binip limana gelmeksizin, deniz memuru olmayan yerlerde çıkıp oralardan İstanbul'a gelmekteydiler. Bunun için yabancı vapurların, mürur tezkeresi ya da pasaportu olmayan yolcuları almamaları için sefaretler vasıtasıyla vapur şirketleri acentelerine bildirilmesi öngörülüyordu. Herhalde demiryolları o sıralar yeterince yaygınlaşmadığı için yolcuların trenle değil de hep vapurla gelmeleri söz konusu edilmekteydi.

Kurulacak "Abdülhamid tipi" mutlakıyeti işaret eden en ilginç belge belki de 22 Nisan 1298 (4 Mayıs 1882) günlü genelgedir. Bundan öğreniyoruz ki, Padişahın emlak ve çiftliklerinin "hiçbir nam ile" vergiyle yükümlü olmaması yönündeki irade-i seniyeye rağmen, Bağdat'tan bu konuda tereddüt ifade edilince, Maliye Nezareti irade-i seniyeyi hatırlatmıştı. Bu sefer Bağdat öşür konusun-

da tereddüt edince ve anlaşılan 23 Zilkade 1293 (10 Aralık 1876) tarihinde Muvaredat-ı Umumiye Muhasebesinde de aynı görüş paylaşılınca, iş Şura-yı Devlete havale edilmişti. Bu arada Hazine-i Hassa da görüş bildirmişti. Bu görüşe göre irade-i seniye tezkeresinde, "kemafissabık" deyimi geçtiğine bakılırsa, "minelkadim" emlak-ı şahane öşür ve diğer resimlerden muaftı. Geçmişteki uygulamayı irade-i seniyenin ifadesinden çıkarmak herhalde çok ciddi bir tutum olmasa gerek. Konuyu Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi ele aldıktan sonra Varidat-ı Umumiye Muhasebeciliği irade-i seniye hükmünü doğrulamış, bununla birlikte bunun, çiftliklerdeki kiracı çiftçilerin öşür ödememesi sonucunu doğurmayacağını bildirmişti. Yani bu gibi çiftçiler öşür ödeyeceklerdi, ama bunu devlete değil padişaha vereceklerdi. Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi bu son görüşü benimsemiş ve muammanın çözümünü Maliyeye bildirmişti.

Bağdat'tan ifade edilen ilk tereddütlerin kiracı çiftçilerle ilgili olup olmadığı anlaşılamıyorsa da irade-i seniyeye karşı tereddüt göstermek cüret işi olduğuna göre, baştan beri sorun, herhalde Padişahın vergi verip vermeyeceği noktasında değil, bu topraklardaki köylünün vergisiz mi kalacağı noktasında düğümleniyordu. Şuna da dikkat etmek gerekir ki, bu soru 1876'da, yani iki padişahın ard arda devrildiği, meşrutiyet rüzgarlarının estiği bir yılda ortaya atılmıştı. İdarenin göstermiş olduğu cesareti biraz da bu yönden açıklamak olanaklı gözüküyor. Sonuç olarak köylü yine vergiden yakasını kurtaramıyor, fakat öşür vergisini Padişah 'dercep' ederek, vergi vermediği gibi, vergiyi kendi almış oluyordu.

Muvaredat-ı Umumiye Muhasebesinin yazısı ta 10 Aralık 1876'ya uzandığı için, söz konusu Bağdat'taki emlakin ve ayrıca irade-i seniyenin Abdülhamid'e ait olup olmadığı soruları akla gelebilir. Bu konuyu araştırmış olan Vasfi Şensözen'e göre[4], tarımsal arazileri tapulu

4. *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, (Ank., TTK, 1982).

malı yapan ilk padişah II. Abdülhamid olduğuna göre, emlakin ve irade-i seniyenin ona ait olduğuna şüphe etmemek gerekir.

Görülüyor ki, Abdülhamid tahta geçer geçmez servetini, kendisine vergi muafiyeti vererek artırmaya koyulmuştur. Bu, kendisine küçük bir gayrimenkul imparatorluğu kurma düşüncesinin daha baştan kafasında var olduğunu gösteren bir işaret sayılabilir. Bilindiği gibi, Abdülhamid devletin de olanaklarını seferber ederek, kendisinden önceki ve sonraki hiçbir padişahta görmediğimiz biçimde, şahsi mülkiyeti olarak büyük bir gayrimenkul serveti biriktirmiş ve anlaşılan, ülkenin en zengin adamı ya da adamlarından biri olmuştu.[5] Herhalde böyle davranmaktaki amaçlarından biri, herkesi parayla kendine bağlama olanağına sahip olmak, diğeri de polis devleti mekanizmalarını (hafiyecilik, jurnalcilik v.b.) gerektiği zaman kendi cebinden karşılayabilmekti.

II. Abdülhamid'in mutlakıyet düzeni bir anda oluşmadı. Yıllar geçtikçe koyulaşarak arttı. Burada, Nisan 1880'den sonraki ilk yıllarda bu yönde atılan bazı adımları göstermeye çalıştım.

(CİEPO Toplantısı, Ankara, 1990)

5. Dillere destan bu servet uzun yıllar sorun olmuştur. Bkz. Cemil Koçak, *II. Abdülhamid'in Mirası,* (İst., Arba Y., 1990)

1864 Matbuat Nizamnamesi, Basın Özgürlüğünü Kısıtladı mı, Geliştirdi mi?

1988 yılında yayımlanan *Türkiye Tarihi*'nin 3. cildine yazdığım "Siyaset Tarihi" bölümünde, 1864 Matbuat Nizamnamesi'nin, özel Türkçe basının gelişmesi ve hükümeti eleştirmeye başlaması üzerine çıkartıldığını yazmıştım.[1] Basın hayatını düzenlemek üzere çıkartılmış olan Nizamname, 35 maddeden oluşan bir basın yasası niteliğindeydi. Gazetelere bir takım yasak, kısıtlama ve cezalar getiriyordu. İşte ben yazımda, 1865 Haziranında Belgrat Ormanı'nda Reşat, Nuri, Mehmet, Ayetullah, N. Kemal, Refik Beylerin kurdukları, *İttifak-ı Hamiyet* ya da *Meslek*[2] adlı örgütü, bu nizamnameye bir tepki olarak yorumlamıştım.

Öte yandan sevgili dostum ve meslektaşım Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi" başlıklı yazısında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:[3] "Salt III. Napolyon'un hazırlattığı Fransa Basın Yasası örnek alındığı için, bu nizamname basın tarihçilerimiz tarafından olumsuz diye nitelenmiştir. Oysa... 'pres kanunnamesi', Türk basını tarafından olumlu karşılanmıştır. *Tercüman-ı Ahval,* bu

1. *Türkiye Tarihi,* III: *Osmanlı Devleti, 1600-1908* (İst., Cem Y, 1988), s. 142. Nizamnamenin Düstur'daki metni altında 2 Şaban 1281 - 19 Kanunuevvel 1280, yani 31 Aralık 1864 tarihi bulunmaktadır. Md. 35'e göre Nizamname altındaki tarihte yürürlüğe girecekti. Ertuğ, yanlış olarak 2 Şaban 1281 tarihini 1 Ocak 1865 diye veriyor. (s. 234). Oysa 1864 Nizamnamesi diye anıyor (s. 196, 197). İskit gün ve ayını vermeden hep 1864 yılını belirtiyor. Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi* (İst., İktisat F.Y., 1970); Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları* (Ank., Basın ve Yayın UMY, 1943), s. 14, 15.
2. Cemiyet uzun zaman İttifak-ı Hamiyet olarak anılmışsa da Kaya Bilgegil'e göre örgütün özgün adı "Meslek" idi. *Ziya Paşa Üzerinde bir Araştırma* (Erzurum, Atatürk ÜY, 1979), s. 81. Ayrıca bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi* (İst., İletişim Y, 1994), s. 26.
3. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İst., İletişim Y. 1985), I, s. 79-80. Nedense Koloğlu da Nizamname'nin 1 Ocak 1865 günü yürürlüğe girdiğini söylüyor.

yasayla İstanbul'daki İngilizce, Fransızca, Rumca ve Ermenice basınlar gibi özgürce yazma hakkına kavuştuklarını belirtmiş ve kararı, 'büyük bir lütuf ve teşekküre bais' diye nitelendirmiştir."

Ben bu bildirimde, benim yazdığımla Koloğlu'nun yazdığı arasındaki çelişkiyi açıklamaya çalışacağım. Bunun için *Meslek*'in kuruluşunun ne ölçüde Matbuat Nizamnamesi'yle ilgili olduğunu saptamak gerekecektir.

Yeni kaynaklar bulununcaya değin, *Meslek* konusunda başlıca kaynağımız Ebüzziya Tevfik'in *Yeni Osmanlılar Tarihi*'dir.[4] Nuri ve Reşat, Sarayla ilişkili iltimaslı gençler olarak Meclis-i Vala Tercüme Odasında çalışıyorlardı. Burada Mehmet'le tanıştılar. Mehmet, Mahmut Nedim Paşanın yeğeniydi. Paris'te Osmanlı gençlerine Fransızca eğitim vermek için açılmış olan Mekteb-i Osmanide (1855-74) okumuştu. Bilgili, kültürlü ve devrimciydi. Bu özelliklerini arkadaşlarına aşıladı. Bu üçünün arkadaşı olan Ayetullah, Suphi Paşa'nın oğluydu ve babasının konağı bir kültür ve bilgi merkezi olduğu için, o da çok bilgili bir gençti. Bu guruba iki gazeteci, N. Kemal ve Refik katıldılar. Refik, *Tercüman-ı Ahval*'de çalışıyordu. İlk beş genç, haziranda bir cumartesi günü Mehmet'in Yeniköy'deki yalısında toplandılar. Ertesi gün Refik'i de yanlarına alarak Belgrat Ormanı'na gittiler, yemek yediler. Bu gençleri birleştiren şey, devrimcilikti. Nitekim Ayetullah, yanında Carbonari'nin ve Lehistan'daki kimi devrimci örgütlerin etkinliklerini anlatan iki kitap getirmişti. İki güne yayılan bu çalışmalar sonucunda *Meslek* kuruldu. (Ebüzziya örgütten "Cemiyet-i İnkılabiye" diye söz ediyor). Örgütün tüzüğünü hazırlama işi Ayetullah'a havale edildi. Ertesi hafta (pazar günü) Yuşa'da toplandılar ve Carbonari gibi hücre biçiminde (7 kişilik hücreler) bir örgütlemeye gidildi. Üye sayısı 245'e kadar yükseldi. Üyeler arasında,

4. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Ziyad Ebüzziya (sadeleştiren) İst., Kervan Y, 1973. Asıl metin 1909 yılında *Tasvir-i Efkar*'da yayımlanmıştır.

Zaptiye Muavini Mustafa Asım Paşa ile Merkez Kumandanı Ömer Naili Paşa vardı. Başkan Nuri idi, fakat Abdurrahman Şeref'e göre Mehmet, Cemiyetin "ruhu ve re'si" idi.[5]

Cemiyetin amacına gelince –ne yazık ki tüzük elimizde yok– Ebüzziya'nın anlatışına göre amaç, Muharrem ayının 15'inde Padişah Bab-ı Ali'ye geldiği zaman, Cemiyetten yedi kişinin onun huzuruna çıkıp meşrutiyet isteyen bir dilekçe sunmasıydı. Ömer Naili'ye verilecek görev, Padişah yaverlerinin bunu engellememesini sağlamakmış. Yedi kişi dilekçeyi sunup durumu anlattıktan sonra, Padişah Hırka-i Saadet dairesine, bu yolda and içmesi için çağrılacakmış. Bu sırada hiçbir gösteri, zorlama olmaması öngörülüyormuş. Böyle bir 'senaryonun', hiç zorlama içermeden gerçekleşmesi düşüncesinin ne denli çocuksu olduğu ortadadır. Senaryonun ön kabulü olan Âli Paşa'nın müstebitliği, 'kötülüğü', Abdülaziz'in 'iyiliği', düşüncesinin de aynı ölçüde çocuksu olduğu söylenebilir. Çünkü mutlak bir dizgede, vezirlerin ağırlığı ne denli çok olsa da, son çözümlemede Padişahın dediği oluyordu. (Fuat Paşa, Tanzimat'ın siyasal dinamiklerini açıklayan ünlü açıklamasında bunu ortaya koyuyordu: "Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor.") Abdülaziz'in bir dilekçeyle hemen meşrutiyeti kabul edeceği, hükümetin de bu işe seyirci kalacağı düşünülemez. Zaten Ebüzziya'nın belirttiği tasarının barışçıl niteliğinin belki ilk başlarda söz konusu olduğu, ama zamanla bu tasarıya zorlayıcı öğelerin eklendiği anlaşılıyor. Merkez Kumandanı Ömer Naili'nin Cemiyete alınması, yani Ordunun ağırlığından yararlanma düşüncesi de zora ya da gizil zora başvurma gereğinin anlaşıldığının bir işareti sayılabilir. 1867 yılına gelindiğinde, artık tam anlamıyla bir hükümet darbesi yapmak söz konusudur ve hükümet üyelerinin öldürülmesi dahi tasarlanmıştır.[6]

5. Bilgegil, s. 82.
6. Çelik, s. 27-28.

Yukarıda sıralanan olgulardan anlaşıldığı üzere, *Meslek*, gizli, devrimci bir kuruluştu. Düzeni bir müdahaleyle zorla değiştirmek, hükümeti devirmek gibi öğeler içeren bu tehlikeli girişim, herhalde salt Nuri ya da Mehmet'i ve arkadaşlarını iktidara getirmek için, mevki ya da para hırsıyla yapılıyor değildi. Bu genç insanların çok derinden duyumsadıklarını tahmin edebileceğimiz önemli birtakım yakınmaları vardı. Mardin'e göre bu gençleri birleştiren, Avrupa uygarlığı bilgisi ve Osmanlı Devleti'nin artan bir hızla sürmekte olan dağılma süreci karşısındaki üzüntü ve kaygılarıydı.[7] Söz konusu iki öğeden, Avrupa uygarlığı bilgisinden çok, onları harekete geçiren, herhalde Osmanlı'nın dağılma süreciydi. Avrupa bilgisi, daha çok derdi tanılamak ve çare bulmak bakımından yardımcı oluyordu. Dağılma süreci ise Kırım Savaşı'ndaki zafere, Paris Antlaşması'yla Osmanlı'nın Avrupalı sayılmasına ve toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasına rağmen, kaçınılmaz biçimde gelişiyordu. 1858 ve 1859'da Memleketeyn'in (Romanya'nın) bağımsızlığı yönünde adımlar atılıyordu. 1858 Cidde; 1860 Lübnan ve Suriye olayları, Avrupa'nın kaba müdahalelerini getiriyordu. 1862'de Sırbistan'daki bazı Osmanlı kalelerinin boşaltılması ve Müslümanların yalnızca kalelerde oturması kabul ediliyordu. Osmanlıların birçoğu bu gelişmeler karşısında çok acı çekiyordu. Fakat Batı eğitimi almış aydınlar, başta gazeteciler, hem acı çekiyor hem de çare düşünebiliyorlardı. Acaba 1864 Matbuat Nizamnamesi bu durumda ne gibi değişiklikler yaratmıştı?

Matbuat Nizamnamesi, 35 maddelik, hayli ayrıntılı bir düzenlemedir.[8] Nizamname'de gazetelerin nasıl izin alıp kurulabilecekleri

7. Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought* (Princeton UP, 1962), s. 11.
8. Düstur, II, s. 220-226. Çevriyazısı: Ertuğ, s. 234-240. İçeriğinin çözümlenmesi: İskit, s. 15-22. Nizamname, 1852'de çıkan Fransız Basın kanunundan esinlenmiş. Ertuğ, s. 197. Ayrıca bkz.: Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü* (İst., GazetecilerCY, 1990); Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu* (Ank., TTKY, 1994)

(md. 1, 4); her sayının sahip ya da müdürünce imzalanıp nasıl İstanbul'daki Matbuat Müdürlüğüne, taşradaki Valiye sunulacağı (md. 4); Osmanlı'ya düşmanlık gösteren, ülke dışında yayımlanmış gazete ve benzerlerinin ülkeye sokulmayacağı (md. 9) gibi maddelerden sonra, ceza maddeleri gelmektedir. Cezalar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Genellikle mahkeme, üst sınıfı belirlenmiş para ya da hapis cezalarından birine hükmetmek durumundadır. Ceza Kanunnamesi'nin devletin iç güvenliği ile ilgili suçlarının işlenmesini tahrik eden gazete, hem suç ortağı sayılacak hem de hükümet tarafından geçici ya da sürekli olarak kapatılabilecektir (md. 13). Yine hükümet, devlet ya da yabancı devletlerle ilgili kimi suçlarda hapis ya da para cezası istemek yerine, en fazla bir ay kapatma cezası verebilecektir (md. 27). Nihayet, iki yıl içinde üç kez ceza alan bir gazeteye, hükümet geçici ya da sürekli kapatma verebilir (md. 29).

Görüldüğü gibi, hükümet, belirlenen bazı durumlarda geçici ya da sürekli kapatma cezası vermeye yetkilidir. Onun dışında, para ya da hapis cezalarını verecek olan, ceza mahkemeleridir. Yalnız, devleti ilgilendiren kimi suçlar için Bab-ı Ali'de, atanacak beş kişiden oluşan özel bir mahkeme –Meclis-i Ahkâm-ı Adliye[9]– yetkili olacaktır. İstanbul'da basınla ilgili işlere bakmak üzere bir Matbuat Müdürlüğü (md. 1'de Matbuat Kalemi diye anılmaktadır) öngörülmüştür. İskit, Matbuat Müdürlüğünün Nizamname'den önce var olduğunu; önce Maarif, sonra Hariciye Nezaretine bağlı olduğunu; ilk müdürün de 1862'de bu göreve atanmış olan Sakızlı Ohannes Paşa olduğunu açıklıyor.[10]

Yukarıda Koloğlu ile benim Nizamname konusundaki görüşlerimizi aktardım. Şimdi de Ertuğ'un görüşüne bakalım. Ertuğ'a göre Nizamname, "devrin şartlarına göre oldukça *liberal* sayılması müm-

9. 1838'de kurulan Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'den farklı bir kuruluş.
10. 4-5 yıl bu görevi yapmış, ardından Abdullah Macit Bey (Paşa) bu göreve atanmış. İskit, s. 14, 21-2.

kün" bir düzenlemedir.[11] Ama ardından şöyle diyor: "... Hükümete, süresiz ve süreli olarak mevkuteleri (süreli yayınları) kapama yetkisini tanımış, birçok basın suçları ihdas etmiş ve karşılıklarında ağır cezalar tertiplemiştir." Nizamname'nin çıkarılma nedenini de şöyle açıklıyor: "*Tercüman-ı Ahval* ile *Ruzname* arasındaki tartışmaların, *Tasvir-i Efkar*'da çıkan hürriyet lehindeki yazıların, ileri görüşlü makalelerin ve bahusus hükümetin gidişini eleştiren yorumların ve imalı haberlerin hükümette uyandırdığı endişedir, denebilir."[12] Yani, Ertuğ, Nizamname'yi az çok liberal bulmakla birlikte, öbür görüşleri de hesaba katılınca, bu yargısı hayli tereddütlü sayılabilir.

Hükümetin önceleri kendi başına gazetelere uyguladığı ve keyfi nitelikteki uyarı, geçici ya da sürekli kapatma biçimindeki yaptırımlar düzeninden sonra, ayrıntılı bir düzenlemenin çıkmış olması bir ilerleme gibi gözükebilir. Çünkü keyfilikten belirginliğe, yasallığa bir geçiş söz konusudur. Ama bence bu, aldatıcı bir izlenimdir. *Bir kez*, hükümet, görüldüğü üzere, birçok durumda geçici ve sürekli gazete kapatma yetkisini elinde tutmaya devam etmektedir. *İkincisi*, para ya da hapis cezalarını mahkemeler verecektir, ama daha önce ancak Genel Ceza Kanunnamesi'ne göre cezalandırılabilecek olan gazeteler, şimdi ona ek olarak, daha önce olmayan, yeni kurulan ayrıntılı bir suçlar dizgesi (manzumesi) ile karşı karşıyadırlar. *Üstelik* yargıç güvencesinin, yani yargı bağımsızlığının olmadığı bir yerde, bu yeni para ve hapis cezalarının mahkemelerce veriliyor olması, çok da önemli bir avuntu sayılamaz. İşin bu yönleri düşünülürse, o günün gazetecilerinin Nizamname karşısında sevinç, ferahlık değil, korku ve tepki duymuş olduklarını varsaymak daha doğru görünüyor. Başka gazeteler ne dedi bilmiyorum, fakat Koloğlu'nun

11. Ertuğ, s. 196-7. S. 209'da "az çok liberal" diyor. İskit, Nizamname konusunda genel bir yargıdan kaçınıyor. Ama şunları söylüyor: "... Nizamname'de tatil maddeleri pek çoktur. Gazete daima mühim bir idari cezaya maruz kalma tehdidi altındadır. Bu ceza temyiz edilemez ve gazete sahibinin kendini müdafaaya salahiyeti yoktur." İskit, s. 17.
12. Ertuğ, s. 197, 198.

sözünü ettiği *Tercüman-ı Ahval*'deki olumlu tepki yanlış bir değerlendirme olarak yorumlanmalıdır diye düşünüyorum.

Bu durumda Belgrat Ormanı'ndaki kır yemeğine katılanların hükümete karşı tepkilerinin yalnızca Osmanlı ülkesinin küçülme sürecinden kaynaklanmadığı, aynı zamanda Matbuat Nizamnamesi yüzünden o küçülmeyi eleştirmenin daha da zorlaştırılmış olmasından kaynaklandığını kabul edebiliriz. İkinci gerekçe olarak, *Meslek*'in gazeteci kurucularının, yani Namık Kemal ve Refik'in daha etkili olduğunu, ama ötekilerin de bunun önemini kavradıklarını varsayabiliriz.

Kimilerine Nizamname'nin basın özgürlüğü açısından olumlu gözükmesinin bir nedeni, 26 Mart 1867'de (20 Zilkade 1283) Âli Paşa hükümetinin çıkardığı Ali Karamamesi'nin, hükümete basınla ilgili düzenlemeleri hiç hesaba katmadan istediğini yapma yetkisini tanımış olması olabilir. Oysa Karamame'nin basın özgürlüğünü tümüyle kaldırmış olması, sansüre kapı açması, Nizamname'nin kendinden önceki basın düzeninden daha kısıtlayıcı olmasıyla ve bunun bu biçimde algılanmış olmasıyla ilişkili bir husus değildir. Bilindiği gibi, Karamame, bir yandan Girit sorununun alevlenmesi, Belgrat Kalesi'nin terki ve bu yüzden hükümetin eleştirilmesinin; öte yandan meşrutiyet talebinin basında ve Mustafa Fazıl Paşa tarafından dile getirilmesi karşısında hükümetin aşırı telaş ve öfkesinin bir ürünüydü.

Demek ki 1860-1864, 1864-1867 ve 1867 sonrası diye üç basın düzeni belirlersek, ikincisi birincisinden; üçüncüsü de ikincisinden daha kısıtlayıcı olmuştur, diyebiliriz.

(XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Ekim 1999)

Atatürkçü İdeoloji Çıkmadan Önce...

Halk Partililer, "bizden" insanlar. Ama dost acı söyler. Kaldı ki, duygusal ilişkilerin ötesinde, CHP'nin kusurlarını göstermek, toplumsal bilimcinin bilimsel görevidir.

Taner Timur arkadaşımın doçentlik tezi, Atatürk Devrimi'ni, "Türk Devrimi" diye tanımlıyordu. Atatürk, Türk olduğuna göre ve devrim Türkiye'de cereyan ettiğine göre, "Türk Devrimi" demek tabii ki yanlış olamaz. Ama Atatürk'ün devrimdeki onsuz olmaz rolünü düşününce, bence buna Atatürk Devrimi demek daha doğru, daha isabetli görünüyor.

1789'daki devrime, Fransız Devrimi diyoruz. Başka bir devrim diyemeyiz, çünkü o devrimde herhangi bir kişinin belirleyici rolü yoktur. Sovyet Devrimi'ne Lenin Devrimi; Çin Devrimi'ne Mao Devrimi; Küba Devrimi'ne Castro Devrimi denip denemeyeceği tartışılabilir...

Atatürk Devrimi'ni CHP yapmadı. Atatürk zamanında ve Atatürk'ten sonra da CHP, önderinin peşinden yürüyen bir parti oldu. İnönü'nün çokpartili dizgeye geçiş kararıyla birlikte CHP, yine önderlerinin izinden yürüyerek iki acımasız, ama ne yazık ki doğru sayılabilecek özdeyişle özetlenebilecek bir işlev yüklendi: "Karşıdevrim seyircisi parti" ve "Atatürkçülerin afyonu parti".

Önce ideolojinin ne olduğuna bakalım. O, bir insan topluluğuna siyasal yön vermeyi amaçlayan, dizgeli (sistemli) bir düşünceler bütünüdür. Atatürk'ün bir ideoloji oluşturmaya hevesli olmadığı söylenebilir. Çünkü *Nutuk*'un en başında söylediği gibi, o, kafasında tasarladığı devrimi, varmak istediği erekleri, önceden ilan etmemiştir. Sırası geldikçe, ortamı elverişli buldukça, o yöne giden adımlar atmıştır. Ama bir yandan da Cumhuriyet'in uygulamalarını, ideolojik olarak değilse de dizgeli bir düşünce olarak sunma gereksinimi de duyuluyordu. Çünkü bu çağda Avrupa müthiş bir ideolojiler savaşımına sahne oluyordu. Bir tarafta komünizm, sosyalizm, sosyal de-

mokrasi; öbür yanda liberalizm, faşizm, nasyonal sosyalizm. Bu büyük savaşım Türkiye'ye de yansıyor, yandaşlar kazanıyordu.

Böylece devrimin ilkelerini belirleme, saptama çabası başlıyordu. Atatürk'ün bu işten çok da hoşlanmadığı yönünde bir söylenti varsa da kendisi ve partisi, bu yönde çalışmaktan geri kalmamışlardır. Nitekim, 1927 CHP Kurultayı'nda dört ilke saptandı (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik), 1931 Kurultayı'nda bu ilkeler altıya bütünlendi. Partinin belirtkesi (amblemi) altı ok oldu. Bir yandan da 1932'de yükseköğretimde Devrim dersleri verilmesi kararı alındı. Türk Devrimini Mahmut Esat Bozkurt, dünyadaki yerini ise Recep Peker anlatıyordu. Bu iki kişinin yaklaşımı haylı farklıdır. Peker, 1935'te yayımlanan kitabında, Atatürk'ü yalnızca dört kez anıyor. Devrim, "Türk İnkılabı"dır, "Atatürk İnkılabı" değildir. Bozkurt'a gelince: 1940'larda yayımlanan çalışmasında, tarihi, kahramanların yapıtı olarak görüyor; Carlyle gibi. Atatürk böyle kahramandır ve Devrim, "Atatürk İhtilali"dir. Her iki yazar da toplu olarak altı ok üzerinde pek durmamışlardır. Benim lisede okuduğum 50'li yılların ilk yarısında, Devrim deyince, irili ufaklı "devrim"lerden oluşan bir devrimler listesi (şapka, yazı, takvim, dil müzik v.b.), bir de uzun boylu açıklama gereksinimi duyulmadan altı ilke sıralanıyordu.

Atatürk döneminde Atatürkçülüğü ideolojiye dönüştürmek için ciddi bir girişim olmadı değil. Bu, 1932 ile 1935 arasında çıkan *Kadro* dergisinde gerçekleştirilmek istendi. Kadro hareketinin önde gelen kişisi Ş. Süreyya Aydemir'dir. 1932'de çıkan *İnkılap ve Kadro* kitabında, "Türk İnkılabı"nı (Atatürk İnkılabı değil) şöyle özetliyor: 1. Bağımsızlık, 2. Devletçilik, 3. Sömürgeciliğin tasfiyesi. Dikkat edilirse aydınlanma, kültür-eğitim, daha başka bir çerçeveden bakarsak, ağalık-şeyhlik düzeninin ya da ortaçağın tasfiyesi, burada söz konusu edilmiyor. Demek ki Aydemir'e göre önemli olan iktisadi, maddi kalkınmadır. Buna, ekonomizm denebilir ki bu, bütün sorunları iktisada indirgemek anlamına gelir.

Yıllar sonra, 20 Aralık 1961'de *Yön* dergisinin ilk sayısında yayımlanan ünlü Yön Bildirisi'nin de aynı çizgide olduğu söylenebilir. Burada, Atatürk "devrimleriyle" amaçlanan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, demokrasiyi yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin, ancak "istihsal seviyesini" (üretim düzeyini) hızla yükseltmekle elde edilebileceği belirtiliyordu. Kilit kavram, "istihsal seviyesini hızla yükseltmekti". Her şey buna bağlıydı. Üretim düzeyini yükseltmek için ise belirli bir "kalkınma felsefesine" gereksinim vardı. Bu felsefe, "devletçilik" olarak anlatılıyordu. Bu yaklaşımla kapsamlı bir planlama, köklü reformlar yapılacaktı. Bildiri'nin genel görünüşüne bakıldığında, Atatürk ya da Türkiye bir devrim yapmamış, Atatürkçülük diye bir düşünce yokmuş gibidir. Atatürk, yararlı kimi "devrimler" yapmış gibi gösteriliyor, fakat sanki bunlar, basit uygulamalar, politikalar düzeyinde şeylermiş gibi sunuluyor. Oysa Aydemir ve Kadrocular için, (Atatürk Devrimi pek söz konusu olmasa da) bir Türk Devrimi vardır; onun yorumlanması, bir ideolojiye dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu, iki hareket arasındaki önemli farktır. En önemli ortak nokta ise ekonomizmdir. Her şey iktisada, devletçiliğe indirgenmiştir.

60'lı yıllar, 50'li yılların karanlık baskı döneminin son bulması ile gitgide hızlanan bir sosyalist akımın gelişmesine tanık oldu. 1961'de, Türkiye İşçi Partisi kuruldu. 1964'te, uzun yıllardır ilk kez Nazım Hikmet'in bir şiiri yayımlandı. Bu sıralarda yoğun bir ilgi çeken birçok sosyalist yayınlar çıkmaya başladı. Sosyalizmin çekiciliğine kapılan aydınlar, Atatürk Devrimi'ni olmuş bitmiş, başarılmış bir hareket olarak görüyor; şimdi yeni ufuklara, yani sosyalizme koşmak istiyorlardı. Ne var ki, aydınlar ne denli sosyalizme ilgi gösterseler de, halk sosyalizme yüz vermiyordu. 1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi ancak % 3 oy alabildi. Bunun etkisiyle ve Fransa'daki 1968 gençlik olaylarının Türkiye'ye de yayılmasıyla, solcu

üniversite gençliğinin eylemciliği başladı. Sandıktan sosyalizm çıkmayınca, iktidarı zorla ele geçirme hevesi uyanmıştı. 12 Mart 1971 askeri darbesi buna karşı yapıldı.

Bu arada 1970'te, Necmettin Erbakan ilk şeriatçı partiyi kurdu. 1974'te Ecevit'in başkanı olduğu CHP, Erbakan'la karma hükümet oluşturdu. Böylelikle Atatürk'ün partisi dinci partiye saygınlık kazandırmış oluyordu.

Bundan sonraki yazımda Atatürkçü ideolojinin ortaya çıkışını anlatacağım.

(*Cumhuriyet,* 7 Mayıs 2002)

Atatürkçü İdeolojinin Ortaya Çıkması...

1980'li yıllar, önemli bir dönüm noktası oldu. 24 Ocak 1980 kararları, dünyadaki küreselleşmecilik (neo-liberalizm) akımıyla birlikte sosyal ve ulusal devlete karşı bir saldırı oldu. İnsanlar can havliyle Erbakan'ın Refah Partisine sarıldılar, çünkü sosyalizm sona ermiş görünüyordu. 12 Eylül 1980'de darbe yapan cunta, solculara ve Atatürkçülere karşı görülmemiş sertlikte bir saldırı yaptı. Cunta ABD'den, "komünizmin ilacı İslamcılıktır" formülünü öğrenmiş, bunun için zorunlu din dersleri, Türk-İslam sentezi gibi uygulamalara girmişti. İşin ürkütücü yönü, bunlar Atatürkçülük adına yapılıyordu. Küreselleşen kimi aydınlar (İkinci Cumhuriyetçiler) işte dediler, Atatürkçülük budur ve Evren'le Atatürk aynı şeydir. Bu gelişmeler karşısında şeriatçılar yüreklendiler ve onlar da Atatürk'e saldırılarını şiddetlendirdiler. İkinci Cumhuriyetçilerle ittifaklar kurdular.

Bütün bu gelişmeler, insanları Atatürk üzerine düşünmeye, Devrim'i anlamaya zorladı. 1980'de Suat Sinanoğlu'nun *Türk Humanizmi* kitabı çıktı. 1983'te Macit Gökberk'in "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk" yazısı çıktı. Bedia Akarsu'nun daha önce ortaya koyduğu anlayışı sürdürüp derinleştirdiler. 80'lerin ikinci yarısında ben de bir katkıda bulundum. Aydınlama çözümlemesinden esinlenerek, Atatürk'ün kalkınma anlayışını ortaya koydum: bütünsel kalkınma (Akşin, 1989). Bütünsel kalkınma; sanat, kültür, eğitim, hukuk vb, yani her alanda, topyekun kalkınma demekti. Atatürk bunu uygulamıştı. 1950'den sonra, Kısmi Karşıdevrim süreci içinde aydınlanmadan ve dolayısıyla bütünsel kalkınmadan vazgeçilmiş, Halkevleri ve Köy Enstitüleri kapatılmıştı. Sekiz yıllık eğitim ancak 1997'de, o da ordunun zoruyla gelmişti. Bu dönemde kalkınma daha çok maddi kalkınma olarak, yani yol, baraj, fabrika, bil-

gisayar olarak anlaşılmış, eğitim ve kültür arka plana itilmiştir. Bununla ilişkili olarak, mühendislik, doktorluk gibi meslekler en gözde meslekler olmuş, öğretmenlik ikinci, belki üçüncü sınıf bir meslek durumuna düşürülmüştür.

Böylece Atatürk Devrimi'nin, Atatürkçülük ideolojisinin; 1) felsefi bakımdan aydınlanma devrimi, 2) kalkınmada bütünsel (topyekun) kalkınma, 3) siyasal program olarak da altı ok olduğu ortaya çıktı. 1989'da Muammer Aksoy ve arkadaşlarının Atatürkçü Düşünce Derneğini kurmaları, Atatürkçülüğün ilk kez bir duygu, bir düşünce olmaktan çıkarak bir ideoloji olmaya başladığını gösteriyordu. Gerici güçler haklı olarak bu gelişmeyi kendileri için büyük bir tehlike olarak algılayıp telaşa kapıldılar. 1990'da Aksoy'un öldürülmesiyle Atatürkçülerin faili meçhul cinayetlere kurban edilmeye başladıklarını görüyoruz. Aksoy'la birlikte; Bahriye Üçok, Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı'nın adları özellikle öne çıkıyor. Fakat Çetin Emeç, Turan Dursun v.b.'nin de bu kümeye sokulabilecekleri söylenebilir. Yıllar sonra bu cinayetleri işlediği söylenen kimi tetikçilerin yakalanıp hüküm giymelerinin, cinayetlerin "faili meçhul" niteliğini tümüyle kaldırdığını söylemek zordur.

Şimdi ızdıraplı sayılabilecek olan bir konuya değinmek istiyorum: Atatürkçü ideolojinin billurlaşması sürecinde CHP'nin oynadığı rol. Atatürk'ün sağlığında devrim, onun girişimleriyle yürüyordu. Partinin olsa olsa yardımcı bir rolü vardı. İnönü'nün tek parti döneminde de CHP'nin belirgin bir rolünden söz edilemez. Ancak çokpartili dizge gelince, Partinin ağırlığı artmıştır. Bu, herhalde çokpartili dizgenin doğal bir sonucuydu. CHP'nin 1947 Kurultayı, devrimcilikten vazgeçti. Bu sırada zaten Köy Enstitülerinin içi boşaltılmaktaydı. 1950'den sonra da Halkevlerinin (1951), Köy Enstitülerinin (1954) kapatılmasını sorun yaptığı söylenemez. Bu iki kurum, 14. Kurultay'ın İlk Hedefler Beyannamesi'nde (1959) anılmıyorlardı bile. O zaman 1961 Anayasası'nda yerleri yoktu, çünkü o

Anayasa, Beyanname'nin ışığında yapılmıştı. Böylece İsmet İnönü ve 27 Mayıs yönetimi Hasan Ali Yücel'e, yani aydınlanmaya bir fırsat daha vermemiş oldular... Fakat CHP'yi Atatürk kurdu, başında "İkinci Adam" var diye, Atatürkçüler fazla bir rahatsızlık duymuyor, güveniyorlardı. DP iktidardayken kimileri de Bayar, Atatürk döneminde bakanlık, başbakanlık yaptı diye güvenmişlerdi.

1965 seçimleri öncesinde İnönü, Partisinin ortanın solunda olduğunu duyurdu. Türkiye İşçi Partisinin ve genel olarak sosyalizmin aydın çevrelerde, üniversite gençliği arasında tutulmaya başlaması anlaşılan CHP'ye bunu dedirtmişti. Yoksa özellikle 1945'ten sonra CHP'nin her çeşit sola karşı keskin bir alerjisi vardı. Böylelikle 1950'de başlayan kısmi karşıdevrimin özüne seyirci kalan CHP, 1965'ten başlayarak gözünü sosyalizme dikip ondan çok uzak kalmamak derdine düştü. 1970'te Ecevit, "Atatürk Devrimlerinin" çoğunu, "üstyapı devrimi" diye küçümsüyordu. Artık CHP'nin ortanın solu –demokratik sol– sosyal demokrasi macerası başlamış oluyordu. Fakat bunun Atatürkçülükle fazla bir ilgisi olduğu söylenemezdi. 1980'den sonra SHP-CHP'lilerin içinden Atatürk'ü, altı oku reddedenler bile çıktı. Bugün de CHP Atatürk'ün kurduğu partidir, belirtkesi altı oktur, fakat kolay kolay Atatürkçülüğe yakındır denilemez. DSP'nin de durumu aynıdır.

1995 seçimlerinde Refah Partisinin birinci parti olup hükümeti kurması, şeriatçılığın ne denli güçlü, Atatürk Devrimi'nin hedefine ulaşmaktan ne denli uzak olduğunu herkesin gözüne soktu. Buna karşı Atatürkçü tepki, 28 Şubat (1997) biçiminde gerçekleşti. Erbakan hükümetten çekilmek zorunda kaldı, zorunlu eğitim sekiz yıla çıkarıldı, dolayısıyla da İmam-Hatip ortaokulları kapandı. Bugün, bir yandan, sürmekte olan şeriatçı tehdit, diğer yandan da Türkiye'nin sömürgeleşme sürecine girmiş olması, Atatürkçü ideolojinin önemini günden güne artırmaktadır.

(*Cumhuriyet,* 18 Mayıs 2002)

Balkan Savaşlarının Tarihteki Yeri

Lüleburgaz'da çok akıllı, çok çalışkan bir Belediye Başkanı var: Emin Halebak. Ekinsel çalışmalarda ona yardımcı olan, ADD Şube Başkanlığı yapmış olan, o da çok yetenekli ve çalışkan, Ali Arslan var. Lüleburgaz'ın tarihini aydınlatmak, tarih bilincini yükseltmek için çok güzel çalışmalar yapıyorlar. Yazıyı onların düzenlediği bir sempozyum için yazdım.

Balkan Savaşlarını anlamak için onu, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı öteden beri gütmüş olduğu siyasetin içine yerleştirmek gerekir. Bu siyaseti anlamak için de onların bize bakışlarını irdelemek lüzumu vardır. Avrupalılar, belki de Germen kavimlerinin etkisiyle, öteden beri etniklik konusuna önem verdiler. Orada ülkeler adlarını etnik kümelerden aldı; Fransa, Almanya, İngiltere gibi. Oysa Roma İmparatorluğu, sonraki dönemlerinde bütün ülkedeki özgür insanlara yurttaşlık hakkı vererek evrensel bir devlete dönüşmüştü. Osmanlı Devleti de evrensel nitelik taşıyordu. Türklük vurgusu yoktu. Avrupalılar ise padişah ve yöneticiler Türkçe konuştuğu için, Osmanlı Devleti yerine "Türkiye" demeyi yeğlediler. Bu, çok ilginç bir durum. Siz karşınızdakine "ben Osmanlı Devletiyim" diyorsunuz, o da "hayır, sen Türksün, Türkiyesin" diyor.

Bunu saptadıktan sonra, Avrupalıların, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarına nasıl baktıklarını görelim. Örneğin, Yunanistan'ı ve Anadolu'nun Ege bölgesini, antik Yunan toprakları olarak görüyorlar. Avrupalılar için Yunan uygarlığı, Avrupa uygarlığının temeli demek. Onların, Yunan tiyatro yazarı Sofokles'e duydukları yakınlık ve sahiplenme duygusu, bizim Namık Kemal'e duyduğumuz yakınlık ve sahiplenme duygusundan az değildir sanırım. Onun için müzelerimizi, antik örenleri-

mizi gezen Avrupalı turistin duyguları, aynı turistin Japonya ya da Çin'deki müze ya da tarihsel yapıları ziyaret ederkenki duygularından hayli farklı olacaktır. Nasıl Platon, Aristoteles "onunsa", müzelerimizdeki antik Yunan uygarlığının nesnelerine de "kendisine" ait diye bakmaktadır. Sekiz yıl kadar önce Antalya Müzesi'nin müdürüne sormuştum, ziyaretçilerin ne kadarının yabancı olduğunu: ya % 90 ya da % 95 demişti. Korkarım, müzelerimizde yalnızca Türk eserleri bulunsaydı, yine yabancılar çoğunlukta olabilirlerdi, çünkü bizde müze gezme alışkanlığı yok. Ama Antalya Müzesi'ndeki aşırı dengesizlik sanırım onların sahiplenme duygusunun da bir yansıması oluyor.

Ardından Roma geliyor. Avrupalı için antik Yunan ne denli onlarınsa, Roma da öyle. Sezar onların bir hükümdarı gibidir. Virgilius, Ovidius, Catullus onların şairleridir. Roma hukuku, hukuklarının temelidir. Onun için hukuk fakültelerinde Roma hukuku okurlar (bugün bizde de öyle). Avrupa dillerinde Yunanca sözcükler pek çoktur. Latince ise şu ya da bu ölçüde bu dillerin temelini oluşturur. Kabaca, Osmanlıca için Arapça, Farsça neyse, Batı dilleri için Yunanca ve Latince odur. Yakın sayılabilecek zamanlara kadar Batı liselerinde eski Yunanca ve özellikle Latince dersleri vardı. (Bizde de, Nurullah Ataç, Hasan Ali Yücel, Batı uygarlığını özümsemenin koşulu olarak liselerde eski Yunanca, Latince öğretimini gerekli görüyorlardı. 1968'e değin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kimi bölümlerde Latince zorunlu dersti.) Hemen hemen bugünkü bütün Anadolu ve Rumeli bir zamanlar Roma topraklarıydı.

Yine bu toprakların Hıristiyanlığın ilk yayıldığı topraklar olması, Avrupalının bu toprakları sahiplenmesi için bir gerekçe daha oluşturur. Roma'nın hıristiyanlaşması, Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın önemi, sahiplenme duygusunu perçinlemektedir. Demek ki Anadolu ve Rumeli yalnızca eski Yunan ve Roma toprakları oldukları için değil, eski Hıristiyan toprakları olduk-

ları için de onlarca sahiplenilmektedir. İstanbul, İznik, Efes, Tarsus, Antakya, Hıristiyanlık tarihinin önemli kentleridir.

Rumeli ve Anadolu topraklarına nasıl baktıklarını saptadıktan sonra, İslamiyet'e nasıl baktıklarını görelim.[1] 1960 yılının yazında, Michigan Eyalet Üniversitesinde iki aylık bir Arapça kursuna katıldım. Aynı kursta Lübnan asıllı, adı Joseph Skaff olan bir Katolik papazla tanıştım. Sevimli bir insandı ve arkadaş olduk. Bir gün, söyleşirken, "Nasıl olsa aynı Allah'a inanıyoruz." diyecek oldum. "Nereden çıkartıyorsun bunu?" dedi ve bir iki şey daha ekledi. Durumu anladım. Müslümanlar Musa'dan Muhammed'e değin bütün peygamberleri Tanrı elçisi, *Tevrat*'la *İncil*'i de *Kuran* kadar kutsal kitaplar olarak tanırlar. İslamiyet'in üstünlüğü, Muhammed'in son peygamber oluşundan ileri gelir. Yani, Tanrı katından son habercidir o. Müslümanlar Hıristiyanlara ve Yahudilere bu gözle bakarlarken, genellikle onların da bize aynı gözle baktıklarını sanırlar (nitekim ben de öyle sanıyordum). Oysa öyle değil, olamaz da. Çünkü Muhammed'in son peygamber (ya da peygamber) olduğunu kabul eden bir Yahudi ya da Hıristiyan, Müslüman olmak durumundadır. Müslümanların, 19. yüzyılda ortaya çıkan Bahai dinine bakışları da bunun gibidir. Yani, bütün bu dinler kendilerinden önceki dinleri kabul ediyorlar, sonraki dinleri kabul etmiyorlar. Hıristiyanlar, böylece, İslamiyet'i Uzak Doğu dinlerinden biri gibi kendilerine uzak buluyorlar. Sıradan Avrupalıların ne kadarı bu durumun bilincindedir, bilmiyorum, ama onların da Türklere bakışlarında bunun bir payı olduğunu düşünüyorum.

Şimdi de Türklere nasıl baktıklarını görelim. Bu da geleneksel olarak son derecede olumsuz bir bakıştır. Onlar için Türkler saldırgan, istilacı, kültür ve uygarlıktan yoksun bir kavimdir. Dolayısıy-

1. Bakıştan ne olur dememeli. Örneğin, bu "bakışlar" sonucunda Batılılar, Filistin'de oturan onca Arabı görmezden gelerek orayı Yahudilere verdiler.

la, Osmanlılar gibi bir devlette uygarlık ve kültür adına ne varsa, bu, mutlaka dışarıdan alınmıştır. H. A. Gibbons'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerine 1916'da yayınladığı çalışması, (I. Dünya Savaşından bir miktar etkilendiği kabul edilse de) bunun tipik bir örneği sayılabilir. Gibbons'a göre sayıları az (400 savaşçı) göçebe bir topluluk olan Osmanlılar, fethettikleri yerlerdeki yerli Hıristiyan halka karıştılar, böylece yeni bir kavim ortaya çıktı. Öte yandan Batılı doğubilimcileri, tımar dizgesinden cülus bahşişine kadar, Osmanlıda ne kadar kurum varsa, bunların Bizans'tan alındığını ileri sürmüşlerdir. Günümüzde Dimitri Kitsikis'in Osmanlı'yı bir Türk-Yunan imparatorluğu olarak nitelemesi de bu tür bir yaklaşım sayılabilir. Bilindiği gibi, Fuat Köprülü bu görüşleri çürütmek üzere iki yapıt ortaya koymuştur: "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" (1931) ve *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* (1935). Kısaca belirtmek gerekirse, Batılılar, "Türkiye" dedikleri Osmanlı Devletinin başarılarının onurunu Türklere bırakmayıp sahiplenmek istemektedirler. Böylece de "barbar Türk" paradigmasını muhafaza edebilmek mutluluğuna erişiyorlar.[2]

Batılıların bu topraklara, İslamiyet'e, Türklere bakış biçimleri –ki bunlar "asıl" imgelerdir[3]– alt alta konduğunda, ortaya "Türkler Rumeli'den ve Anadolu'dan çıkarılmalıdırlar" ya da "Hıristiyanlar, Rumeli ve Anadolu'ya yeniden egemen olmalıdırlar" sonucunun çıkması ve bunun da onların kafasında bir asıl imgeye (ya da yönlendirici düşünceye – *idée directrice*) dönüşmüş olması, şaşırtıcı olmayacaktır. Batılıların kendi aralarındaki tepişmeler ve Osmanlı ülkesinin stratejik önemi dolayısıyla Türklerin Rumeli'den çıkarılma-

2. Paris Barış Konferansı'nın Damat Ferit başkanlığındaki Osmanlı Delegasyonu'na yanıt olarak verdiği 24 Haziran 1919 günlü andaç (muhtıra), Türklerin nereye girdilerse maddi refah ve kültür düzeyinde bir düşüş, nereden çıktılarsa bir yükselme olduğunu, Türklerin fethettikleri yerleri yıktıklarını ileri sürüyordu. S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. 1 (İstanbul, Cem Y., 1976), s. 401-402.
3. S. Akşin. "Yüz Yıl Boyunca Bir Fransız Dergisinde Türkiye İmgesi", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ankara, İmaj Y., 2002), s. 18-19.

sı zaman aldı, ama hepsinin kafasında bu vardı ve adım adım o sonuca doğru gidildi. Berlin Kongresi'ndeki tutumu ve Bağdat demiryolu tasarısıyla Almanya, sanki Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana tavır almış gibiydi. Çünkü Almanya, Osmanlı Devleti'nin tümüne göz koymuş durumdaydı. Avrupa'nın, "Ermeni Patırtısı" karşısında Abdülhamid'i "Kızıl Sultan" ilan etmesine karşın, II. Wilhelm Osmanlı'ya uzun süren bir resmi ziyaret yapmıştı. Öte yandan hürriyetin ilanından sonra kısa süren bir balayının ardından Avrupa, yani düvel-i muazzama, İttihat ve Terakki'yi (İT) adeta bir numaralı düşman olarak görmeye başladı. Çünkü İT'nin iddiası büyüktü. "Hasta adamı" ayağa kaldırma iddiasındaydı. Deneyimsizliğine karşın, sahip olduğu devrimci dinamizm ile bunu başarabilmesi olasılığı da vardı. Osmanlı'yı parçalayıp paylaşmak isteyen düvel-i muazzama için bu çok tehlikeliydi: Hem onları göz koydukları yerlerden yoksun bırakır, hem de kendi sömürge halkları için çok tehlikeli bir örnek olurdu. Ama burada da Almanya, 'büyük oynamayı' sürdürüyor ve İT'yi destekliyordu. Herhalde Almanya tek başına Osmanlı'yı sömürge yapmasına izin verilmeyeceğinin farkındaydı. Belki de onun istediği, İT'nin Osmanlı'yı bir miktar canlandırarak Osmanlı yıkılışını önlemesi ya da geciktirmesi, fakat bu arada Osmanlıların kendi uydusu olmasıydı. Bu, 1838'den sonra yürürlükte bulunan, Osmanlı'nın büyük devletlerin ortak yarı-sömürgesi olma durumunun sonu demek oluyordu. Ayıca 1945 sonrasında sözü edilecek olan "yeni sömürgeciliğin" (bayrağını dikmeden sömürgeleştirmek) erken bir uygulaması sayılabilir.[4]

Ne var ki, Almanya'nın girişimi kendisi için tehlikeliydi. Zira büyüklerin aralarındaki yarışmada Almanya'ya büyük bir üstünlük sağ-

4. Mart 1914'te Alman Dışişleri Bakanı Jagov, Berlin'deki İngiliz Büyükelçisine Osmanlı Devletinin 20 yıldan fazla ömrü kalmadığını söylemiş. Bu söz Alman devletinin içten ve yaygın kanısını yansıtıyorsa, yukarıdaki değerlendirmeler kuşkulu hale gelir. Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.2 III (Ankara, Türk Tarih Kurumu), s. XIV.

lıyordu. Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması (1833) ya da "kutsal yerler sorunu" nedeniyle Osmanlı'yı uydulaştırmasına izin verilmemiş, hatta bu uğurda Kırım Savaşı yapılmıştı. Rusya'dan esirgenen olanak, büyük olasılıkla Almanya'ya da tanınmayabilirdi.

Osmanlı Devleti'nin 18. ve özellikle 19. yüzyılda ayakta kalmasını sağlayan Büyük Devletler arasındaki tepişmelere bakalım şimdi de. Bunlar sömürgeci (egemenliği altındaki Slav ülkeleri ve Bosna-Hersek, Avusturya- Macaristan'ın; Kafkasya, Sibirya ve Orta Asya, Rusya'nın sömürgeleri sayılabilir), emperyalist, güçlü ülkelerdi. Hepsi de Avrupalı idi, birçok ortak yönleri –kültür, din, iktisat düzeni gibi– vardı. Fakat aynı zamanda aralarında korkunç bir kıskançlık vardı. Kıskançlığın konusu da, en çok, sömürgelerdi. Tuhaf bir ruh halleri vardı. Birinin kazancı ötekileri çılgın ediyordu. Kendileri için derhal o kazancı dengeleyecek en az eşdeğer bir kazanç elde etmek için çabalamaya başlıyorlardı. Bir de şu vardı: 19. yüzyıl sonunda Avrupa'da feodalliğin hükmü yoktu, hepsi kapitalist bir düzene geçmiş ya da geçmek üzereydi. Buna karşın feodal ahlak hâlâ egemendi. Montesquieu'nun saptadığı üzere, bunun temeli onurdu. Avrupa'da kimileri, orman köşelerinde sabahın erken saatlerinde erkekler, eski şövalyeler gibi, onurlarını kurtarmak için tabancayla, kılıçla cenkleşiyorlardı. İşte, emperyalist ülkelerden birinin kazancı ötekileri kıskandırmak ve kızdırmakla kalmıyor, bir çeşit hakaret sayılıyor, onurlarını yaralıyordu. Bu yüzden de, düelloya gider gibi savaşa gidebiliyorlardı.

İşte Balkan Savaşı'nın altında en çok Rusya'nın, daha somut olarak Rus Dışişleri Bakanı İzvolski'nin, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine (1908) karşı gösterdiği tepki yatıyordu. Bilindiği gibi, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusya, savaşı kazandığı için Doğu Anadolu'da üç sancağı almış, fakat denge sağlamak üzere öbür büyüklerin çoğu da bir şeyler elde etmişlerdi. Avusturya'nın payına Bosna-Hersek'i yönetme ve Yeni Pazar sanca-

ğını askeri işgal altına alma hakkı düşmüştü. Böyle olmakla birlikte, hukuken Bosna-Hersek ve Yeni Pazar, Osmanlı egemenliği altında görünüyordu. Hürriyet ilan edilince Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan telaşa düşmüşlerdi. Çünkü İttihatçılar iddialı idiler ve belki mebus seçimlerini Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da da yapmak isteyebilirlerdi. Onun için aralarında anlaşarak, Osmanlı'ya ve Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere bir oldubitti yaptılar. 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını, ertesi gün de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurdu. İkinci ülke Osmanlı'ya ödül olarak, Yeni Pazar'daki askeri işgaline son verdiğini açıkladı. Bu iki oldubitti yalnızca Osmanlı'nın tepkisini çekmekle kalmadı. Rusya ve özellikle İzvolski bu işe çok bozuldu. Ona göre, ilhakla, Avusturya-Macaristan bir üstünlük elde etmiş oluyordu. Gerçi Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Aehrenthal, ilhak öncesinde öbür büyüklerle bu konuda kimi temaslar yapmıştı. Ama örneğin İzvolski ilhakı, Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine açılması şartına bağlamıştı. Tabii Aehrenthal tek başına Rusya'ya böyle bir karşılık sunacak durumda değildi. Bosna-Hersek'te hem Slav hem de Ortodoks olan Hıristiyanların varlığı da herhalde Rusya'nın tepkisini ağırlaştırıyordu.

İşte, Rusya'nın Balkan İttifakı'na önayak olması, Avusturya-Macaristan'dan Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden dolayı öç alma duygusuyla tezgahlandı. 1909'da İzvolski, Tahran'da görevli olan ve hızlı bir Pan-Slavist olan elçi Hartvig'i Belgrat'ta görevlendirdi. Onun çabaları sayesinde Sırp Dışişleri Bakanı Milovanoviç ile Belgrat'ta Bulgar elçisi olan Toşef arasında bir görüşme sağlandı. (Eylül 1911). Bulgar Kralı Ferdinand'ın onayıyla, Paris'e ziyaretten dönen Bulgar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Geşof, Belgrat'a uğradı. Milovanoviç ittifak önerisinde bulundu. Sonra beş ay boyunca, Rusya'nın Sofya Elçisi Nekludof gözetiminde, Geşof'la Sofya'daki Sırp Elçisi Spalaikoviç arasında görüşmeler yürütüldü. Balkan dev-

letleri arasında ileri derecede var olan anlaşmazlık ve geçimsizlikler düşünülürse, bu işin ne denli zor olduğu, Rusya'nın nasıl büyük bir çaba harcadığını anlamak kolaylaşır. Sonunda 7 Mart 1912'de bir ek antlaşma, 13 Mart'ta bir savunma antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, iki devletten birine bir saldırı halinde ya da bir devlet Osmanlı topraklarına saldırırsa, bütün güçleriyle birlikte savaşacaklardı. Osmanlı Devleti'ne yönelik olan gizli eke göre, Balkanlar'da kurulu düzenle ilgili olarak iki devletten biri askeri harekatı gerekli görürse, öbür devlete danışacak; anlaşırlarsa Rusya'nın onayı alınacak, anlaşamazlarsa, hakem olarak Rusya'ya başvuracak ve onun kararına uyacaklardı. Zafer halinde Sırbistan, Yeni Pazar ve Şar dağlarının kuzeyini; Bulgaristan, Rodoplar'ın güney ve doğusunu alacaktı. Makedonya'nın gerisi özerk olacak, fakat bölüşülecek olursa, çoğu Bulgaristan'a verilecek, çekişmeli olan bir bölgenin hangi devlete düşeceğine Çar karar verecekti. Rusya'nın nasıl ve ne ölçüde işin içinde olduğu bu ekten de açıkça anlaşılıyor. Balkan İttifakı'nı gerçekleştiren Rusya, aynı zamanda koruyucu bir 'amca' rolündedir. Balkan Devletleri arasındaki çekişmelerde hakemlik yapması beklenmektedir.

12 Haziran 1912'de Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir savunma antlaşması gerçekleştirildi. Osmanlı topraklarının nasıl bölüşüleceği konusunda bir hüküm yoktu, çünkü Makedonya ve Trakya'da ikisi de aynı topraklar üzerinde aynı derecede iddialıydılar. Savaş halinde neler yapılacağı konusu ancak son anda, 13 Ekim'deki bir askeri anlaşmayla kararlaştırıldı. Sırbistan ve Bulgaristan arasında, daha önce, 12 Mayıs'ta askeri bir anlaşma yapılmıştı. İttifak'a Karadağ'ın katılışı, 1912 yazında sözlü anlaşmalarla gerçekleştirildi. Fakat Albertini'nin belirttiği üzere, Trablusgarp Savaşı olmasaydı, Rusya ne kadar da uğraşsa, o sırada belki de bir Balkan İttifakı sağlanamazdı, Balkan Savaşı da olmazdı. Osmanlı'nın İtalya ile savaşta olması, olağanüstü bir fırsattı ve bu fırsat uğruna (Rusya'nın

da itelemesiyle) Balkan devletleri aralarındaki geçimsizlik ve nefretleri, bir süre için kenara koymayı kabul ettiler.[5]

Burada Trablusgarp Savaşı konusu üzerinde kısaca durabiliriz. İtalya'nın Osmanlı'ya saldırmadan önce 23 Eylül 1911 tarihinde verdiği protesto notasında, İT'den şikayet edilmişti. Oysa devletler arası ilişkilerde, bir ülkenin muhatabı ancak devlet olabilirdi. Siyasal bir partiden yakınılması usule aykırı bir içişlerine müdahale sayılmalıdır. Sanırım İtalyanların bu konudaki cesareti, öbür büyük devletlerin İT'ye olan alerjilerini bildikleri için, giriştikleri savaşta emperyalist kamuoyundan destek alma güdüsünden kaynaklanıyordu.

Öykünün gerisini özet olarak vereyim. Balkan Savaşı'yla Türklerin kalan Rumeli'nin çok büyük bir bölümünden çıkarılmaları, o güne dek çok gizil kalmış olan Türkçülüğün, yani Türk ulusçuluğunun şahlanışına yol açmıştı. Türk Ocağı Derneği güçlenip yayıldı. Örneğin iktisadi Türkçülük alanında İstihlak-ı Milli Cemiyeti kurularak yerli sanayii, yerli malı tüketimini özendirmeye başladı. İT Türkçülüğe eğilimini açıkça belli etti. Okullarda ve orduda, "intikam" düşüncesi işlenmeye başlandı. Osmanlı Devleti önemli ölçüde belki de bu yüzden I. Dünya Savaşı'na katıldı. Çünkü 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması'nda yitirilen Edirne'nin, II. Balkan Savaşı ardından Bulgaristan'la yapılan 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması'yla geri alınmış olması, Selanik, Manastır, Yanya ve İşkodra gibi yerler içinde benzer umutların filizlenmesine yol açmıştı. Oraları birçok Türk'ün yurduydu. Örneğin Selanik'in M. Kemal'in yurdu olması gibi...

Öte yandan Balkan Savaşları Sırbistan ile Avusturya-Macaristan'ın ilişkilerini iyice zehirleyerek I. Dünya Savaşı'nın yolunu açmış sayılabilir. Sırbistan'ın Yeni Pazar sancağını elde etmesiyle

5. Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914*, c.1 (Londra, Oxford U.P., 1952), s. 364-6.

Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan ve Yunanistan'ı istila etmeden, güneye doğru genişleme olanağı kalmamış oluyordu. Oysa o İmparatorluğun hayalinde Selanik'e, Ege denizine ulaşma fikri vardı. Buna karşılık aynı imparatorluğun Sırbistan'ın denize, yani Adriyatik'e çıkmasını önlemek için ağırlığını koymuş olması, o ülkede büyük tepki uyandırmıştı. Bu arada Sırbistan'ın Karadağ ile birleşmek suretiyle denize ulaşmasını önlemek için Karadağ kıyılarının Arnavutluk'a verilmesi tasarısı da Sırbistan'da çok olumsuz karşılanmıştı.

(90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebesi Sempozyumu, Lüleburgaz, 26 Ekim 2002)

Atatürkçü Parti İlk Kez Kuruluyor: Atatürk Dönemi

Başlıkta dile getirilen sav, birçoklarına açıkçası yanlış gelebilir. "Atatürk'ün kurduğu CHP, Atatürkçü bir parti değil miydi?" diye soracaklardır. Tabii ki CHP Atatürk'ün kurduğu partiydi. Atatürk'ü, Devrimi destekleyen, değerli ama yardımcı bir örgüttü. Siyaseti kitlelere öğretmeye, çağdaş bir siyasal bilinci uyandırmaya çalışan bir çeşit okuldu. Ben Atatürkçü parti derken: 1) Devrimi oluşturan ya da oluşturulmasına özgün katkıları olan ya da 2) Atatürkçülük bir ideoloji haline gelmişse, o ideolojiyi benimseyen ve uygulamak isteyen bilinçli ve etkin üyelerin oluşturduğu bir parti demek istiyorum.

Atatürk, 7 Eylül 1922'de, yani Büyük Taarruz'un ereğine ulaşmasından iki gün önce, kimi gazetecilere verdiği demeçte, Halk Fırkası'nın kurulacağını açıklamıştı.[1] Türkiye'nin her alanda geri kalmışlıktan kurtarılması gerekiyordu. Bunun için bir programa gereksinim vardı. Bu programın uzun bir döneme kılavuzluk etmesi için "memlekette bilcümle vatanperveranın" ona yardımcı (muzahir) olması gerekmekteydi. İşte bu amaçla Atatürk, bir Halk Fırkası kurmak niyetindeydi. Başka ülkelerin "bu gibi fırkalarının" programlarını incelemiş bulunuyordu, fakat bunların ülkenin gerçek gereksinimlerini tümüyle karşılamak için yetersiz olduklarını söylüyordu. Bunun için, bütün yurtseverlere, bilim adamlarına başvurmuştu. Ardından Atatürk bir programın ana konularını açıklıyordu. 1) Köylü

1. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İst., Doğan Kardeşler Basımevi, 1952), s. 580-582; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii* (Ank., Ayyıldız Matbaası, 1965), s. 26-8.

ve halkı ezen vergilerin düzeltilmesi; 2) Tarım ve sanayii geliştirecek iktisadi önlemler; 3) Orman ve maden gibi doğal kaynaklardan kamu çıkarı için daha kolay yararlanmak üzere yasal düzeltmeler yapılması; 4) Arazi ve emlak mülkiyetinde daha güvenli yasal bir yapı kurmak; 5) Evkaf işlerinin düzeltilmesi; 6) Bayındırlık işleri; 7) Askerlik süresi. Ülkeyi borçlu durumda (hal-i tedeyyünde) bırakan nedenlerin giderilmesi konusunda da uzmanların gönderecekleri görüşler değerlendirilecekti. Görülüyor ki bunlar, herhangi bir iktidarın işlerin iyi yürümesi için 'zaten' ele alması gereken şeylerdi. Tabii devrimci bir iktidarın bunlara yaklaşımı, düzeltmeci ya da "idare-i maslahatçı" bir iktidardan farklı olurdu. Ama bu konulara bakınca Atatürk Devrimi'nin esaslarını görmek olanaksızdır. Aydınlanmayla, halifeliğin, şeriatın kaldırılmasıyla, laikliğin getirilmesiyle, kadın-erkek eşitliğiyle ilgili hiçbir işaret yoktur. *Nutuk*'un (1927) ilk birkaç sayfasında anlatılanları biliyorsak buna hiç şaşırmayız, çünkü Atatürk orada Devrim programını "ulusal bir sır" olarak sakladığını ve onu gerçekleştirmek yönündeki adımları ancak sırası geldikçe açıkladığını belirtiyor.

1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı alındıktan sonra, 8 Nisan'da partinin kuruluşu ve bir program niteliğinde olan Dokuz Umde açıklandı. Parti, ertesi gün, tüzüğünün de yapılmasıyla kurulmuş oluyordu. Dokuz Umdenin ülkenin en acil gereksinmeleri, uzmanların görüşleri ve özelikle İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nin çalışmaları dikkate alınarak hazırlandığı bildiriliyordu. 1. umde, egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait ve ulusun gerçek ve tek temsilcisinin TBMM olduğunu belirttikten sonra, bu ilkenin ışığında devlet ve yönetim örgütlenmesine ilişkin çıkarılacak kimi yasaları sayıyordu. 2. umde, saltanatın kaldırılması ve egemenliğin ulusa ait oluşunun değişmez bir kural olduğunu açıkladıktan sonra, halifeliği, dayanağı (istinatgahı) TBMM olan İslamlar arası yüksek bir makam olarak tanımlıyordu. 3. umde, ülkede güvenlik ve asayişi

sağlamanın en önemli görev olduğunu belirtiyordu. 4. umde, mahkemelerin hızlı adalet dağıtacağını, yasaların yeniden ele alınacağını duyuruyordu. 5. umde, âşar ıslahatı, tütün tarım ve ticareti, krediler, Ziraat Bankası, tarımsal donatım, yerli sanayinin özendirilmesi, demiryolları, ilköğretimin birleştirilmesi, bütün okulların çağcıllaştırılması, öğretmen ve müderrislerin geçimi, halkın aydınlatılıp eğitilmesi, sağlık kurumları, orman ve hayvancılık konularına değiniyordu. Ordu ile ilgili 6. umde, askerlik hizmetinin, özellikle askerlikte okuma yazma öğrenenler için kısaltılmasından, ordu mensuplarının gönencinden söz ediyordu. 7. umde, yedek subaylar, malul gaziler, emekliler, dul ve yetimlere ilişkindi. 8. umde, yönetimin ve memurların durumunu ele alıyordu. 9. umde, ülkenin hızla onarılıp canlandırılması için devlet önlemlerinin yanında bu iş için kurulacak şirketlerin özendirilmesini öngörüyordu. Bir de barışla ilgili ek bir madde vardı. Ulusal, iktisadi ve yönetim bağımsızlığı mutlaka sağlanmak şartıyla, barışa ulaşılmaya çalışılacaktı.

Giritlioğlu, dokuz umde için "seçim beyannamesi" diyor. Gerçekten, belgenin başında "beyanname" sözcüğü var ve ARMHC Reisi Gazi Mustafa Kemal diye imzalanmış. Ona göre CHP ilk programını ancak 1931 tarihli Kurultay'da yaptı.[2] Bence dokuz umde kısa da olsa, adı beyanname de olsa, bir kongre ya da kurultayca oluşturulmamış da olsa, program, yani yapılması tasarlanan işlerin bir dökümüdür. Bence sorun o değil. Sorun, dokuz umdenin yapılacak işleri göstermesi (ve bunların birçoğu yapılacaktır), fakat eğitimle ilgili olan madde dışında gerçekleşecek devrim konusunda bir ipucu vermemesidir. Egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusa ait olduğu, saltanatın kaldırıldığı önemle vurgulanıyor, fakat bu, Devrimin başarılmış bir adımıdır, başarılacak bir adımı değil. Devrimin adımları, gerçekleştirme sırası gelinceye değin Atatürk'ün partisinin progra-

2. Giritlioğlu, s. 30.

mında değil, "milli sır" olarak onun kafasındaydı. Tasarladığı devrimin ana noktalarını, öyle anlaşıyor ki, yalnızca Erzurum'da Mazhar Müfit Kansu'ya, 1919'da açıklamıştı.[3]

Giritlioğlu, gördüğümüz üzere, ilk CHP programının 1931 Kurultayı'nda ortaya konduğunu söylüyor. Ama anlaşılan, Devrimin önemli adımları programda yine yoktu. Bir kısmi istisnayla: yerel seçimlere katılmış olan kadınların, gelecek genel seçimlere katılacakları öngörüldü. Türk Ocaklarının kendini feshetmiş olduğu Kurultay'a bildirildi, ama asıl önemlisi, Halkevlerinin kurulması burada söz konusu olmadı. Devrimin ilerideki adımları her zaman olduğu gibi, Atatürk'ün kafasındaydı. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) de Kurultay'dan bir ay önce kuruldu. Sanırım 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması (Türk Dil Kurumu); 1933'te Üniversite Kanunu'nun, 1934'te Soyadı Kanunu ile, Lakap ve Unvanların Kaldırılması Kanunu'nun, Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'un çıkartılması, gibi Devrimin adımları da 1931 Kurultayınca öngörülmüş şeylerden değildi.

Sanırım bu bölümde CHP'nin Atatürk Dönemindeki durumunu gözden geçirmiş olduk.

(*Mülkiye,* Aralık 2002)

3. Mazhar Müfit Kansu, *Atatürk'le Beraber,* C.I (Ank,. Türk Tarih Kurumu, 1966).

Atatürkçü Parti İlk Kez Kuruluyor: Atatürk'ten Sonraki Dönem

CHP'nin işlevi neydi? İlk yazımda da işaret ettiğim gibi, CHP, Devrimi halka aşılamaya, öğretmeye, çağdaş bir bilinç uyandırmaya çalışan bir çeşit okuldu. Onun için CHP'nin siyaseti, olanaklı olduğu ölçüde çok üye edinmekti. 1930'da nüfusun % 5,5'ini oluşturan 800.000 üyesi varken, 1936'da nüfusun % 7,8'i olan 1.260.000 üyesi vardı. 1923'te yolsuzluk yapmamış, Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkmamış, Partiye kötü niyetle gelmeyen herkesin üye olması öngörülüyordu. 1935'te Türkçe bilmek, üyeliğe önerenlerin en az iki yıldır üye olmaları koşulları eklendi. Koşullar çoğalmakla birlikte, üye sayısı kabarıyor ve parti yöneticileri üye olmaya özendiriyorlardı. 1941 Ocak ayında CHP Genel Sekreteri'nin gönderdiği bir genelgede, her il nüfusunun en az % 10'unun üye yazılmasının ereklenmesi isteniyordu.[1] CHP'nin ikinci işlevi üyelerden gelen ve genellikle gereksinim ya da yakınmaları dile getiren dilekleri, yerel parti kongrelerine, orada sonuçlandırılamıyorsa, kurultaya getirmekti. Muhtemelen bunun içindir ki kurultaylar uzun sürüyordu. 1931 Kurultayı dokuz; 1935 Kurultayı sekiz; 1947 Kurultayı ondokuz gün sürmüştü. Dilekler komisyonlarda değerlendiriliyor ve çözüm için idareye iletiliyordu. H. Uyar tek parti yönetiminde CHP kongrelerinden önderlerin istemediği bir kararın asla çıkmadığını belirtiyorsa da, sözü edilen iki işlevin demokrasi (yani özgürlük ve eşitlik) açısından son derece yararlı olduğu açıktır.[2] Ama Devrim açısından bakınca,

1. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi* (İst., Boyut Kitapları, 1998), s. 231-5.
2. Uyar, s. 247–8, 252-4.

CHP'nin rolünün önemli ama ikincil konumda ve destekleme, yaygınlaştırma ile sınırlı olduğu ortaya çıkıyor. Devrimle ilgili kararları Atatürk alıyordu, CHP uyguluyordu.

Başka türlü de olamazdı. Koşulları olmakla birlikte, bu denli kolayca girilen, üye çokluğunu erekleyen bir partide, üyelerin fazla bir ağırlığı olması beklenemezdi. Diyebiliriz ki, seçkin (bilinçli, etkin) üyeleri olan bir örgütte örgüt içi demokrasinin işlemesi olasılığı daha yüksektir. Aynı mantıkla denilebilir ki, üye niteliğine önem vermeyen, kolay girilen (bu yüzden de genellikle çok sayıda üyesi olan) örgütlerde, örgüt içi demokrasiyi işletmeme yönündeki eğilimlerin daha güçlü olması olasılığı yüksektir.

Seçkin üyelik–örgüt içi demokrasi bağıntısını gösteren bizden bir örnek, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İT) olabilir. Kurulduğu zaman (1889) yasadışı bir ihtilal örgütü olduğu için, tabii, kimleri üye yaptığı konusunda son derecede dikkatli davranmak zorunda olmuş, fakat II. Meşrutiyet Devrimi'ni başardıktan sonra da genellikle aynı dikkati sürdürmüştür. Sonuç olarak İT'de tek adam egemenliği olmamış, askeri kanattan Enver; sivil kanattan Talat, zaman içinde sivrilmişlerse de Merkez-i Umumi her zaman ağırlığını az çok koruyabilmiştir. Genellikle her yıl yapılan Umumi kongreler, günümüzdeki parti kongreleri gibi basmakalıp toplantılar değil, sorunları tartışan, kararlar alan, yöneticileri değiştirebilen toplantılardı. Seçkin üyelerden oluşan bir örgütte, önderler tabanlarını devre dışı bırakmayı kolay kolay göze alamayacakları gibi, toplu (kolektif) akla danışma gereksinimini de duyacaklardır denebilir. Oysa rastgele üye ile doldurulmuş, şişirilmiş bir örgütte, üye tabanına danışma eğilimleri daha zayıf olacak ve üyeleri olanaklı olduğu ölçüde devre dışı bırakmanın yolları aranacaktır.

Atatürk ölüp yerine İnönü gelince durum değişmedi. İnönü ne derse CHP onu yapıyordu. Köy Enstitülerini kurarken onu destekliyordu. (Köy Enstitülerinin kurulmasının CHP'nin bir kararı sonu-

cu olduğunu sanmıyorum.) İnönü, Köy Enstitülerini yozlaştırırken, kapatılmalarına seyirci kalırken, yine uysalca peşinden gidiyordu. Çokpartili dizge, CHP'nin hangi yetkili kurulunun kararı sonucu oldu? İsmet İnönü 1965'te, CHP'nin ortanın solunda olduğunu açıkladığında, yetkili kurullara danışılmış mıydı? CHP'nin 1950'lerde Kasım Gülek'i İnönü'ye karşın genel sekreter yapması, kuşkusuz bir kişilik belirtisiydi. Ama İnönü'nün genel başkanlığı tartışma konusu olmamıştı. Bu karşı çıkışta belki ideolojik bir yön vardı, ama çok da belirgin sayılamaz. Zaten daha sonra İnönü, "ya ben ya o" diye dayatınca Kurultay, Gülek'ten vazgeçti. 1972'de CHP Kurultayı yine böyle bir dayatma karşısında Ecevit'i yeğlerken, çok daha ideolojik davranmış oluyordu. Herhalde ortanın solu, sosyal demokrasi siyasetinde Ecevit'in daha içten, daha gayretli, daha solda olması bekleniyordu.

Fakat bütün bu tartışmaların Atatürkçülük ideolojisiyle fazla bir ilgisi olduğu söylenemez. Atatürkçülük bir ideoloji olarak ancak 1980'lerde billurlaşmaya başladığına göre,[3] bunu zaten bekleyemeyiz. Ecevit ya da sonraki genel başkanlar zamanında da CHP örgütünün önderin bir aracı olmaktan ne ölçüde çıktığı tartışılabilir. Ama Aydınlanma Devrimi'ne sırt çevirmiş bir CHP'nin Atatürkçülüğü, –partiyi Atatürk kurmuş olsa da– çok su götürür. Sırt çevirme, durumu Köy Enstitülerinin, Halkevleri ve Halkodalarının kapatılmasına seyirci kalmak, bu kurumları yeniden kurmayı programına almamakla somutlaştırmıştır. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin ordunun çabasıyla gerçekleşmiş olması, CHP'yi bir kez daha Aydınlanma Devrimi, yani Atatürkçülük bakımından, iyice 'sınıfta bırakmıştır'.

Sonuç: Yukarıda göstermeye çalıştığım gibi, Atatürk Devrimi'ni Atatürk yapıyordu. CHP Atatürk'e yardımcı bir kuruluştu. İnönü

3. S. Akşin. "Atatürkçülük İdeolojisinin Billurlaşma Süreci", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ank., İmaj Y., 2002).

1945'e değin Devrimi sürdürdü, dolayısıyla CHP bunu da destekledi. 1945'te İnönü çokpartili dizgeyi benimseme kararı alınca ve bununla birlikte Devrime sırt çevirmeye başlayınca, CHP de 1947 Kurultayı'nda ona ayak uydurmakta gecikmedi. 1950'de Demokrat Parti iktidarı Kısmi Karşıdevrimi başlatınca, İnönü ve dolayısıyla CHP, buna büyük ölçüde seyirci kaldılar. İnönü laiklik ve bağımsızlık konusunda kimi titizlikler gösterdiyse de, esas mücadelesi DP'nin çok-partili dizgeyi doğru dürüst işletmemesine karşı oldu. Yoksa Devrimin dondurulmasına, aydınlanmanın rafa kaldırılmasına fazla bir itirazı olmadı. 27 Mayıs 1960'tan sonra da bu çizgi değişmedi. 1965'te ortanın solunun, daha sonra sosyal demokrasinin benimsenmesi, Atatürk'ün halkçılık ilkesine bir yaklaşma sayılabilirse de, burada Atatürkçülüğün etkisinden çok sosyalizmin, sosyal demokrasinin etkisinden söz etmek uygun olur. Aydınlanmaya karşı duyarsızlık devam etti. CHP hemen her zaman, Cumhuriyet'in bütün büyük partileri gibi, bir şef partisi olmuştur.

Atatürk Devrimi; 1) hemen hemen tümüyle Atatürk'ün yapıtı olduğuna; 2) Atatürkçülük ideoloji olarak ancak 1980'lerin ikinci yarısında ortaya çıktığına; 3) o tarihlerde (ve bugün de) CHP'nin Atatürk Devrimi'yle doğrudan ilgisi olmadığına göre, o zamana (80'lere) değin Türkiye'de Devrim önderliği yapan hiçbir parti (örgüt) olmadı diyebiliriz. Atatürkçülük ideolojisi billurlaştığında, bunun örgütü siyasal bir parti değil, bir dernek, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) oldu (1989). Fakat ADD'nin siyasete ağırlığını koyma girişimi (Ulusal Güçler Meclisleri hareketi) önlendi. Zaten sözüm ona Atatürkçü partilerin umursamazlığı ve ADD'nin dernek yapısıyla bunu yürütmek kolay değildi. Dolayısıyla 2000'lerde Atatürkçü bir partinin kurulması gündeme geldi. Kısmi Karşıdevrimin eseri olan yarım yüzyıllık Yağma Dönemi sonunda, "dibe vuran" Türkiye'nin tek umudu Atatürkçü partidir diye düşünüyorum.

(*Mülkiye,* Aralık 2002)

Görev Başına

Türkiye Neden ve Nasıl Buraya Geldi?

Bu, İleri *dergisinin bir sormacasına verilen yanıttı.*

Bugün yaşadığımız iflasın kaynağı, bana göre, İsmet İnönü'nün, tarihsel bir yanlışından kaynaklanıyor. İnönü 1945'te çokpartilili dizgeye geçme kararını almayacaktı. Çokpartili dizge, örneğin on yıl sonra gelseydi, bugün belki bambaşka, çok olumlu bir noktada bulunabilirdik. Çünkü Türkiye'nin temel sorunu ağalık ve şeyhlik, yani feodalizm, yani ortaçağ ile hesabı kapatmamış olmasıdır. 1945'te ağalık ve şeyhlik düzeni çok zor durumdaydı. Önce eğitmenlik, sonra Köy Enstitüsü, Halkevleri, Halkodaları girişimleriyle Atatürk Devrimi bu düzenin yuvalandığı kırsal kesime giriş yapmıştı. Fakat insaf edilsin, 1945'te Köy Enstitüsü Kanunu çıkalı ancak beş yıl olmuştu. Çokpartili dizgeye geçme kararının açıklanmasıyla birlikte ağalık-şeyhlik düzeni bir anda canlandı ve güçlendi. Hasan Ali Yücel'in, 1946'da Milli Eğitim Bakanlığından ayrılması, yerine Köy Enstitülerinin düşmanı Reşat Şemsettin Sirer'in gelmesi kararın doğal sonucu sayılabilir.

Kimilerine göre:

1) İnönü, ABD'den kararı alması için baskı görmüştür. Türkiye'nin Birleşmiş Milletleri kuran San Fransisco Konferansı'na katılabilmesi için de karar gerekliydi deniyor. Böyle bir baskının yapılmış olduğu kanıtlanmış değildir. San Fransisco Konferansı'na katılmak için tek koşul, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan et-

mekti. ABD'nin böyle bir baskı yapmış olmasını olasılık dışı bırakan bir durum, BM'nin kurucu ülkeleri arasında Suudi Arabistan'ın da bulunmasıdır. O dönemde o ülkede, hâlâ serbestçe esir ticareti yapılmaktaydı.

2) Bir başka görüşe göre İnönü iktidarı çok yıpranmıştı, çok güçsüzdü, bu nedenle kararın alınması zorunluydu. Orduda, iş çevrelerinde, halkta, İnönü'ye karşı büyük tepki vardı. Bu tepkiler vardı belki ama tepkilerin varlığı, (her zaman, her yerde, her şeye karşı olabilir) bunların mutlaka eyleme dönüşeceği anlamına gelmediği gibi, İnönü bunları ancak karardan sonra fark edebildi. Karardan önce İnönü, Atatürk'ün yerine gelmiş olan Milli Şef'ti, onun her dediği oluyordu. Kararı açıkladıktan sonra bile, TBMM'deki toprak ağalarına Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na oy vermelerini buyurabiliyor, sonuç alıyordu. Bence söz konusu görüş geçerli değildir.

3) Kararın, Sovyetlerin Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nı yenilemeyeceğini açıklaması karşısında (19 Mart 1945) duyulan telaşın, belki korkudan kaynaklandığı anlaşılıyor. Kimilerine göre Türk Ordusu silah ve hazırlık bakımından zayıf durumda olduğu için telaş ve korku yerinde bir tepkiydi. Oysa Sovyetler 20 milyon insanı yitirmiş durumdaydı, haksız bir saldırganlık savaşına girişecek durumda değildiler. Öte yandan, Batılıların Boğazlar'ın Sovyetlerin eline düşmesine seyirci kalmaları beklenemezdi. Yani telaş ve korku bence beyhudeydi.

Kararın sakıncalarını katmerlendiren iki öğeden de söz edebiliriz. Biri, sosyalist ve sosyal demokrat üç partinin sıkıyönetim eliyle kapatılması ve *Tan*'ın yıkılması olayıdır. Bu, siyasal dizgenin sola kapanması, yarışın sağda ve sağcılıkta yürütülmesi demekti. İkincisi, CHP'nin Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitülerinin kapatılmasına seyirci kalması ve iktidara gelince bunları yeniden canlandır-

mayı İlk Hedefler Beyannamesi'ne (1959) almamasıdır. Alsaydı, 27 Mayıs hareketi bu yönde adım atabilirdi.

Atatürkçü Güçler Ne Yapmalıdırlar?

1. Atatürkçülüğün doğru tanımı benimsenmelidir. Necmettin Erbakan dahil, hemen herkesin kendini Atatürkçü saydığı bir ülkede bu, çok önemlidir. 1980'lerin sonunda Atatürkçü ideoloji billurlaşmıştı. Bunun göstergesi, 1989'da Atatürkçü Düşünce Derneğinin kurulmasıdır. Bugün Atatürk Devrimi üç açıdan tanımlanmaktadır. Felsefi açıdan, bir aydınlanma hareketidir, "insan zihninin sınırsız özgürlüğünü" hedeflemektedir. Kalkınma modeli olarak, bütünsel, topyekun kalkınmayı benimser. Eğitim, kültür, sanat, bilimde kalkınma en az, yol, baraj, fabrika bilgisayar kalkınması kadar önemlidir. Siyasal programı altı oktur. Türkiye için okların her biri geçerlidir, aynı önemdedir.

   Atatürkçü kalkınmayı yol, baraj, fabrika, bilgisayar kalkınmasından ibaret sayan görüşler (*Kadro* hareketi gibi) eksiktir, yanlıştır. Bu tür maddi kalkınma anlayışı Suudi Arabistan'da vardır.

   Siyaset Bilimi siyaseti, sağ ya da sol olarak tanımlar. Atatürk Devrimi'nin amacı ağalık-şeyhlik düzenine son vermek olduğuna göre, doğal olarak sol bir harekettir. Atatürk Devrimi ne sağdır, ne de soldur ya da sağdır görüşü yanlıştır, kabul edilemez.
2. CHP ve DSP'nin durumu doğru saptanmalıdır. Uzun yıllar Atatürkçüler, Atatürkçü kuruluş diye CHP'nin peşinden gitmenin rahatlığını (ve tembelliğini) yaşamışlardır. Oysa 1950'den sonra CHP, Kısmi Karşıdevrime razı gelmiş, kurulu düzen (statüko) partisi olmuştur. Genellikle CHP, öbür partiler gibi, bir şef partisi olmuştur. Her çeşit insan bu partinin üyesi olabilmiştir. Halkevleri ve Köy Enstitüleriyle birlikte CHP, Devrimi de unutmuştur.

DSP'nin durumu da aynıdır. Bunlar, Atatürkçü partiler değillerdir. Örneğin sekiz yıllık eğitimin ancak Ordunun zoruyla, 28 Şubat 1997 süreciyle gelmiş olması, bu iki partinin kurulu düzenle nasıl bütünleştiklerini somut olarak gözler önüne sermiştir.

3. Atatürkçüler, Halkevlerinin aydınlanma işlevini üstlenmiş bulunan Atatürkçü Düşünce Derneği ve benzeri kuruluşlara etkin bir destek sağlamalı, çalışmalarına katılmalıdırlar. Siyasal alanda aynı biçimde Atatürkçü partiye omuz vermelidirler. Türkiye mutlaka Kısmi Karşıdevrim sürecinden çıkarılarak, Atatürk Devrimi yoluna sokulmalıdır.

(*İleri,* Kasım 2002-Şubat 2003)

Parti İçi Eğitim Nasıl Olabilir?

Atatürkçü bir partinin üyeleri, seçkin, bilinçli insanlar olmalıdır. O bakımdan, üye adaylarının parti içi eğitimi önemlidir ve aydınlanmaya odaklanmış olmalıdır. Bu taslağı Bağımsız Cumhuriyet Partisi için hazırlamıştım.

Bağımsız Cumhuriyet Partisi (BCP) için üyelerin nitelikli olması son derece önemlidir. Partimizin lider-şef partisi olmadığını söylüyoruz. Öyle ise BCP'nin alınyazısını, gidişini, üyeler belirleyecektir. Bunun için de üyelerimizin yüksek nitelikli, bilinçli insanlar olmaları gerekmektedir. Tüzüğümüze göre ilk Büyük Kurultayımızdan sonra doğrudan üye yazımı yapılmayacaktır. Üye olmak isteyip de kabul edilenler, önce aday olacaklar ve bu sırada mutlaka partiiçi eğitim göreceklerdir. (Madde 6).

Acaba bu parti içi eğitim nasıl olacaktır? İlk başlarda BCP'nin parasal olanakları sınırları olacağından bir parti okulu kurmak olanaklı olmayacaktır. Parti okulu; bir bina, öğrencilerin kalabilecekleri yerler, öğretmenler, aday üyelerin yol paraları, belki, bursları demektir. Hepsi de paraya bakan şeyler. Demek ki parti okulu ilk başta uygulanamayacak bir yoldur. Eğitimin yerinde, yani ilerde ve ilçelerde yapılması zorunludur. İl ve ilçelerin bunu yapmak zorunda olması, özellikle adaylık sürecinden geçmeden, doğrudan üye olan arkadaşlarımız için de yararlı olabilecektir.

İl ve ilçeler, üyeleri arasından üç kişiyi "eğitim kurulu" diye görevlendireceklerdir. Eğitim kurulları, dokuz aylık bir "BCP Aydınlanma Kursu" açacaklardır. Simgesi günebakan çiçeği olan aydınlanmacı partimiz için uygun bir davranış olacaktır bu. Adaylar her ay bir (ya da birkaç) kitap okuyup o kitabı özetleyen ve değerlendiren birer kısa yazı yazacaklardır. Ayrıca adaylar, her ay eğitim kuru-

lunun üyeleriyle toplanıp o ayın kitabını (kitaplarını) değerlendiren bir söyleşi yapacaklardır. Kursu başarıyla bütünleyen adaya bir belge verilecek, başka bir engel yoksa üye olacaktır. Kursların kamuya duyurularak, küçük bir ücret karşılığında, aday olmayan yurttaşlara da açılması düşünülebilir. BCP' yi tanıtmak, yeni üyeler kazanmak, gelir elde etmek gibi yararları olacaktır bunun.

Şimdi de bu dokuz ayda hangi konuların ya da kitapların ele alınabileceği konusunda bir öneri yapmak istiyorum:

1. BCP Programı ve Tüzüğü.
2. Mümtaz Soysal, *Çürüyüşten Dirilişe.*
3. Cumhuriyet tarihi, örneğin benim *Türkiye'nin Yakın Tarihi* kitabım ya da başka bir kaynak.
4. Atatürk, *Söylev.*
5. Aydınlanma ve Halkevleri: Suat Sinanoğlu, *Türk Humanizmi.* Bedia Akarsu, *Atatürk Devrimi ve Temelleri.* Anıl Çeçen, *Halkevleri.*
6. Dış siyaset: Erol Manisalı, Suat İlhan'ın AB ile ilgili çalışmaları.
7. Eğitim ve Köy Enstitüleri: Cevat Geray, *Halk Eğitimine Giriş.* Mahmut Makal'ın ya da başka yazarların Köy Enstitülerini anlatan kitapları.
8. Gericilik: Çağlar Kırçak, *Türkiye'de Gericilik, 1950–1990.* Mustafa Coşturoğlu, *Sosyal Şizofreni.* İsmet Zeki Eyüpoğlu, *İrticanın Ayak Sesleri.* Turan Dursun, İlhan Arsel'in çalışmaları.
9. İktisat: Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi.* Korkut Boratav, *Yeni Dünya Düzeni Nereye?.* Alpaslan Işıklı, *Kumarhane Kapitalizmi.* Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun.*

(*Pusula,* Aralık 2002)

Atatürk Dönemi Tarihçiliği

"Savunma Tarihçiliği"

Cumhuriyet tarihçiliğinin büyük isimlerinden Enver Ziya Karal, 13 Kasım 1975'te, "Türkiye'de Tarih Eğitimi" seminerinde Atatürk dönemi tarihçiliğini, "savunma tarihçiliği" diye nitelemişti.[1] Bu, çok doğru ve çok önemli bir saptamadır. Sözü edilen "savunmanın" anlamını açıklamaya çalışalım.

Osmanlı Devleti'nin kurucu ve önde gelen öğesi olan Türkler, büyük bir imparatorluk kurdular; Anadolu ve Rumeli'yi egemenlikleri altına aldılar; kuzeybatıda Viyana'ya değin gittiler. 1699 Karlofça Antlaşması ile Rumeli'de ilk toprak yitimi başladı. Ondan sonra 200 yıl boyunca Rumeli'deki toprak egemenliğine adım adım son verildi. Önce bu, Avusturya'ya (daha sonra Avusturya-Macaristan) ve Rusya'ya toprak verme biçiminde oldu. Daha sonra, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı ulusçuluk akımının etkisiyle, Balkanlar'da bağımsız devletlerin ortaya çıkması ile gerçekleşti. Bu, Avrupa kamuoyu tarafından son derece 'doğal' bir süreç olarak değerlendiriliyordu. Avrupa diplomasisi de bu gidişi her fırsatta iteklemekten geri kalmıyordu. Onlara göre (önyargı düzeyinde) Türkler, tanımadıkları bir dine mensup, ilkel ve istilacı bir güçtüler. Onları istila ettikleri yerlerden çıkarmak kaçınılmaz bir süreçti. Nesnel olarak bakıldığında, Türklerin kapitalizme geçememiş olmaları (temel etken); eğitimde önemli bir ilerleme sağlayamamaları; yönetim kural ve yöntemlerini çağa göre geliştirememeleri, Osmanlı'yı Avrupa karşısında zor durumda bırakıyordu.

1. *Felsefe Kurumu Seminerleri* (Ank., TTK Basımevi, 1977), s. 258.

Türk insanı için bu süreç tam bir karabasandı. Osmanlı Devleti hoşgörülü, adil yönetmeyi erekleyen siyaseti sayesinde Balkanlar'a kolayca yayılmış, uzun yıllar buraları egemenliği altında tutmuştu. Bundan yararlanan Türkler, Devlet'in de desteğiyle Rumeli'ye kalabalık bir biçimde göçtüler, geniş alanları yurt edindiler. Oraların Hıristiyan halklarıyla barışçıl, verimli ilişkiler kurdular. Ne var ki, Osmanlı egemenliği son buldukça, Türklerin yüzyıllardır yerleşmiş oldukları kent, kasaba, köylerde barınmaları çok zor, belki olanaksız oluyordu. Savaş koşulları, kırımlar, zaten sağ kalanların birçoğunu göçe zorluyordu. Bir de Osmanlı'nın yerini alan devletler, bu insanların ülkelerinde kalmasını istemiyorlardı. Barış koşullarında da büyük bir baskı altına alıyorlardı. Oysa buraları onların yurduydu. Nasıl bugün yurdumuz diyelim, İstanbul, Kütahya, Erzurum ise Mustafa Kemal, Selanikli; Yahya Kemal, Lofçalı idi. Örneğin Bulgaristan'ın nüfusunun yarısının Türk olduğunu tahmin edenler var. Bu doğruysa, Bulgaristan bir Bulgar yurdu olduğu kadar, bir Türk yurduydu.

Türkler, Rumeli'den göçün kanlı ıstıraplarını iki yüzyıl boyunca yaşadılar. Bu süreçte onların belki de tek avuntusu, göçebilecek eski bir yurdun bulunmasıydı. Bu yurt Anadolu idi. Balkan Savaşı, Doğu Trakya ve İstanbul dışında Osmanlı'nın ve Türklerin Rumeli'den çıkartılmasını bütünlemiş gibiydi. Derken, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'ya dayatılan Sevr Antlaşması ile ortaya çıktı ki, Rumeli'den çıkartılan Türklerin, şimdi de, Anadolu'dan çıkarılması süreci başlıyordu. Türklerin yüzyıllardır çoğunlukta oldukları Ege bölgesinin ve Kuzeydoğu Anadolu'nun Yunanistan ve Ermenistan'a verilmesinin başka bir anlamı olamazdı. 'Son yurt' durumunda olan Anadolu'nun da 'gidici' olduğunun algılanması, bütün Türklerde bir şok, bir travma etkisi yaptı.

Batılılar için bu, 'normal', 'olması gereken' bir durumdu. Çünkü; 1-) 1071'den önce Anadolu ve Rumeli'de Türkler yoktu; 2-) Türk-

ler uygarlıkta geriydiler (Osmanlının bütün başarısı Bizans'ı taklit etmesiydi); 3-) Müslüman'dılar. Birinci gerekçe, "tarihsel hak" gerekçesiydi. Hemen hemen aynı gerekçeyle Siyonist Yahudiler Filistin'e yerleşip 2000 yıldır orada oturan Arapları büyük ölçüde yurtlarından kovacaklardı. Gerçi Yahudiler, Rum ve Ermeniler gibi Hıristiyan değillerdi, ama Batı'nın gözünde Yahudilik Müslümanlıktan daha 'makbuldü', *Eski Ahit* onlar için de kutsaldı. Üstelik bu Yahudiler genellikle Avrupa Yahudi'siydiler.

Filistinlilerin yapamadığını Türkler yaptı. Mücadeleye girip Sevr'i geçersiz kıldılar, yerine Lozan geldi. Fakat Atatürk, Lozan'ın Batı'nın gözünde geçici olduğunu duyumsuyordu. Lozan'ı sürekli kılmanın yolu, Türklerin Avrupalı gibi güçlü, yani Avrupalı kadar eğitimli ve kültürlü, Avrupalı kadar üretken, başka bir deyişle sanayileşmiş, zengin olmasıydı. Atatürk Devrimi'nin amacı buydu. Bu, kolay bir iş değildi, çünkü Türklerin en az % 95'i okuryazar bile değildi ve şeyhlik, ağalık düzeninde yaşıyorlardı, yani kuldular. Osmanlı hükümdarı padişah olarak 'Süper Ağa'; halife olarak da 'Süper Şeyh' konumundaydı. İşin başında Atatürk, saltanat ve hilafeti kaldırdı. Fakat halkın ezici çoğunluğu orta çağda yaşamaya devam ediyordu. 1945'e değin Türkiye bu sorunu çözmede büyük mesafeler aldı, fakat 1945'te, daha hedefe ulaşılamadan, Devrim durakladı. 1950'de Kısmi Karşıdevrim sürecine girildi. Devrim donduruldu. O günden beri Türkiye Kısmi Karşıdevrim süreci içinde çırpınıyor, temel sorunlarını çözüme kavuşturamıyor.

Atatürk Dönemi tarihçiliğini, yukarıda betimlemeye çalıştığım koşullar içinde düşünmek gerekir. Başta Karal'dan naklen sözünü ettiğim, "savunma tarihçiliği" Sevr'e karşı, Sevr'in kuramsal çerçevesine karşı bir hareketti. Türkleri, uygar olmadıkları için Anadolu'dan çıkartmak gerektiği görüşüne karşı, uygarlığın Orta Asya'da Türklerde doğduğu, bütün belli başlı insan topluluklarının oradan, yani Türklerden kaynaklandığı kuramını ileri sürmek, bir savunma

oluyordu. Türklerin 1071'den önce Anadolu'da var olmadıkları görüşüne karşı, oranın en eski uygarlıklarından birini oluşturan Hititlerin Türk olduklarını, hatta en eski Mezopotamya uygarlığını kuran Sümerlerin de Türk olduklarını söylemek, adlarını önemli iki devlet bankasına vermek yine bir savunma oluyordu.

Önce şunu belirtmek gerek. Atatürk bir komutandı, bir devlet adamıydı, bir devrim önderiydi; tarihçi değildi. Kendisi birtakım tarihsel görüşler ortaya koymuyordu. Fakat Türklerden yana diye algılanan kimi tarihsel görüşlerin ortaya konmasını her bakımdan özendiriyor, yakından izliyordu. Bizim bugün abartılı ya da düpedüz uydurma bulduğumuz görüşler, o dönemde Avrupa'da az çok ilgi görüyordu. Hatta, Türk bilim insanlarını bu yönde özendiren kimi Avrupalı bilim adamları vardı. (Afet İnan'ın doktora danışmanı olan İsviçreli Eugene Pittard, Macar Doğubilimci H.F. Kvergic gibi).[2] Başka bir deyişle, bugün az çok gülünç gelen bu görüşler, o dönemde pek de gülünç sayılmıyordu; sayılsaydı, Atatürk bunları desteklemeye kalkışmazdı diye tahmin etmek zor değildir.

Atatürk için başka ülkelerin insanlarını etkilemek kadar ve daha çok Türkleri etkilemek önem taşıyordu diye düşünüyorum. 200 yıl sürekli yenilgiyi yaşadıktan sonra bir de yurdundan kovulmak istenen geri kalmış bir halkın gayrete gelmesi için öncelikle psikolojisini düzeltmesi, aşağılık duygusundan kurtulması gerekiyordu.[3] Söz konusu tarih çalışmalarının böyle bir yararı olduğu da açıktır. Hatta belki, Atatürk'ün yabancıları etkilemeyi önemsemediği, tümüyle Türkleri hedeflediği savlanabilir.

Bugün aşırı ulusçu ('uçuk'?) saydığımız kuramlar yanında, bu dönemde bilimsel tarihçiliğe, arkeolojiye verilen önem de dikkatimizi çekiyor. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulması ve bu

2. Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih* (İst., Alfa Y., 1992), s. 109, 129, 176-177.
3. "Türk: öğün, çalış, güven" sözündeki sıralamanın da psikolojinin Atatürk'ün gözündeki önemini belirttiği söylenebilir.

Fakültenin 1945'e değin sahip olduğu yıldız kurum niteliği; geniş parasal olanaklarla ve devlet müdahalesi dışında özerk çalışması öngörülen Türk Tarih Kurumu (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1931) ve onun Atatürk'ün izlediği Türk Tarih kongreleri, kitap, dergi yayınları, kazı çalışmaları gibi etkinlikleri, sözü edilen tutuma örnektir. Tarih bilimine yapılan bu büyük yatırımlar, 40'ların başından itibaren semeresini vermiş ve bugün Türk tarihçiliği dünyada yeri olan bir tarihçilik olmuştur.

Hititler Türk olmasalar da, 1071 öncesi Anadolu tarihine verilen önemin de bir "savunma yönü var" diyebiliriz. Bu tarihin incelenmesi, arkeolojik kazılar yapılması, çıkan yapıtların müzelerde ya da ören yerlerinde korunması, bir sahiplenmedir. Bu da Anadolu'nun uzak geçmişine doğru bir kök salmadır. Ayrıca bir uygarlık belirtisidir. Bunlar yeni bir Sevr'i önlemeye katkısı olabilecek davranış biçimleridir.

Cumhuriyet Öncesi Osmanlı-Türk Tarihçiliği

Bilindiği gibi, II. Mahmut'tan önce Osmanlı eğitiminin bir ayağı 'geleneksel' eğitim, yani cami okulları ve medreseydi. Buralarda genellikle tarih eğitiminin olmadığı anlaşılıyor. Orada var olan tarihçiliğin söylenceye dayalı enbiya tarihi, yani peygamber öyküleri tarzında olduğu tahmin edilebilir. Enderun Mektebinde, yani Sarayda ise devlet yöneticileri yetiştirildiği için, verilen eğitimin içinde tarihin çok önemli bir yeri vardı. Yazılan tarihler de yöneticiler ya da yönetim öğrencileri tarafından okunuyordu. Ama bu tarihçilik Osmanlı merkezliydi. Beylikler, Selçuklular, Orta Asya tarihi, dünya tarihi ile ilgilenilmiyordu. Müslümanlık dolayısıyla İslam tarihine ilgi duyuluyordu, ama bu da peygamber öyküleri, Peygamber'in hayatı ve Hulefa-yı Raşidin dönemiyle sınırlıydı. Tanzimat'tan sonra başlayan Batı'ya açılmayla birlikte bilimsel tarihçiliğe adım atıl-

dığını görüyoruz. Dönemin büyük tarihçisi, 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet*'in yazarı Cevdet Paşa'ydı. İlk cilt 1850'lerde, 12. cilt 1884'te ortaya çıktı. Onunla birlikte Namık Kemal, Ahmet Vefik, Süleyman Paşa, Mustafa Nuri Paşa gibi adları da anabiliriz.[4] Ama bu başlangıçlar, eğitim dizgesine yeteri kadar yansımıyordu.

Bilimsel tarihçiliğe doğru ikinci adım, Jön Türkler ve II. Meşrutiyet tarafından atıldı. Padişahların ağır, ortaçağcıl baskısı altında zaten sosyal bilimlerin fazla bir gelişme göstermesi beklenemezdi. Nitekim II. Meşrutiyet'te bu baskı bir ölçüde azalınca, başka disiplinlerde olduğu gibi bilimsel tarihçilikte de ilerlemeler oldu. II. Meşrutiyet'in iki önemli tarihçisi olan Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura, Atatürk döneminin de önemli adları oldular. Daha önce Mizancı Murat, yazdığı 6 ciltlik *Tarih-i Umumi* aracıyla (1880-1882) belki ilk kez Osmanlı Türklerini etraflı bir dünya tarihi ile karşılaştırıyor ve dar çevrelerde de olsa, hayli yankı uyandırıyordu. Mizancı Murat, Rusya Türklerindendi. Yine onun gibi Rusya Türklerinden Yusuf Akçura, 1904'te yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" yazısıyla Osmanlı Devleti'nin Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık siyasetlerini gütmek gibi almaşıkları olduğunu öne sürüyor ve her birinin yarar ve sakıncalarını inceliyordu. Osmanlı'ya gelen Rusya Türkleri (Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu da anılabilir), kendi ülkelerinde azınlık muamelesi gördüklerinden milliyet konularında genellikle çok duyarlı oluyorlardı. Osmanlı Türkleri ise çok-uluslu bir imparatorluğu yürütmek durumunda oldukları için Türklüklerini olabildiğince baştırmaya çalışıyorlardı. Ama Osmanlı çerçevesini aşamayınca, bilimsel tarih yapmak da pek zordu. Fakat imparatorluk yürüyemeyecekse (ki 93 Harbi ve özellikle Balkan Şavaşı bunu gösteriyordu), o zaman Türklerin bilinçlenip örgütlenmesi, imparatorluk batarken ken-

4. Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İst., İletişim Y., 1985), s. 1584-1586.

dilerini kurtarmayı düşünmeleri gerekiyordu. Böylece İttihat ve Terakki, Türkçü olduğu halde Türkçülüğünü gizlemeye çalışırken bilim adamları, daha önce Avrupa doğubilimcilerinin yapmış oldukları çalışmalardan da yararlanarak Türkiyat yapmaya başladılar. Örneğin Fuat Köprülü, yayımladığı incelemelerinde Osmanlı öncesi Selçuklu tarihine ve oradan da Türklerin Orta Asya tarihine dikkat çekiyordu. Ziya Gökalp benzer çalışmalar yaparken, Akçura'nın kavramlaştırmalarından hareketle Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak (çağdaşlaşmak) sorunları üzerinde duruyordu. Tarık Zafer Tunaya'nın belirttiği gibi, II. Meşrutiyet bu bakımlardan Cumhuriyet Dönemi'nin "siyaset laboratuvarı" olmuştur. Dikkat edilirse Türkçülük akımı, Osmanlı çerçevesinden çıkmayı ve Osmanlı tarihini dünya tarihinin içinde Türk tarihinin bir alt dönemi olarak ele almayı sağladığı oranda daha bilimsel, daha nesnel bir tarih yazmayı olanaklı kılıyordu.

Atatürk Döneminin İki Tarihçisi

Burada ele alacağım iki isim, Yusuf Akçura ile Fuat Köprülü'dür. Yusuf Akçura (1876-1935), Kazan Türklerindendi.[5] Osmanlı Harbiye Mektebi öğrencisiyken devrimci etkinlikleri yüzünden mahkum oldu. Fransa'ya kaçarak siyasal bilgiler öğrenimi yaptı; Kazan'a gitti. Hürriyetin ilanından sonra İstanbul'a geldi. İstanbul Üniversitesinde, Harp Akademisinde, Ankara Hukuk Fakültesinde dersler verdi. Türk tarihine, Türk ulusçuluğunun açısını yerleştirmeye çalıştı. Bir çabası daha vardı. Geleneksel tarihçiliğin 'büyük' olaylara (savaşlar ve barışlar), 'büyük' adamlara (hükümdarlar, devlet adamları) odaklanan yöntemi yerine, tarihi toplumsal bilimlerle bütünleş-

5. François Georgeon, *Aux origines du nationalisme turc: Yusuf Akçura (1876-1935)* (Paris, 1980); Halil Berktay, "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İst., İletişim Y.), s. 2460; Ersanlı Behar, s. 149-153.

tiren ve toplumsal, iktisadi hareketleri de hesaba katan bütünsel bir yaklaşımdan yanaydı. Tabii, bu arada tarihe anlam veren devrimleri inceliyor, Türkiye'de ulusal bir burjuva sınıfının, yani toplumsal bir devrimin oluşmasını gerekli görüyordu.

Yusuf Akçura'nın bir de örgütçü yanı vardı. 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin (sonraki adıyla Türk Tarihi Kurumu) kurucularındandı ve Örgütün genel sekreteri oldu. Atatürk'ün güvendiği bir insan olduğu, Cemiyet'in örgütlediği I. Türk Tarih Kongresi'nin de (1932) başkanı olmasından belliydi. Kimileri Atatürk'ün tarih ve dil konularına gösterdiği ilgiyi, işlerini tamamlamış bir önderin vakit geçirmek için bir çeşit fantezisi, bir çeşit 'hobi'si olarak değerlendirmişlerdir. Bence bu yanlıştır. Yukarıda genişçe ele aldığım savunma işlevi yanında tarihin (ve dilin), yeni kurulmakta olan devrimci devletin kişiliğini oluşturması bakımından, yani ideolojik yönden de büyük önemi vardı. Yusuf Akçura'nın zamansız ölümü, cumhuriyetçi tarihçiliğimiz için çok büyük bir kayıp olmuştur.

Fuat Köprülü (1890-1966), Yusuf Akçura gibi bir eylem adamı sayılmaz.[6] Yukarıda da değinildiği gibi, onun büyük hizmeti, tarihi, Osmanlı–merkezlilikten kurtarıp Beylikler, Anadolu Selçukluları ve oradan da Büyük Selçuklular aracılığıyla Orta Asya'ya bağlamasıydı. Böylece, Osmanlı tarihini biriciklilik tahtından indirmek, daha imparatorluk döneminde bir çeşit 'cumhuriyetçilikti'. Ayrıca, tarihi yalnızca büyük devlet adamları, savaşlar ve barışlar öyküsü olmaktan kurtarmak, kültür, toplum, iktisat boyutlarına el atmak da Cumhuriyet tarihçiliğine doğru sağlam bir adım sayılabilir.

Öte yandan, Fuat Köprülü, 1931 yılında Batı doğubilimcilerinin temeli sayılabilecek paradigmasına karşı cepheden bir polemiğe girdi.[7] Onların bu paradigması, göçebe Osmanlı aşiretinin imparatorlu-

6. Halil Berktay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü* (İst., Kaynak Y., 1983). Ersanlı Behar, s. 130-7.
7. "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I.

ğa dönüşürken uygarlık namına ne edindiyse Bizanslılardan almış olduğu idi. Bu görüşün Batı emperyalizminin Türkiye'ye yönelik niyetleri için iyi bir kılıf olduğu açıktır. Köprülü, Osmanlı kurumlarını tek tek ele alarak bunun yanlış olduğunu öne sürdü. Belki Köprülü'nün görüşleri tümüyle isabetli olmayabilirdi, ama değerli bir Türk bilim adamının bu meydan okuması, meydanın artık eskisi gibi boş olmadığına Batılı tarihçilerin dikkatlerini çekmiş oldu.

Liseler İçin Hazırlanan Tarih'ler

Son olarak Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 1930'ların başında liseler için hazırladığı tarih kitaplarına değinmek istiyorum. Bu önemli; çünkü dar çevrelerde oluşan kimi bilimsel gelişmeler kitlelere yansımayınca ya da yansıtılmayınca, çok da önemli etkiler yaratmaz. O dönemde liseler dört yıldı ve lisenin her yılında kullanılmak üzere *Tarih I, Tarih II,* vb. kitaplar yazıldı. Kusurları olsa da birkaç bakımdan bu kitapların bugünkü lise kitaplarından üstün olduklarını görüyoruz.[8] Bu üstünlükleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Bugünkünden daha iyi kağıda basılmış, bez ciltli, sağlam kitaplardır. Bir kez değil, birkaç kez kullanılabilecek niteliktedirler.
2. Günümüz kitaplarından daha kapsamlıdırlar. Eski Milli Eğitim Bakanlarımızdan Köksal Toptan, "Kitaplardan gereksiz bilgileri çıkaracağız" diye 'müjdelemişti'. Oysa kısalan kitaplar, artan ezber demektir çok kez. Bir tarihi olayı, tek tümceyle de yüzlerce sayfayla da anlatabilirsiniz. Ne denli kısa anlatırsanız, anlamak o denli zorlaşır ve ezberleme gereği doğar. O zamanki *Tarih I* ve *Tarih II* kitapları tarih öncesini, ilk çağları, orta çağları kapsamaktaydı ve salt metin olarak birincisi, 342; ikincisi, 340

8. S. Akşin, "Okullarda Okutulan Tarih Kitapları Nasıl Olmalı?", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ank., İmaj Y., 2002).

sayfaydı (toplam 682 sayfa). Günümüzdeki *Tarih I* aynı konuları 273 sayfada işlemektedir. O zamanki *Tarih III* Yeni ve Yakın Çağları kapsamaktaydı ve 310 sayfalık bir metindi. Bugünkü karşılığı olan *Tarih II* ise resimlerle birlikte 195 sayfadır. Bugünkü iki kitabı, o günlerdeki üç kitapla karşılaştırdığımızda, iki kitabın sayfa sayısının (resimli) üç kitabın sayfalarının (resimsiz) yarısından az olduğu (% 47) ortaya çıkıyor.

3. Tarih kitapları iyi yazılmalıdır. Eski kitapların ilginç, canlı, güzel bir anlatımı vardır. Bugünküler ruhsuzdur. *Tarih I*'de eski Mısır tarihine 25 sayfa ayrılmış ve piramitler (ehramlar) anlatılırken deniliyor ki: "Keops ehramını yapmak için 100.000 kişinin 20 sene çalıştığını söylerler. Kimbilir ne kadar işçi sopa altında telef olmuştur!... İnanılmayacak kadar büyük olan ... bu manasız binalar..." (s. 123). Görüldüğü gibi, devrimci Türkiye, Mısır piramitleri konusunda tavır koymakta tereddüt etmiyordu.
4. Tarih kitapları yalnız Türkleri ve Türkiye'yi değil, dünyayı da anlatmalıdır. Sözüm ona erkekçilik adına yalnızca Türkleri ve Türkiye'yi anlatmak, Türk insanını dünyadan habersiz kılmaktır; ona yapılan bir kötülüktür. Oysa Atatürk döneminde *Tarih I*'de Türkler üzerine hiçbir bölüm yoktu. *Tarih II*'de Türk tarihi 156, İslam tarihi 105, dünya tarihi 79 sayfa tutuyordu. *Tarih III*'te Osmanlı tarihi 172, Avrupa tarihi 138 sayfa tutmaktaydı.
5. Tarih kitapları bugüne değin gelmelidir.[9] Günümüz Cumhuriyet tarihleri kimi kez 1938'de durmaktadırlar. 1938 sonrası verilse bile çok yetersiz bir biçimde verilmektedir. Oysa *Tarih IV* kitabı 1931'de basılmış olmasına karşın Serbest Fırka'nın açılış ve kapanışına, Menemen Olayı'na yer vermektedir (yalnızca metin olarak 336 sayfadır). Günümüzdeki Cumhuriyet tarihleri Hal-

9. Salih Özbaran'ın saptamasına göre YÖK'ün tarih öğretmenliği programında ortaçağ % 50 yer kaplamakta. Yalnızca Türk tarihi bakımından ele alınca, bu oran % 70'e ulaşıyormuş. Bu ortaçağ merakının 'maksatlı' olduğu ve 'hayra alamet' sayılamayacağı söylenebilir. S. Özbaran, *Tarih ve Öğretimi* (İst., Cem Y., 1992), s.126

kevlerinin, Köy Enstitülerinin kapatılması, askeri müdahaleler, Sivas Olayı, 28 Şubat süreci gibi gelişmeleri nesnel bir biçimde anlatmalıdır.

Tabii, dünya olaylarının da bugüne değin anlatılması gerekir. II. Dünya Savaşı'nı, Soğuk Savaşı, Berlin Duvarı'nın yıkılışını anlatmayan bir son çağ tarihi ders kitabı, amacını gerçekleştirmiş sayılabilir mi?

Atatürk Dönemi devrimci bakış açısıyla sonraki dönemden farklı bir tarihçilik yapmıştır. 1950'de Türkiye'de başlayan Kısmi Karşıdevrim döneminde[10] Osmanlı'nın ve genel olarak Ortaçağ İslam ve Türk tarihlerinin yüceltilmesine tanık oluyoruz. Daha somut olarak, kimi yabancı bilim insanlarının (Bernard Lewis, Stanford Shaw gibi) da katılımıyla, II. Abdülhamid için bana göre hak ettiğinden çok daha olumlu değerlendirmeler yapılması, Kurtuluş Savaşı'nın iç savaş yönünün gözden kaçırılmak ya da önemsizleştirilmek istenmesi, bu tür yaklaşımların sonucudur. Tarih çalışmalarının ideolojik akımlardan etkilenmesi doğaldır. Tarihçilerden yansız olmalarını bekleyemeyiz, beklememeliyiz. Yalnız, bilimsel olunacaksa, nesnel ve dürüst olmalarını şart koşmalıyız. Nesnellik, bilindiği gibi, 'işimize' gelmeyen olgu ya da belgeleri görmezlikten gelmemek, onlarla hesaplaşmaktır.

(V. Türk Kültür Kongresi, 17-21 Aralık 2002)

10. S. Akşin, "Yetmiş Beş Yılın Hesabı", *Atatürkçü Partiyi* ... H. Berktay'a göre, Atatürk Döneminin hemen ardından gelen Ömer Lütfi Barkan, sonra da Halil İnalcık, Osmanlı'nın feodalliğini reddedip kendine özgülüğünü savunmak yoluna gittikleri için devrimci çizgiden ayrılmış oluyorlardı. Berktay "Tarih Çalışmaları", s. 2470-2471.

Lütfen Gözlerimizi Dört Açalım

Bu, benim telaş ve korkuyla yazdığım bir yazıydı. ABD'nin Irak'a saldırmasından önce, saldırı sırasında ve halen de kimi emekli general, elçi ve 'uzmanlar', Türkiye'nin Irak'ta oynaması gereken rollerden söz ediyorlar. Hatta, hâlâ ünlü 1 Mart 2003 Tezkeresi reddedilmemeliydi diye dövünenler bile var. Oysa Tezkere, ABD'nin Türkiye'yi işgal planıydı. Türkiye Irak'ta rol oynamayı düşünmeden önce, yitirmiş olduğu tam bağımsızlığı nasıl ele geçireceğini, borca batıklık ve borçkoliklikten nasıl kurtulacağını düşünmek durumundadır. Türkiye'yi, Irak ya da İran'ın işlerine; ticaret, kültür, yani dostluk ilişkileri dışında sokmak isteyenlerin, bence, ya kafaları bulanıktır ya da 'bir yerlerin' (emperyalizmin) sözcüleri durumundadırlar.

Atatürkçüler son aylarda ve özellikle son günlerde rahatsızdırlar. Çünkü iktidardaki AKP, Şeriatçı Fazilet'ten çıkmış bir partidir. AKP'nin önderleri kısa bir zaman önce Erbakan'ın sağ kollarıydı. Şeriatçı AKP, Erbakan'ın başaramadığını başarmış ve tek başına iktidar olmuştur. Şeriatçı olduğuna inanmayanlar, dış kaynakların yetkesine meraklıysalar, bu tanıyı başka ülkelerin gazete ve dergilerinde bulabilirler. "Türkiye İran olmaz" diyenler, dogmatik bir tutum içindedirler. Doğrusu şudur: "Birtakım koşullar yan yana gelirse Türkiye İran olabilir." Türkiye'de Şeriatçı hareketin, Almanya ve İtalya'daki Hıristiyan-Demokratlar gibi "Müslüman-Demokrat", yani çağcıl bir hareket olması zordur, çünkü bizim ortaçağımız (şeyhlik-ağalık düzeni) dipdiri, yaşıyor. Oysa Avrupa'nın ortaçağı çok eskilerde kaldı. Örneğin, 1700'den sonra cadı yakmadılar. Bizim ortaçağcılarımız ise daha 1993'te 37 kişiyi yaktılar, bugün de seçim kazanıyorlar. Tabii şeriatı bir anda getirebileceklerine gözleri kesmiyor. Ama çok kurnaz oldukları için her çatlağı, her olanağı değerlendirerek işi adım adım oraya götürmek istiyorlar.

Bir de başımızda şu Irak derdi var. Bu konuda aşağıdaki noktalara dikkat çekmek istiyorum:

1. Geçenlerde tezkerenin reddi dolayısıyla Türkiye'nin ABD saldırısına katılmasına olumsuz bakanlar, TBMM'ye birçok övgüler yağdırdılar. Arınç, Atatürk ve Milli Mücadele'den söz etti. Bana bunlar biraz hüsnükuruntu gibi geliyor. Atatürkçülüğün, olumsuz oy vermeyi gerektirdiğine en ufak bir kuşku yok. Fakat korkarım ki olumsuz oy veren AKP'liler, herhangi bir Atatürkçü güdüyle hareket etmediler. Belki tarikat şeyhlerinin yönergelerine uydular; belki de Irak halkıyla İslami dayanışmanın gereğini yerine getirdiler. Öte yandan, CHP'nin günahına girmek pahasına da olsa şu soru kafama takılıyor: CHP, AKP'nin yerinde olsaydı, acaba olumsuz oy verir miydi?
2. Deniyor ki, ABD'nin Irak'a saldırmak için kuzey cephesine gereksinimi var. Sanmıyorum. Irak, içinden Dicle ve Fırat'ın aktığı koca bir çöldür. ABD'nin, bitki örtüsü olmadığı için çölde mutlak bir hava egemenliği vardır. Zaten esas saldırı güneyden, yani çölden, nehirlerin aktığı bölgeye doğru yapılacaktır. Bu saldırıyı ABD isterse iki koldan, isterse on koldan yürütebilir. Kuzeydeki petrol bölgesini hemen güven altına alma işi de hava indirme birlikleriyle pekala sağlanabilir. Bu durumda, kuzey cephesi ısrarı, salt Türkiye'yi de işgal etmek için bir bahane olmasın?
3. Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulursa, Türkiye'deki Kürtler bakımından kötü örnek olurmuş. Onları ayrılıkçılığa özendirirmiş. Bu da bence yanlış. Siirt, Mardin, Urfa, Hatay'da Arap kökenli pek çok yurttaşımız var. Suriye ve Irak devletlerinin varlığı, bu yurttaşlarımızı herhangi bir olumsuzluğa itiyor mu?
4. Varsayalım ki, Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulması çıkarlarımıza aykırı. Bu uğurda oradaki Kürtlerle sonu belirsiz bir silahlı çatışmaya girmeye değer mi? Ve/veya bunun için Türki-

ye'yi ABD'nin askeri işgali altına aldırmanın bir mantığı olabilir mi? Farz edelim ki bir eviniz var, birisi, başkasına ait olan yanınızdaki araziye bir gecekondu yapmaya çalışıyor. Siz bunu önlemek için mahallenin kabadayısına başvuruyorsunuz. O da buna karşılık kendisi için oturma odanızda bir koltuk, yemek masanızda bir sandalye ayrılmasını ve belirli günlerde gelip banyonuzda duş yapma hakkı istiyor. Kabul eder misiniz? Üstelik o kabadayının gecekondunun yapılması için o adama her türlü yardımı yaptığını bildiğiniz halde?

5. ABD'nin Almanya ya da İspanya'da asker ve üs bulundurması ile Türkiye'de bulundurması farklıdır. Çünkü ABD'nin onların ülke bütünlüğüne yönelik herhangi bir kötü niyeti yoktur. Fakat genel olarak Batılıların Türkiye ile ilgili bir tasarımları var. Onlar, temelde Anadolu ve Rumeli'yi eski Yunan ve Roma, Hıristiyan toprakları olarak görüyorlar. Sevr'e kadar uygulamaya sokulmuş olan bu tasarım, Lozan'da bir yana itilmiştir. Ama biz Atatürk Devrimi'ni rafa kaldırdıkça, şeyhlik ve ağalık düzeninde ısrar ettikçe, borca battıkça, onların kafasındaki o eski tasarım kımıldamaya başlıyor. Onun için bir ABD işgali asla kabul edilemez. Erzurum Kongresi'nin veciz sözleriyle, "Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine" yönelik sayılmalıdır (md. 3). Kürtçülük ise Rumluk ve Ermeniliğe geçmek için bir araçtır.

Son gelişmeler gösteriyor ki Atatürkçüler uyanık, bilinçli ve örgütlü olmak zorundadırlar. Gittikçe güçlenmekte olan Atatürkçülüğü, hiçbir kişi ya da kuruluşa emanet edip uykuya çekilemeyiz.

(*Cumhuriyet,* 23 Mart 2003)

Devrim Tarihi Öğretimi

AKP iktidarı konusunda hiçbir hayale kapılmamak gerekir. Partinin önderi ve üst düzeydeki yöneticileri çok yakın zamana kadar Erbakan'ın güvenilir adamlarıydılar. Sözde bunlar "değişmişler". Bir an için bunu doğru bile kabul etsek, onlara oy veren, onlardan beklentileri olan şeriatçılar herhalde değişmediler. Partinin önderleri onların desteğini yitirmemek için dahi, "değişmemiş gibi" davranmak zorundalar.

Şeriatçılar, genellikle laik bir düzende nasıl şeriatçılık yapılabileceğinin inceliklerini iyi biliyorlar. Dikkatli sondajlarla laik yapıyı yokluyorlar. Direnme görmedikleri noktalara, boşluk gördükleri yerlere hemen sızıyorlar. Bu denemelerden biri, bundan önceki Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu'nun ortaya attığı YEK tasarısıdır. Orada Yükseköğretim Kanunu'nda (YÖK) belirtilmiş olan Devrim Tarihi (12 Eylül'ün taktığı resmi adı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi) verileceği konusundaki hüküm yoktur. Oysa 1930'lardan beri bu ders üniversitelerde zorunlu derstir. O dersi vermeyen diploma alamaz. Öyle tahmin ediyorum ki, eğer Atatürkçü çevreler yoğun bir tepki gösterirlerse AKP hükümeti bu konuda geri adım atacaktır.

Devrim Tarihi derslerinin yüksek öğretimde yer almasını 1932'de Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip savunmuş, uygulamaya 1934'te başlanmıştı. O sırada Avrupa'yı sarmış olan liberaller, faşistler, nasyonal sosyalistler, sosyal demokratlar, sosyalistler, komünistler arasındaki yoğun ideolojik savaşım, Türkiye'yi de etkiliyordu. Gençlerin bu gibi akımlara kapılmamaları için Türkiye'nin tuttuğu, tutması gereken yolun gençlere anlatılması gerekli görülüyordu. İşin dış siyaset yönünü, Yusuf Hikmet Bayur; iktisat boyutunu, Yusuf Kemal Tengirşenk; Türk Devrimi'nin başka devrimlerle karşılaştırılma-

sını, Mahmut Esat Bozkurt; Devrimin dünyadaki siyasal parti ve sistemler karşısındaki durumunu, Recep Peker anlatıyordu. O sıralar Kemalizm'den söz edenler vardı, fakat bunun ne olduğu konusunda doğru bir görüş, bir bilinç, bir ideoloji henüz belirginleşmemişti. Ama devrimci, Atatürkçü bir ruh, heyecan ve coşku vardı.

Bilindiği gibi, son zamanlarda bir karşıdevrim tartışması başladı. Kimilerine göre, Cumhuriyet tarihimiz iki döneme ayrılmaktadır. Biri, Atatürk Devrimi'nin yürürlükte olduğu Dönem; öbürü, Karşıdevrim Dönemi. Sanırım bu görüşü ilk kez Hıfzı Veldet Velidedeoğlu savunmuştur. Ona göre, 1949-1950 sonrası bir Karşıdevrim Dönemidir. Bugünlerde yayımlanmış bulunan Çetin Yetkin'in *Karşı Devrim* kitabı, Karşıdevrimi 11 Kasım 1938'de başlatıyor. Bence Karşıdevrim 1950'de başladı ve bu, Kısmi Karşıdevrimdir. Kısmi, çünkü tam bir geri gidiş olmadı, Devrimin birçok kurumları sürdürüldü. Ama devrimin gelişmesi donduruldu, durduruldu.

Ben yetiştiğimde (1950'ler), Devrimin heyecanı kalmamıştı. Onun yerine Kısmi Karşıdevrimin Tören Atatürkçülüğü vardı. Tören Atatürkçülüğü, Karşıdevrim sürecini gizlemek için başvurulmuş olan bir sahtecilikti. Ortaöğretimde olsun, yükseköğretimde olsun, Devrim, tek tek "devrimlerden" (şapka, müzik, hukuk, dil vb.) ve altı ilkeden oluşan bir 'listeydi'. "Devrimlerin" ya da altı ilkenin doğru dürüst bir çözümlemesi de yapılmazdı.

1955'te İstanbul Hukuk Fakültesine başladığım zaman, oradaki Devrim Tarihi dersleri göstermelik durumdaydı. Dersler pek yapılmıyordu, sınavlarda herkese mutlaka geçer not veriliyordu. Tam biz son sınıfa geldiğimizde Devrim Tarihi dersinin sorumlusu değişti; görevi Tarık Zafer Tunaya üstlendi. Dersler artık düzenli yapılıyordu, en ilginç dersimiz de o oldu. Biz, o sınıfın insanları, 'başka türlü' insanlar olduk.

Bu gözlem ve anılardan sonra, kimi noktaları belirlemek yararlı olacaktır. Türkiye, yarım yüzyılı aşan Kısmi Karşıdevrim sürecin-

den sonra bugün çok düşkün bir durumdadır. Ülke borca batırılmıştır. Bütün vergi gelirlerimiz ancak borçların faizlerine yetiyor. Minnacık bir azınlık Türkiye'nin kanını emiyor. Siyasetçilerin büyük çoğunluğu bu gidişe dur demeyecek kişilerdir. Tersine, onlar da bu yağmaya katılmanın heyecanı içindedirler. Kısmi Karşıdevrim Halkevlerini, Halkodalarını, Köy Enstitülerini kapatmış, mühendisliği, doktorluğu, işletmeciliği ön plana çıkarmış; öğretmenliği, 2., 3. sınıf bir meslek durumuna düşürmüştür. Kıyamet kadar Kuran kursları, imam-hatip okulları açılmış; sekiz yıllık ilköğretim ancak ordu zoruyla 28 Şubat 1997'de gelebilmiştir. Bugün şeriatçı parti tek başına iktidardadır, anayasayı istediği gibi değiştirebilecek durumdadır.

Okumuş, aydın bir insan olmanın koşulu, ülke ve dünyada olup bitenlerin ayırdında olmaktır. Bu bilinci veren de her şeyden önce tarihtir. Tarih derslerinin öğrencilere yalnızca yüzyıllar önceki olayları değil, daha geçen yıl olan bitenleri de tanıtması gerekir. Çünkü o da tarihtir. Devrim Tarihi derslerinin birinci işlevi, Atatürk Devrimi'nin niteliğini öğretmektir. 1980'lerden bu yana bunun ne olduğunu biliyoruz: 1) Bir aydınlanma hareketidir ("insan zihninin sınırsız özgürlüğü"); 2) Bütünsel (topyekun) kalkınma modeli (maddi kalkınma yanında eğitim, sanat, bilim vb. her alanda kalkınma) uygulanır; 3) Her biri bugün de tam anlamıyla geçerli olan altı ilke. Türkiye Cumhuriyeti devrimle kurulmuş bir devlettir. Devrimin eğitim sürecinin her düzeyinde genç yurttaşlara öğretilmesi gerekir. Şeyhlik-ağalık düzeninin Devrim Tarihini kaldırma girişimi mutlaka önlenmelidir.

(*Öğretmen Dünyası,* Mayıs 2003)

Bağımsız Cumhuriyet Partisi Üniversite Raporu

12 Eylül'ün Üniversite Düzeni

Bu raporda, 12 Eylül'ün yüksek eğitim düzenindeki yanlışlarını, bunları düzeltmek için neler yapılması gerektiğini yazdım. Görüleceği gibi, iki tür üniversite olacaktır. Araştırma Üniversiteleri (AÜ), YÖK öncesindeki özerklik ve akademik kurallarla yönetilecektir. Eşgüdümü, araştırma üniversitelerinin rektörlerinden oluşan AÜ Üniversitelerarası Kurul sağlayacaktır. Eskiden olduğu gibi bu üniversitelerde doçent ve profesör olmak için bir tez yazmak gerekecek, yabancı dil koşulları daha ciddi olacaktır. İkinci tür üniversite olan öğretim üniversiteleri (ÖÜ), YÖK'e göre yönetilecektir. Belli koşulları yerine getiren bu üniversiteler AÜ olabileceklerdir.

Üniversiteye girerken lise not ortalaması, olgunluk sınavı notu, ÖSS puanlarına bakılacaktır. Zamanla ÖSS sınavlarının ağırlığı azaltılacak, sonra da kaldırılacaktır. Dershane öğretmenleri yeniden liselere kazandırılacaktır. Tabii, bu arada öğretmenlik (ve üniversite elemanlığı) birinci sınıf meslek haline getirilecektir.

12 Eylül askeri yönetiminin ülkemize yerleştirdiği ve YÖK (Yükseköğretim Kurulu) düzeni dediğimiz üniversite ya da yükseköğretim düzeni şunları getirdi:

1. 12 Eylül 1980 öncesindeki toplumsal kargaşanın ("anarşinin") kaynaklarından biri olarak görülen üniversiteye 'disiplin' verilmek isteniyordu. Onun için yöneticilerin seçimle gelmesi ilkesi, yani yönetim özerkliği, tümüyle budandı; her düzeydeki üniversite yöneticilerinin serbestçe seçilmesi yerine, yukarıdan atanması esası getirildi. Her düzeydeki üniversite kurulları da karar organı yerine, danışma organına dönüştürüldü. Buna göre üniversiteleri YÖK (Yükseköğretim Kurulu) yönetir. YÖK'ü, Cumhurbaşkanı (7 üye), Genelkurmay (1 üye), Üniversitelerarası Ku-

rul (7 üye) oluşturur. Üyelerden birini Cumhurbaşkanı, dört yıllığına YÖK başkanı yapar; diğer kuruluşların atadığı YÖK üyelerini onaylar. Rektörler üniversitelerinin kralı gibidirler, ama aslında bütün güç YÖK başkanındadır. Sanki tek üniversite vardır ve YÖK başkanı da onun 'süper rektörüdür'.

2. Yine "anarşi" olmasın diye üniversitelerin başına getirilen rektörler, özellikle taşra üniversitelerinde, çok kez aşırı sağdan, tarikatçı ya da MHP'lilerden seçildiler. Çünkü Amerikalıların telkinine göre "komünizmin ilacı dincilikti". Aşırı sağcı rektörler, başına geldikleri üniversiteleri bilim kurumları olarak görmekten çok, görüşlerine uygun bir kadrolaşma alanı olarak görüyorlardı. Atamalar buna göre yapılıyordu. Bu doğrultuda 12 Eylül yönetimi bir de "Türk-İslam Sentezi" denilen resmi bir ideoloji oluşturmaya çalıştı.

Bilindiği gibi, 12 Eylül'den sonra, K.Evren, İhsan Doğramacı, T. Özal, S. Demirel, Mehmet Sağlam, Kemal Gürüz'ün çabalarıyla taşrada pek çok üniversite kuruldu. Bunlar (ve olanaklı olduğu ölçüde, diğerleri de) sözü edilen biçimde kadrolaştırıldılar. Güzel binalarla, yerleşkelerle, ama çok kez yetersiz kalan kütüphanelerle, laboratuvarlarla donatılan bu üniversitelerde bilimsel düzey çok düşüktür. Bunların kısa zamanda istenilen düzeye yükseltilmesinin kolay olmadığını kabul ederek, aşağıdaki çözümleri benimsiyoruz.

Yükseköğretim Kurumlarına Giriş

Yükseköğretim kurumlarına girişi belirlemek için; 1) Lise not ortalamasına; 2) Olgunluk sınavı not ortalamasına; 3) ÖSS puanlarına bakılacaktır. Olgunluk sınavı başka liselerden gelen ayırtmanların değerlendirecekleri, lise sonunda yapılacak kompozisyon ve matematik sınavından oluşur. ÖSS'nin ağırlığı önce azaltılacak, son-

ra sınav kaldırılacaktır. Dershanelerdeki öğretmenler tekrar liselere kazandırılacaktır. Bu zor olmayacaktır, çünkü partimiz öğretmenliği, Cumhuriyet'in ilk on yıllarındaki saygınlığına kavuşturacaktır.

Ön lisans veren meslek okullarının (yüksekokulların) sayısı çoğaltılacaktır. MEB ve bakanlıklar da bu tür okullar açabileceklerdir. Üniversiteler, istemedikleri yüksekokullarını MEB'e ya da ilgili bakanlıklara devredebileceklerdir.

Özel Üniversiteler

Özel üniversitelere devlet hiçbir mali yardım yapmayacaktır. Geçmişte yapılan her türlü yardımların ne ölçüde ve nasıl geri isteneceğine ayrıca karar verilecektir. Devlet üniversitelerinin elemanlarına yeterli maaş verileceğinden, özel üniversitelerin bir bölümünün kapanacağı tahmin edilebilir.

Devlet Üniversiteleri

1. İki tür devlet üniversitesi olacaktır: a. Araştırma üniversitesi (AÜ) b. Öğretim üniversitesi (ÖÜ). Bütün üniversitelerde eğitim dili kural olarak Türkçe olacaktır.
2. AÜ'lerin hangileri olacağına ilk kez karar verecek olan, Türkiye Bilimler Akademisidir (TÜBA). İlk belirlenen AÜ'ler sekizden çok olamaz.
3. Bu karardan sonra AÜ olmak için asgari koşullar: a. Üniversite öğretim üyelerinin çoğunlukla AÜ olmaya karar vermesi. b. En az 25 yıllık geçmiş. c. Fakülte başına ortalama en az 30.000 kitap. ç. Fakülte başına ortalama öğretim üyesi sayısının en az 50 olması.
4. AÜ'lerde öğretim üyelerinin sıfatlarının başında AÜ nitelemesi bulunacaktır.

5. AÜ'lerde doçent olmak için doçentlik tezi ve yabancı dilden Türkçeye, Türkçeden yabancı dile çeviri sınavı; profesör olmak için profesörlük tezi ve ikinci yabancı dil sınavı aranacaktır.
6. AÜ'lerin akademik yükseltme jürilerine AÜ sıfatını taşımayan öğretim üyeleri katılamaz. ÖÜ jürilerine AÜ öğretim üyeleri katılabilir; AÜ öğretim üyeleri ÖÜ'lere geçiş yapabilirler, tersi olmaz.
7. AÜ'deki bütün akademik birimler yöneticilerini doğrudan seçerler. Birimlerin kurullarının kararlarına başkanları uymak zorundadır.
8. AÜ'lerin eşgüdüm organı, bu üniversite rektörlerinin oluşturduğu AÜ Üniversitelerarası Kuruludur. AÜ rektörleri, YÖK'te düzenlenen Üniversitelerarası Kurulun üyesi olmaya devam edeceklerdir.
9. TÜBA'nın yapacağı ilk belirlemeden sonra, bir ÖÜ'nün yukarıda sayılan ölçütleri esas alarak AÜ olup olmayacağına karar vermek, TÜBA'nın da görüşü alındıktan sonra, AÜ Üniversitelerarası Kurulun yetkisindedir.
10. ÖÜ'ler, YÖK'e göre yönetilirler. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ÖÜ'lerin düzenleme ve eşgüdüm organıdır. ÖÜ'lerin, bilimsel düzeyi yüksek AÜ'lere dönüşmesi için çaba harcanacaktır.
11. ÖÜ öğretim elemanları AÜ doçentliğine, AÜ profesörlüğüne başvurabilirler. Bu sıfatı kazanan doçent ve profesörler AÜ'lere geçebilirler.
12. Doktora programları yalnızca AÜ'lerde bulunacaktır. AÜ Üniversitelerarası Kurulu, hangi ÖÜ'lerin hangi dallarda yüksek lisans programı açabileceklerine karar verir.
13. AÜ'ler her bölüme ne kadar lisans öğrencisi alınacağına kendileri karar verir.

14. Devlet üniversitelerinde öğrencilerin ödeyecekleri yıllık harç, en fazla bir aylık asgari ücret kadar olabilir.
15. Devlet, en kısa zamanda öğrencilerin bütün yurt gereksinimini sağlayacak, yeterli geliri olmayanlara yurtlar parasız olacak, karşılıksız burslar verilecektir.

Görüldüğü gibi, bu düzenlemedeki amaç, gelişmiş üniversitelere tam yönetim özerkliği sağlamak ve doçentlik ve profesörlük tezlerinin geri getirilmesiyle, bilimsel üretimi çoğaltmaktır. Yeterince gelişmemiş üniversiteler ise çabalarını özellikle lisans öğretimi üzerinde yoğunlaştıracaklardır. Bunların zaman içinde AÜ'lere dönüşmesi için çaba harcanacaktır. Her türlü eğitimin bir kamu hizmeti olduğu anlayışından hareketle, öğrenci katkı payı ya da ücreti anlayışına son verilerek, sınırlandırılmış bir harç ödemesi uygulanmasına geçilecektir. Öğrenci vicdanlarının baskı altına alınmasına son vermek için bütün öğrencilere yurt hizmeti sağlanacak, gereksinimi olan bütün öğrencilere gereksinimleri ölçüsünde karşılıksız burslar verilecektir.

Erzurum Kongresi Üzerine

1974'te doçentlik tezim olan *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* adlı çalışmamın birinci cildini yazdığım zamanlarda, Sivas Kongresinin tutanakları yayımlanmış bulunuyordu. Bu tutanaklardan Kongre'deki konuşmaları sözcük sözcük izlemek olanaklıydı. Erzurum'da da Kongre, zabıt katipleri görevlendirerek bu yola gitmek istemişti. İlk toplantı günü, zabıt katiplerinin ertesi gün göreve başlamaları kabul edilmiş ve Rize temsilcisi Hakkı Bey onlara yardımcı olmayı vaat etmişti. (II, 25, 27).[1] Bu toplantıda, en yaşlı üye ve aynı zamanda Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin eski başkanı (yeni başkan Mustafa Kemal'di) Raif Hoca'nın açılış konuşması; başkan, başkan vekilleri ve katiplerin seçimi; Kongre başkanlığına seçilen M.Kemal'in uzun teşekkür konuşması; Padişah, Sadaret ve vilayetlerle müstakil sancaklar, belediyeler ve milli cemiyetlere çekilecek telgrafların oluşturulması yer alıyordu. Zabıt katipleri henüz çalışmaya başlamadıklarından, onun yerine Kırzıoğlu'nun kitabında üç sayfaya yakın bir yer kaplayan bir "zabıt hülasası" tutuldu (s. 24-27) ve başkan, iki katip: Süleyman Necati ve Abdullah Hasip tarafından imzalandı.

Fakat ikinci toplantıda (24 Temmuz), zabıt katiplerinin henüz çalışmaya başlamadıkları görülüyor. İkinci günden arta kalan, Necati ile Hasip'in ayrı ayrı tuttukları "zabıt müsveddeleri" ile resmi zabıt hülasasıdır. Müsveddeler on bir sayfa kadar tutmaktadır (33-43). Zabıt hülasası (44) bir sayfadan azdır.

1. Metin içinde geçen sayfa numaraları M. Fahrettin Kırzıoğlu'nun *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (Ankara, Kültür Ofset, 1993) yapıtına göndermedir. Kitap üç ciltten oluşmakta, fakat bu ciltler tek kitap halinde ciltlenmiştir. Alıntılar hep, II. cilttendir.

Üçüncü toplantı, araya cuma namazı girdiği için, 26 Temmuz Cumartesi yapıldı. Kırzıoğlu'nun kitabında bu güne ait Hasip ve Necati'nin zabıt müsveddeleri (8 sayfa: 68-76) ve zabıt hülasası (2,5 sayfa: 77-79) yer almakta, ayrıca 5-6 sayfa uzunluğunda (63-69) bir "zabıt müsveddesi" daha yer almaktadır. Anlaşılan bu, zabıt katiplerin tuttuğu tutanak olmalı, çünkü Ömer Fevzi'nin, katiplerin izlemekte zorluk çektikleri için daha yavaş konuşulması yönünde bir uyarı yaptığını görüyoruz (67).

Dördüncü güne ait belgeler arasında zabıt katiplerinin tuttuğu 4,5 sayfalık (95-99) bir tutanak vardır. Ayrıca, Hasip'in tuttuğu iki sayfalık bir müsvedde var (99-101). Zabıt hülasası ise uzun tutulmuştur: 4,5 sayfadır (102-106). Hülasadan öğreniyoruz ki, yeterli zabit katibi olmadığı için o gün tam tutanak tutmaktan vazgeçilmiş ve "Katib fıkdanından naşi, Zabıtlar'ın muntazaman tutulamamasından mebni, ba'dema Zabıtlar'ın Hulasaten tutulması" yolunda başkanlığın önerisi kabul edilmiş (102).

Böylece Erzurum Kongresi'nin, Hasip ve Necati'nin müsveddeleri ve resmi zabıt hülasaları dışında, Sivas Kongresi'ndeki gibi tam tutanağı olmadığını görüyoruz. Kırzıoğlu'nun Erzurum Kongresi'yle ilgili her belgeyi bulup yayımlamak için göstermiş olduğu büyük çabaya karşın, tam tutanak olmaması yüzünden, Kongre'de olup bitenleri etraflı olarak anlamak zor, çok kez de olanaksız olmaktadır. Örneğin, Ömer Fevzi ve arkadaşlarının adem-i merkeziyet önerisinin, Cemiyet şubelerinin başına yönetim amirlerinin getirilmesi görüşünün, Mondros bırakışması sınırlarını esas almak kararının nasıl tartışıldığını insan merak ediyor, fakat eldeki belgelerden bu merakımızı gideremiyoruz. Yine de, Kırzıoğlu'nun derlediği belge ve kaynaklarla Erzurum Kongresi'nin ana çizgileri ortaya çıkıyor. Bunu sağladığı için kendisine müteşekkiriz. Şimdi yapıtının incelenmesi sürecinde önemli bulduğum bazı noktaların üzerinde duracağım.

1. Önce Kongre'nin nasıl bir ruh hali içinde bulunduğuna değinmek istiyorum. Sanırım bunu 'kelle koltukta' psikolojisi diye tanımlamak yanlış olmaz. Ülke büyük bir savaş çabası harcamış, kendini tüketmiş, sonunda yenilmişti. Fakat barış antlaşmasıyla, Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verileceği; Trabzon ve çevresinde Rum (Yunan) egemenliğinin kurulacağı yolundaki söylentiler, bölge insanını, ne denli tükenmiş olursa olsun, buna karşı koymaya itmişti. 1918 Brest-Litovsk Barış Antlaşması'yla Ruslar'dan alınan, fakat Mondros'la birlikte Osmanlı'nın boşaltmak durumunda kaldığı Elviye-i Selase (Üç Liva), yani Batum, Ardahan, Kars sancakları, Kars'ta Cenub-u Şark (Güneydoğu) Kafkas Hükümeti diye bir örgüt kurmuşlardı. Ne var ki, İngiliz kuvvetleri, 12 Nisan 1919'da Kars'ı işgal edip hükümeti dağıtmışlar; ileri gelenlerini Malta'ya sürmüşler ve fiili yönetimi nüfusun beşte birini bile oluşturmayan Ermenilere vermişlerdi. İzmir'in Yunanlılarca işgali de vardı.[2] Bu gelişmeler Doğu Anadolu'nun başına neler gelebileceğini gösteriyordu. Son savaşta Ermeni işgali ve daha önce Balkanlar'da Yunan egemenliğini yaşamış olan Türkler, sonradan bulunan bir deyimle, bu türden gelişmelerin kendileri için 'etnik temizlik' anlamına geldiğini çok iyi biliyorlardı. Kongre buna karşı önlem alacaktı, fakat alınan önlemler yararlı olmazsa, nasıl bir Ermeni ve Rum kininin ereği olacaklarının, daha önce de işbirlikçi durumundaki Osmanlı hükümetiyle başlarının belaya gireceğinin farkındaydılar.

'Kelle koltukta' psikolojisi, elde olanı tutabilmek için ölümüne bir özveri,[3] elde olmayanı da gözden çıkarma biçiminde

2. Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum* (İstanbul, Kaynak Y., 2000), s. 53-55.
3. Beş gün süren Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum Vilayet Kongresi (17-22 Haziran), silahlı savunma için örgütlenme kararı vermişti. Son bireyin ölümüne dek savunma yapılacaktı. Dursunoğlu, s. 70-72. Zeki Kadirbeyoğlu'nun anlattığına göre, Trabzon MHC'nin 28/5'te açılan Kongresinde, Karadenizlilerin mücadelede kıyıların İtilaf donanmalarınca yakılıp yıkılmasını göze alıp almadıklarının sorulması kararlaştırılmış. Gelen yanıtlar, tek canlı kalacakların da ölmeye hazır oldukları yönündeymiş. "Gözyaşlarıyla" okumuşlar ve ona göre "büyük kararlar" verilmiş. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi* (Ankara, Nüve Matbaası, 1968), s. 175-176.

kendini gösteriyordu. Bu bakımdan, Elviye-i Selase için bir girişimde bulunulmamasına ve bu sancakların Kongre'ye katılma isteklerinin geri çevrilmesine karar verildi. (51, 102-103). Aynı biçimde, Erzurum Kongresi, bilindiği üzere, Beyanname-si'nde 1914'ün 'koskoca' Osmanlı İmparatorluğu toprakları yerine, Mondros Mütarekesi'nin sınırlarını esas almıştır. (md. 6,7). Dolaylı olarak da olsa, Arap ülkelerinden, yani imparatorluktan vazgeçilmiştir. Eldeki belgelerden, bunun tartışma konusu olup olmadığını anlamak olanaksızdır. Yalnız Necati'nin tuttuğu 26 Temmuz zabıt müsveddesinde İslamcı kafadaki Sivas temsilcisi Fazlullah'ın "... Beyrut, Şam ve sair kıt'aları bile müdafa'a etmemiz lazımdır." sözü, soruna değinir gibidir (74). Hiç tartışılmamış olsa bile, imparatorluk terbiyesiyle yetişmiş kongre üyelerinin böyle bir kararı verirken ne denli zorlandıklarını tasarlamak zor değildir ve onları buna zorlayan, içinde bulundukları yılgınlık duygusunu...

10. toplantıda (4 Ağustos) Hasip, "pek kıymettar bir hatıra olmak üzere" üyelerin toplu bir fotoğrafının çekilmesi için bir önerge verdi. Buna karşın, Kırzıoğlu'nun da saptadığı üzere, Erzurum Kongresi'nin böyle bir fotoğrafı çekilmemiştir, yoktur (181-182). Hasip çok sonra Goloğlu'ya yazdığı mektupta bunu şöyle açıklıyor: "Vaktin çok tehlikeli olduğu düşüncesi ile çekilmedi, ki bu, büyük bir noksanlıktır."[4] Kongre'nin tam tutanağının tutulmamış olmasında da, fotoğraf çektirilmemesi gibi, ihtiyatın bir payı bulunabilir.

Yukarıda "ölümüne özveri" demiştim. Bunun dile getirildiğini görüyoruz: Tevfik (Bayburt) – "Biz bütün varlığımızla çalışacağımızı, öleceğimizi va'ad ediyoruz. Nasıl olur da, şimdi bir para üzerinde dururuz?" (204). Yine muhaceretin yasaklanma-

4. Goloğlu, s. 171.

sı konuşulurken, Tortum'dan Kazım, "Efendiler, biz hedefimizi ta'yin etmiş bulunuyoruz: Burada, ya ölmek ya yaşamak vardır." diyordu (110, 111). Belirtmek gerekir ki, böyle bir savaşımda ölümü göze almadan başarılı olma olasılığı yoktu.

Kongre üyeleri açıkça silahlı direnişi öngörmüş, fakat bunu dile getirmemişlerdi. Beyannamenin 4. maddesinde Osmanlı hükümetinin Doğu Anadolu'yu "terk ve ihmal" zorunluluğu doğarsa, hilafet ve saltanata bağlılığı ve ulusal hakları sağlayacak önlemlerin alınması öngörülmüştü. Karabekir'e göre bu durumda Erzurum'da geçici bir hükümet oluşturulacak ve girişilecek harekatı da kendisi yönetecekti. Söz konusu harekatın askeri olacağı anlaşılıyor (256). Ama Erzurum'daki Cemiyet Şubesinin hazırlayıp 3. toplantıda Kongre'ye sunduğu raporda Kafkasya'daki ırkdaş ve dindaşlarla ilgilenmek (md. 5) ve askeri bir harekata karşılık verip direnmekle (md. 8) ilgili maddeler yankı bulmamış ve üstü çizilmişti (51-52).

Sözünü ettiğim yılgınlık ortamında Mustafa Kemal gibi ulusal bir kahramanın, bir ordu müfettişinin Kongre'ye katılmak üzere 3 Temmuzda Erzurum'a gelmesinin, orada nasıl bir ferahlama duygusu uyandırdığını anlamak zor değildir. Yanında Rauf Beyin, yani yine ulusal bir kahramanın bulunması da kuşkusuz bu duyguyu perçinliyordu. Paşa'nın geleceği haberi "düğün bayram" olmuştu. Kemal'in görevinden alınması, onun da askerlikten istifa etmesi, Dursunoğlu'ya göre, "bizi çok sevindirdi". Paşa gemilerini yakmıştı. Bu durumda M. Kemal'e Cemiyet, Erzurum Şubesi başkanlığı, Rauf'a da 2. başkanlığı önerildi. Kemal ve Rauf'un Erzurum'a gelişleri yalnız Müdafaa-i Hukukçuları sevindirmemişti. Onlara önceleri sahip çıkan Karabekir'in de, daha sonra Erzurum'daki görevli İngiliz Albay Rawlinson'u kuşkulandırmamak için, Cemiyetle doğrudan temasları kesmiş bulunuyordu. Oysa M. Kemal'in geleceğini Dursunoğ-

lu'nu karargaha çağırarak bizzat müjdelemişti. Diyebiliriz ki, M. Kemal'in gelişiyle Karabekir'in de sırtından büyük bir yük kalkmış bulunuyordu.[5] Bu bakımdan görevinden alınıp askerlikten ayrıldıktan sonra da onu desteklemesi çok doğaldı. Bu tehlikeli savaşımda herkesin M. Kemal'e gereksinimi vardı. Yalnız kimi Trabzonlu murahhasların M. Kemal'e asker olduğu için / ünlü olduğu için / ilk gün Kongre'ye üniformalı geldiği için itirazları olmuştur. Ama sonuç olarak, Karabekir'in de kulisi sayesinde 45 murahhastan 38'inin oyunu alarak Kongre başkanı oldu.

2. Kongre'nin önemli bir özelliği de hükümetle yoğun bir tartışma, bir çekişme içinde oluşuydu. Kongre'nin 3. toplantısında Sürmene'den Ömer Fevzi uzun bir konuşma yaparak Damat Ferit'i hedef almış, İzmir'i Yunanlılara teslim etmekle; Doğu Anadolu'da Ermeni özerkliğini kabul etmekle suçlamış (D. Ferit "... bu milletin siyasi bir katilidir"); Padişah'tan Ferit'i değiştirmesinin ve Mebusan Meclisi seçimlerini yaptırmasının istenilmesini talep etmişti (52-57). Fevzi'nin bu saldırısının kaynağında, D. Ferit'in, üçüncü hükümetini kurarken, 20 Temmuz günlü bir genelgeyle Ankara'da (!) milli bir kongrenin toplanmakta olduğunu, bunun Kanun-u Esasi'ye aykırı bulunduğunu söylemesi vardı. Anadolu'daki durumu da, "tezebzüp ve iğtişaş" (karışıklık) diye tanımlamıştı.[6] Ömer Fevzi'nin önerisi doğrultusunda 24 Temmuzda Padişaha bir tel çekilerek, Ferit'in açıklamasının gerçeğe aykırı olduğu ve Mondros'un 24. maddesine göre ağır sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekiliyor, Mebusan Meclisinin en kısa zamanda toplantıya çağrılması isteniyordu. Kongre, telin içeriğini bir genelge haline de getirdi. Karabekir'in de açıklamanın talihsizliğini belirten bir teli vardı (60-62).

5. Dursunoğlu, s. 91, 66.
6. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c. I (İstanbul, Cem Y.), s. 437.

Hükümet bunun üzerine karşı saldırıya geçti. 29 Temmuz'da Vükela Meclisinin bir kararıyla, M. Kemal ve Rauf'un "hemen" tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri istendi. Buyruk Erzurum'a geldiğinde, Vali Vekili olsun, Karabekir olsun, bunu reddetmişler, Karabekir çok uzun olan yanıt telinde (1 Ağustos), İstanbul'a adeta ders vermişti (125-130).[7] Trabzon Valisi Galip'ten esinlenerek yazılan ve millicileri ortalığı karıştırmakla suçlayan bir mektup üzerine, Karabekir Sadaret ve Harbiye'ye bir tel göndererek (5 Ağustos) Mebusanın toplanmasını ve İstanbul'da toplanması sakıncalı görülüyorsa, hükümetin istediği başka bir yerde toplanabileceğini bildirdi. Bu telini, valilik ve kolordulara da iletti (214-7).

Kongre'nin son toplantı gününde (7 Ağustos) Ömer Fevzi'nin önerisi üzerine Mebusan seçimlerinin hızlandırılması için Sadarete bir tel çekilmesi önerisi kabul edildi (234-235, 241-242). Bilindiği üzere, Kongre Beyannamesi'nin 8. maddesinde bu istek dile getirilmiş bulunuyordu.

Görülüyor ki, Erzurum Kongresi D. Ferit hükümetiyle sıkı bir savaşım havasında sürmüştür. Bu savaşım, Sivas Kongresi'ndeki kopuşa varan savaşımın adeta bir provası gibiydi.

3. Yine Sivas Kongresi'ne benzer bir durum: Erzurum Kongresi de ABD mandacılarının baskısı altında cereyan etmişti. Yalnız, Sivas'ta açıkça ortaya çıkıp kürsüden tezlerini savunmuşlardı. Doğu Anadolu ise Ermenistan'a ve/veya Yunanistan'a (Pontus'a) katılmaya aday, yani 'topun ağzında' olduğu için, herhalde bunu orada yapmaya cesaret edemediler. Erzurum'da söz konusu baskı 'kulislerde', Kemal, Rauf, Karabekir üzerindeydi. 25/26 Temmuzda Bekir Sami (Kunduh), Amasya'dan M. Kemal'e tel çeke-

7. S. Akşin, s. 477–480. Bu sırada 3. Fırka (Torul) Komutanı (Deli) Halit'in M. Kemal'e, hiçbir millicinin götürülmesine izin vermeyeceği, bunda ısrar edenlerin bölgesinden sağ geçirilmeyeceği yolunda 5/8 günlü bir teli vardır. Kırzıoğlu, s. 218.

rek ABD mandasının hangi koşullarla benimsenmesi gerektiğini bildirdi. M. Kemal, 27 Temmuzda çok daha uzun bir telle, manda düşüncesini irdeleyen sorular yöneltti. Manda açıktan reddedilmiyordu, fakat en azından çok düşünülmesi gerektiği ortaya konuyor, iş zora sokuluyordu. Bu telin Karabekir, Rauf, Kazım, M. Müfit, İ. Süreyya, Hüsrev tarafından da imzalanmış olması dikkati çekiyor. Yani, bunlar, yalnız M. Kemal'in değil, ulusal savaşımın kurmaylarınca da benimsenen görüşlerdi (85-90).

Konu, Beyanname'nin 7. maddesi dolayısıyla Kongre'nin önüne de geldi. Eksik tutanaklardan kimlerin ne demiş olduklarını tam anlamıyla ortaya çıkarmak zordur (194-196,198). Fakat Beyanname'deki sonucu biliyoruz. Ancak dış yardım kabul edilmiştir, o da bağımsızlığı zedelememesi için sıkı koşullara bağlanmıştır.

Mandacılar, dediğim gibi, Erzurum'a gelmeyi göze alamadılar. Doğu Anadolu'lu olmayan önderleri etkilemeye çalıştılar. Onların seçtiği savaşım alanı Sivas Kongresi oldu. Hemen Erzurum Kongresi'nin ardından üç mandacının uzun mektupları M. Kemal'e ulaştı. Bekir Sami'nin 30 Temmuz (263-268), Kara Vasıf'ın 10 Ağustos (271-282), Halide Edip'in yine 10 Ağustos (*Nutuk*'ta) mektupları uzun uzadıya ABD mandası için dil dökmüşlerdi.[8] Sivas Kongresi'nin tutanakları incelendiğinde o Kongre'nin sanki mandacıların kuşatması altına alındığını görüyoruz. M. Kemal ve Rauf'un çok ustalıklı manevralarıyla bu yönde bir kararın çıkmasının önlenebildiği söylenebilir.

Yalnız bir 'itirafta' bulunmak gerekir. Bilindiği üzere M. Kemal ve arkadaşlarının Sivas'taki düşük katılıma çok canları sıkılmış ve 'bu olmadı' diyerek, derhal Büyük Anadolu Kong-

8. Mandacıların görüşleri ve yürüttükleri mantık günümüz Türkiyesinde küreselleşmecilerin, AB'cilerin mantığına hayli benzemektedir. Buna fazla şaşmamak gerekir, çünkü o günkü Osmanlı Devleti gibi, bugünkü Türkiye de, alınan büyük mesafelere karşın, borca batmış, geri bir toplumsal yapının üstesinden gelememiş durumdadır.

resi adı altında başka bir kongrenin hazırlıklarına girişmişlerdi. Oysa Sivas Kongresi'ne katılanların bir bölümü, salt ABD mandası için bir karar çıkarmak hevesiyle oraya gelmişlerdi. Demek ki, bu olmasaydı, katılım daha da zayıf olacak, belki de Kongre bu yüzden başlamadan iptal edilecekti. Bu açıdan bakınca, demek ki, ABD mandacılığının böyle –istenç dışı da olsa– 'olumlu' bir etkisinden söz edilebilir.

4. Son olarak bir kaç noktayı ele almak istiyorum. Dursunoğlu'nun anlattığına göre Nizamname içeriği Kongre'den önce M. Kemal'in başkanlığında toplanan Cemiyet Heyet-i Faalesi'nde saptanmış ve buna göre taslağın hazırlanması işi Süleyman Necati'ye verilmişti. Kongre, ufak tefek değişikliklerle yetinerek bu taslağı benimsemiş. Dursunoğlu'nun bu söylediğini doğru kabul edersek, Kongre'nin neden iki hafta sürmüş olduğunu açıklamak gerekir. Eksik tutanaklardan, murahhasların Kongre'nin uzun sürmesinden yana olmadıklarını da seziyoruz. Zira Kongre uzadıkça, Erzurum dışından gelenler işlerinden, güçlerinden, ailelerinden uzak kalmış oluyorlardı. Demek ki, Kongre'nin önünde hazır bir tasarı olmasına karşın, bunu hem komisyonlarda hem genel kurulda iyice irdelemişlerdir.

Yine Dursunoğlu'nun belirttiğine göre, kurulmakta olan yeni Cemiyetin kaza yönetim kurullarına, kaymakamların başkanlık, askerlik şube başkanlarının ikinci başkanlık; vilayetlerde yönetim kurullarına, valilerin başkanlık; ahzı asker (asker alma) daire başkanlarının ikinci başkanlık yapması yönündeki –Rauf'un ısrarla savunduğu– görüş çok hararetli tartışmalara yol açmış. Bu öneri kabul edilseydi, Cemiyet yarı resmi bir nitelik kazanmış, hükümetin doğrudan etkisi altına girmiş olacaktı.[9]

9. Dursunoğlu, s. 108–109. Dursunoğlu, bu görüşün anımsayamadığı birinin önerisi olduğunu, Rauf tarafından savunulduğunu, M. Kemal'in müdahalesiyle Rauf'un ısrarından vazgeçtiğini yazıyor.

Başka bir büyük tartışma konusu Ömer Fevzi'nin adem-i merkeziyet tasarısıydı. Bu, hayli ayrıntılı, 22 maddelik, Osmanlı ülkesini "müfid ve müsmir bir reçete" ile her bakımdan yeniden düzenlemeyi ve kalkındırmayı erekleyen bir öneriydi. Bağımsızlık ve Osmanlı egemenliği konusunda gereken özeni belirten hükümler yanında, "Türk ırkının fıtraten en kolay kabul edebileceği" Anglosakson uygarlığının rehberleri Amerika ve İngiltere'nin "irşad ve muaveneti" öngörülüyordu (md.11) (162-166). Ayrıca, hazineyi, "masarif-i zaideden" korumak için ordu yerine milis örgütü öneriliyordu. (md. 22).[10] Önergeyi imzalayanlar, Ömer Fevzi (Sürmene), Hüseyin Avni (Trabzon), Dr. Ali Naci (Giresun), İbrahim Hamdi (Giresun), Yusuf Ziya (Tirebolu) idi. İlginç olan nokta, bu program tasarısının 3 Ağustosta, 9. toplantıda sunulmasıydı. Oysa Kongre Nizamname çalışmalarında artık sona yaklaşmaktaydı. İkincisi, bu, Prens Sabahattin'in, yani siyasal bir hareketin programıydı.[11] Oysa Kongre siyasal hareketlerin, fırkaların üstünde olma iddiasındaydı ve nitekim bunu Beyanname'nin 9. maddesinde duyuracaktı. Onun için de karar ve ilkelerin aleyhinde bulunmak "millet ve vatana hıyanet ve cinayet" sayılacaktı (Nizamname, md. 6/III). Rauf da görüşmeler sırasında önerinin geç sunulduğunu ve bir parti programı olduğunu belirtti (168). Zabıt hülasasına göre bu konuda "hararetli müzakere ve münakaşalar" olmuş (176). Dursunoğlu, bu tasarının sunulmasında, Rawlinson'un parmağı olabileceğini ileri sürüyor. Zabıt hülasasına göre, sonuç olarak önergenin erte-

10. Goloğlu, s. 197–200. Nedense (açıklama yok) tasarının ilk iki maddesi yok. Burada nasıl 'korkunç' düşünceler yer alıyorsa, Kırzıoğlu, "bugün bile istenmeyecek" yerlerin sansür edildiği kanısındadır (163,168).
11. Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti, Prens Sabahattin'in yönergesiyle 1918'de Rize'de kurulmuş. Goloğlu, s. 145.

lenmesi çoğunlukla kabul edildi, fakat bir daha görüşülmedi.[12] Kongre'yi ana ekseninden kaydırmak için başka bir girişim de Sivas'tan Fazlullah'ın sorunları dinsel bir temele oturtmak önergesi (3 Ağustos) oldu. Temel maddelerin arasına girmesini istediği madde, dinsiz ve ahlaksız milletler hiçbir zaman payidar olamayacağı için, ulusal bağımsızlığı ve diğer amaçları elde etmek için bütün Müslümanların ve özellikle subay ve askerlerin her türlü "fuhşiyyat ve fenalıktan" kaçınmalarının, vaktinde beş vakit namaz kılmalarının, Halifeye hayır duası etmelerinin "her an" anımsatılmasını ve bildirilmesini talep ediyordu (161-162). ATASE arşivinde bu önerge var, kabul edilmediği de kesin, fakat önergenin görüşüldüğüne dair bir işarete rastlayamadım. Yalnızca Fazlullah'ın, "vatandaş" yerine, "bilumum İslamlar" denmesi için yaptığı bir müdahale vardır. Belki Nizamname'nin 3. maddesindeki "dindaş" sözcüğü bu müdahalenin sonucudur (171).

Sonuç: Başta belirttiğim gibi, Sivas Kongresi'nde var olan tam tutanak, Erzurum Kongresi için söz konusu değildir. Buna karşın Kırzıoğlu'nun topladığı belgeler, Erzurum Kongresi için çok değerli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu kaynağın incelenmesi benim yukarıda sıraladığım görüşleri oluşturmama olanak verdi.

(Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002)

12. Dursunoğlu, (s. 109–110) "... Ömer Fevzi ve arkadaşlarını susturduk. Onlar da bundan sonra Kongre'yi engellemeye çalıştılar" diyor. Şebinkarahisarlı Cemil, Fevzi'nin Hürriyet ve İtilafla irtibatlı olduğunu tahmin ettiğini, çok muhteris olduğunu söylüyor. Vakfıkebirli Hasip'e göre, İngilizler Kongre'nin toplantısını engellemek için İstanbul Valiliği vaadiyle Fevzi'yi görevlendirmişler. Onun için Kongre daha güvenli olan Erzurum'da yapılmış. Gümüşhaneli Zeki'ye göre, Saltanat Şurası'na katılan Fevzi, ABD temsilciliğine başvurarak ABD mandası sağlamak üzere temsilciyi zırhlıyla Trabzon'a getirtmiş. Goloğlu, s. 166, 168, 173-4. Kırzıoğlu önerge sahiplerinin, önergeleri reddedildi diye gücendiklerini söylüyor (180). Kongre üyelerinin birçoğunun yakın zamana değin İttihat ve Terakki saflarında olduklarını kabul edersek, gösterilen tepkiyi belki daha iyi anlarız. Ömer Fevzi'nin arkadaşı, İngiltere'de mühendislik okumuş, Kongre'den sonra Topal Osman'ın korkusuyla yeniden İngiltere'ye giden İbrahim Hamdi ise "İttihat ve Terakki erkânıyla ordu mensuplarının memleketi felakete sürüklediklerine kani idim" diyor. Goloğlu, s. 162.

Haider'in Öyküsü

Avusturya 13 yıl boyunca, birinci parti olan Sosyal Demokrat Partiyle (SDP), Halk Partisinin (HP) kurdukları karma hükümetlerle yönetilmişti. 3 Ekim 1999 genel seçimlerinden sonra, bu iki parti, yeniden karma hükümet kurma konusunda anlaştılarsa da, anlaşma ancak bir gün sürebildi. Ardından Sosyal Demokrat Parti bir azınlık hükümeti kurmaya kalkıştı ama başaramadı. Bunu üzerine HP, Özgürlük Partisiyle (ÖP) anlaştığını açıkladı. Seçimlerde ÖP oy oranını % 22'den %27'ye yükseltmiş bulunuyordu.

Bu haber bir bomba etkisi yaptı. Çünkü ÖP'nin önderi olan Jörg Haider, Almanya'daki Nazi düzeninin kimi yönlerini övmüştü. Partinin göçmenlere karşı olumsuz bir tutumu vardı ve suçlulukla savaşımda daha sert davranılmasını istiyordu. Ticareti kısıtlayan kuralların iyice gevşetilmesinden yanaydı.

O sırada AB'nin dönem başkanlığını yürüten Portekiz hükümeti, 1 Şubat 2000 günü yaptığı açıklamada, AB ülkeleriyle Avusturya arasındaki diplomasi ilişkilerinin en alçak düzeye indirileceğini bildirdi. ABD hükümeti de aynı tutumu benimsedi. Daha HP-ÖP karma hükümeti açıklanmadan, Ekim ayında İsrail Dışişleri Bakanı David Levi, ordu radyosuna yaptığı bir açıklamada, ÖP'nin hükümete girmesi halinde ülkesinin Avusturya ile siyasal ilişkilerini keseceğini söylemişti. 13 Kasım 1999'da Viyana'da 50.000 kişilik bir gösteri yürüyüşü yapılmış, bütün Avrupa'dan insan hakları örgütleri ve aydınlar katılmışlardı. Yürüyüşe gelenler arasında eski Fransa Kültür Bakanı Jack Lang da vardı. ÖP'nin ırkçı olduğu, hükümete girmemesi gerektiği belirtilmişti.

Buna karşın 5 Şubat günü Avusturya Cumhurbaşkanı Klestil, HP önderi Wolfgang Schüssel başkanlığındaki HP-ÖP hükümetini

onaylamak durumunda kaldı. Maliye, Savunma, Adalet Bakanlıkları ÖP'ye verilmişti. Fakat tepkiler karşısında Haider önemli ödünler verme gereksinimini duydu. Bir kez, kendisini hükümetin dışında tutmuştu. Ayrıca, ÖP önderliğinden çekildi. Bununla birlikte Carinthia Valiliği görevini sürdürdü. Bu yüzden de muhalifler bu ödünlerin yalnızca taktik niteliğinde olduğunu ileri sürdüler. Öte yandan Adalet Bakanı Michael Krueger'in 1995'te yaptığı bir konuşmada, Nazi toplama kamplarının, bir sözlüğe göre, "siviller için ceza kampları" olduğunu ileri sürmüş olduğu ortaya çıktı. Anlaşılan, bu kişi, kamplara konan insanların o denli masum olmadıklarını söylemek istemişti. Olay büyük gürültülere neden oldu ve Krueger bakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı.

Martta Lizbon kentinde yapılan AB zirvesinde Başbakan Schüssel çok soğuk karşılandı. AB ülkeleriyle Avusturya'nın ilişkilerinin eski düzeyine getirilmesi için yaptığı çağrı reddedildi. Portekiz Başbakanı Gutteres, ÖP hükümetten çekilmedikçe yaptırımlara son verilmeyeceğini bildirdi. Konferansın sonunda Fransız Cumhurbaşkanı Chirac, Başbakan Jospin ve Belçika Başbakanı Verhofstadt, çekilecek "aile fotoğrafında" Schüssel ile birlikte bulunmayı önce reddettiler. Ne var ki toplantıda konuk olarak bulunan Meksika Cumhurbaşkanı Ponce de Léon'a kabalık sayılabileceği gerekçesiyle fotoğrafta yer almaya razı oldular. İlişkiler bu biçimde bir süre daha devam etti, fakat Eylülde AB'nin görevlendirmiş olduğu "üç akil adamın" olumlu raporu üzerine yaptırımlar kaldırıldı. Bu kurul, Avusturya'da insan hakları ve Avrupa değerlerinden herhangi bir sapma olmadığını saptamış bulunuyordu. Böylece Haider ya da ÖP bunalımı büyük ölçüde aşılmış oldu.

Çıkarılacak Dersler

Şimdi bu öyküden ne gibi 'dersler' çıkarılabileceğine bakalım.

1. Avrupalılar pek de 'sandıkçı' değiller, sandıktan ne çıkarsa mutlaka yasaldır ve iyidir diye düşünmüyorlar. Çünkü Hitler'in de sandıktan çıktığını biliyorlar. Oysa bizde sandıkçılık hayli yaygın. Bir tarihte tanınmış bir yazarımız bir televizyon programında Refah Partisinin seçimleri kazanması halinde iktidarı mutlaka alması gerektiğini, fakat bu taktirde de kendisinin Rodos'a gideceğini söylemişti. Bence bu dogmatik ve herkes kendisi gibi Rodos'a kaçamayacağına göre, bencil ve sorumsuz bir tutumdur. Çocuklarının yurtdışına yerleşmeleri, "kendilerini kurtarmaları" için uğraşan sandıkçılarımız ise aynı dogmatiklik, bencillik ve sorumsuzluk içindedirler.
2. Demin Avrupalılar pek sandıkçı değiller dedim. Oysa iş Türkiye'ye gelince tam sandıkçı kesiliyorlar. Şeriat partisinin iktidara gelmesine itirazları yoktur. Hele "değiştik", "Milli Görüş gömleğini çıkardık" gibi açıklamaları senet kabul ediyorlar. Kıbrıs'ta, Ege'de, benzer ulusal konularda kendilerine ödün verildikten sonra, şeriatçılık umurlarında değil. Belki bunun kendilerine 'bulaşması' tehlikesi yok diye... Belki de Türkiye 'yi AB'ye almamak için ek bir gerekçe olarak da işlerine geldiğini düşünüyorlar. Ve büyük bir hevesle şeriat partisiyle bir oluyorlar; Türkiye'de laikliğin, uygarlığın ve ulusal varlığın en büyük güvencelerinden biri olan ordumuzun gücünü kırmak için uğraşıyorlar. Bu da AB'nin tutarsızlığı ve bencilliği, çıkarcılığı oluyor.

(*Cumhuriyet*, 30 Ağustos 2003)

Halkçılığın Uygulamaları ve Bilançosu

Halkçılık ilkesi denebilir ki altı oktan ilk çıkan ilkedir. Atatürk 13 Eylül 1920'de TBMM hükümetinin ilk kapsamlı siyasal programını ve aynı zamanda ilk anayasa taslağını Meclise sundu. Belge-18 Eylül'de Mecliste okundu. Belgenin bir adı da "Halkçılık Programı" idi. Daha sonra 21 Ekim'de TBMM kısa bir beyanname ile programda yer alan emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığını yineleyecek ve 18 Kasımda başlayan görüşmeler, 20 Ocak 1921'de Türkiye'nin ilk anayasası, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile sonuçlanacaktı. Bu sırada, yani 13 Eylül 1920'deki genel duruma bakalım: Anzavur, Düzce-Adapazarı, Çapanoğlu İsyanları bastırılmış; Hilafet Ordusu (Kuva-yı İnzibatiye) bozguna uğratılmış; henüz Ermeniler saldırmamış; Delibaşı Mehmet Konya'da isyan etmemişti. Bunlar olumlu etkenlerdi. Buna karşılık Yunanlılar, istilalarını Uşak'a, Bursa'ya vardırmış, İstanbul Hükümeti Sevr Antlaşması'nı imzalamış bulunuyordu. Yine olumlu bir gelişme Sovyetler'le ilişkilerin kurulmuş ve gelişmekte olmasıydı. İlkbaharda Mustafa Kemal Lenin'le mektuplaşmış, ardından Bekir Sami başkanlığında bir heyet Moskova'ya gitmiş, görüşmelere başlamıştı. Bu arada, 3 Haziran 1920 günü Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin'in bir mektubuyla, Misak-ı Milli'yi kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Böylece, Yunan işgalini ve Sevr'i ortadan kaldırmak için Sovyet desteği, TBMM Hükümetinin dış siyasette en önemli umut kapısı durumuna gelmiş bulunuyordu.

Halkçılık Programı böyle bir ortamda TBMM'ye sunuluyordu. Programı incelerken bu ortamla ilişkilendirmek gerekir. Bu belgeye göre TBMM Hükümetinin yegâne amacı, halkı emperyalizm ve kapitalizmin "tahakküm ve zulmünden" kurtarmaktı (md.2). Gerçi 1. maddede, TBMM'nin hilafet ve saltanatı kurtarmak üzere kuruldu-

ğu belirtiliyordu, ama 6. maddede egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu vurgulanıyordu. 25 Eylülde yapılan gizli bir oturumda Mustafa Kemal, Vahdettin için "Hain bir adamdır." dediği zaman alkışlar ve bravo sesleriyle karşılanıyordu.[1] Bu biçimde ortaya konan devrimci cesarette, emperyalizm ve özellikle kapitalizme karşı tavır alınmasında, kuşkusuz Sovyet desteğinin önemli bir payı bulunuyordu. Ayrıca bu sıralar Anadolu'da Bolşeviklere yakın Yeşil Ordu gibi bir örgütün açıkça ve 14 Temmuzda kurulan Türkiye Komünist Partisinin gizli olarak çalıştığını, kimi dinsel çevrelerin bile Bolşevikliğe yakınlık gösterdiğini biliyoruz.[2]

Bu girişten sonra, bütün Atatürk Dönemi boyunca halkçılık uygulamalarını ele alalım. Önce Halkçılığın karşı olduğu iki şeye değinelim. Birincisi, saltanat ve hilafet karşıtlığıdır. Bu daha geniş olarak, feodalizme, yani ortaçağa, yani ağalık ve şeyhlik düzenine karşı olmak demekti. Türklerde 1915'de tahminen % 5 olan okuryazarlık oranı, onların ortaçağ düzeninde yaşadıklarının bir belirtisiydi. Ayrıca bir ortaçağ hukuk dizgesi olan şeriat uygulanmaktaydı. Böyle bir düzende padişah, ağaların ağası, bir çeşit başağa; aynı kişi halife olarak da şeyhlerin şeyhi, baş şeyh durumundaydı. 1922'de saltanatın, 1924'te hilafetin kaldırılması, ağalık-şeyhlik düzenine vurulmuş ağır bir darbeydi. Ama toplumun büyük çoğunluğu ağalık-şeyhlik düzeninde yaşarken, yalnızca saltanat ve halifeliğin kaldırılması, çarpıcı ve önemli ama bir bakıma yüzeysel bir önlemdi. Ağalık-şeyhlik düzenine son verilmesi, uzun yıllar sürecek, pek çok alanda yürütülecek bir çabanın, bir savaşımın sonucu olabilirdi. Ne yazık ki, pek çok mesafe alınmış olmakla birlikte, Türkiye'de Kısmi Karşıdevrim yüzünden bugün de henüz o noktaya ulaşabilmiş değiliz.

1. *TBMM Gizli Celse Zabıtları* (Ank, İş Bankası, 1985) c.1. s. 135.
2. Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm* (İst. TÜSTAV, 2002).

Halkçılığın ağalık-şeylik düzenine karşı olmasının nedeni, halkın gerilik, cehalet, eşitsizlik ve baskı içinde yaşamasının kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Mahmut Esat Bozkurt'un dediği gibi, "Bir ferdin, bir milletin ben hür olmayacağım, esir olacağım deme hakkı yoktur." [3]

Atatürk halkçılığı, 1920'lerin ortalarında çokpartili dizgeye sıcak bakmıyordu. Atatürk'e göre partiler sınıfların çıkarlarını temsil ederler. Türkiye'de modern sınıflar, yani kapitalist sınıfla işçi sınıfı pek bulunmadığına göre tek parti olması normaldir. Burada Atatürk, Ziya Gökalp kanalıyla Durkheim'dan gelen dayanışmacılık kuramına dayanıyordu. Buna göre toplumda çeşitli meslekler vardı ve bunlar birbirlerini bütünledikleri için çatışmadan (sınıf çatışması) çok, dayanışma söz konusuydu. Atatürk'ün de bu anlamda (proletarya-kapitalist çelişkisi anlamında) sınıf çatışmasına hiç sıcak bakmadığı, dayanışmacılıktan yana olduğu açıktır. Bununla birlikte, Atatürk düzeninin, feodalizme, ağalık ve şeyhlik düzenine düşman olduğu da kesindir ve bu da bir sınıf çatışması sayılmalıdır.

1929'da Atatürk'ün Afet İnan ile yazmış olduğu ve o dönemin ortaokullarında yurttaşlık bilgisi ders kitabı olarak kullanılmış olan *Medeni Bilgiler*'de, Atatürk'ün demokrasiden söz ederken, bu sözcüğü açıklamak için ayraç içinde "halkçılık" sözcüğünü yazmış olduğunu görüyoruz. Böylece halkçılığın olumlu anlamına gelmiş oluyoruz: demokrasi. Demokrasi konusunda iki anlayış var. Kimisi demokrasiyi çokpartili dizgeyle özdeşleştiriyor. Yani birden çok parti olacak, dürüst seçimler yapılacak, kitle iletişim araçları özgür olacak. Bu demokrasinin dar anlamı. Geniş anlamı da bence şu: bir toplumdaki toplam özgürlük ve eşitliğin düzeyi. Özgürlük düzeyini ölçmek için örneğin yasalara, yasaların uygulama biçimine, çocukların nasıl terbiye edildiğine, eğitimin nasıl yürütüldüğüne bakabi-

3. S. Akşin, "Bozkurt ve Peker'in Devrim Tarihi Ders Kitapları", *Türkiye'nin Önünde Üç Model* (İst. Telos, 1997).

liriz. Eşitlik için örneğin, o toplumda ayrıcalıkların olup olmadığına, varsa bunların derecesine, varlık ve gelir farklarına, eğitimin ve sağlık hizmetlerinin ne ölçüde yaygın ve herkes için ulaşılabilir olduğuna, kadın-erkek, yaşlı-genç eşitliğinin durumuna bakabiliriz. Demek ki bir ülkenin, bir toplumun demokratik olup olmadığını, ne ölçüde demokratik olduğu, özgürlük ve eşitliğe bakarak anlaşılabilir. Çokpartili dizge birçok kez demokrasiye hizmet edebilecek bir mekanizmadır, fakat bu mekanizma demokrasi derecesi çok düşük olan bir ülkede de bulunabilir, bugünkü İran gibi. Ayrıca seçmenler demokrasi düşmanlarını seçebilirler; Almanya'da Hitler'in, Türkiye'de şeriat partilerinin seçilmesi gibi. Bu takdirde çokpartili dizgenin demokrasiye hizmet ettiği söylenemez. Bütün bunlar, demokrasiyle çokpartili dizgeyi özdeşleştirmenin ne denli yanlış olduğunu bize göstermektedir.[4]

Atatürk Döneminin demokrasi bakımından halkçılık uygulamalarına baktığımızda, başta siyasal-hukuksal demokrasi uygulamalarını görüyoruz. Önce eşitlik uygulamalarını görüyoruz. En temel, en önemli eşitlik, kadın-erkek eşitliğidir. Geleneksel toplumda kadın-erkek eşitsizliği öncelikle bir ortaçağ hukuk dizgesi olan şeriattan kaynaklanıyordu. Mirasta, ceza hukukunda, tanıklıkta kadın açıkça erkeğe göre yarı insan sayılıyordu. Evlilik hukukunda kadının değeri belki daha da düşmekteydi. 1926'da Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, şeriat da yürürlükten kalkmış oldu. Böylece medeni hukuk alanında kadınla erkek hemen hemen eşitlenmiş oldu. 1934'te kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmasıyla siyasal haklar bakımından da eşitlik gerçekleşmiş oldu.

Erkekler arasında eşitlik sağlayan kimi adımlara da değinelim. 1934'de lakap ve unvanların; 1923'te oy vermek için vergi ödeme koşulunun kaldırılması, böyle adımlardır.

4. S. Akşin, "Atatürk Döneminde Demokrasi", "Demokrasi Kuramı, Atatürk Devrimi ve Faşizm", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ank., İmaj, 2002).

1920'lerde Atatürk tek partililiği savunuyordu. Bilindiği gibi, buna rağmen 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası denemesi, Şeyh Sait İsyanı'nın gürültüleri içinde son buldu. Daha sonra Atatürk, fikrini değiştirerek bir muhalefet partisinin, (Serbest Fırkanın) kurulmasına öncülük etti (1930). Bu parti, devrimi, tartışma konusu yapmayacaktı. Buna rağmen büyük gürültüler koptu ve az sonra Menemen Olayı'na kadar gidecek olan gürültüler arasında Fırka kapatıldı. Böylece bir kez daha çokpartili dizgeden geri dönülmüş oluyordu. Kuşku yok ki, Atatürk Devrimi'nin yürümesi, demokrasi yani eşitlik ve özgürlük açısından, çokpartili dizgenin yürümesinden daha önemliydi. Çünkü henüz aydınlanmamış bir toplumda çokpartililik gericiliği özendirmekteydi. Bu deneylere rağmen İsmet İnönü'nün 1945'te Sovyet tehdidinden ürkerek çokpartililiğe geçmesi, erken bir karar olduğu için yanlış olmuş, Türkiye'yi Karşıdevrim sürecine sokmuştur (1950'den başlayarak).

Atatürk Döneminde toplumsal demokrasi uygulamaları da görülmektedir. Halkçılık Programı ve Beyannamesi gerçi emperyalizme ve kapitalizme cephe almış gibi görünse de, bu Milli Mücadele'nin uluslararası düzlemdeki konjonktürel sıkışıklığı ile açıklanabilir. Nitekim Lozan Konferansı konjonktüründe, İzmir İktisat Kongresi'nde, kapitalizme açık bir tavır sergilenmiştir. Fakat her ikisi de Türkiye'nin iki sıkışıklık anına denk düşmektedir; o bakımdan da kabil-i ihmal görülebilir. Altı oku iki devrimin (Fransız ve Sovyet Devrimlerinin) bireşimi olarak değerlendiren görüşler dikkate alınırsa, sosyalist olmasa da Atatürk Devrimi'nin iyice solda olduğu kabul edilmelidir. Üç ok Fransız Devrimi'nden; devletçilik ve halkçılık, Sovyet Devrimi'nden gelmektedir denilebilir. Zaten "Sağ Kemalizm"den söz edenler o bakımdan yanılıyorlar. Nasıl sağ sosyalizm; sağ komünizm denemezse, sağ Kemalizm de denilmemelidir. Ama tabii, bu devrimci hareketlerin içinde sağ ya da sol eğilimler ya da kanatlar bulunabilir.

İşte demek ki halkçılık ve devletçilik, Atatürkçülüğü sosyalizme yaklaştıran ilkelerdir. Toplumsal demokrasi bakımından halkçılık, öncelikle dar gelirlilerin, işçi ve köylülerin gözetilmesi demektir. Eğitim ve sağlığın parasız olması, üstelik parasız yatılı, Köy Enstitüsü gibi uygulamalar dar gelirlileri gözetme siyasetinin sonucudur. Aynı biçimde, ekmek fiyatının kamu tarafından belirlenmesi; devlet fabrikalarının dar gelirlilerin gereksinimleri için ucuz dokumalar, giyim kuşam, ayakkabı, terlik üretmesi de aynı yaklaşımın sonucudur. (Liberalliğin ağır bastığı günümüzde, "devlet pabuç, terlik, pijama mı üretirmiş" diye söz konusu tutuma isyan edilmekte, belki alay konusu edilmektedir.) Üçüncü olarak çok yoksul olan Atatürk Dönemi devletinin, yine de ne yapıp yapıp devlet fabrikalarında ve işletmelerinde çalışan işçiler ve diğer çalışanlar için doğru dürüst lojman, okul, sağlık, spor ve eğlence yerleri sağlamaya çalıştığını görüyoruz. Devletin o dönemde bütün yurttaşlarına bunu yapmaya gücü yoktu, fakat hiç değilse kapısında çalışanları gözetmeye çalışıyordu.[5]

(Halkçılık Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, 20-21 Eylül 2003)

5. Devlete ait tüm sanayi kuruluşlarında çalışanların sayısı 1938'de 70,445'ti. Bu konuda bkz. Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946* (Ank., İmge, 1999), s, 253-281.

10 Kasım 2003 Tarihinde NTV'de Söyleşi Programı

Konu: Atatürk'ü Anlamak
Konuk: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Profesör Sina Akşin

Celal Pir: Haftanın ilk NTV'ye Sorun programından hepinize mutlu günler... Sayın seyirciler biliyorsunuz, bugün 10 kasım 2003, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 65'inci yıldönümü. Ulu Önder bugün tüm yurtta düzenlenen törenlerle anılıyor. Biz de birazdan NTV'ye Sorun'da Atatürk'ü konuşacağız. Ama onu anmaktan çok anlamayı konuşacağız. Atatürk'ün nasıl bir siyaset adamı olduğunu, ilkelerini, nasıl bir Türkiye istediğini ve bugün nerede olduğumuzu konuşacağız. Daha doğrusu her zaman olduğu gibi siz soracaksınız, bu kez Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Profesör Sayın Sina Akşin, Ankara'dan canlı yayında yanıt verecek. Sayın Sina Akşin, programımıza hoş geldiniz. İzninizle bir emekli öğretmenin sorusuyla başlıyorum.

İclal Angis (Emekli öğretmen): Bugünkü Türkiye Atatürk'e layık mı?

Sina Akşin: Değil... Kısaca değil. Onu da açıklayayım. Türkiye, maalesef bir Karşıdevrim sürecine girdi, 1950'den itibaren. Ve bu yüzden Atatürk'e layık durumda olduğumuzu sanmıyorum. Eğer, Atatürk Devrimi devam etseydi, 1950'den sonra yaşadığımız Karşıdevrim süreci olmasaydı, bugün çok çok ileride olurduk.

Turgut Çankaya (Memur): Atatürkçülüğün tanımı bir, fakat neden farklı algılanıyor?

Sina Akşin: Tabii, Atatürk bir ama değişik yorumları var. Bunları da normal karşılamak gerekir. Her konuda daima insanların değişik fikirleri olabilir. Ama bütün bu fikirlerin hepsinin doğru olduğu anlamına gelmez. Doğrusu var, yanlışı var. Daha doğrusu var, daha çok yanlışı var. Adeta bir tayf ortaya çıkıyor.

Salih Soysal (Mühendis): Cumhuriyet'in bugününde, karşıt görüşler, ne zaman bir tartışma olsa Atatürkçü görüşlerle kendilerini savunuyorlar ya da öyle olduklarını iddia ediyorlar. Ve böyle durumlarda Atatürk'ün farklı kutupları tek çatı altında toplayabilen bir anlayışa sahip olduğunu görüp sevinemiyoruz bile. Bence birilerinin Atatürkçüymüş gibi yapıp onun anlayışını saptırmasındansa, 'biz başka bir anlayışı savunuyoruz' diyebilmesi hem daha az sinir bozucu olur hem de kimin gerçekten bu ülkenin çıkarlarını gözettiğini daha iyi anlamamıza yardımcı olur diyorum, katılıyor musunuz?

Sina Akşin: Doğrudur. Birçok insan, Atatürkçü olduğunu söylüyor. Hatta mesela Sayın Erbakan da yanılmıyorsam, şöyle demişti:" Atatürk, sağ olsaydı bizim partiye gelirdi." Burada ne kadar samimi olduğunu bilmiyorum ama şu anlamda doğrudur; Türkiye'de şeriatçılar bile Atatürk'ün Yunanlılar karşısında muazzam bir zafer kazandığını, bir Cumhuriyet kurduğunu görmek ve takdir etmek durumundadırlar. Eğer dürüst iseler, takdir etmek durumundadırlar. O anlamda herkes Atatürkçüdür tabii. Çünkü Atatürk Cumhuriyet'in simgesi olmuştur. Cumhuriyet'ten yanaysanız, Atatürkçü oluyorsunuz. Türk bayrağı nasıl Türkiye'yi simgeliyorsa, Atatürk de Cumhuriyeti simgeliyor. O bakımdan herkes Atatürkçü sayılabilir Türkiye'de. Ama tabii bir de Atatürk ideolojisi dediğimiz bir şey var. Atatürk ideolojisi, Atatürkçülük; herkes o anlamda Atatürkçü değil. Bu, Atatürkçülüğün bilincine varmış, bunu anlamış kişilere özgü bir şey. Türkiye'de özellikle 1980'den sonra Atatürkçülüğün daha iyi anlaşıldığını görüyoruz. Atatürk Devrimi'nin bir aydınlanma

devrimi olduğunu kavradık. Atatürk'ün özel bir kalkınma modelini sunduğunu anladık, ki bu kalkınma modeli bütünsel kalkınmadır. Yani, topyekun kalkınmadır. Her alanda ve bu alanlar arasında tabii ki aydınlanma, dolayısıyla eğitim, kültür, bilim, sanat da vardır. Her alanda bir kalkınma söz konusudur. Tabii, Atatürkçülük bir siyasal programdır. Altı ok denilen programdır. Mesela bu altıoktan bir tanesi Devletçiliktir. Devletçi değilseniz, ideolojik anlamda Atatürkçüyüm demeniz bence zordur.

Turgut Yünal (Psikiyatrist): Atatürk 1932 yılında Meclis açılışında yaptığı konuşmasında, denk bütçenin oluşturulmasından, ihracatın artırılması gerektiğinden söz ediyor. Ben de size soruyorum, 71 yıl sonrasında Türkiye nasıl oluyor da hâlâ aynı şeyleri konuşuyor? Kemalizmi ilerleterek sürdürmek yerine, onun o gün düşündüklerini düşündüğümüze göre, bugünkü siyasi öngörü anlayışımızı nasıl yorumlayabiliriz?

Sina Akşin: Evet, Atatürk döneminde müthiş bir ciddiyet vardı. Yani, mali disiplin vardı. Bu ne demek? Ayağını yorganına göre uzatmak. Abuk sabuk para basmak, ondan bundan borç almak yoktu. Ve Türk parası taş gibi bir paraydı. Dolar, euro bugün uluslararası paralarsa, TL de Atatürk Dönemi'nde taş gibi bir paraydı. Uluslararası bir para durumuna gelmişti.

Fehim Kamalı (Teknisyen): Bugüne kadar duyduklarımız milletten; peşindeyiz, izindeyiz Atam diyoruz ama bu yalnız sözde, hiç kimse peşinden gitmiyor. Madem ki peşindeyiz, izindeyiz, neden onun kadar dürüst ve mert değiliz?

Sina Akşin: 1950'den sonra Türkiye, Karşıdevrim sürecine girdi. Fakat gözlerden gizlenmek istendi. İşte gizlemenin yolu da tören Atatürkçülüğü dediğimiz şeydir. Yani, törenlerde çok iyi kutluyoruz, şiirler okuyoruz, vs. Her tarafa Atatürk'ün heykellerini, büstlerini koyuyoruz. Sokaklara, caddelere Atatürk ismi veriyoruz. Ama aslında biz, Atatürk'e karşı bir duruma geldik, 1950'den sonra. Çün-

kü Aydınlanma Devrimi'ni durdurduk. Ve bu iki büyük adımla oldu. Bir tanesi Halkevlerinin kapatılması, 1951'de. Bunlar kültür merkezleriydi. Türkiye'de 478 tane Halkevi vardı. Bunlar 9 kolda etkinlik yapan kültür merkezleriydi. 4322 tane de Halkodası vardı. Bunlar da daha küçük kültür merkezleriydi. Ve bunlar 1951'de kapatıldı. Bu, tarihin en karanlık kültür yıkıcılıklarından biridir. Dünya tarihinde büyük bir kültür yıkıcılığı. Bunun yerine hiçbir şey yapılmadı. Belki ufak tefek bir takım halk eğitim merkezleri gibi şeyler açıldı ama bunlar kesinlikle o boşluğu dolduramadı. Karanlık bir olaydır. Ondan sonra 1954'de Köy Enstitülerinin kapatılması. Köy Enstitüleri mucizevi bir çözümdü. Ve Türkiye'yi çok kısa zamanda aydınlanmış bir ülke haline getirecekti. Ama bu yapılmadı. Yani, bundan geri dönüldü, 1954'de. Ve işte bugünkü durumdayız.

Yıldız Derya (Öğrenci): Günümüzde Atatürk yeni yetişen nesile tam olarak anlatılmıyor. Her şeyin başı eğitim, ama okullar bu konuda yetersiz, aileler de ne yazık ki yeterince bilinçli değil. Bu da Atatürk'ü anlamayı, düşüncelerini benimsemeyi engelliyor. Bu konuda neler yapılabilir? Okul kitaplarımızda resmî tarih dışında Atatürk'ün tam olarak ne demek istediğini anlamak pek mümkün değil. Bugün Türkiye'nin ilerlemedeki sorununun da bu olduğunu düşünüyorum. Bunun için bir şey yapabilir miyiz?

Sina Akşin: Okullarda Atatürkçülük demin anlattığım şekilde anlatılmalıdır. Yani, bir aydınlanma devrimi, bir bütünsel kalkınma modeli ve altı ilke olarak enine boyuna anlatılmalıdır. Ama tabii Karşıdevrim partilerinden... Çünkü Türkiye, 1950'den beri, Karşıdevrim partileri tarafından yönetiliyor. Onlar tabii bunu istemezler. Onlar tören Atatürkçülüğü ile yetinip, sanki Atatürkçülük devam ediyormuş izlenimini vermek isterler. Yani, onun için bu eğitimde gerçek Atatürkçülüğün gösterilmesini beklemek biraz iyimserlik olur. Çünkü maalesef Türkiye'de sandıktan hep Karşıdevrim partileri çıkmıştır. Kişilerin ne yapması gerektiğine gelince... Bir formü-

lüm var. Kendisini tam Atatürkçü sayan insanların, mesela Cumhuriyet gazetesi okumaları gerekir her gün. Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi kuruluşlara katılıp, canla başla çalışmaları gerekir. Ve nihayet Atatürkçü partileri seçimlerde hatta, seçim dışında da desteklemeleri gerekir.

Suna Talu (Emekli bankacı): Atatürk'ün ölümünün 65. yıldönümünde, 10 Kasımda şöyle bir soru sormak istiyorum. Çağdaşlaştığımız zaman acaba kendi kültürümüzden, kendi kimliğimizden de tavizler mi vermemiz gerekir? Atatürkçülüğün bu konudaki bakışı nedir?

Sina Akşin: Hayır, kesinlikle kimlikten uzaklaşma diye bir tehlike yoktur. Çünkü aydınlanma demek akıllanmak demektir. Akıllı bir insan kimliğinden uzaklaşır mı? Bu saçmalık. Ama mesela bir takım geleneklerimiz belki bu arada ihmale uğrayacak. Ama bu gelenekler, eğer geri geleneklerse tabii ki bunlar ihmale uğrayacaktır. Yani, ne bileyim. Bizim geleneğimizde mesela dört kadınla evlenmek de var. Ama şüphe yok ki, bunun çağdaşlıkla hiçbir ilgisi yok. Bu gibi gelenekler yani, geçmişe ait, çağcıl olmayan gelenekler son bulacaktır. Ama kimliğimizi yitireceğiz diye bir korku olamaz. Tam tersine, bir kere herkes lise mezunu olacak. Bu, başka türlü olamaz. Türkiye'deki her erkek, her kadın, lise mezunu olacak, böyle aydınlanmış bir ülkede, acaba kimliğimizi yitirir miyiz diye düşünmek, yersiz bir korkudur.

Orhan Başkan (Reklamcı): Savaştan çıkmış bir milleti bir araya toplayıp Cumhuriyet'i kurabilmek nasıl bir devlet adamlığı anlayışının, iradesinin ürünüdür? O dönem karşı karşıya olunan güçlüklerle bugünkü durum karşılaştırılınca, bugün hedeflediğimiz noktaya gelemememizdeki en önemli etken ne olabilir? Atatürk'ün bu önemli reformları yapabilmesinin sırrı ne?

Sina Akşin: Bu çok kapsamlı bir soru. Bir kere bu devrim neden yapıldı? Atatürk'ün Türk milletine bir hediyesi filan değil, bu, zo-

runlu bir devrimdi. Zorunluluk da şuradan doğuyordu. Türkler, 200 yıl boyunca Rumeli'den çıkarılmış, kovulmuş bir halktı. Yani, Rumeli, Anadolu gibi Türk yurduydu. Fakat bilindiği üzere, 1699 Karlofça Anlaşması'ndan itibaren adım adım Türkler, Rumeli'den çıkarıldılar. Ve bütün bu süreç içinde Türklerin bir tesellisi, avuntusu vardı, o da şuydu: Biz, Rumeli'den çıkarılıyoruz ama Anadolu'muz var, Anadolu'ya sığınabiliriz. Orası anayurdumuzdur, gibi bir düşünce vardı. Fakat bu düşüncenin yanlış olduğu Sevr Antlaşması'yla belli oldu. Çünkü Sevr Antlaşması Türklerin Rumeli'den çıkarıldıktan sonra, şimdi Anadolu'dan da çıkarılmaya başlandığını gösteriyordu. Ege bölgesi, Yunanlılara veriliyordu. Halbuki Ege bölgesinde Rumların çoğunluğu yoktu. Kuzeydoğu bölgesi, Trabzon'u, Gümüşhane'si, Bitlis'i vs.. Van Gölü'ne kadar büyük bir bölge Ermenilere veriliyordu. Burada da yüzyıllardır herhangi bir Ermeni çoğunluğu yoktu. Batı emperyalizminin tavrı şuydu: Türkler, Anadolu'ya 1071'den sonra geldiler. Ve geldikleri gibi giderler. Çünkü Türkler, işe yaramaz halktır vs... Böyle bir takım düşünceleri vardır. Ve tıpkı Rumeli'den çıkarıldıkları gibi Türklerin Anadolu'dan da çıkarılmaları, Sevr Antlaşması'yla gündeme geldi. İşte bu müthiş bir meydan okumaydı. Türkler, bu meydan okumaya Atatürk ile cevap verdiler. Atatürk, büyük bir zafer kazandı, Lozan'ı getirdi. Fakat bunun sürekli kılınması gerekiyordu. Lozan'ın yani Türkiye'nin, Türklerin, Doğu Trakya ve Anadolu'da kalmasının sürekli kılınması gerekiyordu. Bu nasıl olacaktı? Türklerin, Avrupalılar kadar güçlü, Avrupalılar kadar zengin, Avrupalılar kadar okumuş, kültürlü insanlar olması gerekiyordu. İşte Atatürk Devrimi'nin amacı,Türkleri Avrupalılar kadar varlıklı, üretici, onlar kadar okumuş, bilim sahibi insanlar haline getirmekti. Atatürk Devrimi'nin amacı buydu. Ne yazık ki bu hedef Karşıdevrim süreci yüzünden kesintiye uğradı.

Engin Öztaş (Öğrenci): Avrupa Birliği'ne girmek bu kadar önemli mi? Eğer şu an Atatürk hayatta olsaydı, o bu uğurda Kıbrıs

ve Ege'de tavizler verir miydi, bunu hep merak ediyorum. Bu ülke o kadar kolay kazanılmadı. Zor da olsa, Atatürk'ün siyasi çizgisi dahilinde, bu konuda ne yapabilirdi sorusuna cevap verebilir misiniz?

Sina Akşin: Bu, içler acısı bir durum. Türkiye'de bu şey hayali, Avrupa Birliği'ne gireceğiz hayali içler acısı bir durum. Çünkü Türkiye'yi almayacaklar. Bizi işletiyorlar. Ama bizde birçok insan, çıkarları gereği... Çünkü onların adamıdırlar, çünkü onlardan bir takım şeyler bekliyorlar. Bu hayali besliyorlar. Aman treni kaçırıyoruz, bilmem ne... Bir hayal peşinde koşuyoruz, asla almayacaklar. Bizi işletiyorlar. Ve bu soruda da belirtildiği üzere işletirken bizden birtakım şeyler elde etmek istiyorlar; işte Kıbrıs'ı, Ege'yi elde etmek istiyorlar. Daha birçok şey elde etmek istiyorlar. Mesela Ermeni meselesi onların kalbindeki bir özlemdir. Onlar, Anadolu'yu temelde bir Rum ve Ermeni ülkesi olarak görmek istiyorlar. Öyle görüyorlar. Ve o yönde çalışıyorlar. Yoksa koca parlamentolar, Fransız Parlamentosu gibi, mesela, böyle Ermeni kararları alır mı? Görülmüş şey mi? Kalkıp da bilmem Venezüella tarihiyle ilgili TBMM bir karar alsa biz gülünç duruma düşeriz. Onlar bu gülünçlüğü niye yapıyorlar? Çünkü niyetleri ciddidir. Türkiye ile ilgili birtakım planları var. Ama bunlar çok sabırlı, çok akıllı adamlar, bu işi dantel gibi örüyorlar. Ve Avrupa Birliği bir hayaldir. Ve geçenlerde ünlü bir profesör var, Türkiye ve Ortadoğu uzmanı Bernard Lewis... Birçok insanımız onu tanır. Meşhur bir eseri var. *Modern Türkiye'nin Doğuşu* diye ünlü kitabı var. Okumuş, yazmış insanlarımız bunu bilir. Geçenlerde, çok yakın bir geçmişte söyledi. Almayacaklar, dedi. Hatta biraz da böyle matrak geçti. Tabii, Avrupalılar Müslüman olursa, alırlar, filan gibi bir laf etti. Onların istediği Türkiye'yi özel bir anlaşmayla sıkı fıkı bir bağ içinde tutmak, ama asla üye yapmamaktır, dedi. O da bunu söyledi. Artık daha ne?

Çağatay Köseoğlu (Bilgisayar operatörü): Geçmiş dönemde az zamanda çok işler başaran Türk milleti şimdilerde neden hedef-

lediği yere gelmede bu kadar güçlük çekiyor? Cumhuriyet öncesi ve sonrasında aşılan zorluklar şimdikine oranla daha mı kolaydı da Türkiye hâlâ 'tam demokratik bir ülke' olarak kabul görmüyor. Bu konuda Kemalizmi farklı yorumlamanın etkisi olduğu söylenebilir mi?

Sina Akşin: Tekrar edeyim. Türkiye, Halkevlerini kapatmasaydı, Köy Enstitülerini sürdürseydi, bu kadar çok İmam Hatip okulu açmasaydı, Türk insanı 12 yıl okuyor olsaydı... Bakın 8 yıllık eğitim, Türkiye'ye nasıl geldi? Süngü zoruyla geldi. Hiçbir siyasi partinin bir çabası yok bu konuda. Atatürk'ün kurduğu parti dahil, hiçbir parti ille sekiz yıl gelsin diye bir çaba sarf etmedi. 28 Şubat 1997'de Türkiye'ye 8 yıllık eğitim geldi ki, bu dahi yetersizdir. Yani, beş yıllık eğitim gülünç bir şeydir. Uygar dünyada böyle bir şey kalmadı. Fakat tabii Karşıdevrim, Türklerin az okumasını istiyor. Çünkü az okumuş bir halk, kolayca güdülebilen bir halktır. Tabii burada kim gütmeye çalışıyor onu da söyleyelim. Şeyhlik ve ağalık düzeni... Türkiye, maalesef Atatürk Devrimi hedefine ulaşmadığı için canlı bir ortaçağımız var. Bu canlı ortaçağ da şeyhlik ve ağalık düzeni şeklinde somutlaşıyor. Şeyhlik ve ağalık düzeni bütün seçimlerde rol oynuyor ve hep onların istediği partiler iktidar oluyor.

Mahir Serbest (Mali müşavir): Atatürk'ün Batılı, Avrupalı olma düşüncesiyle bugün Avrupa Birliği'nin bizden bekledikleri arasında çelişen noktalar var mı?

Sina Akşin: Bir kere şunu belirtmek lazım. Atatürk Batılılaşmadan hiçbir zaman bahsetmedi. Daima çağcıllaşmadan, modernleşmeden, muasır medeniyetten bahsetti. Tabii, çağcıllaşma Avrupa'da olduğu ölçüde bu doğru. Ama Avrupa'nın bir parçası olacağız, Avrupalılaşacağız diye böyle bir şey yoktu. Çağcıllaşma, modernleşme hedefi vardı. Onu bir kere belirtmek gerekir. Şimdilerde, büyük medyamız tutuyor: Atatürk, Avrupa Birliği'ne girmek isterdi, Avrupa Birliği'ne girmek Atatürk'ün hedefiydi filan diyorlar. Hayır, bu yanlış. Atatürk'ün hedefi Türkleri Avrupalılar kadar güçlü, kültürlü

ve eğitimli kılmaktı. Avrupa Birliği'ne girmek başka bir meseledir, ikincil bir meseledir. Türkiye'nin adam olmaya ihtiyacı vardır. Türkiye'nin çağcıl olmaya ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği'ne girersek adam oluruz düşüncesi şuradan kaynaklanıyor. Biz adam değiliz, bizi onlar ancak adam eder... Halbuki Türkiye'nin kendi kendini adam edebileceği, Atatürk Devrimi'yle gösterildi. Ve bugün de Türkler, Atatürk'ün yoluna geri dönerlerse adam olacaklar. Ve o zaman isterlerse, paşa gönlümüz isterse, davet edilirsek, yaldızlı davetiyeyle davet edilirsek, işimize gelirse, Avrupa Birliği'ne de girebiliriz. Bakın Norveç girmedi mesela. Allah'ın emri değil ki, Avrupa Birliği'ne girmek... Bu bir kulüp. Kulübe ister girersiniz, ister girmezsiniz. Ama en önemli hedef adam olma hedefi. Bizi onlar adam edecek demek de yanlıştır. Kimse kimseyi adam edemez. İnsan ancak kendi kendini adam edebilir. Her koyun kendi bacağından asılır.

İbrahim Okumuş (Yazar): Günümüzde Atatürk'ün ismi İslam karşıtlığı, baş örtüsü karşıtlığı ile birlikte anılır oldu. Herkes de kendini Atatürkçü, Kemalist olarak tanımlıyor. Atatürk'ün dine bakışı nasıldı?

Sina Akşin: Atatürk, İslamiyet'e en büyük hizmeti yaptı. Çünkü İslamiyet, maalesef şeriatı benimsiyordu. Şeriat, ortaçağda oluşturulmuş bir ortaçağ hukuk sistemidir. Bu ortaçağ hukuk sistemi, İslamiyet'in sırtında bir kamburdu. Yani, bir ortaçağ hukuk sistemiyle siz, çağdaş olabilir misiniz? Bu mümkün değil. Şeriat, 1926'da Medeni Kanun'un kabulüyle yürürlükten kaldırıldı. Ve şeriatın yürürlükten kaldırılması, İslamiyet'e en büyük hizmettir. Çünkü böylece İslamiyet ortaçağ kamburundan kurtuldu; çağcıl bir din olma olanağını elde etti. Dolayısıyla bu, Atatürkçülük dine karşıdır sözü saçma sapan bir sözdür. Atatürkçülük şeriata, ortaçağa karşıdır. Yoksa dediğim gibi şeriatın yürürlükten kaldırılmasıyla, Atatürk Devrimi İslamiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır. Bugün bu sayede, laiklik sayesinde İslamiyet, Türkiye'de çağdaş bir dindir. Ama bunu tabii

bozmak isteyenler var. Şeriata dönmek isteyenler var. Çünkü Türkiye'de maalesef canlı bir ağalık, şeyhlik düzeni vardır. Şeriatçılık vardır. Ve bunlar türbanı bir silah olarak kullanıyorlar.

Levent Yanardağ (Serbest meslek): Atatürk o dönemlerde dünyada en çok hangi yönleriyle anlatılan bir liderdi? Bugün nasıl algılanıyor?

Sina Akşin: Atatürk, döneminde büyük saygı görüyordu. Atatürk, hiçbir dış seyahate gitmemiştir. Buna rağmen, pek çok devlet adamları, Türkiye'yi ziyarete gelmişlerdir: Bunların başında bizzat İngiliz Kralı 8. Edward vardır. Atatürk'ün ilkesiydi halbuki. Hiçbir iade-i ziyaret yapmıyordu. Türkiye, büyük bir itibar sahibiydi, o zamanlar. Taş gibi bir ekonomi, denk bütçe, sağlam para. Hiçbir saçmalık yok. Müthiş bir saygı görüyordu. Türkiye, saygı görüyordu, Atatürk saygı görüyordu. Günümüzde maalesef Türkiye, böyle saygın bir ülke olmaktan çıkmıştır. Atatürk Devrimi'nden ayrılındığı için bu duruma düştük. Birçok Batılı, Atatürk'ü rastgele bir siyasal askeri diktatör gibi görmeye kalkışıyor. Bunları ya cehaletten ya da kendi çıkarlarına uygun geldiği için söylüyorlar. Tabii ki güneş, balçıkla sıvanmaz. Atatürk, muhteşem bir adam. İnsanlığın iftihar etmesi gereken bir kimsedir.

Bayram Keser (Muhasebeci): Atatürk'ü savunmak solcuların işi mi olacak? Sol örgütlere üye olmaktan, sol gazeteleri okumaktan söz ettiniz. Bu durumda olmamızın sebebinin bu anlayış olduğunu düşünüyorum...

Sina Akşin: Atatürk, sol bir liderdir. Atatürkçülük de sol bir ideolojidir. Ortaçağın hakkından gelememiş, ortaçağ ile mücadele halindeki bir ülkede, siz, çağcıllığı, aydınlanmayı savunuyorsanız, solsunuz. Ve dolayısıyla Atatürk sol bir liderdir. Atatürkçülük de sol bir ideolojidir. Maalesef kimi Atatürkçüler, bunu bu şekilde görmek istemiyorlar. Yani sağcı da demiyorlar... İşte ne sağcıdır, ne solcudur diye durumu idare ediyorlar. Oysa siyaset bilimi, bütün siya-

sal liderlerin, bütün siyasal hareketlerin ya sağa ya da sola yerleştirilmesini gerektirir. Siyasetin içindeki bir hareket, bir lider, ne sağcıdır ne solcudur. Bu bir saçmalıktır. Böyle bir şey olamaz. Mutlaka ya odur ya budur. Ve Atatürk soldur. Bugün de soldur. Türkiye'yi selamete eriştirecek olan tek reçeteyi sunmaktadır Atatürkçülük, bana göre...

Celal Pir: Sayın Sina Akşin, çok teşekkür ediyorum. Yayınımıza katıldınız, ufkumuzda farklı pencereler açtınız...

(*Atatürk'ü Anlamak,* 10 Kasım 2003)

Atatürk ve Çocuk

Atatürk büyük bir devrimciydi; Devrimin hedefi, çoğunluğu ortaçağda yaşayan bir halkı çağcıl (modern) dünyaya sokmaktı. Bu, çok zor bir işti. Kullanılacak yöntem iki türlü olabilirdi. Birincisi, çağcıl kurumlar, ortamlar yaratarak insanları çağcıllığa ısındırmak, çağcıl dünyanın alışkanlıklarını aşılamak. Örneğin çağcıl konutlar yapmak ve insanları orada oturtmak. Ya da fabrika kurarak sanayi yaşamının alışkanlıklarını, disiplinini öğretmek. Ya da çağcıl kentler kurmak ve bu kentlerde oturan insanlara çağcıl alışkanlıklar edindirmek. Bence bu yöntemle elde edilen çağcıllık yüzeyseldir ve belli bir etki sağlamak için herhalde uzun zaman beklemek gerekir. Örneğin, şimdi Arabistan'da petrolden elde edilen zenginlik sayesinde görkemli kentler, fabrikalar kurulabilmekte, teknolojinin en son ürünleri otomobiller, uçaklar, bilgisayarlar, televizyonlar bol bol edinilmektedir. Ama bütün bunlar Suudi Arabistan'ın bir ortaçağ toplumu olarak kalmasını önlemiyor. Başka bir örnek de Almanya'daki işçilerimiz. O denli çağcıl bir ortamda çağcıl kentler ve fabrikalarda bulunan işçilerimiz, kimliklerini ortaçağcıl biçimde tarikat ilişkilerinde, şeriatçılıkta ifade etmeyi seçtiler. Hatta Türkiye'deki gericiliğin önemli ölçüde Almanya'dan beslendiğini görüyoruz. Oysa Marksizm'in ya da "ekonomizmin" (her şeyi iktisada indirgemek) etkisiyle, altyapı üstyapıyı belirler diyerek birçokları maddi koşulların değişmesiyle kafaların da değişmesini bekliyor.

Bence bir toplumu değiştirmek için ikinci yöntem, yani eğitim ve kültüre başvurmak, daha etkilidir. Suudi Arabistan bunun canlı bir örneğidir. Orada eğitim, şeriat eğitimidir; kültür etkinlikleri ise yasaktır. Bu durumda onca teknoloji, araçlar, bilgisayarlar ortaçağa hizmet ediyor. Atatürk Devrimi'nin özelliği eğitim, kültür, sanat ve

bilime kısaca aydınlanmaya yapılan vurgudur. Devrimin kalkınma modeli, bütünsel kalkınmaydı, yani akla gelebilecek her alanda topyekun kalkınma.

Bütünsel kalkınma, en başarılı, en etkin kalkınma yoludur. Hem eğitim ve kültürde çağcıllık hem yol, baraj, fabrika, bilgisayar kalkınması, yani maddi kalkınma gözetiliyordu. İkisi birden yürütülüyordu. Tabii maddi kalkınmaya yeni binalar, yeni ve çağcıl kentler de giriyordu. En canlı örneği başkent ilan edilen Ankara'daki yapılaşma etkinlikleridir.

Eğitim deyince akla hemen çocuk gelir. Çünkü çocuk, yetişkinlere göre öğrenmeye daha hazırdır. Bunun en somut kanıtı, çocuk yaştakilerin yabancı dil öğrenme kolaylıklarıdır. Yaşlandıkça insanın öğrenme yetisi zayıflıyor. Onun için Devrim önderi Atatürk'ün çocuğa verdiği önemi anlayabiliyoruz. Cumhuriyet'i koruyup kollayacak olanlar öncelikle, yarının yetişkinleri olan çocuklardır. Çünkü onlar Devrimi daha kolay öğrenip benimseyebilirler. Dolayısıyla, çocukluktan çıkıp "genç" haline gelenler, Devrimi en çok benimseyen, Cumhuriyet'e sahip çıkılması konusunda en güvenilecek olan kesimdir. Nitekim Atatürk, Gençliğe Hitabesi'nde Cumhuriyet'i gençliğe emanet emiştir.

19. yüzyılda (1831), Mazzini'nin başını çektiği "Genç İtalya" hareketi ile gençlik, devrimciliğin, özgürlük–eşitlik–kardeşliğin, Fransız Devrimi'nin simgesi olmuştu. Aynı sıralarda ve aynı mantıkla Almanya'da, İrlanda'da gençlik, devrimci kesimi simgeledi. Daha sonra Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşaların devrimci Yeni Osmanlılar hareketi (1865), Avrupa'ya kendini Jön (Genç) Türkler diye tanıttı. Bir kuşak sonra İttihat ve Terakki de (1889), kendini Jön Türk diye tanıtacaktı. Atatürk Samsun'a çıktığında paşaydı ama 38 yaşındaydı. Türkçemizin güzel deyişiyle gençler "delikanlıdır". Sırtlarında aile sorumlulukları olmadığı için daha ataktırlar, devrimci olmaya daha yatkındırlar.

Demek ki, gençliğin bir önceki aşaması olarak çocuk, Devrimin temel ögesidir. Fakat Devrimin çocukları özgür yetişmelidirler. Atatürk şöyle diyor:

"Çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakar olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde: yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır." (Genelkurmay, *Atatürkçülük*, I. Kitap (İst., M.E.B., 1988), s. 326-328 (Hasan Rıza Soyak, *Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, 1965, s. 79'dan).

Çocuğa bu bakış ortaçağın, şeyhlik-ağalık düzeninin ya da şeriatın bakışından çok farklıdır. Ortaçağ, bebeklikten sonra, oyun çağına gelen çocuğun 'yola getirilmesi' gerektiğini düşünürdü. Bunun için çok sıkı bir disiplin, korkutma ve dayağa başvurulurdu. Korku, hem dayak korkusuydu, hem de cehennem, şeytan, zebani gibi doğaüstü güçler, günah işlemek korkusuydu. Amaç yalnızca çocuğun "yaramazlıklarını" önlemek değil, çocuğun özgürlüğünü, özgün düşüncesini kısıtlamak, onu belirlenmiş bir kalıba sokmaktır. Tabii böyle yetişen bir çocuğun yaratıcı, özgür düşünceli olması çok zordur.

Kimi atasözlerimiz bu zihniyetin sonucudur: "Dayak cennetten çıkmıştır;" "Hocanın vurduğu yerden gül biter." Bunlar, dayağı meşrulaştırmak için uydurulmuş atasözleridir. Hocaya, eğitmek üzere çocuğunu teslim eden babanın "Eti senin kemiği benim." sözü de hocaya sanki sınırsız bir dayak yetkisi vermekte, çocuğun ruhuna korku salmayı amaçlamaktadır. Nitekim cami okulu bu ba-

kımdan donanımlı bir yerdir. Hocanın elinde kızılcık sopası vardır. Küçük kabahatlerde bunu kullanacaktır. Daha büyük kabahatler için, duvarda asılı duran falaka vardır. Gerektiğinde duvardan indirilir, kabahatli çocuğun çıplak ayak tabanlarını dövmek için kullanılırdı. Nasıl günümüz sınıflarında kara tahta, tebeşir, silgi eğitbilimi (pedagoji) araçlarıysa, o dönemin sınıflarında kızılcık sopası ve falaka 'eğitbilimsel' araçlardır. Bunlarla çocuklar, "tedip edilir" yani edeplendirilir. "Kızını dövmeyen dizini döver" de aynı anlayışın ürünü bir atasözüdür.

Atatürk'ün, Afet İnan, Sabiha Gökçen gibi kimi genç kızları; Ülkü adındaki kız çocuğunu evlat edinmesi, gençlere ve çocuklara beslediği sevginin, onları ne denli önemsediğinin göstergeleridir. Demek ki Devrim'in kökleşip yürümesi için çocuklara, gençlere gereksinimi olan Atatürk, ayrıca onları sevdiği için de çevresinde genç ve çocukları bulundurmayı ihmal etmiyordu. İsmet İnönü'nün kızı Özden Toker'den dinlemiştim. Atatürk zaman zaman bir aile ocağının sıcaklığını duyumsamak gereksinimini Pembe Köşk'te gidermiş. Hatta Pembe Köşk'ün genişletilmesi işine de bu yüzden mali katkıda bulunmuş. Atatürk'ün vasiyetinde, İsmet İnönü'nün çocuklarına bir gelir bağlamış olması da bu çerçevede anlaşılabilecek bir davranıştır.

Bu yazıya son vermeden önce Atatürk'ün TBMM'nin kuruluşu gibi önemli bir tarihi, çocuklara armağan etmek inceliğini anmadan geçemeyiz. Bunun, dünyada ilk çocuk bayramı olduğu da söylenir. 23 Nisan 1929'da 23-29 Nisan'ın Çocuk Haftası; 23 Nisan'ın da Çocuk Bayramı olarak kutlanması uygulaması başlatıldı. O günün akşamı Atatürk, Ankara Palas'ta yapılan çocuk balosunda hazır bulundu. Çocuk üzerinde bu denli durulması belki Atatürk hümanizminin bir örneği olarak da düşünülebilir. Komünist ve özellikle faşist ülkeler, adaleli gençleri yüceltip tek partiye bağlı gençlik örgütleri kurarken Atatürk, çocukları ön düzleme alıyordu. Oysa CHP'ye

bağlı, bütüncül (totaliter) nitelikte bir gençlik örgütünün kurulması için bir baskı, bir talep vardı. Ankara eşrafından ve CHP'de önemli bir yeri olan Hıfzı Oğuz Bekata (d. 1911), çıkardığı gençlik dergisi *Çığır*'da bunu hep savunagelmişti. Nitekim, 1935 CHP Kurultayı'nda bu yönde karar alındıysa da uygulanmadı.

Böyle olmasını isteyenin Atatürk olduğunu düşünüyorum. Onun yerine 19 Mayıs'ın bugün bilinen biçimiyle Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanması ilk kez 1937'de Ankara'da olmuştur. Burada İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bir konuşma yapmıştır. 19 Mayıs'ın Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanması yönündeki yasa, 20 Haziran 1938'de kabul edildi. Bence burada bir isteksizlik sezilebilir. 1927'de Cumhuriyet'i gençliğe emanet eden Atatürk'ün 1930'larda gençlik konusunda isteksiz olduğu yorumu doğruysa, bu yukarıda değinildiği gibi gençlik kavramının geçirdiği bir dönüşümden kaynaklanmış olabilir. 1920'ler öncesinde gençlik devrimciliği; eşitlik ve özgürlüğü; iyiyi, doğruyu, güzeli, akılcı bilinci simgeliyordu. Oysa 1930'larda gençlik, bütüncüllüğün (totalitarizmin) bağnazlığını, zorbalığını, beyni yıkanmış, robotlaşmış, partizan gençliğin örgütlerini çağrıştırıyordu.

CHP'de gençlik örgütleri isteyenlerin birçoğu bu kafadaydı. Hümanist Atatürk'ün tereddüdü bundan kaynaklanıyordu sanırım.

(*Uçan Balon,* Adana, Kasım 2003)

Türkiye Üzerine Beş Saptama

2003 yılında Ankara'da toplanan Sosyal Bilimler Kongresi'nde yapılan kapanış açık oturumunda (5 Aralık), bu beş saptamayı sunmuştum. Bir hayli tepki gördü, sinirlenenler oldu. Anımsadığıma göre, en çok AB'nin Türkiye'yi üyeliğe almayacağı saptaması eleştirildi.

Türkiye'nin durumu beş saptamayla özetlenebilir sanıyorum:

1. *Türkiye bugün yarı-sömürge bir devlettir.* Tıpkı 1838'de Osmanlı Devleti'nin yarı-sömürge durumuna düşmüş olduğu gibi... Onca çabaya, atılıma, savaşıma karşın ve ülkemizi bağımsız hale getiren bir savaş ve devrimden sonra, o kadar güzellikler (güzel insanlar, güzel kurumlar) yarattıktan sonra, yeniden o kör noktaya dönmüş olmamız çok acıdır... Devletimiz artık halkının gönenç ve mutluluğu için değil, borç ödemek için vardır. Bizi borçlanma ve özelleştirme yıktı. Fakat borç getiren bir insanı şimdi kurtarıcı diye karşılıyoruz (borçkolik olduk) ve partiler onu paylaşamıyorlar.
2. *Türkiye'de şeriat partisi iktidar olmuştur.* Nihai ereği Türkiye'de şeriatı egemen kılmaktır. Bundan sonraki cumhurbaşkanımızın da şeriatçı, eşinin de türbanlı olacağı anlaşılmaktadır. 1950'den 2002'ye değin, çoğunlukla şeriata göz kırpan, onunla oynaşan partiler iktidarda oldular. Şimdi artık şeriatın kendisi iktidardadır. Fazla zorlamadan anayasayı değiştirecek güçtedir. Bizi AB'ye almamak için iyi bir gerekçe olduğundan, ayrıca kendisiyle iyi işbirliği yaptığından, AB bu durumdan çok hoşnuttur.
3. *AB Türkiye'yi üyeliğe almayacaktır.* Bunu, eski Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing de, AB Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Tom Spencer de söyledi. Çıkar uğruna Türkiye'ye yalan söylen-

mesinin ayıp olduğunu da belirttiler. Son olarak ünlü doğubilimci Prof. Bernard Lewis de söyledi (Radikal, 24/09/2003). Hatta biraz da alaylı bir biçimde, AB Müslüman olursa bunun olabileceğini belirtti. Alay ama din ögesinin ne denli önemli olduğuna parmak basmak bakımından önemli. Çünkü iktisadi, eğitsel, ekinsel, nüfusbilimsel nedenler bir yana, belki asıl sorun burada.

Biz bunun ayırdında değiliz; zira Müslümanlığın Hıristiyanlığa bakışıyla, Hıristiyanlığın Müslümanlığa bakışı arasında bakışımlılık (simetri) yoktur. Müslümanlığın gözünde İsa, Allah'ın peygamberidir; İncil de kutsal bir kitaptır. Müslümanlığın yalnızca bir üstünlük savı vardır: Muhammet âhır zaman peygamberidir. Allah'ın en son iletisi ona gelmiştir. Oysa Hıristiyanlık Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğunu, Kuran'ın kutsal olduğunu kabul etmez, edemez. Onların gözünde Müslümanlık, Tek-Tanrılı da olsa, Uzak Doğu dinleri gibi 'alakasız' bir dindir. Çünkü bir Hıristiyan, Muhammed'i peygamber olarak kabul ederse, âhır zamanlık durumu dolayısıyla Müslüman olması gerekir. Buna karşılık Hıristiyanlar için Musa, Allah'ın peygamberidir, Tevrat (Eski Ahit) onlar için de kutsal bir kitaptır.

4. *Türkiye Cumhuriyeti tarihi bıçakla kesilmiş gibi iki döneme ayrılmaktadır:* 1- Atatürk Devrimi Dönemi. 2- Kısmi Karşıdevrim Dönemi (1950 sonrası). Bu gidişle belki üçüncü bir dönem açılabilir: Tam Karşıdevrim Dönemi. 1950'den sonraki sürece 'bakmakla' yetindiği için, CHP'yi "Karşıdevrim seyircisi parti" diye nitelemek, bilmem, haksızlık olur mu?
5. *Çokpartili dizge, 1946 seçimleri dışında, yarım yüzyıldır istisnasız bütün genel seçimlerde Kısmi Karşıdevrimi kazandırmıştır.* Gerçi CHP'nin 1. parti olduğu seçimler vardır, ama o zaman da karma hükümet kurmak zorunda kalmıştır. Toplam sol oylar hiçbir seçimde % 41'in üstüne çıkmamıştır. 1946 seçimlerine gelince, bunun dürüst bir seçim olmadığı kabul edilmektedir. Bizim

bu gerçeği artık görmemiz gerekiyor. Bizde sandıktan hep Kısmi ya da Tam Karşıdevrim çıkmıştır.

Bence gerçek demokrasi, bir ülkede eşitlik ve özgürlüğün somut olarak ölçülebilir bilançosudur. Yalnızca bir 'mekanizma' olan çokpartili dizge ise eşitlik ve özgürlüğe hizmet ediyorsa, ne ala. Ama her zaman böyle olmuyor. Hitler de sandıktan çıktı. Bizde Kısmi ya da Tam Karşıdevrimin gerçek demokrasiye hizmet ettiği söylenebilir mi? "Kral çıplaktır" demenin zamanı gelmedi mi?

Yukarıdaki saptamaların oluşturduğu kapkara tabloyu biz bir anda kenara atıp aydınlık geleceklere doğru yol alabiliriz. Çünkü 1945, 1950'ye değin uygulanmış olan, yıllar boyu deneylerle geliştirilmiş, bu ülkeye en uygun, görkemli bir 'reçetemiz', görkemli bir formülümüz var: Atatürk Devrimi. Bir yandan aydınlanma, bir yandan bütünsel kalkınma, bir yandan altı ok... Kısa zamanda durumumuzu düzeltir, emperyalist olmayan ülkelere de ışıklı bir örnek oluruz.

(*Cumhuriyet,* 7 Ocak 2004)

Cumhuriyet Halk Partisine Açık Mektup

Bağımsız Cumhuriyet Partisi adına yazdığım bir açık mektuptu. 2 Mart 2004 günü Bursa'ya, Uludağ Üniversitesinde konferans vermek için gidiyordum. Yolda otobüsün mola verdiği bir otogarda (Eskişehir ya da İzmit) gezinirken gazetecide gözüm, Gözcü gazetesine takıldı. Baştan başa koca bir manşet: "Uyan Baykal! Vatan elden gidiyor." Baktım, manşetin üstünde daha küçük puntoyla: "Profesörden CHP liderine mektup". Gözlerime inanamadım. Gazeteyi satın aldım. Benim açık mektubumu bildiriyordu (ama adımı Sinan diye yazmışlar). Hayretler içinde kaldım. Çünkü Partimin etkinlikleri ulusal gazete ve televizyonlar tarafından hemen hep görmezden gelinir. Cumhuriyet bile, yansıttığı zaman etkinliklerimizi, sanki istemeyerek yansıtır. Buna karşılık yerel gazete ve televizyonlar, çizgilerine uymasa bile, genellikle etkinliklerimizi iyi değerlendirir.

Bugün CHP'nin doğru çizgiye geldiğini dört tutum belli edecektir denebilir: 1) Özelleştirmeye, hem ilke, hem uygulama olarak karşı çıkmak. 2) Borçkolizme karşı çıkmak. 3) AB üyeliğine karşı olmak. 4) KKTC'ye sahip çıkmak.

28 Şubat 2004

Partiniz, tarihsel bir dönemeçte, anamuhalefet partisi konumundadır. TBMM'deki tek muhalefet partisidir de diyebiliriz. Bu mektubu size bu sıfatınız dolayısıyla yazıyorum.

Yarım yüzyıldır Türkiye, Kısmi Karşıdevrim sürecinde sürüklendikten sonra, buna kapı açmış bulunan partilerin ardından, Tam Karşıdevrimi getirmek isteyen bir şeriat partisi tek başına iktidar olmuştur. Üstelik bu parti, Kıbrıs, Ege, Ermenistan gibi konularda bize aykırı bir tutum içinde bulunan AB ve ABD'nin yakın desteğine sahip görünmektedir. Daha da fecisi, Türkiye borca batırılmıştır ve kurulu düzenciler (statükocular), borçları borçla ödemekten başka bir çare görememektedirler. Dolayısıyla, ülkemiz bağımsızlığını

önemli ölçüde yitirme, ABD ve AB'nin dayatmalarına gerektiği gibi direnememe konumunda bulunuyor.

Şu sırada ABD ve AB'nin, BM'yi kullanarak tezgahlamış oldukları Kıbrıs dayatmasıyla karşı karşıyayız. "Yavru vatanın" yakın bir gelecekte elimizden çıkıp gitmesi olasılığı vardır. Partinizin sözcüsü, büyük bir ustalık ve belagatle 17 Şubat günü TBMM'de iktidarın Kıbrıs konusunda bugünlere dek izlenmiş olan ulusal çizgiden, kamuoyu ve TBMM'den gizleyerek nasıl ayrıldığını açık seçik ortaya koymuştur. Fakat bu siyaset değişikliğinin adı konmamıştır. Sözcü "... şu anda bu kadar söylüyorum, daha fazlasını söylemiyorum," diyor. Acaba Partiniz "daha fazlasını" söylemek için ne beklemektedir? Kıbrıs yitirilince mi konuşacaksınız?

Bütün yurtsever uzmanlar, TBMM'de görüşülmekte olan Kamu Yönetimi Tasarısı'nı Türkiye'yi yerle bir edecek, belki bölecek bir tasarı olarak değerlendiriyorlar. Siz de bu konuda haklı bir duyarlılık gösteriyorsunuz. Fakat nedense hedef olarak Başbakanlık Müsteşarını alıyorsunuz. Neden hükümeti, Başbakanı hedef almıyorsunuz?

Biraz daha geriye gidersek, Başbakanın milletvekili seçilmesi için göstermiş olduğunuz uysallık ve 'nezaket', acaba nasıl bir muhalefet anlayışına, nasıl bir durum muhakemesine dayanmaktaydı?

Bu durumda, TBMM'deki tek muhalefet partisini doğru dürüst muhalefet yapmaya çağırıyorum!

Sizi, ulusal varlığımızın ta kendisi olan davalara sahip çıkmaya davet ediyorum!

Atatürk'ün kurduğu partiyi, 'kendine gelmeye' çağırıyorum: "Vatanın tamamiyeti, milletin istiklali tehlikededir!"

Saygılarımla.

(Basın Açıklaması, 28 Şubat 2004)

Dr. Bahattin Şakir'e Önsöz

Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'nin (İT) önemli üyelerinden, daha doğrusu önderlerinden biriydi. Hikmet Çiçek, onun hakkında bir inceleme ortaya koyarak yakın tarihimize önemli bir katkı yapmış oluyor. Kendisine teşekkür borçluyuz.

Ben burada İT üzerine bazı noktaları belirtmek istiyorum. Bunlardan ilki, İT'nin çok kötülenmiş olduğudur. İT'nin hiç dostu yok gibidir.

II. Abdülhamid'i tahtan indirdiği, daha genel olarak da Meşrutiyeti getirerek Sarayın yetkilerini, gücünü sınırlamış olduğu için saltanat yanlıları, daha genel olarak ağalık ve şeyhlik düzeni (feodalizm) yanlıları, İT'ye düşmandır.

1926'da kimi eski İttihatçılar, Atatürk'e karşı İzmir'de başarısız bir suikast düzenledikleri için, Atatürkçüler de İT'yi sevmezler. Atatürk'ün canına kastetmenin çok büyük bir alçaklık, çok büyük bir hainlik olduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte, suikastçıların ne ölçüde İT'yi temsil ettikleri, yani suikastın İT'ye ne ölçüde mal edileceği sorulabilir. Zira İT, sekiz yıl önce dağıtılmış olan bir kuruluştu. Ayrıca İT bir bakıma çok türdeş, bir bakıma da hiç türdeş değildi. Örneğin Atatürk'ün kendisi ve kimi arkadaşları da bir zamanlar İT üyesi olmuşlardı.

İT'den nefret eden başka bir kesim de "düvel-i muazzama" (büyük devletler) idi. Bu ülkeler emperyalistti. Osmanlı Devleti de emperyalizmin hedefi olan, sömürgeleştirilmek istenen bir ülkeydi. Ayrıca, Türklerin oturduğu Osmanlı topraklarının ana bölümlerinin eski Yunan, eski Roma, eski Hıristiyan toprakları olmak dolayısıyla da bu ülkelerin ilgisini çekiyordu. Çünkü bunların gözünde Türkler sonradan gelmişlerdi, söz konusu toprakların "asli" sahipleri de-

ğillerdi. Üstelik Türkler uygarlıktan yoksun, işe yaramaz bir halktı. Dinleri olan İslamiyet ise kendilerine göre hiçbir kutsallık taşımayan, Afrika ya da Uzak Doğu dinleri gibi 'alakasız' bir dindi. Sonuç olarak Osmanlı toprakları, emperyalistlere ya da "asli sahiplerine" verilmeliydi. Batı'nın tavrı buna göre programlanmıştı. Ünlü "şark meselesi" bu programın nasıl gerçekleştirilebileceğine dairdir. Büyük devletler ve onların kamuoyu, İT'den nefret ediyorlardı, çünkü İT, çağcıllığın temsilcisi olarak "hasta adam" ilan edilmiş bulunan Osmanlı Devleti'ni ayağa kaldırma iddiasını taşıyordu. Oysa Osmanlı Devleti'nin ayağa kalkması demek, Batılıların bu ülke üzerindeki emperyalist emellerinin sonu demekti. İT'yi sevmemeleri bundan ötürüydü. Düvel-i Muazzamanın İT'ye karşı nefretinin derecesi konusunda günümüz okuyucularına bir fikir verebilmek için bunun bir çeşit 'Saddamlaştırma' olduğunu söyleyebilirim.

Çağımızda İT İkinci Cumhuriyetçilerin de nefretini kazanmış bulunuyor. Bunlar, "tepeden inmeciliğe", askercil düzenlere; genel olarak devrime karşı "demokrasi" ve evrimden yana oldukları için de Atatürk Devrimi'ne karşı oldukları gibi, aynı nedenlerle İttihatçılara da karşıdırlar. Örneğin, Ahmet Altan, romanlarında onları gaddar, acımasız, insanlık dışı kişiler olarak sunar.

İT'nin temel özelliğine de değinelim. İT, "mekteplilerin" siyasal örgütüydü. Sözü edilen mektepler, 1827'de açılan Tıbbiye; 1834'te açılan Harbiye ve 1859'da açılan Mülkiye'dir. Bu okullarda ilk kez 'çokça' denebilecek sayıda, düzenli olarak 'yeni adamlar' yetişmeye başladı. Yeni adam demek, çağcıl (modern) adam demekti. Yani, ortaçağcıl olmayan, özgür kafalı insanlar. Bu insanlar, böyle bir dönüşümden sonra, topluma bir ölçüde yabancılaşmış oluyorlardı. Başta onları yetiştiren devlet, kendilerini bağrına basmıyordu. Fakat devlet (padişahlık) onlara gereksinimi olduğunu bildiği için, yine de onları yetiştirme, yetişince onlara belirli görevler verme zorunluluğunu duyuyordu. Çünkü batmakta olan imparatorluğun ancak onla-

rın çalışmalarıyla ayakta kalabileceğinin farkındaydı. Devlet, 'kerhen' de olsa, onlara tahammül etmek durumundaydı.

Örneğin, II. Abdülhamid zamanında Harbiye'den pek çok subay yetişti. Ama bunlar genellikle İstanbul'dan uzak görevlere atanıyorlardı. Ne olur, ne olmaz diye... Abdülhamid'in yeğlediği subaylar alaylı subaylardı. Bunlar akıllı ve becerikli erlerin önce onbaşı, sonra çavuş, sonra da subay olmalarıyla 'devşirilirdi'. Paşalığa kadar yükseldikleri halde okuryazarlıkları bile bazen kuşkulu olabilen alaylı subaylar, Padişahın lütfuyla o mevkilere gelmiş oldukları için, mekteplilere göre çok daha sadık oluyorlardı. Abdülhamid gibi zeki bir hükümdarın mekteplilerin daha iyi asker olduklarını bilmemesi olanaksızdı. Ama mektepli subaylar genellikle Rumeli'ye atanıyorlardı. Böylece hem Rumeli'deki çetelerle daha etkili mücadele edilmiş oluyordu hem de Padişaha zarar vermeyecek bir mesafede tutulmuş bulunuyorlardı.

Böyle bir durumda kurulan İT, mekteplilerin siyasal örgütü oluyordu. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı, aynı zamanda mekteplilerin zaferi demekti. En kısa sürede ordudaki alaylı subaylar tasfiye edildiler. Ordu artık tümüyle mekteplilerin elindeydi. Sivil bürokraside de, o denli hızlı olmamakla birlikte, alaylıların tasfiye edildiklerini görüyoruz. 31 Mart Olayı'nda, isyancı askerlerin, mektepli avına çıkmaları boşuna değildi.

İT'nin dikkat çeken bir özelliği de yıldırı (tedhiş, terör) yöntemlerini kullanmasaydı. Yasadışı gizli bir devrim örgütüyken adam öldürmesine pek şaşılamazsa da, Hürriyetin ilanından sonra da bu yöntemi sürdürmesi tuhaf görünebilir. Gerçekten de, 1908, 1909, 1910, 1911 yıllarında İT kendince zararlı gördüğü birer kişiyi öldürtmüştür. Acaba neden? Bunun nedeni şuydu: 1913'e kadar İT tam iktidar olmadı. Yani, İttihatçı olmayan paşalar, sadrazam oluyordu. Ancak bazı bakanlıkları İttihatçılar üstlenebiliyorlardı. İT "yap" ya da "yapma" tarzında yönergeler veriyordu (denetleme iktidarı) ama

bunların ne ölçüde, nasıl uygulanabileceğini, hatta bazen uygulanıp uygulanmadığını doğru dürüst denetleyecek durumda değildi. Demek ki, kendini (haklı olarak) iktidarda görmediği ve devrimci bir örgüt olduğu için, yıldırı yöntemine başvuruyordu. Bir de şunu belirtmek gerekir ki, yıldırı yöntemlerine başvuranlar, kendilerine güvenemedikleri için, zayıf oldukları için, insanları ürküterek amaçlarına ulaşmak isteyenlerdir. Nitekim İT, tam iktidar olduğu 1913'ten itibaren yıldırı yöntemlerine başvurmayı gerekli görmemiştir.

Şiddet yöntemlerinden söz açılmışken, Ermeni tehcirinden söz edilebilir. Tehcir, savaş sırasında isyan, düşmanla birlikte olma gibi davranışlar dolayısıyla yapılmıştır. Herhangi bir devletin, benzer bir durumda bu önleme başvurması onun meşru hakkıdır. Kötü olan, tehcir sırasındaki ölümlerdir. Bunların birçoğu Doğu Anadolu'da ulaşım araçlarının yokluğundan kaynaklanmıştır. Soykırım söz konusu olsaydı, tehcir sonucunda o kadar çok Ermeni sağ kalamazdı denebilir. Bugün Avrupa ve Amerika'daki Ermenilerin çoğu, tehcirde sağ kalanların torunlarıdır.

İT'nin ilginç bir yönü, örgüt içi demokrasi uygulamasıydı. İT Cemiyetinin, ülkenin çoğu yerlerini kapsayan geniş bir örgütü vardı. Her yıl örgütün Umumi Kongresi yapılıyor, burada Kongre dışındaki yetkili organ olan Merkez-i Umumi seçiliyordu. Uzun süre İT'de başkanlık mevkii yoktu. Katib-i Umumi vardı, ama o da "lider" konumunda değildi. Şevket Süreyya Aydemir'in tabiriyle "tek adam" yoktu İT'de. Ortaklaşa önderlik (kolektif liderlik) söz konusuydu. Talat ve Enver, Partinin sivrilen adlarıydılar, ama Umumi Kongrelerin, Merkez-i Umuminin önemi hiç azalmadı denebilir. Oysa günümüzdeki büyük partilerde genellikle önder her şeydir. Kongreler, ne siyaset, ideoloji, program belirlemede; ne de önder belirlemede fazla bir ağırlığı olmayan kuruluşlardır. Kongrelerin heyecanlı, ilginç yönü, Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Ama bu belirleme, kurulun herhangi bir ağırlığı

olduğu anlamına gelmemektedir. Kısacası, İT'de parti-içi demokrasi, bugünkü partilerimizden çok daha ileri derecedeydi.

İT bu özelliğini neye borçluydu? Sanırım bu, seçkin, okumuş üyelerden oluşmasının bir sonucuydu. Oysa bugünkü partilerimiz genellikle rastgele, 'sokaktan' üye toplayan örgütlerdir. Demek ki, parti-içi demokrasi, üye niteliğiyle yakından ilgilidir. Rastgele ('naylon') üyeleri olan partilerde bu üyelerin katılımı, katkısı olmamakta (belki olmaması gereklidir), dolayısıyla parti-içi demokrasi oluşmamaktadır. Sözü edilen üyeler 'delege ağalarının' piyonları olma işlevini yerine getirmektedirler.

Sonuç olarak Atatürk'ün, İttihatçılar konusunda Mütareke İstanbul'da iken İngiliz Rahip Frew'ya (Fru) söylediklerini anımsatmak uygun olabilir. (Falih Rıfkı Atay'ın 1926'da Atatürk'ten kaydettiği anılar.) Frew o dönemde Mustafa Kemal'le bir salonda karşılaşır. Frew ona öncelikle İT'nin "cinayetlerini" kabul etmesi koşulunu öne sürer. Mustafa Kemal'in yanıtı ilginçtir: İT'nin birçok kusur ve yanlışları olabilir, fakat "vatanperver" bir kuruluştur. Kendisi de o kuruluşun içinde başlangıcından çok zaman sonrasına kadar bulunmuştur. Ben de Atatürk gibi düşünüyorum. İT'nin günahları, kusurları vardır, fakat onu toptan mahkum edip silemeyiz.

Ankara, 5 Nisan 2004

(Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir,* Kaynak, İstanbul, 2004)

Türklam'a Önsöz

Şeriat, İslamiyet'in hukuk dizgesi (sistemi) idi. Bu, 8-9. yüzyıllarda oluşmuş, mezheplere göre bazı farklılıklar gösteren bir dizgeydi. Zamanında ilerici sayılabilecek özellikler taşıyordu. Ne var ki, o günden bugüne, bin yıldan fazla bir süre geçti ve Şeriat 'eskidi'. Örneğin Şeriatta kölelik, recm (taşlayarak öldürme), el kesme cezası, çok-karılılık, kadının ceza hukukunda, mirasta, tanıklıkta 'yarım' insan sayılması, dayak gibi bugün çağcıl (modern) dünyada kabul edilemeyecek esaslar var.

Şeriatçılara göre sözü edilen hukuk dizgesi İslamiyet'in ta kendisidir. Şeriatı kabul etmeyen, İslamiyet'i kabul etmemiş olur. Oysa başka bir görüşe göre, Şeriat yalnızca bir hukuk dizgesidir; zamana göre değişebilir ve dinin özü olan İslamiyet'in felsefi, dünya ve ahiret görüşü, ibadetiyle ilişkili değildir. Şeriat eskidiğine göre, onu yürürlükten kaldırmak, dinin özüne dokunmadan onu arındırmak, çağdışı bir yükten kurtarmaktır. Şeriatın yerine Türk Medeni Kanunu'nu getiren Atatürk'ün yaptığı da budur. Böylece dinde reform yapılmış oldu. 1928'de dinde reformu daha da geliştirmek için bir komisyon, çalışmalar yaptı. Ama Atatürk bu girişimi benimsemedi.

Sonuç olarak, sanıyorum ki, Türkiye'de yeni bir İslamiyet türü çıkmıştır. Birçok İslam mezhep ve tarikatından sonra ve onların yanında laik İslamiyet: Laikliği benimseyen Müslümanların inancı... Her ne kadar Turgut Özal laik Müslüman olmaz dediyse de, bu, Şeriatçı bir görüş olarak değerlendirilmelidir.

Şimdi Erdem Alptuna bu çalışması ile laik İslamiyet'e bir ad takıyor –Türklam. Ayrıca bu anlayışa bir içerik veriyor. Tabii, bu, laik İslamiyet'e Alptuna'nın getirdiği bir yorumdur. Belki laik Müslümanların hepsi bu yoruma katılmayacak, başka yorumlar da çıkabi-

lecektir. Bunu zaman gösterecektir. Fakat Türklam'ın din ve toplum hayatımızda yankı uyandıracak önemli bir çalışma sayılması gerektiğini düşünüyorum.

Ankara, 10 Nisan 2004

(Erdem Alptuna, *Türklam,* Ankara, Arkadaş, 2005)

Atatürk Devrimi ve Dönemi Üzerine Bazı Notlar

Bu yazım, Atatürkçülük üzerindeki düşüncelerimin birçok yönünü dile getirmeme fırsat verdi. Örneğin, Atatürk'ün sol bir önder, Atatürkçülüğün sol bir ideoloji olduğunu, Atatürk hareketinin devrim olduğunu burada belirttim. Bu düşünceler kafamda vardı, fakat Gündüz Aybay Armağanı'na yazı verme gereksinimi yazmama vesile oldu.

Aybaylar yakın dostumuz olan bir ailedir. Rona Aybay, İstanbul Hukuk Fakültesinden, her zaman görüştüğümüz, sınıf arkadaşımdır. Gündüz Aybay, hem hukukçu hem de kaptandı. Değerli ve hoş kitapları vardır. Yazık ki, verimli bir çağında onu yitirdik.

1. Atatürk bir devrime öncülük etmiştir: Bu önerme birçoklarına doğal, apaçık, bu yüzden de üzerinde durmaya değmez görünebilir. Oysa Türkiye'deki belli başlı birçok gazetelere, televizyon kanallarına egemen olan İkinci Cumhuriyetçilerin (hepsi bunun farkında olmasalar da) gizli ya da açık, kuramsal çıkış noktaları, Atatürk döneminin bir devrim dönemi olduğunu yadsımaktır. İkinci Cumhuriyetçilerin 'düşünce babası' bence Kemal Tahir'dir. Tahir, Kurtuluş Savaşı'nın emperyalizm karşıtı olma niteliğini reddediyordu. Bu, basit bir Türk-Yunan savaşıydı. Yenik düşseydik, daha sonra öcünü alma olanakları bulunurdu.[1]

   Oysa Mudanya Mütarekesi Konferansı'nda İsmet Paşa'nın karşısına Yunanlılar değil, onlarla aramızda henüz geçerli bir Mondros Mütarekesi bulunan Fransız, İngiliz, İtalyanlar oturdular. Tahir, "inkılap dediğimiz şeyleri", kötülükleri saklayan, onla-

1. S. Akşin, "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", Türkiye Tarihi, c. V: Bugünkü Türkiye, 1980-1995 (İstanbul, Cem Y., 1995), s. 267-293.

ra süreklilik veren şeyler, "hatta üstyapı bile sayılmayacak oyuncak reformlar" diye niteliyor. Yeniçeriliğin kaldırılmasından bu yana bütün değişmelerin, "bir pislik çukurunda debelenmek" olduğunu düşünüyordu. İdris Küçükömer, Asaf Savaş Akat, Mete Tunçay, Murat Belge, Altan ailesi o çizgiyi sürdürdüler. O zaman yazmış olduğum gibi, Devrimi kaldırdınız mı, bir anlamda 'atış serbest' oluyor. Tarihsel olayların 'saygınlığı', önemi kalmıyor. Olup bitenleri en süflisinden bir dedikodu yığınına dönüştürmek olanaklı oluyor. Örneğin, Atatürk'ün Amasya Askeri Örgütündeki arkadaşlarını, yani Ali Fuat, Karabekir, Rauf, Refet'i bir yana itmiş olması, iktidar için, diktatörlük için yapılmış gibi sunulabiliyor. Karabekir bu görüştedir.

Devrim konusunda şunları söylemek isterim. Bizde kimi tarihçilerimiz Türklerin tarihini, devrimsel dönüm noktaları olmayan, 'ütülenmiş' dümdüz bir çizgi olarak sunmak istiyorlar. Bu, tarihteki kopuş ve süreklilik tartışmasına getirir bizi. Kimilerine göre, örneğin sözünü ettiğim 'ütücülere' göre, tarihte süreklilik esastır. Atatürk'ün bir Osmanlı Paşası, onu Anadolu'da görevlendirenin Vahdettin olduğuna; Milli Mücadele boyunca Kanun-u Esasi'nin yürürlükte olduğuna gerektiğinden fazla vurgu yapmak, böyle bir yaklaşımın göstergesi olabilir.

Öte yandan, kopuş yandaşları, değişme ve dönüşümleri vurgularlar. Kopuş kavramını canlandırmak için bir benzetme yapayım. İngilizcede, "devenin belini kıran saman çöpü," deyimi vardır. Tıpkı dilimizdeki, "bardağı taşıran damla," gibi. Devenin sırtına binlerce saman çöpü yüklemişsiniz, derken bir saman çöpü daha yüklüyorsunuz ve devenin beli kırılıyor ve ölüyor. Bu ölümde her bir saman çöpünün payı vardır, ama o son çöpün tarihsel bir önemi vardır. Çünkü o son çöp, deveyi canlılıktan ölüme dönüştürmüştür. Nitelik niceliğe dönüşmüştür. Tarihte de devrimler o son çöp gibi, özel öneme sahiptirler ve özel dikka-

te layıktırlar. Çünkü işler o noktadan sonra bambaşka bir biçimde gelişecektir.[2]

2. Devrimin Niteliği: Devrimin niteliğini daha önceleri yazmıştım: *felsefi bakımdan* bir aydınlanma hareketi (zihnin sınırsız özgürlüğünü amaçlamak); *kalkınma anlayışı*, maddi kalkınma ile yetinmemek, kalkınmayı bütünsel (topyekun) olarak ele almak; *siyasal programı*, altı ok. Sonra Devrimin bir zaruret olduğunu, yoksa bu denli başarılı olamayacağını; zaruretin, Batılıların Türkleri Anadolu'dan çıkarma planlarını Sevr ile uygulamaya kalkışmalarından ileri geldiğini belirtmiştim.[3] Hedef neydi? Hedef Türk insanını Avrupa insanı kadar eğitilmiş, kültürlü, Avrupa insanı kadar üretken (varlıklı, sanayileşmiş) kılmaktı. Ancak böyle olursa Türkleri Trakya ve Anadolu'dan çıkarma niyeti boşa çıkartılabilirdi. Devrim sayesinde Türkiye, ortaçağına (ağalık ve şeyhlik düzenine) son verecek, çağcıl (modern) bir son çağ ülkesine dönüşecek; Türk insanı kul olmaktan çıkıp, yurttaşlığa yükselecekti.

Böyle bir Devrimin, böyle bir hareketin sol bir hareket olacağı açıktır. Sol demek, kurulu düzenden (statükodan) hoşnut olmamak, onu değiştirmekten, toplumu ilerletmekten yana olmak demektir. Ağalık-şeyhlik düzenine son vermek isteyen, aydınlanmacı, devrimci bir hareket, soldur. Bu bakımdan "Sol Kemalizm"[4] deyimi, "Sağ Kemalizm", bir çelişki olduğu için, böyle bir şey olamayacağı için, doğru değildir. Ama Kemalizm'in içinde sağ ya da sol eğilimler bulunabilir. (Aynı biçimde sağ ya da sol sosyalizmden söz etmekte anlamsızdır; sosyalizm soldur.)

2. S. Akşin, "The Place of the Young Turk Revolution in Turkish History", *Essays in Ottoman-Turkish Political History* (İstanbul, İsis Y., 2000), s. 155-6. Devrimleri coğrafyadaki su kesimi çizgisine benzetmem için bkz. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul, Remzi Y., 1987), s. 240 (II, D).
3. S. Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi* (Ankara, İmaj Y., 1996), s. 196-202.
4. Kemalizm ile Atatürkçülük sözcükleri arasında bir anlam farkı bulunduğunu kabul etmiyorum. Genellikle daha Türkçe olduğu için Atatürkçülük demeyi yeğliyorum.

3. Devrime karşı ağalık-şeyhlik düzeni: Atatürk Devrimi sayesinde Türkiye, 1919'dan 1945'e değin inanılması kolay olmayan bir başarı gösterdi. Devrim, kentlerde, kasabalarda başarıya ulaştı. Artık Devrim halk çoğunluğunun bulunduğu köylere girecekti. Köy Enstitüleri ve Halkodaları dizgesi bu işi başaracaktı. Fakat 1945'te alınan çokpartili dizgeye geçme kararı bunu önledi. Köylerden oy almak için şeyhlere ve ağalara başvurmak gerekiyordu. Ağalık ve şeyhlik düzeni bir anda dirildi. İlk talebi, Halkevlerinin, Halkodalarının, Köy Enstitülerinin kapatılmasıydı. Sonra, İmam-Hatip okullarını istedi. Bu talepler yerine getirildi. Artık Devrim durdurulmuş, dondurulmuştu. Hatta geriye gidiş başlamıştı.[5]

Ağalık-şeyhlik düzeni, Batılılardan kendisi için çok değerli bir destek buldu. Batı sömürgeciliğinin, emperyalizminin her zaman az gelişmiş ülkelerde feodalizmi yanına aldığını bilenler için, bu, çok da şaşırtıcı değildir. Fethullah Gülen ABD'ye, Cemalettin Kaplan Almanya'ya sığındı. "Milli Görüş" Almanya'da gelişip güçlendi. Ünlü Fransız sömürge valisi ve Fas Fatihi Mareşal Lyautey, Annam İmparatoru için şunu demişti: "Madem ki onun ipleri elimizdedir bu kuvvetten faydalanalım ve onu zaafa uğratmayalım ve şuna inanalım ki ne bizim doğrudan doğruya yönetimimiz, ne de teknik üstünlüğümüz onun yerini tutamaz."[6]

Bugün de halktan önemli bir destek kazanmış bulunan Şeriatçı Adalet ve Kalkınma Partisi önderlerinin seçim zaferini elde

5. Ne yazık ki Atatürk'ün kurduğu CHP bu gidişe seyirci kaldı. 1959'da hazırlanan CHP İlk Hedefler Beyannamesi'nde Devrimin can damarları olan Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri yer almadı. Böylece CHP Kısmi Karşıdevrime razı gelmiş oldu. Ama birçok Atatürkçü CHP var diye avunup, onu desteklerken Devrimi desteklediklerini sanıyorlardı. CHP'nin kurulu düzenden yana olduğunu anlayan devrimciler ise sosyalizmden başka çalışacak bir alan bulamıyorlardı. Oysa Atatürkçü Devrimin yapacak o kadar çok işi vardı ki... Sosyalizmin çıkmaz sokağında Türkiye'nin en değerli devrimci enerjileri heder oldu gitti. Bütün bunların yüzündendir ki son yıllarda "CHP Atatürkçülerin afyonudur" sözü çıktı.
6. Gouraud, *Lyautey*'den, Y.H. Bayur, *Atatürk: Hayatı ve Eseri* (Ankara, Güven Basımevi, 1970), s. 248-9.

eder etmez soluğu Avrupa ve ABD'de almaları hayli düşündürücüdür. Milletvekili bile olmayan Erdoğan'a başkentlerde Başbakan muamelesi yapılması, protokole çok bağlı olan bu Batı devlet adamlarının Türk hukukunu ne denli hiçe saydıklarını, içişlerimize böylece nasıl karıştıklarını, adeta meydana okuduklarını gösteriyor. Bunun yanında Atatürk'ün ulusal savaşıma giriştiği andan başlayarak, 19 yıl boyunca (1919-1938) ve ölünceye dek, birçok yabancı devlet adamını konuk etmesine karşın, yurt dışına adımını atmamış olmasını hesaba katarsak, söz konusu görüntü daha da çarpıcı hale gelmektedir.

Burada Tanzimat Paşalarından Fuat Paşa'nın Tanzimat'ın siyaset modeli üzerine söylediklerini de anabiliriz. Paşa, her ülkede iki kuvvetin bulunduğunu, birinin aşağıdan, ötekinin yukarıdan geldiğini, fakat Osmanlı Devleti'nde aşağıdan (halktan) bir güç oluşturulamadığını, onun için paşaların "pabuççu muştası" gibi yandan bir güç almak zorunda kaldıklarını, bu gücün de sefaretler (büyük devletler) olduğunu eğlenceli bir üslupla anlatmıştı. AKP, 2002 seçimlerinde aşağıdan bir güç oluşturmuş görünüyorsa da, İMF'nin sefalet programını uygulamak zorunda olduğu için, bu desteği kısa zamanda yitireceğini hesap ediyor olmalı. Bir de karşısında Atatürkçü güçler var. Bu durumda gerçek dayanakları yandan güçler, yani AB ve ABD olacaktır. Fuat Paşa'nın pabuççu muştası kuramının AKP'ye uygulaması işte böyle.

Cumhuriyet'in 75. yılında Ankara'da ODTÜ'de büyük bir kongre toplanmıştı. Bernard Lewis, "Tarihsel Perspektif İçerisinde Türk Demokrasi Deneyi" başlıklı bildirisiyle açılışı yapmış ve CHP'nin 1950 seçimlerindeki yenilgisinin birçok bakımdan onun en büyük başarısı olduğunu söylemişti.[7] Oysa Türkiye'de aydınlanma sürecini kesen, ağalık-şeyhlik düzenini can-

7. "The Turkish Democratic Experiment in Historical Perspective", *Bilanço* 1923-1998 (İstanbul, Tarih Vakfı Y., 1999), s. 8.

landıran bir gelişme yüce demokrasi adına layık olamayacağı gibi, CHP'nin de bir başarısı sayılamaz. İngiltere'de, Hollanda'da çokpartili dizge hemen her zaman demokrasiye hizmet etmiş olabilir. Ama çokpartili dizge Almanya'da Hitler'i de, Avusturya'da Haider'i de iktidara getirebilmiştir. Bizde de ne yazık ki ağalık-şeyhlik düzenine hizmet etmiştir; şeriatçı partileri iki kez birinci parti yapmıştır. Bunları da beğenecek, kutsayacak mıyız? Türkiye'de çokpartili dizgeye kayıtsız şartsız alkış tutan Batılılar bunları bilmiyorlar mı? Yoksa bunların bazıları ağalık-şeyhlik düzeniyle işbirliği, böylece de Türk siyasetinde at oynatma (manipülasyon) olanakları verdiği için mi bu tavrı almayı yeğliyorlar? Bunları iyice düşünmek, tartmak zorundayız.

4. Türkiye'yi kim adam edecek tartışması: Türkiye'nin bugünkü halinden hoşnut olmayan ilericiler arasındaki temel tartışma, Türkiye'yi kim adam edecek tartışmasıdır. 1919 yılında da bu tartışma vardı. ABD mandacılarına göre Osmanlı "hasta adam" dı, borca batmıştı. Onu ancak Amerikan mandası kurtarabilirdi. Bu çözüm hem iktisadi kalkınmayı hem de uygarlaşmayı sağlardı. Batmakta olan bir geminin yolcuları gibi, kurtulmak için çılgınçasına bu çareye sarılıyorlardı. Doğu Anadolu'nun barış antlaşmasında Ermenistan olması güçlü bir olasılık olmasına karşın, Erzurum Kongresi'nde Sürmene murahhası Ömer Fevzi ve arkadaşları, Amerikan-İngiliz rehberliği ve orduyu dağıtmak isteyen 22 maddelik bir adem-i merkeziyet tasarısı sunmuşlardı. Sivas Kongresi ise tümüyle mandacıların egemenliği altında cereyan etmişti. Biri susunca öbürü kalkıyor ve hep ABD mandasının kaçınılmazlığını ve güzelliklerini sayıp döküyorlardı. Bu bir çılgınlıktı. Aynı çılgınlığı bugün AB konusunda yaşıyoruz. Yöneticilerimiz AB diyor, başka bir şey söylemiyorlar. UEFA kupası çılgınlığı gibi toplumsal bir hastalık bu. Bu işin düşünsel çığırtkanlığını İkinci Cumhuriyetçilerimiz yapıyor. Onlara göre Türkiye Cumhuriyeti-

miz baştan aşağı yanlıştır. Temiz, doğru, uygar İkinci Cumhuriyeti kurmak için Avrupa'ya teslim olmaktan başka çare yoktur.

Atatürk'ün yaklaşımı ise çok farklıdır. Türkiye'yi, Türkler adam edecektir: "Milletin istiklalini milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Atatürkçülük, kendi kendimizi adam etmenin reçetesidir. 1919-1945 yılları bu reçetenin görkemli ve muzaffer bir uygulamasıdır. 1945'ten sonra usul usul Amerikan "yardımı" bağımlılığıyla başlayan süreç, Türkiye'yi borca batırmıştır. Sonuçta biz borçkolik olduk. Onun için bir alkoliğin bir şişe rakı getiren adama sarılması gibi, yeni borç getiren Kemal Derviş'e kurtarıcı diye sarıldık.[8] Borçlu ve batık durumumuzu, kapağı AB'ye atıncaya değin sürdürmek niyetindeyiz. Ondan sonra AB bizimle "meşgul" olacak, bütün gereksinimlerimizi karşılayacaktır.

Bugün Atatürkçüler her şeyden önce Türkiye'yi adam etmek istiyorlar. Bunu da başkası değil, biz yapacağız diyorlar. Nitekim, Bağımsız Cumhuriyet Partisinin temel şiarı "Türkiye'yi Türkiye'den yönetmek" tir. Türkiye adam olduktan sonra, AB'ye isterse girer, istemezse girmez. İsterse de onuruyla girer, hatta yaldızlı davetiye ile çağrılır. İkinci Cumhuriyetçiler onurlu girişle alay ediyorlar. Bence akılsızlık ediyorlar. Çünkü onurlu girişle alay edince, kendiliğinden onursuz girişten yana oldukları ortaya çıkıyor.

Bizi ancak AB adam eder görüşündeki İkinci Cumhuriyetçilerin bir numaralı hedefi doğallıkla Atatürk ve Atatürkçülüktür. Atatürk'ü hep değerden düşürmeye çabalıyorlar. Bunu maalesef çok kez bir coşku içinde yapıyorlar ve ölçüyü kaçırıyorlar. Örneğin Sefa Şimşek'in Taha Parla danışmanlığında yazdığı bir doktora tezi var: *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri, 1932-1951* (İstanbul, Boğaziçi Ü.Y., 2002). Orada şöyle tümceler var:

8. Bülent Ecevit'in 7 Mart 2001 tarihinde gazetecilerle şöyle bir konuşması oldu: " – Peki ne kadar paraya ihtiyaç var? – Sınır yok. Ne kadar olursa. Rakam verirsek alt sınırı kabul etmiş oluruz." *Cumhuriyet*, 8 Mart 2001.

"Kemalist yöneticiler... halkı hor görmüşlerdir. Bu, tüm Halkevlerinde net olarak görülen tipik bir durumdu." (s. 222). Bence bu yanlış. Ayrıca, bilimsel bir çalışmada bu böyle söylenmez. Yanılma olasılığı açık bırakılır, çok kesin ifadeler değil, ihtiyatlı ifadeler kullanılır.

İkinci bir örnek Ahmet Yıldız'ın, Ayşe Kadıoğlu danışmanlığında yazdığı *Ne Mutlu Türküm Diyebilene* başlıklı doktora tezinden (İstanbul, İletişim, 2001). Diyor ki, "... resmi din olarak Hıristiyanlığın kabulü bile, 'Kemalist ulusçu seçkinlerin' çözüm portföyünde yer almaktaydı."(s. 296). Ben bu konuların uzmanı sayılıyorum, yaşım da 65, böyle bir şey hiç duymadım, okumadım. Yine konunun uzmanı bir kaç kişiye sordum, onlar da böyle bir şeyi ilk kez benden duyduklarını söylediler. Rastlantı bu ya, bugünlerde Robins adlı birinin kitabında buna benzer bir düşünceye rastladım: "Atatürk kendi hesabına Türklerin Hıristiyan olmuş olmalarını istemiş olsa da, Müslüman dinini söküp atmayı hedeflememiştir." "Kişisel inancı olmayan Atatürk için, Avrupa akılcılığının titizliğine aykırı düşen doğu gizemciliğinin bir ifadesi olarak İslamiyet'in itici (*repugnant*) olduğu varsayılabilir.[9] Buradaki ifade Yıldız'ınkinden daha ihtiyatlı, ama aynı düşünceyi telkin ediyor sayılabilir. Ve aynı cüret. Robins Atatürk'ün kafasına girmiş, inançsız olduğunu, İslamiyet'i itici bulduğunu, Türklerin Hıristiyan olmalarını tercih etmiş olabileceğini saptamış. Desteksiz atışlar da Atatürk'ü Türklerin gözünden düşürmek için bir karalama çabası olarak değerlendirilebilir, Şimşek-Yıldız-Robins'in yaptıkları. Ya da İkinci Cumhuriyetçi mandacılığının ve Batı emperyalizminin örnekleri sayılabilir.

(*Gündüz Aybay Armağan,* Aybay Y., İstanbul, 2004)

9. Philip Robins, *Turkey and the Middle East* (New York, Council on Foreign Relations Press, 1991), s. 7,8 (çeviri benimdir). Şimşek ve Yıldız'ın kaynakçalarında Robins'in adı geçmiyor.

"Süreklilikler Olsa da Kopuş Esastır!"

Adımlar: *Chirac'ın yaptığı, "Fransızlar ve Türkler hepimiz Bizans'ın çocuklarıyız," açıklamasını tarihsel olarak doğru buluyor musunuz? Açıklar mısınız?*

Sina Akşin: Türk Devleti olan Osmanlı Devleti, Bizans'ı yıkarak yerine geçti. Hatta bir bakıma Bizans'ı devam ettirdi diyebiliriz. Ünlü romancı Kemal Tahir de Osmanlı Devleti'nin Bizans'ın devamı olduğunu söylüyordu. Osmanlı Bizans'ın bir takım özelliklerini, örneğin devletçiliğini almıştı. Çünkü sonuçta devlet her şeye hakimdi. Dine hakimdi, tarıma hakimdi, üretime hakimdi, devletçi bir yapısı vardı, ekonomisi vardı. Sonradan feodalleşti Bizans ve Kemal Tahir'e göre, Osmanlı Devleti Bizans'ın iyi taraflarını; devletçiliğini sürdürmeyi üstlendiği için bu kadar başarılı oldu ve Balkanlar'da Anadolu'da kabul gördü. Bu, devletçiliği sayesinde oldu. Burada eğer Kemal Tahir'e inanacaksak orada bir devamlılık var. Tabii bu tarihte hep tartışılan bir konu; devamlılık meselesi ve kopuş meselesi. Yüzyıllar geçiyor bazı şeyler devam ediyor, bazı şeyler etmiyor. Bir de kopuşlar var; bambaşka bir şey başlıyor, zaman geçiyor, bir olay oluyor, bir devrim oluyor, bir istila oluyor, yeni bir millet, yeni bir başlangıç oluyor, bu da bir kopuş. Şimdi Kemal Tahir'e göre bir süreklilik var, kopuştan çok. Bunu destekleyen işaretler var. Rivayete göre; Fatih Sultan Mehmet de kendisini bir çeşit Roma İmparatoru gibi görmüş ve Osmanlı Devleti de Roma Devleti gibi bir sürü ulusu, halkı, dini, mezhebi bir arada tutan, tutabilen bir varlık, bir devlet. Kimi devletler ise belli bir etnik temele dayanıyor. O etnik temele dayanmayanı ise dışlıyor, atıyor, öldürüyor, yok ediyor; etnik bir temizlik yapıyor yani. Kimisi de belli bir dine dayalı olu-

yor, Yahudilik falan gibi. Ama gerek Roma İmparatorluğu, gerek Osmanlı Devleti bir evrensellik taşıyor. "Yetmiş iki milleti bir araya getirebilirim ve isteyen istediği dili konuşur, istediği dinden olur ve ben bunlara karışmam", diyen evrensel bir imparatorluk.

Roma İmparatorluğu da öyle; Doğu Roma, Batı Roma, onlar da öyle. Osmanlı'nın da böyle evrensel bir özelliği var. Değişik dinlerden ve değişik dillerden olmaya bir itirazı yok. Hatta bunları bir araya getiriyor falan. O bakımdan bir süreklilikten bahsedilebilir ama tabii Osmanlı Devleti ile Bizans arasında da muazzam farklar var. Burada bir kopuş olayı var. Bir kere İslamiyet başlı başına bir kopuş. Türklerin dili Türkçe ve daha önceki dillerle, Yunancayla falan, yerel dillerle ilgisi olmayan bambaşka bir dil. Bunlar çok temel şeyler, bambaşka bir dil, bambaşka bir din. Müslümanlığın, Hıristiyanlığa böyle bir benimseyici yaklaşımı, görüşü var; İsa, peygamber sayılır, Hz. Muhammed ne kadar peygamber ise İsa da Hz. İsa'dır ve o da onun kadar peygamberdir. Hz. Muhammed'in üstünlüğü nereden geliyor? Son peygamber olmasından kaynaklanan bir üstünlüğü var. Yoksa bu da peygamber, o da. İslamiyet, bütün bu peygamberleri, Hz. İbrahim'i, Yahudi Peygamberleri ve Hz. İsa'yı kabul ediyor. Yani İslamiyet'in böyle bir bakışı var. Halbuki Hıristiyanlık hiçbir şekilde İslamiyet'i kabul etmiyor; Müslümanların kutsal gördükleri onlar için hiç kutsal değil, Müslümanların Peygamberleri hiçbir şekilde Hz. İsa ile mukayese edilemez. Çünkü o bambaşka bir din; Uzak doğu dinleri, Afrika dinleri gibi alakasız bir din gözüyle bakıyorlar İslamiyet'e. O bakımdan da kopuş önemli ve onların açısından tanımadıkları bir din. Fakat Müslümanlar için Hıristiyanlık kabul edilen bir dindir ve kutsal bir dindir. Burada ilginç bir durum var, bir simetri bozukluğu var. Biz onları tanıyoruz, onlar bizi tanımıyorlar, biz de bunun farkında değiliz. Ama onlar açısından müthiş bir kopuş. Demek ki, kopuş çok önemli. Şimdi Batılıların bir iddiası var: Evet, Türkler geldi, Türkler Müslüman'dırlar, Türkçe ko-

nuşurlar bizimle hiç ilgisi yok derler, ama bunlar 600 yıl görkemli bir imparatorluk yaşattılar, kurdular. Bunu nasıl başardılar? İşte onların cevabı şu: "Türkler kaba saba adamlar, bunlar hödük, bunlarda uygarlık, kültür mültür hak getire. Bunlar böyle bir imparatorluğu nasıl ayakta tuttular, nasıl yönettiler, nasıl bu kadar sürdürdüler; gayet basit, Bizans'ı taklit ettiler. Bizans'ın devlet yönetimi usul ve yöntemlerini benimsediler." İşte bakıyorsunuz hakikaten birtakım benzerlikler var. Bizans'a benzer Osmanlı sarayında birtakım şeyler var. Hadımlar var mesela, bir takım görevliler benziyor. Bunlara da bakarak diyorlar ki; bu Türkler Osmanlı Devleti'ni bu kadar yüzyıl yaşatmayı Bizans'tan kopya ederek, çünkü kendileri uygarlık dışı, kaba saba insanlardı, başardılar. Mesela Gibbons diye bir İngiliz var, onun sözü bu. Şimdi Türkiye'de Cumhuriyet kurulduktan sonra hatta daha kurulmadan önce 20 yy. başında, bu gibi görüşlerle bir polemik vardı. Fuat Köprülü II. Meşrutiyet'te, Cumhuriyet'ten önce ortaya çıkmış olan bir bilim adamımız. O, Batı'nın bu tezleriyle bir tartışmaya girdi, polemik dediğimiz. Hiç de öyle olmadığını Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı kurumlarının hemen hemen hepsinin özgün olduğunu ileri sürdü ve savundu. Bu böyle bilim uğruna yapılan bir tartışma değildi. Aslında bu, Türklerin Anadolu ve Rumeli'de yaşamaya devam edip etmeyeceklerinin bir tartışmasıydı. Çünkü Batılılar Türkleri Rumeli'den sürmek isterken, Sevr Antlaşması ile Anadolu'dan sürüp atmak isterken, işte bu tezlere dayanıyorlardı: Bunlar uygar değil, kültürleri yok, beş para etmezler; bunları atalım, asıl halkı, Hıristiyan olan yerli halkı öne çıkaralım. Türkleri de burada etnik bir temizliğe tabi tutacaklardı. Şimdi burada, Türklerin daha kalabalık olmalarının bir önemi yoktu. Çünkü burada, "tarihsel hak kuramına" dayanıyorlar. Sevr Antlaşması ne yaptı; Ege Bölgesini Yunanistan'a verdi. Ege Bölgesinde yüzyıllardır Türkler çoğunluktaydı. İşte Sevr Antlaşması, Kuzey Doğu Anadolu'yu Ermenistan'a verdi. Burada yüzyıllardır Ermeni çoğunlu-

ğu falan yoktu. Ama "tarihsel hak kuramına" dayanıyorlardı. Yani Malazgirt'ten önce siz burada yoktunuz. Dolayısıyla biz sizi buradan güzelce atarız, çıkarırız, anlayışı, yaklaşımı vardı. Demek ki bu, Fuat Köprülü'nün girdiği tartışma böyle soyut bir tartışma değil, bu topraklarda kalabilmenin tartışması. Tıpkı Atatürk Devrimi gibi bu topraklarda tüm Türkleri sahip kılmak için girişilmiş bir hareket. Çünkü Türkler, Avrupalılardan kültür ya da eğitim bakımından geri olurlarsa, daha az üretici, üretken olurlarsa, onlar bunu bahane edip bizi buradan atmak isteyeceklerdir. Dolayısıyla buna meydan vermemek için, Türklerin Avrupalılar kadar kültürlü, eğitimli olması lazımdı. Onlar kadar üretici, varlıklı olmaları gerekiyordu. Atatürk Devrimi'nin amacı da buydu zaten. Bu bakımdan Jacques Chirac'ın sözleri aslında çok tehlikeli sözlerdir bizim için. Bizans vardır, başka bir şey de yoktur anlamındadır. Chirac bunu kastediyor muydu bilemem ama öteden beri Avrupalıların Türkleri bu topraklardan atmak, sürmek gibi düşünceleri vardır. Bu süreç Türkiye için önemli. Türklerin bu düşünceyle savaşmaları lazım, Atatürk Devrimi'ne yeniden sarılmaları lazım.

Sonuç olarak Osmanlı, büyük ölçüde Bizans'ın devamı değildi. Birtakım süreklilikler vardı. Tabii bunlar yabana atılamaz ama esas itibariyle bir kopuş söz konusudur. Bu kopuş onların görmek istediği bir kopuştu. Onlar kabul etmiyorlar ama aslında, hepimiz Bizanslıyız demek, bir bakıma reddir. Ancak Bizanslıysanız bizimle bir olabilirsiniz anlamını taşıyor.

Adımlar: *Sizce Chirac böyle bir açıklama yapma ihtiyacını neden duydu?*

Sina Akşin: Türkiye'nin AB'ye girme umudunun Avrupalılara çok büyük bir getiri sağladığını gördük. Bu uğurda Gümrük Birliği yapıldı. Gümrük Birliği bizi sömüren ve Türkiye'nin aleyhine işleyen bir ilişki. Sizi Avrupa'ya alacağız, ama Kıbrıs'tan vazgeçin dediler ve biz de Annan Planı'na eyvallah dedik. Bu sayede Kıbrıs'ı

bizden koparıyorlar. AB bir havuç gösteriyor ve onun karşılığında çok şey elde ediyor ve daha da elde etmek istiyor. Aslında alacakları yalan. Bizi işletiyorlar amiyane tabirle, yalan söylüyorlar. Gümrük Birliği ve Kıbrıs iki büyük örnektir. Bunun da devam etmesini istiyorlar. Onun için şirinlikler yapmak zorunda hissediyorlar kendilerini. Öyle sanıyorum ki müzakere tarihi de verecekler, görüşme de başlatacaklar. Bu sayede daha da çok şeyi elde etmeyi umuyorlar.

Adımlar: *Basın, Chirac'ın bu açıklamayı Türkiye'nin AB'ye üyeliğini desteklemek için yaptığı şeklinde yorumladı. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Sina Akşin: Görünüşte öyle, ama dediğim gibi Chirac bunun ne ölçüde bilincinde bilmiyorum. "Siz Bizanslısınız" demek, siz ancak Bizanslı olursanız adamsınız, Türk olarak, Müslüman olarak siz yoksunuz anlamını taşır. Tabii bizimkiler, İkinci Cumhuriyetçi takım, bu havuca bayılıyor. Çünkü onların gözünde Türkler kendi kendilerini adam edemez. Bir başkasının adam etmesi lazım. Bu İkinci Cumhuriyetçilere göre, bizi adam edecek olan Avrupa'dır. Bunlar bizi parçalamak istiyor, Sevr'i canlandırmak istiyorlar dendiğinde, "bunlar paranoyadır, hayal görüyorsunuz", diye tepki gösteriyorlar. Halbuki kimse kimseyi adam etmemiş dünyada. İnsanlar kendi kendilerini adam ederler. Atatürk'ün yaklaşımı da buydu. Sivas Kongresi'nde mandacılar, "Bu ülke battı, Osmanlı ülkesi battı, şu kadar borcu var, bu kadar cehalet var, sefalet var. Biz adam olmayız, bizi birinin adam etmesi lazım." dediler. Kimdir bu? Amerika'dır, Amerikan mandasıdır. Amerikan mandası diye çok dil döktük. Atatürk'ün yaklaşımı doğruydu tabii. Vatanın bağımsızlığını milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Biz bizi kurtaracağız.

(*Adımlar*, 2004)

Avrupalı mıyız?

Yıllardır Radikal *gazetesinde çalışan, Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksekokulunda çalıştığı dönemden tanıdığım bir arkadaşımız, Tuğrul Eryılmaz var. O benden iki kez yazı istedi. Biri bu, öteki Demokrat Partiyi iktidara getiren 14 Mayıs 1950 seçimleri üzerine bir yazıydı (2000 yılında).*

1987'de Özal hükümetinin tam üyelik başvurusuyla birlikte, Avrupa 'rüyalarımıza girdi', bir tutku oldu. AB'ye tam üye olacaktık ve her şey 'düzelecekti'. Herkesler iş bulacaktı, isteyen Avrupa'da, isteyen Türkiye'de oturacaktı; refaha kavuşacaktık. Gençler uygun eşler bulup mutlu olacaklardı. Herkes bir anda uygarlaşacaktı. Gişelerde sıraya uyulacak, yerlere tükürülmeyecekti. Demokrasi tıkır tıkır işleyecekti vb... Bu, tam bir yeryüzü cenneti tasavvuruydu. Artık siyaset AB hesaplarına göre yapılıyor, Türkiye'yi AB üyeliğine biraz daha yaklaştırdıklarını düşünen, ileri süren devlet adamları seçim kazanacaklarına inanıyor, ona göre seçim kampanyası yürütüyorlardı.

Peki, nedir bu Avrupa? Aynı önemde ikinci soru: Biz Avrupalı mıyız? Ya da ne kadar Avrupalıyız?

İşte Avrupa

Avrupa bana göre temel üç öğeden oluşuyor ve bu üç öğe eşit önemdedir. 1) İktisadi gelişmişlik, yani yüzyıllardır dünyayı sömürmenin sonucu muazzam bir sermaye birikimi; ileri sanayi ve tarım; düzenli, kurallara uygun işleyen bir ekonomi. 2) Eğitsel ve kültürel gelişmişlik, yani bütün halkın uzun süreli ve iyi bir eğitim görmesi, nitelikli bilim kurumları ve bilim insanları; nitelikli sanat kurumları ve sanatçılar; eğitim, bilim ve sanatın aydınlanma felsefesine dayalı olması. 3) Hıristiyanlık. Avrupa'da pek çok insan kiliseye gitmez,

dinsizdir, hatta tanrı tanımazdır. Ama bunlar dahi Hıristiyan bir kültürle, Hıristiyan bir ortamda yetişmişlerdir ve tabiri caizse, 'kültürel Hıristiyan'dırlar'. Kuşkusuz, Yahudiler de vardır, fakat bilindiği gibi, Hıristiyanlık Yahudiliğin bir mezhebi olarak doğmuştur. Tevrat, Hıristiyanların Kutsal Kitap'ının ayrılmaz ve çok önemli bir parçasıdır. Hıristiyanlıkla Yahudiliğin ilişkilerinin çok kanlı bir geçmişi vardır, ama eninde sonunda, yine de bu bir anlamda bir 'kardeş kavgası' sayılabilir. Oysa onların gözünde İslamiyet, kutsallığı olmayan, 'alakasız' bir dindir.

Evet, işte Avrupa bu. Peki, biz ne kadar Avrupalıyız? Hemen belirteyim, bence fiziksel coğrafya bakımından Türkiye, başka deyişle, Anadolu ve Doğu Trakya, Avrupa'nın bir parçasıdır. Çünkü çöl ülkeleri olan Ortadoğu ülkeleri, yani İran ve Arap ülkelerinin tersine, Türkiye'de hiç çöl yoktur. Herhalde son dönemlerde İstanbul'u iki kıtanın birleştiği yer olarak tanıtmanın (turistik!) hevesiyle, yüzyıllarca kullandığımız 'Rumeli Yakası' deyimi yerine 'Avrupa Yakası' dememiz bir çeşit kendi kalemize gol atmak oluyor. Sonra da dönüp 'mızıkçılık' yapıyoruz, 'Anadolu Yakası'na, 'Asya Yakası' demeyip eski adını muhafaza ediyor ve 'Anadolu Yakası' demeye devam ediyoruz.

Fiziki Coğrafya Bakımından Avrupalıyız

Bana göre, fiziksel coğrafya açısından Türkiye, Avrupa'da sayılmalıdır, ama Avrupa'yı Avrupa yapan yukarıda sıraladığım öğeler bakımından yaya kalıyoruz.

1. İktisadi gelişmişlik söz konusu değildir. Belirli bir sınaî gelişmeden söz edebiliriz, ama bütün ülkeye ve topluma yayılmış bir sanayileşme yoktur. Türkiye'de adam başına gelir, bugün 2.232 avrodur (euro), Almanya'da 10.800 avro, yani yaklaşık olarak bizim beş katımız. Ayrıca gelir dağılımı çok dengesizdir. Zen-

ginler çok zengin, yoksullar çok yoksuldur ve sayıları pek fazladır. Kayıt dışı ekonomi, vergi kaçakçılığı, kara para yaygındır. Çok yakın bir geçmişte 'banka hortumlamak' sıradan bir iş haline gelmişti. On yıllarca azgın bir enflasyon içinde yaşatıldık, azalmış olsa da hâlâ sürüyor. Kırsal kesim, yani tarım, belli bir makineleşmeye karşın, geri. Hayvancılık iyice geriledi. IMF'nin ve benzeri 'uluslar arası' kuruluşların buyruklarıyla birçok çiftimizin yaşamları zindan edildi.

2. Bazı iyi üniversitelerimiz, iyi bilim adamlarımız, iyi sanatçılarımız olmakla birlikte, ilk ve ortaöğretimin, kültür hayatımızın durumu bir sefalet manzarasıdır. Ancak, 1997'de ordunun zoruyla sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmiş olması; 50, 60, 70 mevcutlu sınıflar; kütüphanesiz, kültür ve spor olanaklarından yoksun okullar; öğretmenliğin ikinci sınıf meslek olması; imam hatip gereksiniminin çok ötesinde yüzlerce İmam-Hatip okulunun açılarak laik eğitime almaşık bir sistem oluşturulması; bu kadar nüfusa çok az çeşit ve sayıda kitap basılması; kütüphanelerin sayısı ve durumu, sefalet manzarasının ögeleri arasında.
3. Gerçi bizi Hıristiyanlaştırmak için yoğun bir misyonerlik etkinliği varsa da, henüz Hıristiyan olmadığımız apaçık.

Gelelim Cumhuriyetimize. Atatürkçülüğün, 80'li yıllarda ideolojiye dönüşmesiyle birlikte, Cumhuriyet tarihimizin iki döneme ayrıldığı ortaya çıkmış bulunuyor. Birincisi, Atatürk Devrimi Dönemi ki, aydınlanma devrimi, bütünsel (topyekun) kalkınma modeli ve altı ilke ile tanımlanabilir. İkincisi, 1950'de başlayıp bugüne dek sürmüş olan Kısmi Karşıdevrim Dönemi ki, aydınlanma devriminin durdurulması, dondurulması, maddi (yol, baraj, fabrika, bilgisayar ağırlıklı) kalkınma ve Karşıdevrim sürecinin yoğun bir tören Atatürkçülüğü ile maskelenmesiyle tanımlanabilir. Türkiye'nin bugünkü hali –ağalar, şeyhler, tarikatlar, mafya, Susurluk olayının

ortaya çıkardığı derin devlet rezaletleri, Türkiye'nin borca batıklığı (borçkolik olması), bu yüzden bağımsızlığını yitirmesi– Karşıdevrim sürecinin bir sonucudur.

Türkiye'nin 1919'daki durumu bugünkünden acıklıydı. Amerikan mandasının yandaşları Sivas Kongresi'nde bu perişanlığı çok güzel betimlemişlerdir. Borca batıklık, ekonominin ilkelliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, kalkınmayı başaracak kadroların yokluğu, orada uzun uzadıya anlatıldı. Oysa Atatürk Devrimi'nin yaklaşımı, bizi bizden başkası kurtaramaz biçimindeydi. Atatürk ve arkadaşları bunu Amasya Tamimi'nde dile getirmişlerdi. "Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklali tehlikededir. Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Erzurum Kongresi şu saptamayı da yapmıştı: "Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf (yönelik)..." sayılacaktır. Bu şu anlama gelir; masum, iyi niyetli, sevimli işgal ve müdahale olamaz.

İkinci Cumhuriyetçiler

Günümüzde İkinci Cumhuriyetçiler, Atatürk Devrimi'ne, hatta II. Meşrutiyet'e 'tepeden inme', Jakoben olduğu için kızıyorlar. Onlara göre ilerleme 'aşağıdan' gelmelidir. İyi de, akla hemen şu sorular takılıyor: 'Aşağıdan' gelsin diye ne kadar, kaç yüzyıl bekleyeceğiz? Biz beklerken emperyalizm de bekleyecek mi? Fakat sanırım, İkinci Cumhuriyetçilerin çoğu o denli sabırlı değiller. 'Avrupa bizi adam edecek' deyip çıkıyorlar işin içinden ve böylece kendileri de tepeden inmeci oluyorlar. Ama bu başka türlü bir tepeden inmecilik: 'Bizi biz değil, başkası kurtarır' modeli.

Yukarıda Avrupalılık ölçütlerinin hiçbirine (fiziksel coğrafya dışında) uymadığımızı saptamıştık. Bu durumda bizi bu halimizle alırlar mı? Almazlar. Alacağız derken yalan söylüyorlar, bizi işletiyorlar, çünkü bu yalanın onlara büyük getirileri var. Gümrük Bir-

liği'ne soktular, KKTC'yi yutacaklar ve kıvırabilirlerse sırada daha nice 'sürprizler' (Ege, Kürdistan, Pontus, Ermenistan vb. gibi)... Karşıdevrimci hükümetlerimiz de onların bizi işlettiklerinin farkındalar, ama yalana inanmış görünüyorlar, çünkü bu sayede 28 Şubat süreci gibi ordudan gelecek müdahaleleri önlemiş oluyorlar. Günlerini gün ediyorlar. Almayacaklarının kanıtlarından biri, Türkiye'yi 'Avrupalılaştıracak' taleplerde bulunmamalarıdır. Örneğin eğitimimizi adam edin, sınıf mevcutları 30'u geçmesin, kızlar okutulsun, zorunlu eğitim 12 yıl olsun gibi talepleri var mı? İşsizliği, yoksulluğu azaltın, bir sanayileşme programı yapın, demiryollarınızı adam edin, çiftçilere teknik eğitim verin, kooperatifleşsinler gibi bir talep hiç duydunuz mu? Varsa yoksa kendilerinin rahat hareket edebilecekleri bir hukuk ve maliye düzeniyle ilgili talepler. Ve bol bol merkezkaççı talepler: Azınlıkları, Kürtleri, Alevileri, Hıristiyanları ilgilendiren konular. AB bu ülkede doğru dürüst yatırım yapıyor mu? Olması için AB'nin kayda değer bir çabası var mı? Bizi işletmeye devam edebilmek için müzakere tarihi de verecekler, müzakere de edecekler. Buna rağmen sözlerinden dönebilmek için kapıları şimdiden hazırlıyorlar. Görüşmeler 'açık uçlu' olacakmış, yani nereye varacağı belli değil. Bir de halk oylaması sözü çıkardılar. Avrupa kamuoyunun geleneksel Türk nefretini böyle dile getireceğini bekliyorlar.

Alma olasılıkları hiç mi yok? Var, parçaladıktan sonra kendilerine benzettikleri bazı 'seçme' parçalarımızı alabilirler. Yugoslavya ve Çekoslovakya'da bunun uygulamasını gördük.

Türk tarihinin görkemli bir olayının yıldönümünde acıklı ve feci (trajik) şeyler yazdım. İşin belki asıl acıklı ve feci yönü ise, medyamız tarafından beyinleri yıkanmış, 'küreselleşme' coşkusu yaşayan birçok okuyucumuzun bu yazılan olumsuzlukları, hiç de olumsuz olarak görmeyecek olmalarıdır.

(*Radikal*, 29 Ekim 2004)

Bağımsız Cumhuriyet Partisinin Atatürkçülük Bildirgesi

1999 seçimlerinde CHP TBMM'ye giremedi. Bunun üzerine Deniz Baykal Genel Başkanlıktan çekildi. Yerine Altan Öymen geldi. CHP'yi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için bazı çalışmalar başlattı. Fakat istifasından 15 ay sonra Baykal'ın yeniden CHP'nin başına geçtiğini gördük. Bu, birçok Atatürkçü gibi, bende de derin bir düş kırıklığı yarattı. Onun üzerine Cumhuriyet*'te yayınlanan (27 Ekim 2000), "Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi" yazısını yazdım. Birçok Atatürkçü bu yazıdan etkilenerek bana başvurdu. Atatürkçü partiyi kuralım, hatta sen de başına geç diyorlardı. Oysa ben bilim insanıyım ve öyle kalmak istiyorum. Etkin siyasete girmem bilim insanlığımın sonu olurdu. Hele genel başkanlık... Bir parti genel başkanının 24 saat partiden başka bir şey düşünmemesi gerekir.*

Ama ısrarlara dayanamadım ve başa geçmemek kararıyla, parti kurmak üzere düzenlediğimiz toplantılara katılmaya başladım. Toplantılarımızı Dışkapı'da, başında Atilla Erden'in bulunduğu Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneğinin salonunda yapıyorduk. Atilla Erden de aramızdaydı. Program çalışmalarına başladık. Ulusal Bağımsızlık Hareketi diye ad aldık. Ali Nejat Ölçen büyük gayretle ayrıntılı program taslakları yazmaya girişmişti. Oysa ben Atatürkçü bir partinin program konusunda fazla düşünmesi gerekmediğini, nasıl olsa Atatürk Döneminde geliştirilen ilkeler, kurumlar, siyasetler olduğunu düşünüyordum. Atatürk tarafından zaman içinde oluşturulmuş görkemli bir program vardı. Bunu, belki bazı uyarlamalarla hayata geçirmekten ibaret olacaktı işimiz. Kafamdaki bir sorun da içimizden genel başkanlığa uygun bir kişinin bulunmamasıydı. Gerçi önder partisi olmayalım, ortak önderlik partisi olalım demiştim, ama hiç değilse ilk başlarda bir 'önder' bulunması iyi olurdu (burada bir çelişki olabileceğini kabul ediyorum).

Bu çalışmalar 2000-2001 kış aylarında oluyordu. İlkbaharda yeni bir olasılık belirdi. Meğer Mümtaz Soysal da parti kurmak amacıyla bazı çalışmalar, toplantılar yapıyormuş. Arkadaşlarımızdan İlter Ertuğrul, oradaki toplantılara da katılıyormuş. Soysal, çalışmalarımızı birleştirmeyi

önerdi. Bence Soysal önderlik yapabilecek çok uygun bir kişiydi ve o sorun da böylece çözülebilirdi.

Ali Nejat Ölçen arkadaşımızı küstürmek pahasına da olsa, çalışmaları birleştirdik. Soysal başımıza geçti. Bağımsız Cumhuriyet Hareketi doğdu. 24 Temmuz 2002'de, Bağımsız Cumhuriyet Partisini kurduk. Arkadaşlar BCP'nin "zaten" Atatürkçü bir parti olduğunu söylüyorlarsa da, bunun açık seçik ortaya konmasından yana olduğum için bu Bildirge'yi hazırladım. Merkez Yürütme Kurulundan geçti ve bir Parti belgesi olarak internette yerini aldı.

Partimiz Atatürkçülük ve Atatürk Devrimi konusundaki görüşlerini kamuoyuna açıklamak gereksinimini duymaktadır. Bilindiği üzere, Türkiye'de büyük bir çoğunluk Atatürkçüdür. Birçok şeriatçı bile Kurtuluş Savaşı'yla ve onu sonuçlandıran Büyük Zaferle, Lozan Barış Antlaşması'yla özdeşleşmiş olan Atatürk'e saygı duymaktadır. Yine bunlardan birçoğu Atatürk'le özdeşleşmiş olan Cumhuriyet devlet ve hükümet biçimini de benimsemektedirler. Hanedan yönetimi diye bir davaları yoktur. Türk bayrağı nasıl Türkiye'yi simgeliyorsa, Atatürk de Cumhuriyet'i simgelemektedir. Bu bakımdan Atatürk hemen bütün Türklerin ortak paydasıdır. *Fakat Partimiz bunun ötesinde bir devrim önderi olarak da Atatürk'le çok yakından ilgilidir. Çünkü Türkiye'nin bir süredir içinde bulunduğu pek ağır koşulları, Devrim yolundan sapılmasının bir sonucu olarak görmekte ve çareyi o Devrimin yoluna yeniden girmekte bulmaktadır.* Bu düşüncelerle Atatürk Devrimi konusundaki görüşlerimizi kamuoyuna açıklamamız yararlı olacaktır.

Öncelikle Atatürk'ün Samsun'a çıkışından ölümüne değin yaptıkları topluca değerlendirildiğinde, *bunun görkemli bir devrim olduğunu saptıyoruz.* Ölümünden az önce uygulamaya giren Köy Enstitülerinin de bu Devrimin bir parçası olduğunu düşünüyoruz. Devrimin bir bütün oluşturduğunu, bu bakımdan Devrim yerine "devrimlerden" söz etmenin pek de isabetli sayılamayacağı kanı-

sındayız. Atatürk'ün yapıp ettiklerinin devrim olmadığını savunanlar, yalnız Cumhuriyet'in değil, Türkiye'nin de yararına olmayan bir konumda sayılabilirler.

Öte yandan, devrim söz konusu olduğundan, Atatürk ve Devrimi solda yer almaktadır. Kendilerini Atatürkçü diye tanımlayan kimilerinin solculuğu ve sola karşı duyumsadıkları tepki dolayısıyla Atatürk ve Devrimi'nin solda olduğunu kabul etmemeleri ve ona sağcı da diyemedikleri için, bir çeşit "ne sağdır, ne de soldur" anlayışına sığınmaları, bilime aykırı bir tutumdur. Siyasal düşünce, kişi ya da örgütler siyaset biliminde, mutlaka sol ya da sağa yerleştirilerek sınıflandırılır. Siyaset biliminin temel ayrımlarından biridir bu. Demek ki siyaset bilimine göre, *Atatürk sol bir önderdir, Atatürkçülük de sol bir harekettir, sol bir ideolojidir.*

Şunu da belirtelim ki, Atatürk Devrimi "durup dururken" yapılmadı. İki yüzyıllık çok kanlı ve acılarla dolu bir etnik temizlik süreci sonunda Türkler, büyük ölçüde Rumeli'den, Balkanlar'dan çıkarıldılar. I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu ile yetinmeye çalışan Türkler, Sevr Antlaşması ile bir şok yaşadılar. Batının, nüfus sayılarını hiç göz önünde tutmadan, "tarihsel hak" kuramına dayanarak, Türkleri bu sefer Anadolu'dan da kovma kararında olduğu ortaya çıktı. Milli Mücadele buna karşı yapıldı, parlak bir zafer kazanıldı. Sevr Antlaşması çöpe atıldı, yerine Lozan Antlaşması geldi. Fakat Lozan'ın sürekli kılınması sorunu vardı. Bunu sağlayacak olan Atatürk Devrimi'ydi. Bu sayede Türkler en az Avrupalılar kadar okumuş ve kültürlü; onlar kadar üretken ve varlıklı olacaklardı. Böylece Anadolu ve Doğu Trakya'dan kovulma olasılığı tümüyle tarihe gömülecekti. Demek ki, *Atatürk Devrimi geçmişte yaşanmış çok acı deneyimlerin, çok yaşamsal bir gereksinimin sonucuydu.*

Atatürk Devrimi'nin gerçek niteliği uzun yıllar, olaya çok yakın bulunulduğu için ve Atatürk'e karşı beslenen coşkulu sevgi ve hayranlık yüzünden tam anlaşılamadı. Bir yandan 12 Eylül 1980 darbe-

sinin yaptığı zulümlerin ve Türk-İslam sentezi siyasetinin cunta tarafından Atatürkçülük diye sunulması; bir başka yandan emperyalizmin küreselleşme-neoliberalizm rüzgarıyla yelkenlerini şişiren sivil toplumcu-İkinci Cumhuriyetçilerin de cuntanın uygulamalarını Atatürkçülük diye tanımlayıp kınamaları; öte yandan bütün bu gelişmelerden şeriatçıların daha da yüreklenerek İkinci Cumhuriyetçilerle Atatürk düşmanlığı cephesini kurmaları, Atatürkçülüğün ne olduğu konusunda düşüncelerin billurlaşmasına yol açtı. Böylece Atatürkçülük bir ideolojiye dönüştü. Örgütü de ortaya çıktı: 1989'da Muammer Aksoy ve arkadaşları Atatürkçü Düşünce Derneğini kurdular. Sekiz ay sonra Muammer Aksoy faili meçhul cinayete kurban gitti (1990). Atatürkçü hareket serpilip güçlendikçe, faili meçhul cinayetlere kurbanlar vermeye devam etti –Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok (1990), Uğur Mumcu (1993), Ahmet Taner Kışlalı (1999), son olarak 2002'de Necip Hablemitoğlu. 1993'te Sivas'ta 35 aydınımızı şehit verdik. Cinayetlerin failleri belki bir bakıma o denli meçhul değildir. Atatürkçü ideolojinin gelişmesi karşısında telaşa kapılan şeyhlik-ağalık düzeni, müttefiki emperyalizm ile bu hareketi terör kullanarak boğmak istemektedir. Ama buna karşı ADD ve Atatürkçülük güçleniyor, yayılıyordu. Bir şey eksikti. Atatürkçülerin partisi yoktu. O parti –Bağımsız Cumhuriyet Partisi– bir hazırlık döneminden sonra, 24 Temmuz 2002'de kuruldu.

Şimdi de Atatürk Devrimi'ni, dolayısıyla Atatürkçülüğün niteliğini ele alalım. *Felsefi açıdan* bakıldığında bunun bir aydınlama hareketi olduğu göze çarpmaktadır. Avrupa uygarlığının ortaçağ karanlığını yırtmak için 14. yüzyılda başlatmış olduğu ve Rönesans (yeniden doğuş) adı verilen hamle, 18. yüzyılda daha sistemli, felsefi temelleri daha sağlam bir akılcılık hareketine dönüştü. Buna aydınlanma hareketi deniyor. Amacı zihinlere "sınırsız bir özgürlük" kazandırmak, "yeni insanı" oluşturmaktı. Atatürk de Osmanlı ortaçağından arta kalan zihin ambargolarını, zincirlerini kaldırmak is-

tiyordu. Çünkü özgür düşünce bilimsel düşüncenin ve gerçek toplumsal kalkınmanın onsuz olmaz bir koşuluydu. Şimdi sözünü edeceğimiz bütünsel kalkınma modeli de bunu hedefliyordu.

Devrimin aydınlama hedefini gerçekleştirecek olan *kalkınma modeli, bütünsel kalkınma modelidir.* Bu, kalkınmanın topyekun olması demektir. Yani akla gelen her alanda kalkınılacaktır; örneğin spor, hukuk, resim, bilim, enerji, ahlak, ulaşım, kadın hakları, sanayi, demokrasi, müzik vb. Salt teknoloji ürünlerini edinip kullanmak kapsamlı ve sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlayamaz. Çünkü teknolojinin arkasında bilim vardır. İnsan ve fen bilimlerinin, toplumsal bilimlerin arkasında felsefe, felsefenin arkasında sanat vardır. Bütün bunların yeşerip gelişmesi için bir özgürlük, bilim ve kültüre sevgi ve saygı ortamının, bir aydınlanma ortamının bulunması gerekir. Atatürk için bir konservatuarın açılması, bir demiryolunun yapılması kadar önemliydi, belki daha önemliydi. Kadın haklarının tanınması, Medeni Kanun'un kabulü, bir barajın ya da elektrik santralinin yapılması kadar önemliydi, belki daha önemliydi.

1950'den sonra Türkiye'de bütünsel kalkınma anlayışından uzaklaşılmış, maddi kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu; yol, baraj, fabrika (daha sonra telefon ve bilgisayara) odaklanmış bir kalkınmadır. Eğitim, kültür, bilim, toplum yaşamında kalkınma, ikinci plana atılmıştır. Bu anlayışın en uç örneği, kimi petrol şeyhlikleridir. Oralarda petrol zenginliği sayesinde teknolojinin en son örnekleri elde edilir. Görkemli kentler kurulur, çölde tarım yapılır. Ama bunca teknolojiye karşın eğitim, kültür ve toplum yaşantısı ortaçağcıldır.

Devrimleri ya da aydınlanmayı yığınlara ulaştırmak bakımından Cumhuriyet, zaman içinde iki kurumu bulmuş ve geliştirmiştir. Biri, Halkevleri ve Halkodaları; öteki Köy Enstitüleri dizgesidir. Halkevleri dokuz kolda etkinlik gösteren kültür merkezleriydi. Burada güzel sanatlar, müzik, sinema, tiyatro, spor, toplumsal yardım, köycülük gibi dallarda etkinlik yapılırdı. Halkevleri ve Halkodalarının

kütüphaneleri, yayınları, kursları, dinletileri, konferansları, sergileri vardır. Kültürü yaygınlaştırmak, aydınlanmayı Türk insanına götürmek konusunda büyük başarı elde etmişlerdi.

Köy Enstitülerine gelince, köyden gelen çocukları eğitip hem köy öğretmeni olan, hem yapı, tarım, hayvancılık tekniklerini, temel sağlık bilgilerini özümsemiş, hem de sanattan anlayan bütünsel kalkınma önderleri olarak yetiştiriyordu. Bunlar kendi köylerinde ya da komşu köylerde görevlendirildikleri için köy yaşamına ayak uydurmakta, köylülerle iletişim kurmakta fazla bir zorluk çekmiyorlardı. Köy Enstitüleri, öğretmen okulu olmanın yanında öğrencilerce kurulup geliştirilen üretim birimleri oldukları için, mali bakımdan devlete fazla yük olmuyorlardı. Bu sayede çok kısa zamanda bütün köylerin ilköğretime kavuşturulması, bunun yanında bir kendi kendini kalkındırma, aydınlanarak ortaçağdan kopma hamlesine girmesi bekleniyordu.

Şimdi de Atatürk Devrimi'nin *siyasal-ideolojik* programına bakalım. Bu program ünlü altı ilkedir:

Cumhuriyetçilik, yalnızca saltanatın reddi anlamına gelmiyordu, çünkü Atatürk, cumhuriyeti demokrasinin en yetkin biçimi olarak görüyordu. Atatürk Dönemi, yani 1920'li, 1930'lu yıllar, aynı dönemdeki Avrupa ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki demokrasi derecesinin Avrupa'nın ortalamasından yüksek olduğu söylenebilir. Çünkü o sırada birçok Avrupa ülkesi totaliter bir düzene girmişti, her yanda ırkçılık kol geziyordu. Hitler düzeninin üniversitelerden kovmuş olduğu 142 bilim adamının Türkiye'ye yerleşmek ve çalışmak için gelmiş olmaları, Atatürk Dönemi'nin demokratikliği yönünde güçlü bir kanıttır.

Milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği, yani sol milliyetçiliktir. Bunun özelliği, önce, başka uluslara saygılı, barışçı olmasıdır. Atatürk'e göre savunma için yapılmayan savaş, cinayettir. İkincisi, bu milliyetçilik ırkçı değildir. Türkiye yurttaşı olan herkes Türk'tür.

"Ne mutlu Türküm diyene" denmiştir, "Ne mutlu Türk olana" denmemiştir. Üçüncü olarak, bu milliyetçilik evrensel ölçütleri benimser, tutucu nitelikteki geleneklere bağlı değildir. Tutucu nitelikte olmayan gelenekler benimsenir.

Laiklik, din ve toplum işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Buna göre, 9. yüzyılda dizgeleşmiş, bir ortaçağ hukuk sistemi olan Şeriat, Medeni Kanun'un kabulüyle yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece İslamiyet, çağcıl, modern toplulukların dini olabilme olanağına kavuşmuştur. Bu bakımdan da laiklik, İslamiyet'e yapılmış büyük bir hizmet olmuştur. Laiklik demokrasinin de temelidir. Şeriatın en belirgin niteliklerinden biri, kadın-erkek eşitsizliğidir. Oysa kadın-erkek eşitliği, demokrasinin en temel ilkelerinden biri sayılmalıdır. Laikliğin gereği olarak insanın istediği din ya da mezhebi benimsemesi ve serbestçe ibadet etmesi de yine demokrasinin temelinde olan bir özgürlüktür.

Devletçilik, sonradan bulunmuş bir deyim olan karma ekonomiyle eşanlamlıdır. Yani, özel kesimin yanında kamu kesiminin de varlığıdır. Kamu işletmeciliğinin, bunu benimseyen iktidarların ve insanların elinde verimli olacağına inanıyoruz. Kamu işletmeciliğinin mutlaka verimsiz olduğunu ileri süren görüş, emperyalistlerin, küreselleşmecilerin yalan propagandasıdır. Türkiye'de kapitalizm son dönemlerde büyük bir gelişme göstermiş olsa da, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki gibi yüzyılların çalışması ve sömürgeciliğinin birikimine sahip olmadığı için bunlarla boy ölçüşemez. Ülkemizde kapitalizmin gelişmesini sürdürmesi, ancak canlı bir kamu kesimiyle birlikte olanaklıdır. Devletçiliğin çok önemli iki yönü de, büyük yatırımlar isteyen tasarıları hayata geçirmeyi, dar gelirli yurttaşları kollamayı olanaklı kılmasıdır.

Halkçılık halktan yana siyaset gütmek demektir. Atatürk Dönemi'nde, sonradan bizde gelişen sosyal devlet kavramı, sendika özgürlüğü, toplu sözleşme, grev gibi kurumlar yoktu. Partimiz, emeğe

ve emekçiye en önde yer veren bir kuruluş olarak sözü edilen sosyal devlet anlayışının ve işçi haklarının kararlı bir savunucusudur. Bununla birlikte, Atatürk Dönemi'nde devletin dar gelirliden yana kimi uygulamalarının, örneğin Sümerbank'ın halk için ucuz dokuma, ayakkabı üretmesinin; devlet fabrikalarında işçiye lojman, sağlık, eğitim, spor, eğlence gibi hizmetlerin sağlanmasının bugün için de örnek alınması gereken değerli uygulamalar olduğunu düşünüyoruz.

Devrimcilik, aydınlanmanın, bütünsel kalkınmanın, öbür beş ilkenin heyecanla benimsenmesi, ısrarla uygulanması demektir. Devrimci, heyecanlı ve ısrarlı olacaktır.

BCP altı ilkenin altısının da bugün geçerliliğini koruduğu görüşündedir. Aydınlanma, bütünsel kalkınma anlayışları kadar, altı ilkeyi de içtenlikle benimser.

Atatürk Devrimi Türkiye'yi Mondros'tan, Sevr'den 1950'ye getirdi. Bu, Osmanlı Devleti'nin külleri içinden doğan genç Cumhuriyet'in görkemli başarı öyküsüdür. Fakat bu gelişmeler şeyhlik ve ağalık düzenini çok rahatsız ediyordu, çünkü böylece onun varlığını kısa zamanda sona erdirebilecek bir süreç işlemekteydi. 1950'de Demokrat Partinin iktidara gelmesi, gerici güçlerin ağırlığını koymasına olanak verdi. Devrimin can damarları olan Halkevleri, Halkodaları 1951'de; Köy Enstitüleri, 1954'te kapatıldı. Ne yazık ki, Cumhuriyet Halk Partisi bu karanlık olaylara seyirci kaldı ve bu değerli kurumların yeniden canlandırılması için bir savaşıma girmedi. *Özellikle Türkiye'nin taşrası büyük ölçüde karanlığa gömüldü.*

Devrimciler bu durumun pek farkına varamadılar. Çünkü Cumhuriyet ve onun başlıca kurumlarının pek çoğu yerinde duruyordu. İsmet İnönü ve Celal Bayar Atatürk'ün çalışma arkadaşlarıydı. Üstelik *Devrime karşı yapılan ihanetin fark edilmemesi için yoğun bir Tören Atatürkçülüğü başlatılmıştı.* Oysa aydınlanmaya, bütünsel kalkınmaya son verilmişti. Devrim alaşağı edilmemiş, ama dondu-

rulmuş, durdurulmuştu. Onun için buna Karşıdevrim değil, Kısmi Karşıdevrim demek daha doğru görünüyor.

Yarım yüzyılı aşan bir süredir devam eden kısmi karşıdevrim Türkiye'yi çürüyüş sürecine sokmuştur. Türkiye bugün borca batık durumdadır. Bu yüzden ne içte, ne dışta bağımsız bir siyaset yürütememektedir. Mali, iktisadi, toplumsal siyasaları Türkiye dışındaki kuruluşlar belirlemektedir. Yeni bir Sevr'in gelip gelmeyeceği tartışılır olmuştur. Devlet ve siyaset adamlarının pek çoğu yolsuzluklara bulanmış durumdadır. Yolsuzluk yapmayanlar da seyirci kalmakta, hatta olup bitenleri onaylamaktadırlar. Gidişe dur demek için geçmişte yapılan üç askeri darbeden biri yalnızca bir süre için durumu düzeltir gibi olmuş, öbür ikisi durumu daha da kötüleştirmiş, sonuçta çürüyüş süreci hep sürüp gitmiştir. Birçok kesim Türkiye'nin kendi kendini düzeltebileceği konusunda umudu kesmiş, Avrupa Birliği'nin, ABD'nin Türkiye'yi "adam etmesini" umar hale gelmiştir. Yön duygusu yitirilmiş, coşku yok olmuştur. Başta gençler, birçok insanımız iş bulamamakta, kurtuluşu yurt dışına göç etmekte bulmaktadır. Kimi ana babalar küçük yaştan çocuklarına yurt dışına giderek kendilerini kurtarmaları düşüncesini aşılamaktadır. Yurtseverlik eski çağlardan beri yurttaşlığın en önde gelen niteliği sayılırken, bizde artık alay konusu olmaktadır. Yerli malı kullanmak kimilerince enayilik sayılmaktadır.

Çürüyüş sürecinden dirilişe geçmek için Atatürk Devrimciliğinin yeniden benimsenmesi gerekmektedir. *Partimiz, programını, Atatürk Devrimi'nin günümüz koşullarına uyarlanmış bir tasarı olarak düşünmektedir.* Kimileri Atatürk Devrimi'ni, Atatürkçülüğü '30'lu yılları bugüne getirmek çabası diye eleştirmektedir. Bunlar bilmiyorlar ya da bilmez görünüyorlar ki felsefeler, düşünce sistemleri, ideolojiler kolay kolay eskimez, geçersiz hale gelmez. Kaldı ki, Atatürk Devrimi bugün bir ideoloji haline gelmiş olmakla birlikte, soyut bir sistem olmaktan önce 1919-1945 yılları arasında bu

ülkede denenmiş, uygulanmış ve onu daha önce hayal bile edilemeyecek bir düzeye ulaştırmış bir sistemdir. Yurt ve dünya koşulları 1945'ten sonra çok değiştiği için 1920, 30, 40'ların kimi uygulamalarını olduğu gibi, tıpatıp günümüze aktarmak olanaksızdır. Kimileri de aynen aktarılabilecektir. Ama aynen aktarılmayanlar için de Devrimin bu alanlardaki felsefesi, bakış açısı, yaklaşımı bizim için değerli bir kılavuz, bir esin kaynağı olacaktır.

Partimiz, Türkiye Kısmi Karşıdevrim sürecine sokulduğu için hedefine ulaşamamış olan Atatürk Devrimi'ni yeniden rayına sokmak ve başarıya ulaştırmak gibi tarihsel bir görevi üstlenmiştir. Ülkemizin çürüyüşten dirilişe geçmesinin tek yolunun bu olduğuna inanıyoruz.

Batı'da Türk İmgesi

Birçok insanımızın AB'ye gireceğiz diye coşması, çırpınması, bu arada AB'nin bizi itip kakmaklarını görmezden gelmesi ya da onları haklı görmesi karşısında, Batılıların aslında bizi nasıl gördüklerini açıklamaya çalışmak farz olmuştu.

Daha önce, bir Fransız dergisinde on yıllar boyunca Türkiye'ye karşı takınılan değişik tavırları incelemiş, bir ülkede (ya da ülkeler kümesinde) başka bir ülke ya da ülkeler kümesi hakkında iki türlü imge olabileceğini savunmuştum.[1] Biri, iki ülke arasında belli bir dönemde var olan dostluk, soğukluk ya da düşmanlığa göre biçimlenen *ortamsal* (konjonktürel) *imgedir.* Öbürü, söz konusu ülkenin ortak (kolektif) bilincinde, öteki ülke hakkında var olan a*sıl imgedir.* Asıl imge, ortamsal imgenin tersine de olsa, alttan alta etkisini sürdürür ve uzun vadede egemen olması olasılığı yüksektir. Ben bu yazıda Batı'nın Türkler hakkındaki olumsuz olan asıl imgesi üzerinde duracağım. Önemli olan odur, yoksa aranırsa, Türkler hakkında her dönemde olumlu görüşler bulunabilir, ama bunlar asıl imge değildir.[2] Ayrıca, Batı'nın İslamiyet ve Anadolu-Rumeli toprakları hakkındaki imgelerini de ele almak istiyorum. Türklerin hemen tümü Müslüman olduklarına ve Anadolu-Rumeli'yi yurt edindiklerine göre, bu da Batı'nın Türkler hakkındaki imgesine ışık tutacaktır. Göreceğimiz gibi, genel olarak Türk imgesi konusu hayli araştırılmış bir konudur.

1. "Yüz Yıl Boyunca Bir Fransız Dergisinde Türk İmgesi", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi.* (Ank., İmaj, 2002).
2. Burçoğlu, Türk imgesindeki dalgalanmalara karşın, asıl imgenin Avrupalıların zihinlerinde hep var olduğunu belirtiyor. Nedret Kuran-Burçoğlu, "A Glimpse at Various Stages of the Evolution of the Image of the Turk in Europe", Mustafa Soykut, ed., *Historical Image of the Turk in Europe* (İst., İsis, 2003), s. 36.

Türklerin Batı'daki İmgesi: Avrupa'daki Türk imgesi, Attila ve Hunlar hakkındaki imgeye hayli benzemektedir. Bilindiği gibi, 452 yılında Attila, Kuzey İtalya'yı istila etti ve tarihçilerin söylediğine göre, ancak Papa Leo'nun ricacı olarak, onu ziyaret etmesi sonucunda, Roma'ya saldırmaktan vazgeçti. Daha sonra İspanya'yı fetheden Araplar, Fransa'yı da istila edecekken, 732'de Poitiers'de yenilgiye uğrayınca bu sevdadan vazgeçtiler. Bir ara İstanbul'u da tehdit eden Araplar, bu bakımdan Hunlar gibi Hıristiyan Avrupa'yı çok korkutmuşlardı. Ümit Gürol, bunlar hakkındaki Avrupa imgesinin, Türklerin imgesi için ön imge oluşturduğunu söylüyor.[3] Şimdi Gürol'un kimi saptamalarına bakalım. İstanbul'un fethinin güncesini yazmış olan Nicolo Barbaro, "Türk köpekleri" deyimini kullanmaktadır (31). Yazar Vittorio Alfieri (1749-1803), Türkleri pek budala, kaba ve cahil bulmaktadır (102). *İstanbul* seyahatnamesinin yazarı, Edmondo De Amicis'e göre (1846-1908), Türklerin yavaş yavaş da olsa uygarlaşma olasılığı yoktur (146). İtalyan halk edebiyatında Türkler akılsız, kötü, kaba güç sahibi, tembel, şehvetli, şişmandırlar (178, 182). Gürol, herhangi bir İtalyan romanında bir Türk karakterine (kişiliğine) rastlamadığını, Türklerin hep tip olarak yer aldığını belirtiyor (196).

Scwoebel'e göre, İstanbul'un fethi Avrupa'da bir darbe (travma) etkisi yapmıştır.[4] Agarathos manastırında bir kesiş, "bundan kötü bir şey olmamıştı ve olmayacaktır", diyordu (1). Napoli'de Venedik elçisi olan Giovanni Moro, Fatih'in tutkuyla Hıristiyanlıktan nefret ettiğini bildiriyordu (2). Floransa'da Cosimo de Medici, fethin uzun yüzyıllardan beri dünyanın gördüğü en feci olay olduğu görüşündeydi (3). Danimarka ve Norveç Kralı Kristiyan I'e göre Türk Padişahı, kıyamet metinlerinde sözü edilen denizden çıkan canavar gibiydi (4). Papa V. Nikola'nın 30 Eylül 1453 günlü buyrultusu Fatih'i,

3. Ümit Gürol, *İtalyan Edebiyatında Türkler* (Ank., İmge, 1987), s. 9-15, 198.
4. Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent* (Nieuwkoop, B. de Graaf, 1967).

Hıristiyanlığın en acımasız zalimi; şeytanın, cehennemin, ölümün oğlu; Hıristiyanların kanına susamış, Aziz Yahya'nın sözünü ettiği 7 başlı, 7 taçlı, 10 boynuzlu büyük ejderha diye tanımlıyordu (31). Bütün Hıristiyan hükümdarları buna karşı düzenlenecek bir haçlı savaşına katılmalıydılar. Schwoebel'e göre, Avrupa'nın Osmanlılarla kurduğu diplomatik ilişkiler, hatta ittifaklar, Osmanlı Devleti'ni kendilerinin oluşturduğu devletler toplumuna kabul etmek anlamına gelmiyordu. Hatta yazar, bu ilişkilerin Avrupa'nın gözünde Osmanlı'nın *de facto* tanınması ve/ veya birlikte barış içinde yaşama göstergesi olarak da kabul edilmediğini öne sürüyor (204). [5]

Trabzon Kardinali Bessarion 1470'te Türkler karşısında başarılı olmak için onların saldırmasını beklemeyip Hıristiyanların saldırması gerektiğini söylüyordu.[6] Papa II. Pius 1453'ten sonra şöyle yazıyordu: "Acımasız ve şerefsiz bir halk olup, her çeşit zevke düşkün olduklarından, başkalarının iğreneceği şeyleri yerler, örneğin kurt ve akbabaların etlerini..." (56).

Protestanlığın kurucusu Martin Luther'e (1483-1546) göre Türkler Tanrı'nın kırbacı (daha önce Attila'ya yakıştırılan sıfat), şeytanın hizmetçisidir.[7] Yakıp yıkıcıdırlar, İsa'nın yadsıyıcıları ve düşmanları, *İncil*'in yerine Muhammed'in *Kuran*'ını koyanlardır. Luther'e göre Türkler, kanlı köpeklerdir ve şeytandırlar (78).

Şimdi bir İngilize, *Türklerin Tarihi*'ni yazan Richard Knolles'a (1545?-1610) bakalım.[8] Knolles Türkleri Hıristiyanların "kırbacı" (*scourge*) diye niteliyor (60). Kırbaç sözcüğü belki "bela" diye de

5. Buna karşılık, Osmanlının öteden beri Avrupa diplomasisiyle bütünleşmiş olduğu görüşü için bkz. A. Nuri Yurdusev. *Ottoman Diplomacy* (Basingstokc, Palgrave Macmillan, 2004).
6. Mustafa Soykut, "The Turk as the 'Great Enemy of European Civilisation' and the Changing Image in the Aftermath of the Second Siege of Vienna", Soykut, age, s. 50. 17. yüzyılda Marchesi de bir saldırı savaşı istiyordu (75). Bessarion eski Yunan ve Roma'yı uygarlık ve Hıristiyanlıkla, eski Yunan'ın hasmı olan Persleri de Türklerle ilk özdeşleştirenlerden biriydi.
7. Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, c. II (Ank., Gündoğan, 1993), s.72.
8. V. J. Parry, *Richard Knolles' History of the Turks*, ed. Salih Özbaran (İst., Tarih Vakfı, 2003).

çevrilebilir. Bu yapıt üzerinde çalışmış olan Parry, yazarın çok kez Türkler için barbar, acımasız, hain; yöneticilerini vahşi müstebitler diye tanımladığını anımsattıktan sonra, onun bu yaklaşımını biraz mazur göstermeye çalışıyor. Şöyle: o devirlerde Türkler için bu gibi nitelemeler kullanmanın "olağan" (*normal*), hatta "zorunlu" (*obligatory*) olduğunu belirtiyor (62).

Şimdi biraz daha yakına gelelim. Henry Blount Doğu'ya yaptığı bir geziyi kaleme alıp 1636'da yayımlamış biri. Ona göre Türkler, oğlancılığı kötü görmez, rezilcesine de sarhoşturlar.[9]

Günümüze bakalım. Hollanda'da yabancı yazarları tanıtan seçkilerden üç tanesi Türk yapıtlarını Asya bölümüne, iki tanesi Ortadoğu'ya ve yalnız bir tanesi Avrupa bölümüne yerleştirmiş.[10] Aynı kaynağa göre, Hollandacaya çevirmek için Türkiye'yi tek yönlü ve olumsuz gösteren Türk yazarlar yeğleniyormuş (43). Bir de, kimi olumsuzluklar düzelince yenileri bulunuyor ya da eskileri yeniden ortaya çıkarılıyormuş (48).

Norveç'te 19. yüzyıldaki kimi halk masallarında Türkler, domuzlardaki gibi bir burun sahibi olarak betimlenirmiş. Türklerden çok acımasız diye korkulur, hatta yamyamlık yaptıkları söylenirmiş.[11] Bugünlerde genellikle Türkiye'nin bir eritme potası olduğu, gizemli bir Doğu kimliği bulunduğu düşünülüyormuş (77).

Sözünü ettiğim kaynaklarda kuşkusuz Türkler için olumlu, güzel değerlendirmeler de olabiliyor. Ben bunları anmıyorum, çünkü asıl imgenin peşindeyim ve bunun da olumsuz olduğunu düşünüyorum. Nitekim birçok kaynağa göre, Türkler Avrupa için öteden beri ve bugün de "öteki" işlevini görmüşlerdir. (Yani, kendi kimlik/kişiliği-

9. Fiona Tomkinson, "Images of the Turk in Seventeenth Century England", Soykut, age, s. 221.
10. Johan Soenen, "The Images of Turkish Literature in Flanders", Nedret Kuran Burçoğlu, ed, *The Image of the Turk in Europe from the Declaration of the Republic in 1923 to the 1990* s. (İst., İsis, 2000), s. 38-39.
11. Ş.Tahir - E. Türker, "The Man from East-West", Burçoğlu, *age*, s. 70.

ni daha iyi belirtebilmek için başka birini olumsuz göstermek, belki böylece kendi olumluluğunu vurgulamak.) Böyle olduğunu söyleyen kaynaklardan Brewin, Iver Neumann adlı Norveçli bir diplomatı anıyor.[12] Diplomata göre Avrupa'nın kendini tanımlamasında en önemli "öteki" Türklerdir. Yazar bu görüşü uzunca tartıştıktan sonra, Türkiye'nin öteki durumunda olduğunu kabul ediyor (105). Soykut da Türklerin geçmişte olduğu gibi bugün de bu işlevi gördüklerini savunuyor[13]. Vera Moutafchieva, Türklerin Bulgarlar için temel öteki olduğunun "kuşkusuz" olduğunu söylüyor.[14] Türklerin onlar için "yabancı, düşman ve iğrenç" olduklarını ekliyor.

Söz konusu yazarların Türk'ü Avrupa'nın ötekisi olarak gördükleri savını destekleyen ve belki kanıtlayan önemli bir husus, kimi Batı dillerinde yer etmiş olan Türklerle ilgili olumsuzluklardır. Şu belki söylenebilir: Böyle bir durumda bütün bir halk, Türkler aleyhindeki imgeyi benimsemiş, içselleştirmiş olmaktadır. Önce Fransızcadan örnek vereyim. *Larousse du XXe Siècle* (1933) adlı sözlük ve ansiklopedideki Türk maddesinde olumsuz anlamlar: 1) Türk olmak, Müslüman olmak anlamındadır ve kötüleyici bir deyimdir. Demek ki, Müslüman'ı kötülemek istediklerinde ona Türk diyorlar. 2) Sert, acımasız. 3) Bitkiler için çok zararlı olan mayısböceğine, özellikle kurtçuklarına halk arasında Türk deniyor. 4) Kabaca, sertçe. 1964 baskısı *Grand Larousse*'da yalnız birinci anlama yer verilmemiştir. *Petit Robert*'e (1990) göre *tête de Ture*, Türk kafası, panayırlarda insanların gücünü ölçmek için kullanılan ve sarıklı bir "Türk" kafasına vurmayı gerektiren bir alet. Aynı zamanda, mecazi anlamda, birisinin sürekli alay ve şaka konusu olması demekmiş.

Webster's New International Dictionary of the English Language'de (1951):

12. Christoper Brewin, "The Image of the Turk in Europe", Burçoğlu, *age*, s. 94.
13. Soykut, *age*, s. 105.
14. Roumen Yanovski, "The Image of the Turks in the Bulgarian Press", Burçoğlu, *age*, s. 315.

1) Türklere atfedilen niteliklere sahip biri, örneğin hilekarlık (*duplicity*), şehvetlilik (*sensuality*), vahşilik (*brutality*) gibi. 2) Erik zararlısı bir böcek, başka bazı zararlıların kurtçukları. Özet nitelikli olan *Webster's Collegiate Dictionary*'de (1971): acımasız ya da müstebit olan kişi (*arkaik*). Arkaik dediğine göre, artık bu anlamda pek kullanılmıyormuş. Eskilerde sık sık "*unspeakable*" (ağza alınmayacak, berbat), "*terrible*" sıfatları kullanılırdı Türkler için.

Bir de Almancaya bakalım. Türk, sahte, uydurmak, hile yaparak aldatmak; Türk canisi, başkalarını cinayet ve kötülükle tehdit eden kimse anlamına geliyormuş. *Önyargılar Sözlüğü*'ne göre Türklerin savaşçı, ilkel kararlı (?), çabuk öfkelenir, ne yapacakları kestirilemez, her zaman sarımsak kokulu, sıranın en sonunda oldukları; "kargalar gibi" çaldıkları söylenirmiş. Türk'e küçük parmağını verenin elini kaptıracağı deyimi de varmış.[15]

(Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, Türkçede başka halklarla ilgili olumsuz değerlendirmeler olup olmadığına da biraz baktım. *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*'te (1968) "Moskof" sözcüğünün acımasız anlamı var. "Gavur"un çok olumsuzlukları var: Allahsız, dinsiz, acımasız anlamında kullanılıyor. Ayrıca gâvur etmek, gâvur eziyeti, gâvur inadı, gâvur orucu gibi uzamak, gâvur ölüsü gibi deyimler var. Yahudi, cimri, pazarlıkçı anlamında kullanılıyor. Türkçede İranlılarla ilgili olumsuz bir deyim var: Acem mübalağası. Araplarla ilgili iki olumsuz atasözü biliyorum: "Ahşaptan maşa, Arap'tan paşa olmaz", "Ne Şam'ın şekeri, ne Arap'ın yüzü". Herkül Millas, Türk romanında Rum/Yunanlılarla ilgili pek çok olumsuzluk buldu.[16] Ama 1821'den beri Rum/Yunanlılardan birçok kez ağır zulüm görmüş olan Türklerin dilinde, Rumlarla ilgili olumsuzluk olarak benim aklıma gelen bir tek "palikarya" sözcüğü var.

15. Nevide Akpınar Dellal, *Alman Kültür Tarihi'nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler* (Ank., Kültür Bakanlığı, 2002), s. 24-5.
16. *Türk Romanı ve "Öteki"* (İst., Sabancı Ü., 2000).

Yunanlıları küçümsemek için kullanılıyor, belki yaygaracı anlamını içeriyor. Yunancada Türklerle ilgili neler var, bilmiyorum. Karagöz'deki etnik tiplemeler daha çok 'dalga geçme', mizah türünden bir yaklaşım olarak görülebilir. Türkçede başka halklar hakkındaki olumsuzluklar bana az gibi göründü. Bu azlık (doğruysa) acaba Türklerde "öteki" anlayışının zayıflığına mı işaret ediyor? Bunun nedenleri ne olabilir?[17] Araştırmaya değer bir konu sayılabilir.)

İslamiyet'in Avrupa'daki İmgesi: Başka yerlerde de bunu yazdım,[18] Müslümanların Hıristiyanlığa bakışıyla, Hıristiyanların Müslümanlığa bakışı arasında ciddi bir bakışımsızlık (asimetri) söz konusudur. Müslümanlar, Hıristiyanlığı 'geçerli' bir din olarak görürler. *İncil* kutsal bir kitaptır; İsa, Allah'ın elçilerinden biridir. Hıristiyanlar, ehl-i kitaptır. İslamiyet İsa'nın babasız doğumunu bile kabul eder. Müslümanlığın tek iddiası, son din, ahır zaman dini olmak itibariyle yetkinliktir. Hıristiyanlar, mantık olarak bu son iddiayı kabul edip Hıristiyan kalmayacaklarına göre, İslamiyet'i bütünüyle red etmek durumundadırlar. İslamiyet tek tanrılı bir din de olsa, kendi dinlerinden sonra geldiği için, onlar tarafından kutsal kabul edilemez. O, örneğin Uzak Doğu dinleri gibi, ilgisiz, kendileri için kutsal olmayan bir dindir. Bunu bana bir Katolik papazı anlatmıştı. Tabii bütün Hıristiyanlar bunun farkında olmayabilir, ya da farkında olup da yine de İslamiyet'e, tek tanrılı bir din olarak belli bir kutsallık tanımayı uygun görebilirler.[19]

13. yüzyılda yazılan *Spagna* adlı yapıtta şöyle deniyordu:

"*Lanetli pagan ordusundaysa herkes*
bağırıyordu: Yaşasın Muhammed!" (Gürol, 25)

17. Yurdusev, Osmanlı'nın Roma İmparatorluğu ve Çin gibi bir "imparatorluk sistemi" olduğunu, dünya egemenliği (cihan imparatorluğu) iddialarını taşıdığını yazıyor (s. 17 v.d.). Acaba cihan imparatorluklarının "öteki" gereksinimi olmaması mı söz konusudur?
18. Örneğin , S. Akşin, Türkiye Tarihi, c.5 (İst., Cem).
19. Soykut, s. 7, 45–6.

Barbaro'ya göre Türkler dinsizdir (29-30). Campanella'ya (1568-1639) göre Hıristiyanlık bakımından tehlikeli olduğu için Türk İmparatorluğu ortadan kaldırılmalıdır (66). Nievo'nun çağdaş sayılabilecek romanında Müslümanlardan dinsizler diye söz edilebiliyordu (129). Pasolini'nin (1922-75) bir yapıtında İslamiyet'le paganlık bir tutulur (165). Gürol'a göre yalnız İtalya'da değil, Avrupa'da başlardan beri Türk=Müslüman= Doğu denklemi egemendir ve bunlara dinsiz, pagan, vahşi, barbar gibi nitelemeler zamanla eklenmiştir (193). İtalya'da "Türklerin Tanrısı Muhammed'dir" düşüncesi hayli yaygınmış (198).

1455'te yeni Papayı kutlamak için Floransa'dan gelen Başpiskopos Antoninus, onunla yaptığı görüşmede Türkleri, vahşi hayvanlar, kafirler ve İsa düşmanları diye niteledi. Fatih ise Şeytan'ın oğlu, insanlığın sapık düşmanı, bütün kötülüklerin somutlaşmış hali idi (Schwoebel, 37). Papa II. Pius'a (1458-62) göre Muhammed sahte bir peygamberdi (72).

Knolles'a göre Türklerin dini sahte ve iğrenç bir taassuptu (62). Dinleri, sözüm ona dindi (63).

14. yüzyılda Doğu'ya giden papaz Ricoldo de Monte Croce, *Kuran'ın Çürütülmesi* diye bir yapıt kaleme aldı. Ona göre İslamiyet sahte bir dindir (Kula II, 48). Luther, Ricoldo'nun adı geçen yapıtını Latinceden Almancaya çevirmiştir. Luther'e göre, Muhammed'in kitabına, *Kuran*'a inananlara insan bile denemez (63).

Daha önce andığım Blount'a göre Türk hukuku, sahte bir dine dayalı olduğu için toptan kötüydü (Tomkinson, 212). Aynı kişiye göre, *Kuran*'ın çevrilmesi yasaktı, sahteliği, kirliliği ortaya çıkmasın diye (215). Kuran'ın Fransızcaya yapılan bir çevirisinde, hırsız Arapların, hırsızlık ve şehvet düşkünlüklerine dost olduğu için ve öldürme ve talanlarını ödüllendirdiği için *Kuran*'ı kabul ettikleri ileri sürülüyordu (218).

Belçikalı De Ley, incelemesinde önce Alman tarihçisi Mommsen'in (1817-1903) İslamiyet'i Helenizm'in kasabı diye nitelediğine dikkat çekiyor.[20] Daha önce, Niebuhr (1776-1831) İslamiyet'e karşı bir Avrupa savaşı istemişti. Ernest Renan (1823-1892) da Avrupa'da Yahudiliğin ve İslamiyet'in ortadan kaldırılmasından yana olduğunu açıklamıştı (56). Günümüzde Avrupa ırkçılığının hedeflerinden birisi İslam dininden çok Müslümanlardır (59).[21]

Almanya'da Hıristiyan Demokratların 1997'de yaptıkları bir toplantıda alınan karara göre, Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin, Hıristiyan değerleri üzerinde kurulmuş olan Avrupa'nın yeni uygarlığında yeri olamazdı. Daha sonra, din ayrımcılığıdır diye utanmışlar ve demeçten vazgeçmişler (Brewin, 97). Öte yandan, Almanya'da yabancılara ve özellikle Türklere karşı gelişen tepkide onların Müslüman oluşları en önemli paya sahipmiş.[22]

Batı'nın Anadolu ve Rumeli'ye Bakışı: Batı'nın Türklere ve Türkiye'ye bakışının önemli bir öğesi de Türkiye'nin Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmiş olmasıdır. Anadolu ve Rumeli eskiden Osmanlı Devleti'ydi, şimdi de Türkiye'dir ama Batı, bu toprakların Türklerden önceki durumunu unutmuş değildir. Çünkü Anadolu ve Rumeli bir zamanlar eski Yunan ya da Helenistik Çağ devletlerinin topraklarıydı. Eski Yunan ve uzantıları Batı demektir. Örneğin Platon, Aristoteles, Sofokles, Euripides, Tukidides gibi adlar onların çok yakından benimsedikleri, felsefe-yazın-tarih insanlarıdır. Aynı şeyi Roma İmparatorluğu için de söyleyebiliriz. Eski Yunan, Batı dü-

20. Herman De Ley, "Imagining the Muslims in Belgium", Burçoğlu, *age*, s. 56.
21. İslam ülkelerinde Hıristiyan misyonerlerin sayısı 1982'den sonra yaklaşık iki kat artmış – 15000'den 27000'e. Bunlardan üçte biri, Protestan, yarısı Amerikalıymış. Yaklaşımları sözü edilen ırkçıların tersineymiş. Müslümanları seviyorlarmış, fakat dinlerini "çok kötü ve habis" buluyorlarmış. David van Biema, *Time*, 4 Ağustos 2003.
22. Hanne Straube, "Images of Turkish Migrant Workers", Burçoğlu, *age*, s. 146. Romanya'da ders kitaplarının bir bölümü Osmanlı'ya karşı savaşımın yalnız Romanya değil, bütün Hıristiyanlık adına yapıldığını, çünkü Osmanlıların Hıristiyanlık düşmanı olduklarını belirtiyormuş. Mirela- Luminita Murgescu, "The Turk in Romanian History Text Books", Burçoğlu, *age*, s. 274-5.

şün ve yazın hayatının nasıl başlangıcı sayılıyorsa, Batı hukuku, Roma'dan; Batı dillerinin bir çoğu Latinceden çıkmadır ve Yeni Çağ'a kadar Batı'nın bilim dili Latinceydi. Yani, Anadolu ve Rumeli aynı zamanda eski Roma topraklarıydı.

Üçüncü olarak, Anadolu ve Rumeli, Hıristiyanlığın serpildiği, gelişip yayıldığı ilk alanlar arasındadır. Uzun yüzyıllar, Roma ve Bizans zamanlarında Hıristiyan toprağı olmuşlardır. Rumeli'de oturan Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, vb. Türkler gelmeden önce orada yaşayan Hıristiyanlardı. Anadolu da Hıristiyan Rum ve Ermenilerin yaşadığı bir bölgeydi. Dolayısıyla, Batılılar Hıristiyan olarak bu bölgelerle yakından ilgilenmişlerdir. (Geçen yaz "*Holyland 2000*" adında İngilizce bir harita elime geçti. Harita 54,5×80 sm., kuşe kağıdına renkli basılmış ve üç harita içeriyor. Biri Orta ve Doğu Akdeniz, ikincisi Türkiye Cumhuriyeti, üçüncüsü küçük bir İstanbul haritası. Her üç harita genellikle yalnız Hıristiyanlıkla ilgili yerleri gösteriyor. Haritalar dışındaki boşluklara Anadolu ve İstanbul'da ziyaret edilecek Hıristiyan yerlerin resimleri ve açıklamaları yerleştirilmiş. Haritayı Çevre, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı (ÇESAV), Tanıtma Fonunun desteğiyle bastırmış. Vakfın şimdiki başkanı Dr. İmren Aykut. Demek ki, biz de, herhalde turist çekmek için, Anadolu ve İstanbul'un Hıristiyanlığını kabul ediyor ve tanıtıyoruz. Bilindiği gibi, *Holy Land* (Kutsal Toprak) Hıristiyanlar için kutsal olan Filistin'in öbür adıdır.)

Görülüyor ki Batılıların Anadolu ve Rumeli'yle ilgilenmeleri, belki benimsemeleri için üç ayrı neden var. Bunun için Antalya Müzesi'ni gezen bir Alman ya da Amerikalının gördüklerini garipsemesi değil, tersine, benimsemesi söz konusudur. Oysa Hindistan'da, Çin'de bir müzeyi dolaşırken aynı kişilerin çok başka bir psikolojide olmaları beklenebilir.

Nitekim Papa Calixtus III 1455'te bir Haçlı seferi çağrısı yapıp İstanbul'u geri almak için gerekirse hayatını feda edeceğine and içi-

yordu (Schwoebel, 37). Günümüzde, 2000 yılında Yunan Başpiskoposu Hristodoulos Paraskevaides'in Türkleri, "Doğulu barbarlar" diye nitelediğini ve "Constantinopolis" için bir özgürlük çağrısında bulunduğunu öğreniyoruz (Dellal, 17). Sir Francis Bacon (1561–1626) da tiranlık olarak tanımladığı Türk sisteminin haklı bir savaşla kaldırılması gerektiğini söylüyordu.[23] Soykut'un işaret ettiği gibi, Türkleri geldikleri yere geri göndermek yaygın bir düşünceydi (81, Gürol, 49,143). Mario Biondi'nin 1982'de çıkan *Hilal'in Gökyüzü* romanında şöyle deniyormuş: "Doğu sorunu bitmemiştir: Hıristiyanlar akıllı davranırlarsa 1453'teki felaket, bu kez Türklerin başına gelebilir." (Gürol, 166).

Bu bağlamda Kıbrıs örneği üzerinde de durulabilir. II. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun Edirne'yi alıp almaması tartışmasında Avrupa diplomasisinin gizli bir 'kuralı' gündeme gelmişti. Güya salibin (haçın) girdiği bir yere hilal bir daha sokulamazmış. Bir Kıbrıs Türk Devleti'nin kurulmasına Avrupa'nın gösterdiği şiddetli alerji, sanki bu 'kuralın' hortlamasıydı. Alerji o derecelere vardı ki, önce Türk hariciyecilerine karşı Asala örgütünün düzenlediği sürek avına el altından destek oldular. O işin cılkı çıkınca bu sefer PKK'nın silahlı savaşımına şu ya da bu ölçü ve biçimde yardımcı oldular.

Sonuç: Ortaya çıkan tablodan nasıl bir sonuç elde edilebilir? Herhalde gösterilecek en ilkel tepki, onlar bizi sevmiyorlarsa, biz de onları sevmeyelim olurdu. Bence doğru tepki, Batılılarla ilişkilerimizde soğukkanlılıkla, akıllı bir biçimde, hakkımızdaki olumsuz imgeyi hesaba katarak davranmaktır. Sözünü ettiğim ilkel tepkinin tam tersi de aynı ölçüde ilkel ve yanlış olacaktır. O da bugün Türkiye'de hayli yaygın olan AB'ciliktir. Mümtaz Soysal'ın değerlen-

23. Süheyla Artemel, "The View of the Turks from the Perspective of the Humanists in Renaissance England", Soykut, *age*, s. 170.

dirmesine göre bu bir tutku halini almış ve sanki ussal davranışlara kapıyı kapatmıştır. AB üyeliği bizde bir 'cennet tasavvuru' halindedir. AB üyeliği hem bireylerin hem de Türkiye'nin bütün dertlerine çare olacak bir ilişki olarak düşünülüyor. Herkes iş bulacak, refaha kavuşacak, herkes en güzel eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanacak, trafikten, vergi vermeden tutun da kadın-erkek ilişkilerine varıncaya kadar Türkler tümüyle uygarlaşacak, Avrupa'da serbestçe dolaşılabilecek, istenilen yere yerleşilebilecektir. Oysa nesnel olarak bakınca, gerek iktisadi gelişme düzeyi, gerekse eğitim, kültür, toplum alanlarında Avrupa'yla büyük düzey ve anlayış farkları var. Bu çalışmanın konusu olan imge ya da imgeler zinciri de doğaldır ki, cennet tasavvurunun gerçekleşmesine engeldir. Fakat AB üyeliği olasılığından önemli çıkarlar sağladıkları için Avrupalılar bize hayır da diyemiyorlar. Zaman, işin nereye varacağını bize gösterecektir. Fakat şöyle bir senaryo da olanaklı görünüyor: Türkler konusunda Batı'nın ortak bilincine kazınmış olan olumsuz imgeden ötürü Avrupalı seçmen, Türkiye'nin üyeliği olasılığına karşı faşist partilere yönelebilir. Bunun yaratacağı büyük altüstlükler ve bunalım, AB hükümetlerini iki yüzlülükten vazgeçip açıkça olumsuz bir tutum almaya zorlayabilir.

(*Mülkiye,* Kış 2004, Sayı 245)

Sırtımızdaki Yarım Yüzyıllık Kambur

Türkiye'de çokpartili dizgeye (ÇPD) hayran olan, bunu demokrasiyle özdeşleştiren o kadar çok insan var ki... Böyle olduğu düşünülürse, bu yazının onlara sevimsiz geleceğini tahmin etmek zor değildir. Ne var ki bilim insanının görevi doğruları söylemek. Galileo'nun "dünya dönüyor" demek zorunda oluşu gibi. 1950'den beri Türkiye'de her seçimde iyi, doğru, güzelin mutlaka yenilmesi, bana eşsiz bir facia gibi görünüyor.

Altı yıl önce, 1998'de, "Yetmiş Beş Yılın Hesabı" diye bir yazım çıkmıştı.[1] Orada İsmet İnönü'nün Türkiye'ye getirmiş olduğu çokpartili dizgeyi (ÇPD) sorgulamıştım. Bilindiği gibi, o müthiş karardan sonra CHP, 1946 seçimleri dışında, hiçbir seçimde, tek başına iktidar olamadı. Bazı seçimlerde (1961, 1973, 1977) birinci parti oldu, ama hükümet olabilmek için sağcıları yanına almak zorunda kaldı. Başka bir deyişle, CHP ya da genel olarak sol, hiçbir seçimde % 50'yi tutturamadı. "Hiçbir" diyor ve 1946 seçimlerini saymıyorum, çünkü o seçimler "şaibeli" idi. Sonuç korkunç olmuştur: Atatürk Devrimi'yle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde seçimleri istinasız hep Kısmi Karşıdevrim kazanmıştır. Birinci parti olmadıkları durumlarda bile, sağ partilerin oyları, % 50'nin üstünde olmuştur. Yarım yüzyılı aşan bu uygulamadan sonra, Türkiye bugün bağımsızlığını önemli ölçüde yitirerek, yarı bağımlı bir ülke olmuştur. Borca batmıştır ve daha kötüsü, borçkolik olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ünlü Fuat Paşa'sı gibi, devlet adamlarımız ve halkın birçok kesimi "Bu devlet istikrazsız (borçsuz) yaşayamaz." diye düşünmektedir. Önce Kısmi Karşıdevrim söz konusuyken, şimdi artık bizi Tam Karşıdevrime götürebilecek şeriat partileri iktidara gelmek-

1. *Mülkiye Dergisi*, sy. 213.

tedir. 1995 seçimlerinde birinci parti, 2002 seçimlerinde tam iktidar olmuşlardır. Emperyalizm, şeriat partilerine tam destek vermektedir. Bugün ülkemizde tartışılan konular şunlardır: Türkiye İran olur mu, olmaz mı? AKP önderleri değiştiler mi, değişmediler mi? Türkiye bu gidişle parçalanır mı, parçalanmaz mı? Sevr yeniden uygulamaya sokulacak mı, sokulmayacak mı?

ÇPD bizi buralara getirdi. Her seçimde mutlaka Atatürk Devrimi'nin, solun aleyhine sonuç veren bir dizgeyi baş tacı etmişiz. Kısmi Karşıdevrimin, şeriatın, şeyhlik ve ağalık düzeninin bu dizgeye bayılması çok normal. Çünkü hep onlar kazanıyor. Peki ama Atatürkçülere, solculara ne demeli? Onların bu dizgeyi kutsal, dokunulmaz saymaları ya aptallık ya mazoşizm ya da hainlik değil midir? Atatürk, kötü sonuç veren iki denemeden hemen vazgeçmesini bilmişti. Biz, emperyalizmin alkışları arasında ne bundan vazgeçiyoruz, ne de düzeltmek için bir şey yapıyoruz.

ÇPD ve Demokrasi: ÇPD'nin dokunulmaz sayılmasının baş nedeni, onun çok kez demokrasiyle özdeş tutulmasıdır. Birçoklarımız ÇPD'yi demokrasinin ta kendisi, ÇPD olmayınca demokrasi olmaz sanıyor. Oysa bu yanlış.

Nedir ÇPD? ÇPD olması için bir ülkede: 1) Birden çok parti; 2) Dürüst seçimler; 3) Basın özgürlüğü gerekmektedir. Bugün ABD, İran, Fransa, Lübnan, Türkiye, Rusya, Hindistan, Arjantin gibi pek çok ülkede ÇPD uygulanıyor. Fakat İran örneğinden de anlaşılacağı gibi, ÇPD yalnızca bir *mekanizmadır*.

Demokrasi ise çok önemli, çok felsefi bir *kavram*, bir *hükümet* biçimidir. Fransız Devrimi'nde dile getirilmiş olan, öncelikle Jean Jacques Rousseau'dan kaynaklanan, iki temel ilkeden oluşmaktadır demokrasi: eşitlik ve özgürlük. Bu ilkelerden yalnızca biri, örneğin özgürlük varsa demokrasi yoktur, vahşet vardır. Sosyal devleti geliştirmemiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi. Yalnızca eşitlik olan yerde de demokrasi yoktur. SSCB gibi. Demokrasi için eşit-

lik ve özgürlüğün her birinin var olması ve uyumlu bir denge durumunda olması gerektir.

ÇPD'nin olması, özgürlüğün bir gereğidir. Ne var ki, ÇPD bazen demokrasiye aykırı sonuçlar verebilmektedir. Hitler, Erbakan, Bush, Haider, Erdoğan seçimle hükümet olmuşlardır. ÇPD'nin yurdu olan Kuzey Amerika, Batı Avrupa'da genellikle ÇPD demokrasiye uygun sayılabilecek sonuçlar verebilmektedir. Ama Hitler, Le Pen, Bush, Haider örneklerinden de anlaşılabileceği gibi orada dahi her zaman demokrasiye uygun sonuç vermemektedir. Ters sonuç çıkınca, Haider, Le Pen'de olduğu gibi, sandık mutlaka iyidir, saygıda kusur edilmez demiyor; Batılılar kıyametleri koparıyorlar. Türkiye'de ise ÇPD her zaman, mutlaka demokrasiye, yani eşitlik ve özgürlüğe aykırı sonuçlar vermiştir (şimdiye değin). Örneğin, kadın-erkek eşitliğinin; örneğin basın, sendika, dernek özgürlüğünün; insanların özgürleşmesinin, aydınlanmasının aleyhinde işlemiştir. Bugün en hararetli ÇPD yandaşları bile Türkiye'de demokrasiyi AB'den, ABD'den bekler olmuşlardır.

ÇPD Batı'da kötü sonuç verince rezalet çıkaran Batılılar, genellikle emperyalist çıkarlarına hizmet ettiği için, kendileri dışındaki ülkelerde, özellikle son dönemlerde, ÇPD'nin mutlak savunucuları olmuşlardır. ABD'nin bugün tezgahlamak istediği Büyük Ortadoğu tasarısında da, ÇPD en önemli öğelerden biridir. ÇPD, emperyalizmin bir ülkede at oynatabilmesi için çok değerli bir manivela işlevini görmektedir.

Öğretide ÇPD'nin Açmazlarını Dile Getirenler: Rousseau (1712-1778) kimilerince, "demokrasinin babası" sayılır. Eski Yunan ve Roma tarihini, aynı zamanda Cenevreli oluşu dolayısıyla İsviçre'deki demokrasi uygulamalarını biliyordu. Devleti, toplum sözleşmesi kuramıyla temellendirdi.[2] Toplumun istencine (iradesine) genel istenç

2. Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Alpagut Erenulu (Ankara, Öteki Y., 1996).

dedi ve toplumun genel çıkarının ifadesi olarak onu yüceltti. Ne var ki, halk her zaman kendi iyiliğini kestiremezdi, aldatılabilirdi de. Dolayısıyla, çok kez bir toplumda ortaya çıkan genel istenç değil, "herkesin istenci" olurdu. Bu istenç makbul değildi. Bu, özel bir çıkarı gözeten, çoğunluktaki birey istençlerinin toplamından ibaretti. Genel istencin hangi koşullarda rahatça ortaya çıkabileceğini de saptadı Rousseau: bilgi (eğitim) ve varlık (servet) bakımından toplum bireyleri arasında bir denklik, az çok bir eşitlik olduğu zaman. Görülüyor ki Rousseau sandıktan iyinin de, kötünün de çıkabileceğinin farkındaydı.

Günümüzde Türkiye'de bu açmazın ayırdında olan bazı yazarlar var. Örneğin, 1933-1940 yıllarında salt liberalizmi, demokrasiyi savunmak için haftalık *Fikir Hareketleri* dergisini çıkaran Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957)...[3] Derginin 29 Ekim 1933'te çıkan ilk sayısında Francesco Nitti, "Türk İnkılabı" yazısında şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Türkiye'de genç Türklerin pek çabuk zeval (son) bulan teşebbüsleri istisna edilirse, hiçbir zaman ne hürriyet görülmüştür, ne hakiki bir parlamento, ne de demokrasi. Mustafa Kemal, bütün bunları işte her şeyden mahrum olan memlekete soktu. İntihabat (seçim) sisteminin zorluksuz işlediği, parlamentonun daima iyi işlediği iddia olunamaz. Fakat ne de olsa imkan müsait olduğu kadar işliyor."

Yalçın'a göre demokrasi, ulusal egemenlikten başka bir şey değildir ve 1924 Anayasası en değerli demokrasi belgemizdi. Daha sonra Devrimin, sultanların istibdat ülkesine kanlı savaşımlar sonucu özgürlüğü getirdiğini anlatıyor. Türk demokrasisi hiçbir zaman Fransız Devrimi'ne öykünmüş olmakla suçlanamazdı (sy. 9).

"Demokrasiler ve Diktatörlükler" yazısında Yalçın şu görüşleri savunuyor." (sy. 10)

3. Yalçın'la ilgili bilgileri, Nahit Yüksel'in *Fikir Hareketleri* adlı yayımlanmamış doktora tezinden aldım.

"Bir milletin hayatında ya dahili hadiseler, ya harici vakalar öyle bir vaziyet ihdas edebilir ki demokrasinin tabii rejimi dairesinde o fevkalade hallere karşı koymak, memleketin dahili ve harici selametini temin etmek imkan haricine çıkar. Bu vaziyet karşısında ne yapılacak? Prensiplere dokunmaktan ise varsın memleket batsın, diye kol kavuşturulup beklenecek mi? Bu safderunluk hududunu da geçer, adeta bir cürüm teşkil eder. Tarih bize bu noktada ibret alınacak dersler gösterir. Eski demokrasiler böyle fevkalade vaziyetler karşısında bir müdafaa silahı olarak diktatörlüğe müracaat etmişlerdir. Mademki hakimiyet milletindir, millet bu hakimiyetini istediği gibi kullanmakta hürdür. Bazı fevkalade ahval ve şerait (şartlar) karşısında, millet, hakimiyetinin istimal (kullanma) tarzını, şeklini bir müddet hususi bir rejim altına alabilir. Nasıl ki demokrasiler bunu yapmışlar ve bu sayede selamete çıkmışlardır."

"Şimdi, farz edelim ki bir memleket, hakimiyeti milliye esaslarını tespit için büyük bir ihtilal yaparak demokrasiye kavuştu ve bir inkılap vücuda getirdi. Şimdiye kadar dünyanın her tarafında böyle hareketlere faal, münevver (aydın), feragati nefis (özveri) sahibi ekalliyetler (azınlıklar) teşebbüs etmişlerdir. Bir ekalliyet azminde muvaffak olup da milli hakimiyeti tesis eder etmez, derhal, prensipleri harfi harfine tatbik etmeye başlayacak olursa, daha henüz onları tamamıyla benimsememiş büyük ekseriyet içinde eriyip gitmek tehlikesine maruz kalır. Bu tehlikeyi görmek ve buna karşı tedbir almak bir hata, prensiplerden bir ayrılış değil, bir vazifedir. İşte bu tedbirler de bir nevi diktatörlük telakki olunabilir. Bir demokrasi bu türlü diktatörlükten hiç korkmaz, çekinmez, gayeyi, hedefi düşünerek onu zaruri ve faydalı bulur."

Nadir Nadi (1908-1991), tek parti düzeninin "çok sıkıcı" yanları bulunduğunu kabul etmekle birlikte, Devrimin elden gitmesinin çok daha büyük bir kötülük olacağını belirtiyordu (1945).[4] 1945'te

4. Nadir Nadi, *Perde Aralığından* (İstanbul, Cumhuriyet Y., 1964).

kurulan demokrasi, "San Fransisko Demokrasisi" idi. Nadi'nin İnönü'ye yaptığı uyarıyı daha önce babası Yunus Nadi (1880-1945) Serbest Fırka girişimi sırasında Atatürk'e yapmış ve ikinci bir parti kurmaktansa CHP'yi 'gerçek' bir partiye dönüştürüp parti-içi özgürlüğü sağlamanın hem CHP'yi hem de TBMM'yi canlandıracağını savunmuştu (1930).

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (1904-1993), 1945'te İnönü'nün kurduğu demokrasiye "temelsiz demokrasi" diyor.[5] Rousseau'yu andırır biçimde maddi milli irade ile manalı milli irade arasında ayrım yapıyor. Birincisi, kitlelerin siyasal sürece katılımı demekti. Bu katılımın ülkenin yararına olması onu manalı kılardı. Manalı milli iradeyi Atatürk gibi bir önder de tek başına temsil edebilirdi. Velidedeoğlu Atatürk'ten sonra milli iradenin gitgide manasını yitirip salt maddi milli iradeye dönüştüğünü söylüyor. Siyaset böylece "politika esnafının" eline geçmiş, "halksız demokrasi" ortaya çıkmıştır.

Doğan Avcıoğlu'ya (1926-1983) göre ÇPD tutucu güçler koalisyonunun diktasından başka sonuç vermemektedir.[6] Sandıktan hep "faşizme en fazla teşne olan gerici ve işbirlikçi" kesimler çıkmaktadır. 1945'te ÇPD gelmeseydi Köy Enstitüleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Üçüncü Beş Yıllık Plan'la Türkiye bambaşka bir ülkeye dönüşebilirdi.

Ben de "Atatürk Döneminde Demokrasi" yazımda, ülkelerin demokrasi "dereceleri" olduğu görüşünü ortaya koyduktan sonra, ÇPD olmamasına karşın, Atatürk Dönemi Türkiye'sinin demokrasi derecesinin, o dönem Avrupa ortalamasının üstünde olduğunu savunmuştum.[7] Almanya'dan 1933'te Yahudi, solcu oldukları için kovulan 142 bilim adamının Türkiye'ye yerleşmelerinin başka türlü açıklanamayacağını söylüyordum. Böylece ÇPD'siz demokrasi

5. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir*, c. 1 (İstanbul, Sinan Y., 1972).
6. Doğan Avcıoğlu, *Devrim Üzerine* (Ankara, Bilgi Y., 1971)
7. *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ankara, İmaj Y., 2002).

olabileceğini göstermeye çalıştım. (Atatürk döneminde ÇPD yoktu ama bir ölçüde basın özgürlüğü vardı.)

Halkın Geri Gitme Hakkı: Herhalde Türkiye'nin bu yokuş aşağı gidişine bir çare bulmak gerekiyor. ÇPD'nin böylesine hep ters sonuçlar vermesi kabul edilemez.

Neden kabul edilemeyeceğinin gerekçesini, şeriatı kaldırmak anlamına gelen Medeni Kanun'un kabulünde yaptığı hizmetlerle tarihe geçen büyük devrimci Mahmut Esat Bozkurt'ta (1892-1943) buluyoruz.[8] Ona göre hiçbir insanın köle olmak diye bir hakkı, bir 'özgürlüğü' olmadığı gibi, hiçbir toplumun geri gitme hakkı yoktur. Demek ki ne denli büyük bir çoğunluk isterse istesin, halkın şeriatı, saltanatı, tesettürü vb. geri getirmeyi istemeye hakkı yoktur. Benzer biçimde Tarık Zafer Tunaya'ya (1916-1991) göre 1961 Anayasası, "Türkiye'yi geri götürme", "toplumu Ortaçağ karanlıklarına ve sefalete sokma" özgürlüğünü tanımamaktadır.[9] Hemen belirtelim ki, Atatürkçülüğün siyasal-ideolojik programında (altı okta) bulunan devrimcilik ilkesi, zaten Bozkurt ve Tunaya'nın belirttikleri biçimin dışında bir davranışa izin vermez. Tarikatların örgütlenme, eğitim, sağlık kurumları kurma ya da işletme hakları olamaz.

Atatürk, 16-17 Ocak 1923'te İzmit Kasrı'nda gazetecilerle yaptığı toplantıda, Devrimin kısa sürede amacına ulaşamayacağını belirtmişti:

"Efendiler! Biz hakiki bir inkılap yaptık ve inkılabımızda devam ediyoruz. Biliyorsunuz ki, memleketin birçok yeri bilerek ya da bilmeyerek isyan etti. Asileri bastırmaya mecbur olduk. Şimdiye kadar yaptıklarımız ancak ondan sonra teessüs edebilmiştir ve biliyorsunuz ki, Fransa inkılabı kebiri (büyük) hemen yüz sene devam etmiştir. Üç senede esaslı bir inkılabın son bulacağını kabul etmek hata olur. Belki zaman zaman, şöyle veya böyle bir şeyler olacaktır!

8. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Y., 1940) s., 72.
9. Tarık Zafer Tunaya, *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa* (İstanbul, Çağdaş Y., 1979).

Kanaatimizi sabit, muvaffakiyet ümidini hakim bulundurmak sayesinde galebe bizimdir."[10]

Aslında, Atatürk konuştuğu sırada Fransa'da Devrim süreci hâlâ bütünlenmiş değildi. Orada Devrimin tam oturnası için 1944'ü beklemek gerekecekti, çünkü II. Dünya Savaşı'nda kurulan Vichy hükümeti, Devrim ve ilkelerini reddedecekti.

Türkiye'de Kısmi Karşıdevrimin 60 yıla yakın sürmüş olması ve Atatürk Devrimi'nin ancak 27 Mayıs 1960 ve 28 Şubat 1997 darbeleriyle kısa süre için, bilinçsizce de olsa, kendisini belli etmesinin başlıca nedenleri, Karşıdevrimin kısmi olması, bunun da Tören Atatürkçülüğü dediğimiz sahtecilikle başarıyla maskelenmesidir. İkinci olarak, Atatürkçülüğün ne olduğunun ancak 1980'lerde anlaşılmaya başlamasıdır. (Başka bir neden de Atatürk'ün kurduğu partinin varlığı idi – oysa o Devrimi unutmuş, "Kısmi Karşıdevrim seyircisi", dolayısıyla "Atatürkçülerin afyonu" konumunda olmuştur). Halkımız Tören Atatürkçülüğüne güzelce kanmış görünüyor ve oylarını 2002 seçimleri dışında düzenli olarak Kısmi Karşıdevrimden yana kullanıyor. 1999 seçimlerinde Erbakan'ın Tam Karşıdevrim yönelişine bir tepki gösterir gibi oldu. 2002 seçimlerinde ise Erbakan'ın yakın arkadaşlarının partisini tek başına iktidar yaptı.

Devrimci Rotaya Dönme Gereği: Türkiye'nin Devrim yani aydınlanma, bütünsel kalkınma, altı ok rotasına yeniden oturması gerekiyor. Ülkemizin çok büyük felaketlerle karşılaşması istenmiyorsa, bu zorunludur. Bu olduğunda da ÇPD'yi ne yapacağımızı şimdiden düşünmekte yarar vardır.

Bir çözüm Atatürkçü tek parti formülüdür. 1945'te değin olağanüstü başarıyla uygulanmış olan bu formüle Atatürkçülerin bir itirazı olamaz. Tabii basına, sendikalara, derneklere, Atatürk Dönemi'ndekinden ve bugünkünden çok daha geniş özgürlükler tanına-

10. Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları* (1923), (İstanbul, Kaynak Y., 1993).

cak; parti-içi demokrasi; hukuk devleti ve insan hakları bakımından hiçbir kusur olmamasına özen gösterilecektir. Bu, kuşkusuz Atatürkçülüğün bir gereği olacaktır. Atılacak ilk somut adımlardan biri Atatürkçülüğe ters olan 1982 Anayasası'nın yerine 1961 Anayasası çizgisinde yeni bir anayasa hazırlamak ve 12 Eylül'ün haksızlıklarını gidermek olmalıdır.

Fakat acaba, sakıncaları giderilmiş bir ÇPD daha iyi bir çözüm olmaz mı? Çünkü hepimizin bu yönde oluşmuş alışkanlıkları var. Zeki Sarıhan da, "Demokrasi Aşığı Türkiye" yazısının sonunda böyle bir almaşığa işaret ediyor: Yalnızca emperyalist karşıtı ve halkçı partilerden oluşan çokpartili bir dizge.[11] Buna Atatürkçü ve sosyalist partilerden oluşan bir dizge de diyebiliriz. Bunu sağlamak için Karşıdevrimci partilerin kapatılmasını kolaylaştıracak düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca Yargıtay Başsavcılığı, kapatmak için yeterli gerekçeler olmasa da program, söylem ve davranışlarıyla gerici olduğunu saptadığı kimi partilerin seçimlere katılmasının yasaklanmasını Anayasa Mahkemesi'nden isteyebilir. Çoğulculuğu yaşatmak uğruna, bu gibi kapatılmayan gerici partilerin sınırlı bir kontenjanla TBMM'de temsil edilmeleri sağlanabilir. Seçimlere katılmazlar, fakat onların genel kurulları (kongreleri) o kontenjana birkaç milletvekili seçebilir.

Tabii bu yalnızca bir 'zihin jimnastiği'. Sonuçta hangi çözümlerin yeğleneceği gelişme ve koşullara bağlı olacaktır.

Görülüyor ki, Türkiye'nin bugünkü ÇPD uygulamasının gerici tutsaklığından kurtulup Atatürk Devrimi rotasına yeniden girmesiyle ortaya çok güzel, pırıl pırıl bir ülke çıkacaktır. İşsizliğin, yoksulluğun, cehaletin, yolsuzluk ve haksızlıkların bulunmadığı bir Türkiye. Liberallerimizin ve İkinci Cumhuriyetçilerimizin bundan korkmamaları gerekir. Sanırım dünya kamuoyu bunu çok olumlu karşı-

11. *Kuvayı Milliye Dergisi*, Ocak-Şubat 2000.

layacaktır. Belki daha da önemlisi, Atatürk Devrimi yeniden Avrasya'da hatta belki Batı'da bir esin kaynağı, parlak bir örnek oluşturacaktır.

(*Teori*, Kasım 2004)

ADD Çankaya Şubesine Yanıtlar

ADD Çankaya Şubesi, Ulusal Direniş adında çok güzel bir dergi çıkarıyordu. Orada yayımlanmak üzere bana Atatürkçülüğe ilişkin bazı sorular sordular. O sıralar derginin yayınına ara verildiği için bu yanıtlar ilk kez burada yayımlanıyor.

1. M. Kemal'in "muasır medeniyet seviyesi" AB midir?

Günümüzde kimi AB'ciler, Atatürk sağ olsaydı Türkiye'nin AB'ye girmesinden yana olurdu diyorlar.

Ölmüş bir kişi için, sağ olsaydı şöyle yapardı, böyle yapardı diye iddiada bulunmak, tümüyle kurgusal bir akıl yürütme biçimidir. Kanuni Sultan Süleyman sağ ve Türkiye'nin başında olsaydı ülkemizi II. Dünya Savaşı'na sokar mıydı? Bu ve benzeri sorular üzerine kafa yormak kurgusal bir çabadır, bir 'zihin jimnastiğidir.' Bilimsel (hatta ciddi) bir yönü pek yoktur.

Yine de sözü edilen zihin jimnastiğine girişirsek şöyle bazı şeyler söylenebilir:

1. Atatürk bağımsızlığa çok düşkündü. Onun bu yönde pek çok sözü vardır. Örneğin şu sözünü anımsayalım: "Bu millet istiklalsiz yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşayamayacaktır." (Haziran 1922, SD II). AB, adı üstünde, bir birleşmedir. Her birleşmede bir bağımsızlık yitimi söz konusudur. Her üye aynı ölçüde bağımsızlık yitimine uğrarsa bu, sorun değildir, denebilir. Ama Türkiye, bugünkü haliyle ne iktisat (üretkenlik, zenginlik) açısından, ne de eğitim-kültür-bilim açısından Avrupa'nın düzeyinde değildir. Eşit olmayanlar arasında bir birleşme, kendiliğinden bir bağımlılık ilişkisine dönüşecektir; eğer bizi alırlarsa.

2. Atatürk canlanıp Türkiye'nin bugünkü halini görseydi herhalde büyük bir üzüntü ve öfke duyardı. Bir yandan görünüşte bir Atatürkçülük (Tören Atatürkçülüğü); öte yandan borca batırılmış, Halkevleri, Köy Enstitüleri kapatılmış, şeyhlerin ve ağaların 'cirit attığı', karşıdevrimcilerin istisnasız her seçimi kazandığı, bağımsızlığını önemli ölçüde yitirmiş bir Türkiye görecekti. Üzüntüsü, Devrimin durdurulup dondurulmuş olmasına; öfkesi, bunun sözüm ona Atatürkçülük adına yapılmış olmasına olurdu.
3. Atatürk kimi zaman Batı uygarlığından söz ettiyse de, büyük çoğunlukla yer belirtmeden uygarlık, çağdaşlık, yenilikçilik, devrimcilikten söz etmiştir. Şöyle bir sözü var: "İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin (ulus bireyinin) kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur." (Ekim 1922, SDII). Akılcılığın gereği buydu.

2. Kemalizm devrimci midir, sosyal demokrat mıdır?

Önce sosyal demokrasiye bakalım. Sosyal demokrasi ilk başlarda Marxçı devrimci hareketin içinde olabiliyordu. Örneğin, Lenin'in partisi, 1898'de kurulan Sosyal-Demokrat İşçi Partisiydi. Bolşevikler bu partinin içindeki çoğunluk kanadıydı. Bolşevikler 1918'de Komünist Partisini kurdular. Ondan sonra sosyal demokrasi kavramı gitgide Marxçılıktan ve özellikle devrimcilikten uzaklaştı. Günümüzde Avrupa'da sosyal demokrasi yalnızca kapitalist dizge (sistem) içinde düzeltimi (reform, ıslahat) isteyen, devrimcilikle hiçbir ilişkisi kalmamış bir harekettir. Amacı sosyal devleti gerçekleştirmek, gelir dağılımının daha eşit olmasını sağlamaktır. Kapitalizme hiçbir itirazı yoktur.

Türkiye'de 1918 ve 1946'da sosyal demokrat partiler kurulduysa da bunlar hiçbir varlık gösteremediler. 1965 seçimleri öncesinde İsmet İnönü, Türkiye İşçi Partisinin CHP'den çok oy koparacağı

kaygısıyla ilk kez Partisinin "ortanın solunda" olduğunu söyledi. Bu yüzden CHP içinde savaşımlar, kopmalar oldu. 12 Mart 1971 darbesinin ardından Ecevit CHP Genel Başkanı oldu (1972) . Bundan sonra daha ileri gidildiğini, ortanın solu yerine demokratik sol ya da sosyal demokrasinin savunulmaya başlandığını görüyoruz. 1978'de CHP Sosyalist Enternasyonale üye oldu. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Ecevit kendini CHP'den ve sosyal demokrasi kavramından özenle ayırdı. 1983 seçimlerinden önce, Erdal İnönü başta olmak üzere Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kuruldu. 1985'te Halkçı Partiyle birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Partiyi (SHP) oluşturdu. 1995'te SHP, CHP içinde eridi.

Sosyal demokrasi, kapitalist düzene çoktandır girmiş olan, bu düzende sömürgelerini ve dünyayı sömürerek zengin olmuş olan Avrupa'da, işçi ve dar gelirlilere pay verilmesini isteyen bir harekettir. Oysa Türkiye, o gün olduğu gibi bugün de kapitalist düzene tam geçememiş, önemli ölçüde feodal (şeyhlik-ağalık düzeni) yapıları sürdüren bir toplumdur. Bu ülkede Aydınlanma Devrimi'nin tamamlanması, sanayi ve tarımın (ekonominin) ussal biçimlere kavuşması gerekmektedir. O zamana değin Türkiye'nin 1919–1945 yıllarında deneye deneye geliştirmiş olduğu Atatürk Devrimi modeline dönmesi gerekmektedir. 1945'ten sonra o modelden sapıldığı için bugünkü duruma düşülmüştür. Ne yazık ki CHP 1950'den sonra hızla gelişen karşıdevrimci süreçlere seyirci kalmış, daha sonra da aslında Türkiye'nin gündeminde olmayan sosyal demokrasi anlayışıyla kendini oyalamıştır. Gerçekte Atatürkçülüğün halkçılık ilkesi sosyal demokratik talepleri rahatça karşılayabilecek bir yaklaşımdır.

3. 28 Şubat kararlarının Kemalizm açısından önemi nedir?

Türkiye 1945'e değin Atatürk Devrimi'ni yaşadı. 1945'te İsmet İnönü'nün çokpartili dizgeye geçme kararının ardından Devrim ön-

ce askıya alındı. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Kısmi Karşıdevrim Dönemi başladı. Bu sürecin büyük adımları: 1) Halkevlerinin kapatılması (1951); 2) Köy Enstitülerinin kapatılması (1954); 3) Öğretmenliğin ikinci sınıf meslek olması; 4) Türk çocuklarının 5 yıllık bir eğitime hapsedilmeleri; 5) İmam-hatip okullarının, *Kuran* kurslarının açılması; 6) Aslında Atatürk Devrimi düşmanlığını maskeleyen çılgınca bir "komünizm" karşıtlığı ve hararetli bir Tören Atatürkçülüğü. Bu gidiş 27 Mayıs 1960 hareketiyle duraklatıldı. Ama henüz Atatürk Devrimi'nin ne olduğu bilinmediği, Atatürkçülük henüz bir ideoloji olmadığı için, Devrim yoluna dönülemedi. Kısmi Karşıdevrim yine devam etti. Hatta 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinde Ordu, Karşıdevrimin hizmetine girdi.

Bu sıralarda Türk aydınları Tören Atatürkçülüğünün ve İsmet İnönü'nün CHP Genel Başkanlığının verdiği rahatlık ve gevşeklik içinde Atatürk Devrimi'nin iyi korunduğu hatta hedefine ulaşmış olduğu düşüncesindeydiler. Birçokları 27 Mayıs'tan sonraki devrimci aşamanın sosyalizm olduğu kanısındaydı. Daha az yürekli olanlar ortanın solu, demokratik sol, sosyal demokrasi gibi akımlarla avunuyorlardı.

Hepsi de yanılıyordu. Atatürk Devrimi hedefine ulaşacakken; ağalık-şeyhlik düzeni yok olmaya yüz tutmuşken; zamansız olarak getirilen çok-partili dizge, bir anda Devrimi durdurmuş, dondurmuş ve ağalık-şeyhlik düzenini canlandırmıştı. 1946'dan sonra CHP, ya da genel olarak sol, artık hiçbir seçimde % 50'ye ulaşamadı. Bu, o günden bu yana her seçimi mutlaka ağalık-şeyhlik düzeni kazanmıştır anlamına gelir. İşin daha kötüsü, 1990'larda seçimleri Tam Karşıdevrim, yani Şeriat yandaşları kazanmaya başladılar. 28 Şubat 1997 askeri müdahalesi Şeriatçı iktidara "dur" dedi. Türk çocuklarına, yetersiz de olsa, sekiz yıl eğitimin yolunu açtı.

Demek ki, 28 Şubat müdahalesi, artık Atatürk Devrimi çizgisine dönmüş olan Ordunun, Aydınlanma Devrimi felsefesine uygun, Atatürkçü bir hareketidir.

4. Cumhuriyetçiliğin tanımı nedir?

Atatürkçü ideolojinin altı ilkesinden biri olan Cumhuriyetçilik, halk yönetimi, demokrasi demektir. (Demokrasi-cumhuriyet ayrımı büyük ölçüde yapaydır.) Devlet yönetiminin bir ailenin tekelinde olmaması demektir. Örneğin, Osmanlı Devleti Osmanoğulları ailesinin malıydı. Padişahın mutlaka o aileden olması gerekiyordu.

Demokrasi eşitlik ve özgürlük demektir. Eşitlik, servet, iş olanakları, eğitim, cinsellik gibi konularda insanların olanaklı olduğunca birbirine yakın düzeyde tutulmaları demektir. En önemli eşitliklerden biri, kadın-erkek eşitliğidir.

Özgürlük ise insanların olabildiğince isteklerini yapabilmeleri, sınırlandırılmamaları demektir ve eşitlikle çelişir. Sağlıklı bir demokraside eşitlikle özgürlüğün dengede olması gerekir. Çokpartili dizge, bir ülkede birden çok partinin bulunmasını, basın ve yayın özgürlüğünü, dürüst seçimleri içeren bir mekanizmadır. Gelişmiş bir demokraside çokpartili dizgenin varlığı önemlidir.

Ne var ki, özgür seçimler her zaman demokrasiye hizmet etmez. Seçimleri demokrasi düşmanları kazanıyorsa, çok partili dizge demokrasiye hizmet etmiyor demektir. Ünlü bir örnek vermek gerekirse, Hitler 1933'te seçimleri kazanarak iktidar olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde çokpartili dizge feodal güçleri, şeyhlik-ağalık düzenini iktidara getiriyorsa, ortada demokrasiye aykırı bir durum var demektir. Çünkü feodal düzen eşitlik ve özgürlüğü kabul etmez. Böyle toplumlarda demokratik bir toplum yapısına ulaşmak için devrimci, tepeden inme yöntemler kullanmak gerekebilir.

Atatürk Devrimi'nin yürümesi için tek-parti dizgesine başvurulmuş olması doğaldır. Atatürk 1924'te ve 1930'daki çok-partili denemelerin kötü sonuç verdiğini görünce tek-partili dizgeyi tercih etmiştir. Ama Devrim hedefine ulaştıktan sonrasında, getirilecek çok partili dizgeye de hazırlık olmak üzere, köy, belediye, milletveki-

li seçimlerine büyük önem verilmiş; TBMM ve CHP'nin içinde özgür seçim ilkesine olabildiğince uyulmak istenmiştir. Okullarda çocukların dayaksız, baskısız özgür bireyler olarak yetişmeleri, kadın-erkek eşitliğini benimsemeleri için çaba gösterilmiştir. Dar gelirli, yoksul yurttaşlar kollanmıştır.

Bugün, yarım yüzyılı aşan çokpartili dizge uygulamasının sonuçlarına bakınca, bu dizgeye erken gidilmiş olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır.

5. Altı oktaki milliyetçiliğin tanımı:

Atatürkçü ideolojinin altı ilkesinden biri olan milliyetçilik (ulusçuluk), Atatürkçülerin, kendi uluslarını başka uluslardan daha çok sevmeleri, kendi uluslarını tercih etmeleri demektir. Yurtseverlik olarak da tanımlanır. Eski çağlarda Atina, Isparta, Roma gibi kent devletlerinde, yurdunu sevmek, yurttaşlığın temel erdemlerinden biri sayılırdı. O gün bugün, yurdunu sevmemek bir eksiklik, bir erdemsizlik olarak değerlendirilmiştir.

Ulusçuluğun bazı biçimleri sakıncalı sayılabilir. Başka uluslara yaşama hakkı tanımak istemeyen, savaşçı, fetihçi ulusçuluk böyledir. Ulusu ırk üstünlüğü temeline oturtmak isteyen ulusçuluk da baskıcı, saldırgan eğilimlere yol açtığı için, yani savaşçı, fetihçi ulusçulukla birleştiği için tehlikelidir. Ulusçuluk ulusal gelenekleri yüceltir. Fakat gerici, gerici olduğu için zararlı sayılabilecek geleneklerin sürdürülmesi sakıncalıdır. O toplumu ilerlemeden, gelişmeden alıkoyar.

Atatürk ulusçuluğu her bakımdan olumlu bir ulusçuluktur. Önce barışçıdır. Atatürk "Yurtta barış, dünyada barış" sözüyle bunu dile getirmiştir. Atatürk'e göre savaş bir cinayettir. Ancak savunma amaçlı savaş kabul edilebilir.

Atatürk ulusçuluğu ırkçı değildir. "Ne mutlu Türküm diyene" sözü bunu anlatır. Atatürk ırkçı olsaydı herhalde bu söz, "Ne mutlu Türk olana" olurdu. Atatürk'ün ulus tanımı da ırkçı değildir. Ona göre Türk milleti, "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı" diye tanımlanır.

Atatürk olumlu geleneklerimizi yaşatmak yanlısı olmuştur. Ama örneğin çok-karılılık gibi, kadınların ikinci sınıf insan sayılması gibi şeriat kurallarından kaynaklanan gelenekleri bir yana koymakta hiç tereddüt etmemiştir.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılabileceği gibi, Atatürkçülüğün milliyetçilik ilkesinden söz ederken, sakıncalı biçimlerinden ayırt etmek için, "Atatürk milliyetçiliği" diye belirtmek yararlı olur.

(ADD Çankaya Şubesinin Çıkardığı *Ulusal Direniş* Dergisi İçin Mehmet Kabakçı'nın Sorularına Yanıtlar)

Çanakkale Savaşı'nın Yıldönümü Dolayısıyla...

Osmanlı tarihi ilginçtir. 1300'den 1922'ye değin uzayan Osmanlı varlığı, ilk önceleri aralıksız bir yengiler, zaferler silsilesidir. Tabii, aradaki 1402 Ankara Savaşı çok ağır bir yenilgidir. O derecede ki, Hikmet Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı Devleti orada son bulmuştur. Çelebi Mehmet'in ayağa kaldırdığı devlet, yine Osmanlı adını taşısa da, yeni bir devlettir. Belki bu, İbn Haldun kuramını haklı çıkarmak için Kıvılcımlı'nın abarttığı bir savdır. Çünkü o kurama göre medeni-bedevi salıncağında gidip gelen Müslüman devletlerin ömrü en çok 100-120 yıldır. Ne denirse densin, 1402'de Osmanlı'nın içine düştüğü perişanlığın derecesi, sonraki diriliş kadar çarpıcıdır.

Ama işte 1402 dışında, Osmanlı'nın ilk yüzyılları, 1683 Viyana bozgununa değin kesintisiz sayılabilecek bir yengiler dizgisidir. Viyana bozgunuyla birlikte başlayan yenilgiler ise kabaca iki yüzyıl boyunca devam etmiş sayılabilir. Orada, kesintisiz gibi, biteviye bir yengiler; burada, biteviye sürüp gitmiş olan bir yenilgiler dizgisi... Yengiler kuşkusuz Türklerin çıkarına olmuştur. Yeni topraklar, yeni yerleşme alanları, yeni yurtlar, arada savaşta elde edilen ganimetler anlamına geliyordu.

Bu süreç içinde Osmanlı'nın tavrı şu olmuştur: Bu topraklara Türkleri yerleştiriyorum. Artık buralar onların yurdudur. Ama buralar, fetihten önce oturan insanların da yurdudur. Onlar da topraklarında, evlerinde oturacak; dillerini, dinlerini serbestçe kullanabileceklerdir.

Örneğin, yer adlarını değiştirmek için bir çaba, bir karmaşa (kompleks) görmüyoruz. Sofya, Belgrat, Atina, kasaba ve köyler adlarını genellikle korumuşlardır. Bazen Türkçe telaffuzuna daha uygun kılacak bir biçime sokulmuşlardır.

1683'ten sonrası hemen hep yenilgidir dedim. Arada, Prut Savaşı (1711) ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşlarındaki yengiler vardır, ama bunlar genel tabloyu, gidişi değiştirmeyen sınırlı başarılardır. Bir önemli zafer olarak Kırım Savaşı var (1853-1856). 18. yüzyıl bir bakıma Osmanlı için çok kötü geçmemiş sayılabilir. Karlofça Antlaşması'yla yitirilen Mora, Pasarofça Antlaşması'yla geri alınmış; Türklerin yoğun olarak bulunduğu yerler yitirilmemiştir. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Kırım, Osmanlı'dan koparılarak bağımsız kılınmıştır. Ondan sonra 1783'te Ruslar Kırım'ı işgal ve ilhak ettiler. 1784'te Osmanlı bu durumu tanımak zorunda kaldı. Bir Türk ülkesinin böyle yitirilmesi, başta duygulu bir insan olan III. Selim olmak üzere, Osmanlılar için üzücü olmuştur.

Kırım'dan sonra Türklerin yoğun oldukları bölgeler, özellikle Tuna Nehri'nin güneyindeki yerlerdi. Buralarda gelişen Sırp, Yunan ve Bulgar ulusçulukları, bu halkların yüzyıllar boyunca birlikte yaşamış oldukları Türkleri dışlamaya yönelikti. Bu yaklaşım genel olarak Avrupa'nın yaklaşımıydı ve düvel-i muazzama (büyük devletler) tarafından da özendirilip destekleniyordu. Çünkü evrensel Roma İmparatorluğu'ndan sonra Avrupa'nın temel düzeni bu olmuş, etniklik üzerine kurulmuştu ülkeler. İngiltere, İngilizlerin; Fransa, Fransızların; İspanya, İspanyolların; Portekiz, Portekizlilerin; İtalya, İtalyanların; Almanya, Almanların... vb. Bu ülkelerde kural olarak başka etnik kökenden insan bulunmuyordu ya da bulunmamalıydı.

Yahudiler bu ülkelerde zar zor küçük azınlıklar oluşturabiliyorlardı. Onlar 'bir ölçüde' hoş görülüyorlardı, çünkü sayıları azdı, faizcilik, ticaret ve bankacılık gibi ortaçağın 'kirli' saydığı ama yine gereksinim duyulan işleri yapıyorlardı. Bir de Yahudiler, ne de olsa, Hıristiyanların *Kitab-ı Mukkaddes*'inin önemli bir parçasını oluşturan *Eski Ahit*'in (*Tevrat'ın*) insanlarıydılar.

Kural olarak başka etnik kökenden insan bulunmuyordu dedim. Bir kez hiç Müslüman yoktu. Oysa Müslüman Araplar İspanya'da yedi yüzyıl, Sicilya'da iki yüzyıl kalmışlardı. Ama Arap egemenliği son bulduğunda bir tekinin bile bu iki ülkede kalmasına izin verilmemişti. Oralarda "etnik temizlik" ya da "dinsel temizlik" yapılmıştı. Böyle bir muamelenin ne korkunç anlamlar içerdiğine ya da içerebileceğine yakın tarihlerde Bosna'da tanık olduk.

İşte Türkler, yüzyıllardır yurtları olarak belledikleri Balkan ülkelerinden, orada kaldıkları yüzyıllar boyunca komşu ve 'yurttaş' bildikleri insanlar tarafından, büyük ölçüde kovuldular, hatta etnik temizliğe uğratıldılar. Bu insanlığın ve Türklerin yaşadığı büyük bir faciadır.

Bu işler ilk başladığında sanırım çok bilinçli ya da çok şiddetli tepkiler gösterilmedi. Hatta sanırım, gösterilen tepki daha çok devlet düzeyinde oldu. 1821'den başlayarak Mora'daki Türklerin binlercesi, çocuk-genç-yaşlı, kadın-erkek demeden kırıma uğratıldığında II. Mahmut, Rum Patriği Grigorius'u, bazı piskopos ve tüccarları astırarak bir ölçüde bir tepki gösterdi. Tepkilerin çok bilinçli ya da çok şiddetli olmadığından söz ettim. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Osmanlı Devleti feodal bir devletti. Bu devletin yönetiminde yaşayan Türkler de genellikle feodal, ortaçağcıl bir hayat yaşıyorlardı. Böyle bir düzene uygun olarak Türklerin okuryazarlığı % 5'i geçmiyordu.

Düzenin siyasal niteliğini Vahdettin, 16 Mart 1920 günü İngilizler İstanbul'da yıldırı (terör) estirirken Rauf Bey'e şöyle anlatmıştı: "Rauf Bey! Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban lazım. O da benim." Bu, tipik, feodal bir yaklaşımdır. Kilise de geleneksel olarak cemaatini "sürü", papazları da "çoban" (*pastor*) olarak nitelemiştir. Osmanlıcada "raiyyet" hem uyruklar, hem sürü anlamına geliyordu. Böyle bir ortamda ülke de hükümdarın malı oluyordu. Bunun izlerini bugün bile, parlak demokrasi örnekleri sayılan İngiltere, Hollanda, Belçika, İskandinav ülkelerinde görüyoruz. Bu ülkele-

rin ulusal günleri yoktur, onun yerine hükümdarlarının yaş günlerini kutlarlar. Hükümdar değişince, 'ulusal' gün de değişir. Dış temsilciliklerinde de hükümdarın yaş günü kutlanır. İngiltere'de savaş gemilerinin adlarının başında HMS ifadesi, yani "*Her Majesty's Ship*" (majestelerinin gemisi) bulunur.

Ülke hükümdarının 'mülkiyetinde' olunca, askeri yengiler, daha çok hükümdarın yengisi; yenilgiler, hükümdarın yenilgisi oluyordu. Askerler savaşlarda ülkelerinden çok, hükümdarları için ölüyorlardı. (Padişahın kulları olan "boyunları kıldan ince" yeniçeriler için bu tamamen doğruydu.) Yenilgi ve toprak kaybı karşısında duyulan üzüntü, daha çok bu işe üzülen hükümdarın üzüntüsünü paylaşmak biçiminde kendini gösteriyordu. Bu da damarlarında mavi kan dolaşan, Tanrı tarafından insanları yönetmek için görevlendirilmiş hükümdara olan sadakatin bir sonucuydu. Bu yüzden, doğrudan etkilenmedikçe, halkın yenilgi ya da yengi karşısında çok fazla duygulanmadığı tahmin edilebilir. Çünkü sevinç ya da üzüntü ne de olsa başkasının, hükümdarın sevinç ya da üzüntüsü oluyordu.

Dolayısıyla, 18. yüzyıldaki yenilgi ve toprak yitimleri karşısında Osmanlı halkının, Türkler dahil, doğrudan etkilenmedikçe çok ileri düzeyde bir üzüntü duymadıkları varsayılabilir diye düşünüyorum. Tabii, bunun gerçekte öyle olup olmadığını saptamak, hele ölçmek olanağına pek sahip değiliz. Sözü edilen tepki eksikliğinin, bir ölçüde, dindar halkın tevekkülünden de kaynaklanmış olabileceği varsayılabilir. Yıkımların Allah'ın takdiri ya da cezası olduğu, dine daha çok sarılmaktan başka yapılacak bir şey olmadığı anlayışından söz ediyorum.

Namık Kemal'in getirdiği vatan kavramı, durumu değiştirdi. Osmanlıların elinde bulunan ülke ve topraklar, bir bütün halinde, onların vatanlarıydı. Demek oluyor ki, bu toprakların sahibiydiler ve bu sahiplik yalın bir mülkiyet ilişkisi olmanın ötesinde metafizik, gizemli bir ilişkiydi. Vatana aşkla bağlı olunuyordu ve seve se-

ve uğrunda ölünüyordu. Onun içindir ki, *Vatan Yahut Silistre* oyunu 1873'te sahnelendiği zaman seyircileri adeta 'çarptı'. Yepyeni, heyecan ve coşku uyandıran bir yenilikti bu. Oyun çılgınca alkışlanıyor, fakat seyirciler kendilerini tutamıyor, Güllü Agop'un tiyatrosu dışında sokaklarda da gösteriler yapıyorlardı. Vatan, artık padişahın malı olmaktan çıkıyor, herkesin oluyordu. Müthiş, demokratik bir gelişmeydi bu.

Yukarıda anlattığım nedenlerle Abdülaziz ve hükümeti bu durumdan hiç hoşlanmadılar. Vatan ve vatan sevgisi, padişah sevgisi ve bağımlılığına rakip olmuştu. Namık Kemal hapse mahkum oldu ve üstelik bu ceza ta Kıbrıs'ta, Magosa'da çektirildi.

Demek ki az da olsa, birçoğu eğitim görmüş kimi Türkler reayalıktan, uyrukluktan, vatandaşlığa, yurttaşlığa yükseliyorlardı. Padişahlar bu gelişmeye ayak uyduramadıkları ölçüde, aydınlanmış insanları karşılarında bulacaklardı. Artık yenilgilerde, toprak yitimlerinde, Türklere uygulanan etnik temizliklerde, doğrudan etkilenmeseler de tepki gösteren insanlar olacaktı.

Eskilerin "93 Harbi" dedikleri 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı büyük acılara neden oldu. Ama sözünü ettiğimiz yeni bilinç dolayısıyla, doğrudan etkilenmeyenler arasında da büyük tepkiler doğurduğu tahmin edilebilir. (Ayrıca, savaşın büyük ölçüde Türk yurdu olan bölgeleri etkilediği de dikkate alınmalıdır.)

1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı dolayısıyla Mehmet Emin Yurdakul'un hece vezniyle ve anlaşılır bir dille yazdığı şiirler (Türkçe Şiirler, 1899), büyük yankı uyandırdı. Savaş üzerine şiir yazmak divan şiirinde pek görülmüş şey değildi. Okumuş bir insanın yalın bir dil ve hece vezni kullanması da öyle. II. Balkan Savaşları (1912-1913) 93 Harbi'yle karşılaştırılabilecek büyük bir yıkım oldu. Bu iki savaş pek çok Türk'ü yurtsuz bıraktı. Ünlülerden gidersek başta Selanikli olan Atatürk'ü. Sonra örneğin, Enver Paşa'yı (Manastırlı), Fethi Okyar'ı (Pirlepeli), Dr. Nazım'ı (Selanikli), Ba-

hattin Şakir'i (İslimiyeli). II. Meşrutiyet Dönemi'nde ulusçuluk büyük gelişme gösterdi. Dolayısıyla, Balkan Savaşı'na ve sonuçlarına o güne dek görülmemiş bir tepki doğdu. Asker eğitime giderken "intikam, intikam" diye tempo tutuyordu. Okullarda, Türklere yapılan zulmü canlandıran köşeler hazırlanıyordu. Büyük olasılıkla Osmanlı hükümetinin Dünya Savaşı'nın çıktığını bile bile Almanya ile askeri ittifak yapması, yapılacak savaşta Rumeli'nin yitirilmiş kimi yerlerinin geri alınabileceği umudundan kaynaklanıyordu. Çünkü I. Balkan Savaşı'nda yitirilen Edirne, II. Balkan Savaşı'nda geri alınabilmişti. Acaba aynı biçimde, Batı Trakya, hatta Selanik geri alınamaz mıydı? Fakat bilindiği gibi, savaş kumarında Osmanlı, yenilecek olan tarafı seçmiş oldu ve bırakın Rumeli'den yer almayı Sevr ile Anadolu'yu yitirmeye doğru adım attırıldı.

Ama bu arada Çanakkale Savaşı, İngiltere'nin imparatorluk gururuna indirilen büyük bir darbe oldu. O denli 'asılmasına' karşın koca Britanya, Çanakkale önlerinden süklüm püklüm çekip gitmek zorunda kaldı. Bu zaferi Mehmet Akif Ersoy ölümsüzleştirdi. Zafer muazzam bir özveri sayesinde elde edildi. Başka kayıplar yanında yalnızca şehit sayısı 55.000'dir. Osmanlı I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış olsa da, hiç kuşku yok ki parlak Çanakkale Zaferi Kurtuluş Savaşı'na girişenler için çok önemli bir esin ve umut kaynağı oldu.

(*Teori*, Mart 2005)

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi İçin Temel Dönemlendirme Önerisi

Ercüment Kuran'la 1961'de Robert Kolej Yüksekokulunda tanışmıştık. Ben doktora öğrencisiydim, o doçentti. İnsan Bilimleri Bölümünde ders veriyorduk. Arabamız olmadığı için Aşiyan yokuşunu ya da Kolej yokuşunu sık sık birlikte tırmandığımız ya da indiğimiz oluyordu. Sonra, yollarımız ayrıldı. Sonunda Ankara'ya geldik. O, Hacettepe Üniversitesinde Tarih Bölümünü kurdu, ben Mülkiye'ye yerleştim.

Türkiye Cumhuriyeti tarihini önerdiğim biçimde dönemlendirmenin, bu tarihi anlamak, doğru algılamak için koşul olduğunu düşünüyorum.

Bilimin anlamayı, kavramayı kolaylaştırmak için giriştiği temel işlemlerden biri sınıflandırmadır. Tarih bilimi de geçmiş olayları incelemek için böyle yapar. Örneğin, yer bakımından sınıflandırma: dünya tarihi, Hindistan tarihi, Afrika tarihi gibi. Bir de zaman boyutundan sınıflandırmalar var ki, buna dönemlendirme diyoruz: İlk Çağlar, Orta Çağlar gibi. Biyolojide bitki ve hayvan türlerinin doğru sınıflandırılması ne denli önemliyse, tarihte de doğru dönemlendirme o denli önemlidir. İlk çağları orta çağlardan ayırmamak olanaklı mı? Orta Çağı, Yeni Çağdan; Yeni Çağı, Son Çağdan ayırmamazlık edebilir miyiz? Aynı biçimde Osmanlı tarihinde kuruluş dönemini, yükselme, duraklama, gerileme dönemlerini ayırmamazlık edebilir miyiz? Alt dönemlendirme olarak II. Abdülhamid Dönemi'ni, II. Meşrutiyet'ten; Tanzimat'ı, II. Mahmut Dönemi'nden ayırmamak olanaklı mı?

Bu bildiride 82 yıllık Türkiye Cumhuriyeti Tarihi için temel dönemlendirme önerisi yapmak istiyorum. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1923'ten 1950'ye değin Atatürk Devrimi Dönemi, sonrası da Kısmi Karşıdevrim Dönemi olmak üzere açık seçik iki

döneme ayrılıyor. Tabii başka türlü dönemlendirmeler de olabilir. Örneğin, Tek-partili, Çok-partili diye bir dönemlendirme olabilir. Ya da, örneğin, cumhurbaşkanlarına göre bir dönemlendirme. Ama bence en temel dönemlendirme sözünü ettiğim dönemlendirmedir. Tabii ki bu iki ana dönemin alt dönemleri de söz konusu olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi diyoruz ve bunu 1923'te başlatıyoruz, ama Atatürk ve arkadaşları demokratik-ulusçu devrim için 1919'da çalışmaya başladıklarına göre, Atatürk Devrimi Dönemi'ni bu son tarihte başlatabiliriz.

Kimileri Atatürk Devrimi'nin 1950'den sonra da devam ettiğini, hatta günümüze değin sürdüğünü hâlâ savunuyor olabilir. Ama bence bu, Atatürk Devrimi'ni gerektiği gibi kavrayamamanın ve Tören Atatürkçülüğü denilen aldatmacaya kanmanın bir sonucudur. Türkiye'de Atatürk Devrimi'nin anlamı, 1980'li yıllarda kavranmaya başladı. Daha önce, benim ilk gençliğimde, Atatürk Devrimi deyince bir devrimler listesi ve bir de altı ilke akla gelirdi. Bunlar sıralanır, fakat üstünde fazla kafa yorulmazdı. Onun için diyebiliriz ki, 1980'lerden önce Atatürk Devrimi pek anlaşılmamıştı. Nitekim tarihte büyük hareketlerin, örneğin Rönesans'ın, Aydınlanma'nın sonradan anlaşılması ve adlandırılması bilinen bir olgudur.

1980'li yıllarda felsefeciler sayesinde Atatürk Devrimi'nin felsefi boyutunu, yani onun bir Aydınlanma Devrimi olduğunu kavradık. Bedia Akarsu ta 1960'ta bunu öne sürmüştü, fakat dikkati çekmemişti. Aynı görüş 1980'de Suat Sinanoğlu tarafından, 1983'te Macit Gökberk tarafından savunuldu.[1]

Devrimin aydınlanma boyutu ortaya çıktıktan sonra, bunun nasıl bir kalkınma modeli getirdiğini ben saptadım, "bütünsel kalkınma"

1. Bedia Akarsu, "Aydınlanma Felsefesi ve Atatürk Devrimi", *Atatürk Devrimi ve Temelleri* (İst., İnkılap Kitapevi, 1995): Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi* (Ank., TTK Y., 1980): Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk* (İst., Eczacıbaşı Y., 1986): Sina Akşin "Atatürk İdeolojisinin Billurlaşma Süreci", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi.* (Ank., İmaj Y., 2002).

diye adlandırdım. Gerçekten, incelendiğinde, Devrimin, herhangi bir alanı ayırmadan, her alanda, topyekun kalkınmaya giriştiği, bu arada *eğitim, bilim, kültürün* kesinlikle ihmal edilmediği görülür. Bu, örneğin Suudi Arabistan'ın uyguladığı, yol, bina, fabrika, telefon, bilgisayar gibi konulara yoğunlaşan "maddi kalkınma" modelinden çok farklıdır. Bütünsel kalkınma, aydınlanmanın emrinde olduğu için çağcıllaşmaya (modernleşmeye) hizmet eder. Oysa maddi kalkınma, eğer o toplum ortaçağdan, ağalık-şeyhlik düzeninden kopmamışsa, tam tersine, o düzeni sürdürmeye olanak verir.[2]

Demek ki, Atatürk Devrimi'nin felsefi ayağı Aydınlanma Devrimi'dir. Kalkınma modeli bütünsel kalkınmadır. Siyasal ve ideolojik programı ise Altı oktur. Bu altı ilke zaman içinde oluşturulup benimsenmiş, her biri yaşamsal önem taşıyan, hiçbiri Atatürk Devrimcilerince bugün dahi ihmal edilemeyecek esaslardır. Bilindiği gibi, zaten genellikle basmakalıp kabul edilen ve üstünkörü incelenen Altı oku, 12 Eylül yönetimi küreselleşme süreci içinde 'gözden geçirip' tasfiye etmeye kalkışmış; cumhuriyetçilik, laiklik ve ulusçuluğun geçerli olduğu, fakat devletçilik, halkçılık, devrimcilik ilkelerinin çağdışı kaldığı gibi düşünceler dile getirilmişti.[3] Daha sonraki yıllarda SHP ve CHP içinde de bu yönde eğilimler ortaya çıkmıştır.

Oysa devletçiliğin bir yana atılıp özelleştirmeye gidilmesinin Türkiye'yi nereye getirmiş olduğunu görüyoruz. Türkiye'de kapitalizm az gelişmiş olduğu ve ne denli gelişirse gelişsin Batı'nın yüzyıllar boyunca bütün dünyayı sömürerek biriktirilmiş sermayesiyle hiçbir zaman boy ölçüşemeyeceği için, ülkemizde özelleştirme, önce yağma, vurgun, hortumlama olarak gerçekleşmiştir. Ardından yabancılaşma gelmiştir, gelmektedir. Türkiye'de Batı sermayesinin

2.. Sina Akşin, "Önsöz", *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980* (Cem Y., İst., 1989)
3. 12 Eylül 1980'den az sonra Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun yöneticilerinden Ord. Prof. Reşat Kaynar, Türk Tarih Kurumunda verdiği bir konferansta bu görüşü savunmuştu.

bugün adım adım her şeyi ele geçirmekte olduğunu görüyoruz. Çok övündüğümüz kimi holdinglerimizin bu gidişle 5-10 yıl sonra ayakta kalıp kalamayacakları meçhuldür. Hele 2001'deki gibi büyük bir bunalım daha gelirse, Batılıların Türkiye'deki bütün özel işletmeleri silip süpürecekleri muhakkak gibi görünüyor. Bu arada 'göz bebeğimiz' İMKB'nin, medyada her an ölebilecek yatalak ağır hasta muamelesi görmekte olduğuna da değinmiş olayım. Görünüş odur ki, bugün Türk kapitalizmi titreyen zayıf ayaklar üzerinde dik durmaya çabalıyor. Yine göze çarpan bir durum, devletçilik (karma ekonomi) ilkesini uygulayan Çin'in, ABD gibi "üstün güç" (süper devlet) olmaya hazırlandığıdır. Oysa Rusya, bizim gibi kendini "vahşi kapitalizmin" eline teslim etmekle perişan olmuştur.

Halkçılığın olmadığı yerde sıkıntı, yoksulluk, sefalet olduğunu da gören gözler görüyor. Bugün, "paran yoksa çocukların iyi eğitim göremez, hatta hiç eğitim göremez"; "paran yoksa hastaneye gidemezsin, bakılamazsın"; "paran yoksa emeklilikte sefalet çekeceksin" ilkeleri yürürlükteymişçesine gidiyor işler.

Devrimcilik ilkesine gelince. Devrimcilik, devrimci programın heyecan ve ısrarla uygulanması anlamına gelen bir 'ruh' ilkesidir. Türkiye'de devletçilik ve halkçılık olmayınca, devrimciliğin de olmayacağı apaçıktır.

Atatürk Devrimi'nin anlamının billurlaşması, kendiliğinden başka bir açıklık getirdi. Atatürk Devrimi'ne uygun olmayanı, onu yadsıyanı daha kolay fark edebildik. Devrime uygun olmayan, onu yadsıyan, Karşıdevrimdir. Yalnız bizdeki karşıdevrim, tam bir karşıdevrim değildir. Tam Karşıdevrim; saltanat, hilafet, şeriat, eski yazı gibi kurumların geri gelmesi olurdu. Oysa böyle bir durum yok. Yalnızca Aydınlanma Devrimi durdurulmuş, dondurulmuş, bütünsel kalkınmadan vazgeçilmiştir. Devrimin getirdiği kazanımlara pek dokunulmamıştır, ama ilerlemesi durdurulmuştur. Bu durdurma işini gözlerden kaçırmak için Tören Atatürkçülüğüne başvurulmuştur. Tören

Atatürkçülüğü, 23 Nisan, 19 Mayıs, 29 Ekim gibi yıldönümlerinin hararetle kutlanması; Atatürk adının sık sık anılması; birçok yerlere adının, resimlerinin konması, büstlerinin, anıtlarının dikilmesi, fakat Devrime boş verilmesidir. Tören Atatürkçülüğünün amacı, Kısmi Karşıdevrim olgusunu perdelemektir.

Kısmi Karşıdevrimi daha iyi anlamak için ana özelliklerini sıralayalım:

1. Maddi kalkınma modeli yeğlenmektedir; yani yol, baraj, fabrika, telefon, bilgisayar önceliklidir; eğitim, bilim, kültür değildir. Bunun göstergelerinden biri, mühendislik mesleğinin en parlak meslek haline getirilmesi, buna karşılık öğretmenliğin ikinci sınıf meslek durumuna düşürülmesidir. Uzun zaman zorunlu eğitimin beş yılda kalmış olmasıdır (28 Şubat 1997 askeri müdahalesine değin). Halkevlerinin, Köy Enstitülerinin yok edilmesi, Karşıdevrimin en önemli adımlarıdır.
2. Tören Atatürkçülüğü uygulaması.
3. Bu dönemde seçim kazanmanın en güvenli yolu, şeyhler ve ağalarla anlaşmak olmuştur. Zaten Kısmi Karşıdevrim çokpartili dizgeye zamansız geçmenin sonucunda olmuştur. Oy sağlayan şeyhler ve ağalar, desteklerinin karşılığını, Kısmi Karşıdevrim biçiminde almışlardır. Bu arada adamlarına memurluk verilmesi, İmam-hatip okullarının açılıp çoğaltılması gibi kazanımları da olmuştur.
4. Kısmi Karşıdevrimin bir özelliği de hesapsız harcamalar yüzünden maliyenin sürekli iflas ettirilmesi, Türkiye'nin borca batırılması, İMF ve Dünya Bankasına muhtaç hale getirilmesi, ardından askeri darbelerin gelmesidir. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbelerinin yakın nedeni budur denebilir. Demirel'in ünlü özdeyişi, "Borç yiğidin kamçısıdır," bütün Kısmi Karşıdevrim Dönemi'ne damgasını vurmuştur. Bu yüzden bugün Türkiye bağım-

sızlığını önemli ölçüde yitirmiş bulunuyor. Alacaklı devletlerin oyuncağı olmuştur.

5. Kısmi Karşıdevrim düzeninin, ahlak bakımından düşkünlük özellikleri taşıdığı görülüyor. Kimi dar gelirli ailelerden çıkan siyaset insanlarının, devlet sorumluları haline gelince uluslararası çapta zenginliğe kavuştukları, mafyayla ilişkiler kurabildikleri görülüyor. Ne yazık ki, bugün ülkemiz bir ölçüde mafya, çeteler, hortumculuk, yolsuzluk, faili meçhul cinayetler ülkesi durumuna düşmüştür.

Karşıdevrim sözünü ilk eden, bildiğim kadarıyla, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu olmuştur.[4] Daha sonra ben de bu yaklaşımı benimsedim.[5] Şimdi de temel dönemlendirme olarak, Türkiye Cumhuriyeti tarihini dönemlendirmeye esas alınmasını öneriyorum. Geçenlerde Çetin Yetkin'in *Karşıdevrim, 1945-1950* kitabı çıktı.[6] Çok önemli bir çalışma. O, 1945-1950 arasını karşıdevrimin ilk aşaması olarak değerlendiriyor. Ben bu yılların bir hazırlık dönemi olduğunu kabul ediyorum, fakat Kısmi Karşıdevrimin asıl 1950'de başladığını, 1951'de Halkevlerinin, 1954'te Köy Enstitülerinin yok edilmesiyle büyük adımlarını attığını düşünüyorum.

(Prof. Dr. Ercüment Kuran'a Saygı Sempozyumu, 14 Mayıs 2005)

4. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül: Karşı-Devrim* (İst., Evrim, 1990).
5. Sina Akşin, "Yetmiş Beş Yılın Hesabı", *Mülkiye*, Kasım-Aralık 1998, c. 22, syf. 213.
6. Çetin Yetkin, *Karşıdevrim, 1945-1950* (İst., Otopsi Y., 2002).

Tanzimat ve Yeni Osmanlılar

Tanzimat (1839), Osmanlı Devleti'nin çok sıkışık bir zamanında (Kavalalı Mehmet Ali Paşa – Mısır sorunu) Avrupa'ya şirin görünmek için geliştirilmiş bir düzenlemedir. Bu durum (şirinlik olsun diye yapılmış olması) onun önemini azaltamaz. Çünkü Tanzimat'la birlikte, çağcıl (modern) bir hukuk devleti kurma süreci başladı. Örneğin, askeri ve sivil bürokrasi mensuplarının ve devlet adamlarının kul sayılmasına son verildi. Yani, Padişahın buyruğuyla artık bu gibiler, siyaseten katl (idam) ve müsadere ceza ya da uygulamalarına çaptırılmaz oldular. Hukuk devletinin gereği olarak çıkarılan yasaların Padişahı, yani devleti de bağladığı kabul edildi.

Ama Tanzimat'a karşın Padişahın mutlakıyeti devam etti. Kapitalizmin geliştiği toplumlarda mutlak hükümdarlık kapitalizmin gelişmesine destek oluyordu; örneğin, 17 ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da uygulanan merkantilizm siyaseti. Osmanlı toplumunda ise kapitalizm egemen değildi. Kapitalizme dönüşme gizilgücüne sahip bir ticaret sınıfı vardı, ama onlar da büyük ölçüde Müslüman olmayanlardan oluşuyordu. Demek ki Osmanlı Padişahı feodalizmin, yani şeyhlik-ağalık düzeninin egemen olduğu bir toplumun mutlak hükümdarıydı. Halife olarak süper şeyh, padişah olarak süper ağa konumundaydı. Çağcıllaşma ya da Batılılaşma denilen hareketlere ancak onun bu konumunu sarsmayacak ölçüde izin veriliyordu.

Çağcıl Mektepler

Örneğin, Batıda ve hele Mısır'da subaylar Harp Okulu denen kurumlarda yetişiyorsa ve bu subayların komuta ettiği ordular Osmanlı ordularını yeniyorsa, bizde de bir Harbiye kurulmalıydı (1834).

Aynı mantıkla, tıp okullarında daha iyi hekimler yetişiyorsa ve Mısır'da da varsa, Tıbbiye (1827), nitelikli memur ve yöneticiler yönetim ve siyaset bilimi okullarında yetişiyorsa, Mülkiye (1859) kurulmalıydı.

Kurulmalıydı da, padişah ve padişah adayları (Osmanlı hanedanı), bu çağcıl eğitimden geçmedikçe, bu okulların mezunları baş olmamalıydılar. Orduda ve yönetimde bu okul mezunları, yani mektepliler, egemen olmamalıydılar. Olurlarsa, padişahlığın, dolayısıyla şeyhlik ve ağalık düzeninin egemenliği tehlikeye girerdi. Çünkü Osmanlı padişahlarının hiçbiri böyle bir eğitim görmemiştir. Padişahlar mektepli olmadıkça, mektepliliğin egemen olmasını kabul edemezlerdi. Demek ki padişahlar eliyle yürütülen düzeltimlerin (ıslahatın) böyle önemli bir sınırı oluyordu. Yaptıkları düzeltimler hiçbir zaman kökten olmuyor, çoğu zaman göstermelik kalıyordu.

Kökten düzeltimlerin kaynağı padişahlar değil, mektepliler olacaktı. Mektepliler 1889'da gizli bir örgüt, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak örgütlenecek ve 1908'de devrimle iktidara geleceklerdi (II. Meşrutiyet devrimi). İşte İttihat ve Terakki'nin ve bu arada Atatürk'ün, ideolojik çıkış noktası, Yeni Osmanlılar hareketi ve özellikle Namık Kemal oldu. Namık Kemal, biçimsel anlamda "mektepli" değildi, ama kuşkusuz, öbür Yeni Osmanlılar gibi, çağcıl bir aydın idi. Şimdi önce Yeni Osmanlılar hareketine, sonra da Namık Kemal'e bakalım.

Yeni Osmanlılar Hareketi: Yeni Osmanlılar hareketi Osmanlı tarihindeki ilk Batılı (Avrupai) anlamdaki özgürlük hareketidir. Hareketin ikinci özelliği, gazetecilerden oluşması ve mücadelesini basın yoluyla yapmasıdır. Türkiye'de ilk gazete, *Takvim-i Vekayi,* 1831'de kuruldu. Bu gazeteyi hükümet çıkarıyordu. 1840'da William Churchill'in haftalık *Ceride-i Havadis* gazetesi, yine hükümet yardımıyla çıkmaya başladı. İlk bağımsız gazete, 1860'da Çapanzade Agâh Efendi'nin çıkartmaya başladığı haftalık *Tercüman-ı Ahval*'dir. Bu

gazetenin yazarlarından biri Şinasi idi. 1862'de Şinasi, kendi gazetesi *Tasvir-i Efkâr*'ı kurdu. 1863'de Namık Kemal *Mirat* gazetesini kurdu, sonra da *Tasvir-i Efkâr*'ı devraldı. 1867'de Ali Suavi *Muhbir* gazetesini kurdu. Agâh Efendi, Yozgat'ın ünlü ayan sülalesi Çapanoğulları'ndan olmakla beraber, Babıâli Tercüme Odasında memurdu. Şinasi ve Namık Kemal de memurdular. Ali Suavi ise farklı bir adamdı. Bir köylünün oğlu olup bir süre işsizlikten sonra medreseden icazet almış, öğretmenlik yapmıştı.

Bu gazeteci-aydınlar, diğer Osmanlılar gibi, Osmanlı Devleti'nin gitgide düşkünleşmesi karşısında üzüntü duymaktaydılar. Fakat onlar bu üzüntülerini ve tepkilerini –ne denli ölçülü de olsa– gazetelerinde ifade edince, işin rengi değişiyor, iktidarın şimşeklerini davet ediyordu. Gerçi gazetelerin tirajları bugünkü tirajlarla karşılaştırılamıyacak kadar düşüktü; gazete okuyabilecek okuryazar sayısı da son derecede azdı, ama mahallelerin bir çeşit özel kulübü niteliğinde olan kahvelerde zaman zaman yüksek sesle gazete okunduğu düşünülürse, gazetelerin yine de etkili olduğu anlaşılır. Hükümet tedbir almakta fazla gecikmedi ve 1864'de Matbuat Nizamnamesi çıkarıldı. Artık basın mensupları için gazete kapama, para ve hapis cezaları gündeme girmiş bulunuyordu. İşte bu gelişme, gazeteci-aydınlar için özgürlüğü somut bir ihtiyaç haline getirdi. 1865 yazında İstanbul'da Belgrat Ormanı'nda düzenledikleri bir kır yemeğinde gizli bir örgüt kurma kararı aldılar. Bunlar Necip Paşa'nın torunu Mehmet, Kayazade Reşat, Menapirzade Nuri, Suphi Paşazade Ayetullah, Namık Kemal, *Mirat* sahibi Refik Beylerdi. Görülüyor ki, bunlar merkeze bağlı icrai yönetenlerin alafranga dalına mensuptur. İlk üçü Meclis-i Vâlanın Tercüme Odasında çalışıyordu. Namık Kemal ve Refik ise gazeteciydiler. Kurdukları örgüte *İttifak-ı Hamiyet* adını verdikleri uzun zaman ileri sürülmüşse de, K. Bilgegil'in araştırmalarına göre aslında adı *Meslek* idi. Bunların hürriyetsizlikten şikayetçi olup Âli Paşa'nın diktatörlüğüne itiraz ettikleri muhakkak

olmakla birlikte, Âli Paşa'nın yerine kimi istedikleri, meşrutiyeti isteyip istemedikleri hususunda rivayet muhteliftir. Görünüşe göre meşrutiyeti açık seçik istedikleri şüphelidir. Bir ara Mehmet, Âli Paşa yerine amcası Mahmut Nedim Paşa'nın, diğerleri de Ahmet Vefik Paşa'nın sadrazamlıklarını savunmuşlar. Üye sayısının 245'e çıktığı, aralarında Şirvanizade Rüştü, Zaptiye Nazırı Mustafa Asım, Mithat Paşalar gibi önemli kişilerin bulunduğu, Veliaht Murat ile Abdülhamid'in hareketle ilgili oldukları anlaşılıyor.

Meşrutiyet Talebi

İşin açık seçik Meşrutiyetçi bir renk alması sonradır. 1835'ten beri Sırbistan meşrutiyetle yönetilmekteydi. Kasım 1866'da Mısır Hıdivi İsmail Paşa anayasa ilan etti. Yine 1866 güzünde Prens Şarl Romen Parlamentosunu açtı. 1867'de Tunuslu Hayrettin Paşa meşrutiyetçi yönde bir ıslahatı anlatan Arapça bir kitap yayımladı. (Bu, daha sonra Fransızca ve Türkçeye de çevrildi). Görülüyor ki, adeta meşrutiyetçi bir ortam oluşmaya başlamıştı. Mart 1867'de Mustafa Fazıl Paşa, Abdülaziz'e hitaben yayımladığı açık mektupla sahneye çıktı. M. Fazıl, Mısır'da Hıdiv İsmail'in kardeşi ve ağabeyinin ölümünden sonra hıdiv olacak kişiydi. 1862'de İstanbul hükümetinde Maarif, 1864'de Maliye Nazırı, 1865'de Meclis-i Hazain Reisi oldu. 1866'da M. Fazıl, Padişaha Fuat Paşa'nın mali siyasetini eleştiren bir layiha verince, önce azledildi, sonra da sürgün edildi (4/1866). Fazıl'ın bu durumundan istifade etmek isteyen İsmail, ertesi ay Abdülaziz'e veraset usulünü değiştirtince, M. Fazıl'ın ileride hıdiv olmasına imkan kalmadı. İşte M. Fazıl, gördüğü bu muamelelerin tepkisi içinde, Padişaha açık mektubu kaleme aldı. 1867 Martında Fransızca yayımlanan mektupla Osmanlı'nın dertleri (azalan nüfus, ahlaksızlık, fikri durgunluk, memur yolsuzlukları, mali bunalımlar, sınai, tarımsal, ticari gelişme olmaması) sıralanıyor ve bun-

ların kökünde köhne bir siyaset sistemi bulunduğu, çarenin de meşrutiyet, yani anayasalı, parlamentolu saltanat olduğu açıklanıyordu. M. Fazıl, daha önce 7 Şubatta Brüksel'de bir gazetede yayımlanan mektubunda da bir Genç Türkiye hareketi olduğunu, kendisinin onun temsilcisi olduğunu açıklamıştı.

Bu gelişmelerin İstanbul'da nasıl çalkantılar yarattığı, Âli Paşa iktidarınca nasıl olumsuz karşılandığı tahmin edilebilir. Hükümet harekete geçerek Namık Kemal'i Erzurum'a, Ziya Bey'i (Paşa) de Kıbrıs'a atadı; Ali Suavi'yi de görevsiz Kastamonu'ya sürdü. Bu üçü M. Fazıl tarafından Paris'e çağrıldılar ve Fransız elçisinin yardımıyla oraya kaçtılar (17/5/1867). İttifak-ı Hamiyet ya da Meslek örgütünün diğer mensupları, bir darbe tasarısı hazırladılar. Abdülaziz'in Babıâli'ye ziyareti sırasında harekete geçilecek, belki Âli öldürülecekti. Ayetullah darbecileri ele verince, tutuklamalar oldu. Mehmet, Nuri ve Reşat kaçabildiler (6/1867). Abdülaziz'in Avrupa'yı resmi ziyareti sırasında Fazıl, Padişahın gözüne tekrar girmeyi başarmakla birlikte, dava arkadaşlarını da yalnız bırakmadı. 10 Ağustosta Ziya, N. Kemal, Nuri, Ali Suavi, Mehmet, Rıfat ve Agah Efendi Paris'te Yeni Osmanlılar Cemiyetini kurdular. Fazıl'ın mali desteği ile Ali Suavi'nin yönetiminde Londra'da *Muhbir*'i çıkarmaya başladılar. Fazıl bu arada memlekete döndü. *Muhbir* bağnaz bir İslamcılık yaptığı için bir zaman sonra Ali Suavi'nin arkadaşlarıyla ve Fazıl'la arası açıldı. Namık Kemal, Ziya ile Londra'da *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başladı. (29/6/1868). Bu beraberlik bir yıl kadar sürdü; sonunda, Ziya ile Namık Kemal de ayrıldılar. Ali Suavi, Paris'te *Ulûm*'u; Mehmet, Paris'te *İttihat*'ı, Cenevre'de *İnkılab*'ı yayımladılar. Böylece Yeni Osmanlılar Cemiyeti dağılmış oldu.

Namık Kemal, aldığı teminat üzerine, 1870 sonunda İstanbul'a döndü ve 1871'de Âli ölünce, *İbret*'i çıkarmaya başladı. Cemiyetin öbür mensupları da değişik tarihlerde döndüler. Yeni Osmanlı hareketi doğrudan iktidara yönelik olmaktan çok, bir düşünce ve pro-

paganda hareketi olarak önemlidir. Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet Mustafa Fazıl'ın açık mektubunda da ifade edildiği gibi, pek çok derde deva olarak görülmekteydi. Özellikle Mithat Paşa gibi yüksek bürokratlar bakımından meşrutiyetin çare olması beklenen baş dert, padişahın sorumsuz israfı idi. Dikkat edilirse Avrupa tarihinde görülen meşrutiyetçi-demokratik hareketlerin motoru da genellikle hükümdarların keyfi harcamalarına ve keyfi vergilendirmelerine son vermek ihtiyacı olmuştur. Fakat bir Osmanlı meşrutiyetinden, başka işlevler de bekleniyordu. Halka siyasal hakların verilmesi, Hıristiyanlara da siyasal hak verilmesi demekti. Hıristiyanlara siyasal hakların tanınması, meclis vasıtasıyla (diledikleri kanunları yaparak) kendi yaşayışlarını düzenleyebilmeleri demekti. Hesapça bu, hem onların Osmanlı camiasından kopma isteklerine son verecek hem de Avrupa'nın onlar adına müdahale kapısını kapayacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci durdurulmuş olacaktı. Bu zor işin gerçekleşmesi için bir heyecan ve duygu unsurunun da bulunması münasipti, belki de gerekliydi.

İşte bu noktada Namık Kemal'in vatan şairliği devreye giriyordu. Namık Kemal, bir insanlar yığını olan Osmanlı halkını uluslaştırmaya, bir ülke, büyük bir gayrimenkul olan Osmanlı topraklarını, burada oturan insanlar için vatanlaştırmaya çalışıyordu. Yani Osmanlı insanları arasında ve insanlarla topraklar arasında bir manevi çimento koymaya çabalıyor; bir Osmanlı milleti, hatta bir Osmanlı milliyetçiliği inşa etmeye çalışıyordu. Bugünden geriye bakınca bu çaba hafifsenmektedir. Şüphesiz ki olaylar, belki beyhude olduğunu göstermiştir. Ama bir Amerikan, bir Sovyet, bir İsviçre, bir Belçika milleti ve milliyetçiliği varsa ya da olmuşsa, bugün o çabayı fazla hafife almak ciddi bir tutum sayılmasa gerekir.

Namık Kemal'in hürriyet şairliği bize Meşrutiyet'ten beklenen üçüncü işlevi göstermektedir (sıralamanın önem sıralaması olmadığını belirteyim). Meşrutiyet, II. Mahmut'un ya da Âli Paşa'nınki gi-

bi diktatör iktidarlara karşı, başta aydınlar, sonra da diğer halk kesimlerinin özgürlüğünü sağlayacak, keyfi veya zalimce uygulamalara karşı teminat olacaktı. Görülüyor ki, meşrutiyet, 'uyuklayan' Osmanlı halk yığınlarının bir talebi olmamakla birlikte, sırf taklit olsun diye ihmal edilmek istenen suni bir şey değildi.

Namık Kemal (1840-1888)

Tekirdağ'da muhassıl (vergi tahsildarı) olan dedesi Abdüllatif Paşa'nın konağında doğdu. Babası sarayın Müneccimbaşısı Mustafa Âsım'dı (bu sırada bu görev pek önemli değilmiş.) Onun büyükbabasının babası Sadrazam Topal Osman Paşa, büyükbabası Kaptan-ı Derya Ratip Ahmet Paşa, babası I. İmrahor Şemsettin Bey'di. Bu sonuncu, IV. Mustafa taraftarı olduğu için malı mülkü müsadereye uğradı ve sürüldü. Ondan sonra aile düşkünleşti. Kemal, 8 yaşında iken, annesi öldükten sonra, iç güveysi olan babası evden ayrılmak durumunda kalınca, Abdüllatif Paşa'nın yanında büyüdü. 12 yaşındayken Kars'a atanan dedesiyle oraya gitti. (Paşa, bundan önce Tırhala, Afyon, Kütahya, Kıbrıs, Lazistan'da görev yaptı.) Ertesi yıl Paşa azledildi. İstanbul'a döndüler. Bu sefer Paşa, Sofya Mutasarrıfı oldu. Orada ve henüz 16 yaşındayken Kemal'i evlendirdiler. Derken, dede yine azledildi (9/1856), İstanbul'a döndüler. Kısa süre sonra anneannesi ve dedesi öldüler. Öldüğünde dedesi borca batık durumdaydı. 1857'de Babıâli Tercüme Odasında memuriyete girdi. O zamana kadar yalnız Doğu kültürü ile yetişen ve divan şiirleri yazan Kemal, bu sıralarda Batı kültürünü benimsedi, Fransızca öğrenmeye başladı (Doğu kültürü etkileri arasında "Hazret-i Ali muhabbeti" ve Mevlevi etkisi varmış.) 1859-1861 arasında iki yıl kadar da gümrükte çalıştı. 1861 sonunda Şinasi ile tanıştı, ertesi yıl Şinasi'nin *Tasvir-i Efkar* gazetesinde çevirileri çıkmaya başladı. Şinasi 1865'te Paris'e gidince, Kemal gazetenin başyazarı oldu. Böy-

lece de siyasal faaliyeti başlamış oldu. Zaten o yaz Meslek (ya da İttifak-i Hamiyet) adlı gizli muhalefet örgütünü bazı arkadaşlarıyla kurmuş bulunuyordu. Mart 1867'de Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubu ortaya çıkınca hükümet, Namık Kemal'i Erzurum vali muavinliğine atadı (yani sürdü: 24/3/1867). O da, diğer bazı arkadaşları gibi, M. Fazıl'ın çağrısına uyarak Paris'e kaçtı. Paşanın önayak olmasıyla Yeni Osmanlılar Cemiyetini kurdular. Fazıl Paşa İstanbul'a döndü; Kemal ile Ziya Bey, (Paşa) Ali Suavi'den koparak Londra'da *Hürriyet*'i çıkartmaya başladılar (29/6/1868).

Namık Kemal'in Düşünceleri

O zamana değin *Tasvir-i Efkâr*'da daha çok dış siyaset ve bazen de toplumsal konular hakkında yazı yazan Kemal, yurt dışında bulunduğu özgürlük ortamından yararlanarak ve Yeni Osmanlılar üyeliğinin icabı olarak, temel siyasal düzenin sorunlarına el attı. Bunu yaparken, Fransız aydınlanmasının ve özellikle Locke ve Rousseau'nun demokratik-liberal görüşlerini İslamlaştırmaya, başka bir deyişle, bu görüşlerle İslam siyaset kuramından bir sentez gerçekleştirmeye çalışıyordu. Osmanlılara siyasal haklar verilmesi ve parlamentolu bir hükümete gidilmesi, yani halk hâkimiyeti, *Kuran*'da bulunan "meşveret" yani danışma ve görüşme emrine dayandırılıyordu. Öyle ki, bundan böyle "meşveret usulü" meşrutiyetin diğer bir adı olacaktı. Bunun da felsefi temeli, insanların hür doğması ve devleti daha da hür olmak, hürriyetlerinden daha iyi yararlanmak üzere bir toplum sözleşmesi ile kurmalarıydı. Yani, sonradan *İbret*'te ifade edeceği üzere: "devletin halktan ayrı bir vücudu yoktur. Kendisine mahsus hiçbir menfaati olamaz..." Toplum sözleşmesinin İslami karşılığı biat idi. Yeni tahta gelen hükümdara biat, bir tür toplum sözleşmesi olarak yorumlanıyordu. İnsanlar biat ederken, padişaha itaat edeceklerini bildirirken, buna karşılık da onun adil bir yönetim kurmasını şart koştuklarını varsayıyordu Kemal.

Fakat Namık Kemal, köktenciliğine sınırlar koymuyor değildi. Locke gibi, o da, doğal hakları dini bir temele (şeriate) dayandırıyor ve sınırlıyordu. Toplum sözleşmesini kabul etmekle birlikte, zalim hükümetlere karşı isyan veya direnme hakkını söz konusu etmediği gibi, "ayak takımının" ihtilalinden korkulu bir ihtimal olarak bahsetmiş, meşrutiyetin gerekirse zorla kurulabileceğini söylememiştir. Ama onun yeniçeri ocağını bir çeşit silahlı parlamento ve dolayısıyla, mutlakıyeti 1826 sonrası bir olay olarak göstermesi, düşünce sisteminin arka planında bu ihtimalin kendiliğinden yattığını gösterir. Kemal'in cumhuriyet yönetimi konusunda da hem cesur hem ihtiyatlı olduğunu görüyoruz. Halk egemenliği, "efdal-ı (üstün) hükümet" olan cumhuriyet olarak somutlaşabileceği gibi, İslamiyet'in ilk dönemi de bir cumhuriyet yönetimiydi. Ama Osmanlı halkı bunu istemezdi, ayrıca cumhuriyet "bizi batırırdı." Kemal herhalde bu konuda Sarayı karşısına almak istemiyordu. Ayrıca, belki de saltanat sayesinde Türklerin devlet reisliğini süresiz ellerinde tutabileceklerini düşünüyordu. Esasen, Kemal ve arkadaşlarının muhalefeti, padişaha değil, etrafındaki vekillere ve en başta Âli'ye yönelikti. Onu müstebitlik, imparatorluk haklarını savunmada tavizkârlık, aşırı alafrangalıkla (yeterince İslami olmamakla) suçluyorlardı. Bu son noktada Kemal, özellikle Avrupa'dan, 'olduğu gibi alınan' kanunlara itiraz ediyordu. Batı'nın bir takım kusurlu yanları olduğuna göre onun toptan benimsenmesi doğru olamazdı. Demek ki, Kemal, kanunlar konusunda Cevdet Paşa gibi düşünüyordu. Fakat onun aksine, İbni Haldun'un uzviyetçi devlet görüşünü reddediyordu. Yani devlet (ve bu arada Osmanlı Devleti) ömrü sınırlı bir uzviyet (organizma) değil, ıslah edilebilecek bir tüzel kişiydi. Avrupa, bugünkü mükemmel haline 200 yılda geldiğine göre, biz de hiç olmazsa 200 yılda aynı duruma gelebilirdik. (Başka bir yerde de "100 senelik himmetten" bahsediyor.)

Vatan Yahut Silistre

Eylül 1869'da Kemal, *Hürriyet*'ten ayrıldı. Ziya'nın (Paşa) yönetimine geçen gazete, sert bir Âli Paşa aleyhtarlığı ile yayınını sürdürdü. 1870 yazında Âli Paşa, gazetecilik yapmamak şartıyla Kemal'i memlekete çağırttı. Kemal 24 Kasımda İstanbul'daydı. 7 Eylül 1871'de Âli ölünce, Kemal yeniden basın hayatına atıldı, *İbret* gazetesini kurdu. Bu sırada M. Fazıl Paşa, *Tasvir-i Efkâr* matbaasını satın alıp Kemal'le Ebüzziya Tevfik'e bağışlamıştı. Yeni Sadrazam Mahmud Nedim, genel af ilan etti (29/10) ve Yeni Osmanlıların diğer üyelerinin bir bölümü döndüler. Fakat Yeni Osmanlılar, Âli'nin ölümüyle işlerin düzelmediğini kısa zamanda anladılar. M. Nedim de gazete kapatıyor, beğenmediklerini sürgün ediyordu. Kemal, Londra'dakinden çok daha ihtiyatlı yazdığı, rejim konularına girmediği halde, 10.000 gibi görülmedik yükseklikte bir tirajı olan *İbret* 3 kez tatil edildi.

M.Nedim'den sonra 80 gün sadrazam olan Mithat Paşa, gazete kapatmaktan geri kalmadığı gibi, Kemal'i de Gelibolu mutasarrıflığına atayarak (9/8/1872) İstanbul'dan uzaklaştırmıştır. (İhtimal Mithat'ın 1876 hürriyetçiliğine gelebilmesi için 1875 mali iflasına tanık olması gerekiyordu. Kemal'i uzaklaştırmanın sebebi ise onun Veliaht Murat'la ilişkisini bilmesi, fakat o sırada bir saltanat değişikliğini gereksiz bulmasıydı.) Kemal, Gelibolu'da yolsuzluk yapanlarla mücadeleye girince, Saray tarafından resmen azledildi (11/12/1872). İstanbul'a gelen Kemal, hem *İbret*'le uğraşıyor, hem de *Vatan yahut Silistre* oyununu hazırlıyordu. Oyun, vatanseverliği konu alan basitçe bir oyundur, ama bu duyguları ve bunların sahnede dramatik bir biçimde sergilenmesini ilk kez yaşayan seyircileri, daha ilk geceden (1/4/1873) coşturdu. Yalnız tiyatronun içinde değil, sokaklarda da Kemal lehine gösteriler yapıldı. Veliahta yakınlığı bilinen Kemal'in bir de halk tarafından bu derece tutulması, onun İstanbul'da kalmasını iktidar bakı-

mından tehlikeli kılıyordu. Oyuna dokunulmadı, ama tezahüratı geniş olarak veren *İbret* lağvedildi (5/4/1873). Kemal ile Ebüzziya Tevfik, Ahmet Mithat, Nuri, Bereketzade Hakkı tutuklanıp sürüldüler. Magosa'ya sürülen Kemal, burada mahpus yaşadı. Böylece Kemal'in gazetecilik hayatı bitmiş oldu. Bundan sonra kendini edebiyata verdi.

I. Meşrutiyet ve İstibdat

Kemal'in 38 aylık Magosa kalebentliği, Abdülaziz'in tahtan indirilmesiyle son buldu. İstanbul'a geldiğinde Kemal'e bir mevki verilmemesi, herhalde V. Murat'ın yetkiden yoksun bırakılması yüzündendi. Tahta Abdülhamid geçtikten sonra, önce Şûrâ-yı Devlet üyesi (18/9), sonra da Kanun-u Esasiyi hazırlayacak komisyona üye atandı (4/11). II. Abdülhamid Kanun-u Esasi hakkında kendisiyle görüşmeler yapıyordu. Yakın tecrübelerine dayanarak ve Abdülhamid hakkında ümitli olduğu için, Kanun-u Esasi'de padişahın yetkilerini kısmak, Babıâli'nin yetkilerini artırmak yönündeki eğilimlerle mücadele etti. Fakat 113. maddeye de itiraz etti. Ne var ki, Abdülhamid, Kemal'den kuşkulanmakta gecikmedi. Süleyman ve Ziya Paşaları İstanbul'dan uzaklaştırdığı gibi, Kemal'in de taşraya atanmasını Mithat'tan istiyordu. Mithat'ı sürerken, Kemal'i de tutuklattı. Gelen jurnallere göre Kemal, Abdülhamid'in tahtan indirileceğini ima eden şeyler söylüyormuş. Mahkeme yetkisiz olduğuna karar verdiyse de, Kemal serbest bırakılmadı. 5 ay yattıktan sonra (10/7/1877), Midilli'ye sürüldü. 18/12/1879'da buraya mutasarrıf atandı. Bundan sonra Rodos (15/10/1884) ve Sakız (12/1887) mutasarrıflıklarına atandı. Midilli'deyken Abdülhamid'le ilişkilerini düzettiği halde, Sakız'dayken hazırlamakta olduğu *Osmanlı Tarihi*'nin (padişaha yazdığı övgü şiirlerine rağmen) basımının yasaklanması üzerine duyduğu üzüntüler içinde öldü (2/12/1888). Böylece çileli hayatı 48 yaşındayken son bulmuş oluyordu.

Başka Görüşleri

Yukarıda Kemal'in demokrasi kuramı açıklanmıştı. Burada onun diğer bazı düşüncelerine kısaca değinelim. Yukarıda, Kemal'in bütün Osmanlıları duyguda ve heyecanda birleştirecek bir ulusçuluğun, yani Osmanlıcılığın (ittihad-ı anasırın) şampiyonluğunu yaptığı anlatıldı. Böyle olmakla birlikte, yeri geldiğinde Türkçülük ve İslamcılık unsurlarını dahi ilginç bir biçimde düşüncesine mal ettiğini görüyoruz. Ona göre Türkler, nüfusça ve kabiliyetçe Osmanlı Devletin'de birinci durumdaydılar. İftihar edilecek zengin bir geçmişleri olduğu gibi, Batı uygarlığını da coğrafi mevkileri gereği, ilk önce onlar alıp öbür Asya uluslarını uyandıracaklardı. Eğitimin Türkçe yapılması gerekirdi. Avrupa, Latince eğitime son vermeden ilerleyememişti. Ama Türkçede yeterli eser bulunmadığı için yabancı dil mutlaka öğrenilmeliydi. Kemal'e göre Devletin ikinci ve bağımsız devlet olabilecek tek unsuru Araplardı. Bir zamanlar üstadımızken, sonra "gaflet uykusuna" dalmışlardı. Onlarla Türkler arasında İslam kardeşliği ve hilafete bağlılık, kopmaz bir bağ oluşturuyordu. Vatanın istikbalini sağlayacak en önemli etkenlerden biri, eğitim ve kültür alanında çaba harcayarak gerçekleştirilecek, öncelikle Osmanlı ölçeğinde İslam birliğiydi. Her alanda ıslahata muhtaç olduğumuzu vurgulayan Kemal, iktisat konusuna da eğilmiştir: Maliye düzeltilmeli, düzgün bütçeler yapılmalı, rastgele borçlanmaktan vazgeçilmeli, köylünün ağır vergi yükü hafifletilmeli, İstanbullular vergi vermeliydi (ve askerlik yapmalıydı). Fabrikalar, şirketler, bankalar kurulmalıydı. Bu işin esası kişisel girişimdi, çalışmaktı, tasarruftu. Kemal, tekele, koruyucu gümrüklere de karşı olmak itibariyle –içine pek sinmese de– liberal bir iktisat düzeninden yanadır. Himayenin gerekliliğini, emperyalizmin iktisadi yönünü pek kavrayamamıştı.

Bugünün okuyucusu Kemal'in şiirlerini, oyun ve romanlarını, hatta makalelerini belki basit bulacaktır. Fakat hemen her alanda

yaptığı büyük etki, açtığı çığır düşünülürse, vatan ve hürriyet şairi ve düşünürü Namık Kemal, belki de 19 ve 20. yüzyıl düşünce tarihimizin en büyük simasıdır. Zira onun edebiyat ve düşünce ürünleri bu ülkede demokrasi ve ulusçuluk davasına, yani çağdaş bir toplum kurma işine kendini adamış olan, II. Meşrutiyet'in, Cumhuriyet'in kurucularının en başta gelen düşünce ve duygu gıdalarını oluşturmuştur. İlk vatan şairi ve edibi olarak çok önemli bir yere sahiptir. Hürriyet şairi olarak edebiyatımızda hem ilk hem de (nedense) biriciktir. Türkiye'de ilk kez, İslami, unsurları içeren özgün bir sentezle hürriyet ve demokrasinin kurumsal ve felsefi temellerini tarif edip açıklamıştır. Tiyatro oyunlarında ve *İntibah* romanında, makalelerinde, esaret kurumunu; kadınları yarı-insan durumuna düşüren görenekleri eleştirmiş, bu yoldan da toplum hayatının demokratlaşması için büyük çabalar harcamıştır. Sevimli ve heyecanlı üslubu ile, berrak düşüncesi ile kendi kuşağını ve sonraki kuşakları etkilemiş, okuyucularına yeni bir toplum kurmanın devrimci heyecanını aşılamıştır.

(*Bilim ve Ütopya,* Haziran 2005)

Atatürkçülüğün Ulusal Eğitimdeki Yeri

Türkiye'nin bir numaralı sorunu, nüfusunun büyük bir bölümünün ortaçağdan kurtulamamış olmasıdır. Şöyle de anlatabiliriz: Nüfusun büyük bir bölümü şeyhler ve ağaların denetimindedir. Ya da şöyle: Türk toplumu feodal düzenden kurtulamamıştır. Bunun gibi, ümmet olmaktan ulus olmaya geçemedik, kulları yurttaşa dönüştürmeyi başaramadık da diyebiliriz.

Batman'a gidiyoruz; neyi meşhur diye soruyorsunuz. Petrolü, rafinerisi diyorlar. Ama bir de kötü şöhreti var: intihar eden kızları. Bir ara basında sık sık Batman'da intihar eden kızlarla ilgili haberler okuyorduk. Bu durum hâlâ devam ediyor mu, bilmiyorum. İsveç de intihar olaylarının çokluğu ile tanınmıştı. Ama o intiharlar sanıyorum yalnızlıktan, sevgisizlikten, uzun kutup gecelerinin kasvetinden kaynaklanıyordu.

Oysa bizdeki kadın intiharlarının birçoğu –yalnızca Batman'da değil, bütün Türkiye'de– baskı altında tutulmalarından kaynaklanıyor. Ortaçağın tipik bir yönü, kadın-erkek eşitliğinin kabul edilmemesi ve kadınların, bütün ömürleri boyunca baskı altında tutulmalarıdır. Amaç kadının duygularını, davranışlarını sıkı denetim altında tutmaktır. Böylece, kadının yaşamında en önemli edimi sayılan evliliğin tamamen ailenin, yani babanın denetimi altında olması istenmektedir. Kız, mutlaka, babasının istediği erkekle evlenecektir. Evlenerek babanın baskısından çıkan kadın, derhal kocasının baskısı altına girmektedir.

Baba ya da kocanın denetiminden çıkan ya da çıkmaya yeltenen kadın, en ağır cezalara layık görülmektedir. *Kuran*'ın Nisa Suresinin 54. ayetinde "Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün." den-

mektedir. Fakat feodal babaya da kocalar bu durumda çok daha ileri gitmekte, işi öldürmeye kadar götürmektedirler. Cezası az olsun diye, ergin olmayan çocuklarına cellatlık görevi verilmektedir. Kimsenin 'başı yanmasın' diye söz konusu kadını intihara zorlamak ise öyle anlaşılıyor ki, 'en temiz iş' sayılmaktadır.

Kadınları bu denli baskı altında olan şeyhlik-ağalık düzeninde erkekler sanki özgür müdürler? Ne gezer... Onlar da tarikatlarınca; yemede, içmede, yatmada, arınmada v.b. gibi, yaşamlarının en küçük ayrıntısına kadar sınırlanmış, cehennem korkusu içine hapsedilmiş, zikirle aptallaştırılmış bir durumdadırlar. Başka bir deyişle, kul durumundadırlar, yurttaş değillerdir.[1]

İkinci Cumhuriyetçi kardeşlerimiz, "madem istiyor, kul olmak isteyen kul kalsın, kendi bileceği iştir, onun özgürlüğüdür" görüşündedirler. Bu, programındaki Altı oktan biri devrimcilik olan Atatürkçülerin kabul edebilecekleri bir tutum olamaz. Mahmut Esat Bozkurt'un vurguladığı gibi, nasıl köle olma özgürlüğü olamazsa, şeyhlerin, ağaların kulu olmak özgürlüğü de olamaz.[2] Soyut devrimci mantık böyle ister. Ama Türkiye'nin neden devrimci yapmak zorunda kaldığını düşünürsek, işin yalnızca bir ilkecilik sorunu olmadığını görürüz. Türkler devrimi salt 'devrim olsun' diye yapmadılar.

Bilindiği üzere, Türkler, Anadolu'dan sonra Rumeli'yi de vatanları yapmışlardı. Ama bu vatan yapma işi fethedilen yerlerdeki Türk ve Müslüman olmayanları dışlayarak yapılmadı. Osmanlı ülkesi hem Türklerin, Müslümanların, hem de fetih sırasında orada oturan Rum, Bulgar, Sırp, Romen, Macar, Ermeni vb. halkların ortak yurdu oluyordu. Fakat Osmanlı Devleti toprak yitirmeye başlayınca,

1. S. Akşin, "Türkiye'de Ortaçağın Güncelliği", *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ank., İmaj, 2002).
2. S. Akşin, "Bozkurt ve Peker'in Devrim Tarihi Ders Kitapları", *Türkiye'nin Önünde Üç Model* (İst., Telos, 1997), s. 162.

görüldü ki, Hıristiyanlar bu ortak vatan düşüncesine hiç yatkın değillermiş. Avrupa kamuoyunu da arkalarına alarak, hatta onlar tarafından özendirilerek, "Türkler buradan gitsinler" diye tutturuyorlardı. Ve bu, "etnik temizlik" boyutlarına ulaşabiliyordu. Osmanlı egemenliğinin son bulduğu yerlerde, bir süre sonra sanki Türkler hiç oralarda bulunmamışlar gibi oluyordu. Türkler kalmadığı gibi, yapıtları da yok ediliyordu. Örneğin, 80'li yılların başında Belgrat'ı ziyaret etmiştik. Dediler ki, Osmanlı zamanında 70 cami varmış. Şimdi bir tane kalmış, o da orta boy bir cami. Geçenlerde o caminin de yakıldığını haberlerden öğrendim.

Budapeşte'de de Mimar Sinan'ın bir hamamı duruyordu – herhalde kullanmaya devam ettikleri için. Bir de Gül Baba Türbesi vardı. Fakat açıklamalarını İngilizce yapan şehir turundaki Macar rehberimiz, Gül Babayı anlatırken, dikkat ettim, onu 'Macarlaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak' ('zararsız' hale getirmek?) için elinden gelen çabayı gösteriyordu. Oysa sanırım, Rumeli'deki Hıristiyan halkları içinde bize en az olumsuz bakan halktır Macarlar.

Türklerin Rumeli'den çıkarılmaları Türkler bakımından çok büyük acılarla dolu, çok kanlı bir öyküdür. Sanırım bu işler olurken "bizi hiç değilse Anadolu'da rahat bırakırlar" gibi bir avuntu içindeydi Türkler. Oysa Avrupalılar Anadolu için de yazıp çiziyorlardı. Onların gözünde Anadolu'nun gerçek sahibi Rumlar ve Ermenilerdi ve buraları, Türkleri dışlayarak, onların olmalıydı. Nitekim Sevr Antlaşması'yla istediklerinin bu olduğunu kafalarımıza dank ettirdiler. O günkü nüfus bileşimini hiçbir biçimde dikkate almadan Ege bölgesi, Yunanistan'a; Kuzeydoğu Anadolu, Ermenistan'a veriliyordu. Tabii, hayat ya da Fukuyama'nın deyimiyle 'tarih,' Sevr ile durmayacaktı. Süreç devam edecekti. Yavaş yavaş fırsatlar çıktıkça ya da çıkarıldıkça, Anadolu'nun öbür bölümleri de "gerçek" tarihsel sahiplerine, Rumlarla Ermenilere verilecekti. Atatürk ve arkadaşları Erzurum Kongresi'nde, daha Sevr ortada yokken, bu sap-

tamayı yapmışlardı: Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik kurmaya yönelik sayılacaktı.

İşte Atatürk Devrimi, Türklerin Anadolu ve Trakya'da kalmalarının çaresi, ilacıydı. Devrim yapılamazsa Sevr yeniden gündeme gelecekti. Atatürk'ün yaptığı saptamaya göre, Anadolu ve Trakya'da kalabilmemiz için Türklerin Avrupalılar denli üretken ve varlıklı, onlar denli eğitimli, kültürlü ve bilim sahibi olmaları gerekiyordu. Başka bir deyişle, Türkiye çağcıl (modern) bir toplum olmak zorundaydı. Ya kapitalist düzene geçmesi gerekiyordu ya da Aydınlanma Devrimi'ni gerçekleştirmesi zorunluydu. Bunların hepsi aşağı yukarı aynı anlama geliyordu ve Atatürk Devrimi bize bu kapı ya da kapıları açmıştır.

İkinci Cumhuriyetçi kardeşlerimizin iddia ettikleri gibi, ortaçağımızın, şeyhlik-ağalık düzenimizin 'keyfini' sürdürmek, yüzyıllar boyunca çağcıllığın tabandan gelmesini beklemek, işi evrime ve oluruna bırakmak 'lüksümüz' olamazdı. Batı emperyalizminin bu topraklarda gözü vardı çünkü. Venezüela, Arjantin, Kore, Endonezya, Küba, Mısır, Irak, Pakistan vb. gibi ülkeler de Batı emperyalizminin sömürü hedefleridir. Ama bu, ekonomiyi, hatta siyaseti ele geçirmekle sınırlıdır. Yoksa oranın halkına, siz defolun gidin, yerinize ben geliyorum ya da falancayı yerleştiriyorum denmemektedir. Oysa Filistin'de ve Osmanlı'nın Rumeli ve Anadolu topraklarında söz konusu olan, yerli Müslüman halkı yurtlarından kovmaktır.[3] Atatürk Devrimi Türklerin Anadolu ve Trakya'da kalabilmelerinin onsuz olmaz koşuludur.

Atatürk Devrimi'nin zorunluluğunu saptadıktan sonra, Atatürkçülüğün eğitimimizin temeli sayılması gereği apaçık ortaya çıkmaktadır. Nitekim öyle olmuştur.

3. Tarihten bir örnek de Arapların İspanya'da yedi, Sicilya'da iki yüzyıl kaldıktan sonra başlarına gelenlerdir. Bugün İspanya ya da Sicilya'da bir Arap köyü kalmış mıdır? İspanya ya da Sicilya kentlerinden birinde bir Arap mahallesinin varlığını duyan var mı?

Ne var ki, 1950'ye değin Atatürk Devrimi egemenken, o tarihten sonra başka bir dönemin başladığını görüyoruz. Bu, Kısmi Karşıdevrim Dönemidir. Bu çözümlemeye göre, artık Türkiye Cumhuriyeti Tarihini, söz konusu iki dönem halinde ele almak zorunludur. Kısmi Karşıdevrim Döneminde, İnönü'nün koşullar tamamlanmadan getirdiği çok-partili dizge yüzünden şeyhlik-ağalık düzeni siyasal yaşama egemen olmuştur. Şeyh ve ağaların desteği olmadan seçim kazanmak artık olanaklı değildir.[4] Sonuç olarak Aydınlanma Devrimi durdurulmuştur. Bütünsel kalkınmadan, maddi kalkınma modeline geçilmiştir. Halkevleri, Köy Enstitüleri kapatılmış, öğretmenlik ikinci sınıf meslek durumuna düşürülmüş, sayıları her yıl artan İmam-hatip okulları açılmış; zorunlu öğretim beş yılda kalakalmıştır.

Kısmi Karşıdevrimi gözlerden gizlemek için, biçimsel bir Atatürkçülük sürdürüldü ki, buna Tören Atatürkçülüğü diyoruz. Okullarda Atatürk sevgisi aşılanmaya devam edildi, Devrim Tarihi okutuldu. Ama aydınlanmanın gerekleri yerine getirilemez oldu. Eğitime, kültüre, bilime az para ayrıldı. Sınıf mevcutları şiştikçe şişti. Okullar kütüphaneden, kültür ve spor etkinlikleri için olanaklardan yoksun bırakıldı. Felsefe, toplumbilim, psikoloji, sanat dersleri göstermelik hale getirildi. Tarih, edebiyat kitapları gerici bir zihniyetle yazıldı; ortaya niteliksiz kitaplar çıktı. Programlara bol bol din ve ahlak dersi kondu. Ahlak derslerini felsefe öğretmenleri okutacak yerde, din öğretmenleri okuttu.

Daha kötüsü de olabilirdi ve olmuştur da. Kısmi Karşıdevrimin yarattığı birikim sonucunda, yeni bir gelişme başladı. Kısmi Karşıdevrim partileri yerine, on yıldır, Tam Karşıdevrim partileri iktidara gelmeye başladı. Tam Karşıdevrim, Şeriatın geri gelmesi, belki saltanat, hilafet ve eski yazının geri gelmesi demektir. Yani Tür-

4. S. Akşin, "Sırtımızdaki Yarım Yüzyıllık Kambur", *Teori*, Kasım 2004.

kiye'nin 'İran olması' söz konusudur. Şu anda iktidarda olan parti, "değiştiğini" iddia eden Şeriatçı, Tam Karşıdevrimci bir partidir. Tabii, bu hedefe yavaş yavaş, adım adım gidilmekte, belki daha büyük adımlar için fırsat kollanmakta ve hazırlığın tamam olduğu noktada birdenbire Türkiye'de bir İslam Devrimi olupbittisi gerçekleştirilmek istenmektedir.

Oysa gören gözler görüyor ki, Kısmi Karşıdevrim ve hele Tam Karşıdevrim, Batı'nın, Anadolu ve Trakya üzerindeki bin yıllık emellerini gerçekleştirmek için fırsat vermektedir. Sevr'in şu ya da bu biçimde yeniden hortlatılması ve o sürecin sürdürülmesi söz konusudur. Batı'nın bizi ademimerkeziyete, dağınıklığa ve parçalanmaya neden götürmek istediği apaçık bellidir. Türkiye'nin Kısmi Karşıdevrim sayesinde borca batırılmış ve borçkolik (bir borç daha almazsak ölürüz korkusu) olması, onlara bu olanağı vermektedir. Türkiye bugün bağımsızlığını önemli ölçüde yitirmiş bir devlet durumundadır.

Türkiye'nin silkinip, uçuruma doğru bu felaketli gidişten kurtulması gerekmektedir. Bunu sağlamak için nasıl bir siyasal program uygulamak gerektiğini geçenlerde yazdım.[5] Bu program Türkiye'yi yeniden Atatürk Devrimi yoluna sokabilecektir. Böylece, toplumsal gelişme düzeyimiz Avrupa'nınkine benzeyerek, bu topraklardan sürülme tehlikesini ortadan kaldırmış olacağız.

Şimdi de Atatürkçü yola giren bir iktidarın eğitim ve kültürde neler yapması gerektiğine bakalım. Her şeyden önce bambaşka programlar yapmak iddiasının yanlış ve yersiz bir 'ukalalık' olduğunun altını çizeyim. İşimiz kolaydır. Atatürk Devrimi otuz yıl boyunca

5. S. Akşin, "Ulusal Cepheyi Kurmanın Sırası Gelmiştir!, Attilla İlhan, *...Bir Millet Uyanıyor!..* (Ank., Bilgi, 2005). Bu yazımda önerdiğim ulusal cephe programı: 1. Türkiye bizimdir, bölünemez. 2. Borçlarımız kalkınmamıza engel olamaz. 3. Yeni, demokratik anayasa. 4. Parasız eğitim ve kültür. 5. Parasız sağlık. 6. Kalkınma seferberliği, işsizlikle savaşım. 7. KKTC yaşayacaktır.

sorun ve gereksinimleri tanılaya tanılaya (teşhis ede ede) görkemli bir program geliştirdi. O iki mucize kurum, Halkevleri ve Köy Enstitüleri, ilk on yılda yoktu. Biri ilk on yılın sonunda, öbürü ikinci on yılın sonunda ortaya çıktı. Amerika'yı yeniden keşfetmeye gereksinimimiz yok. Atatürk Devrimi Dönemin'deki uygulamaları yeniden hayata geçireceğiz.

Halkevleri yeniden açılacak! Hükümet, il merkezlerindeki Halkevlerini; yerel yönetimler, ilçe ve kent semtlerindeki Halkevlerini kuracak. Zamanında yapılmış olduğu gibi, Halkevleri demokratik olarak ve civardaki okul öğretmenlerinin yardımlarıyla yönetilecek. Hemen belirteyim, öğretmenlik yeniden birinci sınıf meslek olacak. Gençler öğretmen olmak için yarışacak. Bu sayede şimdiki çarpıklık giderilmiş olacak; temel bilimlerde, özellikle üniversitelerde, büyük bir canlanma, bir atılım gerçekleşecek.

Köy Enstitüleri, Köy ve Kent Enstitüleri olarak yeniden açılacak! Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenler, zamanındaki gibi, köy kalkınmasında önemli görevler üstlenecekler. Kooperatifçiliğe önayak olacaklar. Her köyde okul olacak. Üçüncü sınıfa kadar her çocuk kendi köyünde okuyacak. Taşımalı öğretim dördüncü sınıfta başlayacak. Bugün birçok köydeki terk edilmiş, hazin hava gidecek, canlanacaklar.

Kent Enstitüleri varoşların çocuklarını öğretmen, aydınlanma ve kalkınma önderi olarak yetiştirmeye özen gösterecek. Varoş kökenli öğretmenler, varoşların kalkınmasında önemli bir işlev görecekler dir.

Okullara gelince. Demin yazdığım gibi, öğretmenlik yeniden birinci sınıf meslek olacak. Zorunlu eğitim 12 yıl olacak. Sınıf mevcutları 30'u geçmeyecek. Her okulun işleyen bir kütüphanesi, başında bir kütüphanecisi olacak (üç sınıflı köy ilköğretim okulları dışında). Laboratuvarları, müzik, resim, tiyatro, elişleri, spor için olanakları olacak. Yazın okullar kapanmayacak, yaz okulu olarak devam

edecekler. Anaokulları bütün Türkiye'de yaygınlaştırılacak. İmam-hatip okulları imam-hatip gereksinimi kadar olacaktır. Böylece öğretim birliği yeniden sağlanacaktır.

Biraz da yükseköğretime girişten söz edelim. Yükseköğretim, büyük ölçüde ya da tümüyle olgunluk sınavına bağlı olacak. İşsiz kalacak dershane öğretmenleri okullara kazandırılacak. Lise sonrası iki yıllık meslek yüksekokulları iyice çoğaltılıp üniversiteye giremeyen, ama eğitimlerini sürdürmek isteyen lise mezunları açıkta bırakılmayacak.

Bütçenin en az % 20'si eğitim, kültür ve bilime ayrılacak. Kimse para yok demesin! Çünkü bugün nelere para bulunmuyor ülkemizde. Örneğin, iktidara gelenlerin ahbap çavuşu olan müteahhitleri daha da zengin etmek için beyhude yere yapılan yatırımlar son bulacak. Ankara-İstanbul otoyolu bile bugün çoğu zaman 'sinek avladığına ' göre, gerçek bir gereksinim durumuna gelinceye dek otoyol inşaatına son verilecektir. Gereksinim olan yerlerde çift yol ile yetinilecektir. Duyduğumuza göre Türkiye'de uçakların inip kalkmadığı yedi hava alanı varmış (biri Isparta olmak üzere). Böyle rezaletlere kesinlikle izin verilmeyecektir.

Şunu da belirtmek gerekir. Yeniden Atatürk Devrimi'nin yoluna girmiş bir Türkiye'de öncelik borç ödemek değil, Türkiye'yi ve Türk insanını kalkındırmak olacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Türkiye'de ortaçağa, şeyhlik-ağalık düzenine son vermek yalnız bir insanlık, bir demokrasi (eşitlik ve özgürlük) görevi değildir. Türklerin Trakya ve Anadolu'da kalabilmelerinin de bir gereğidir. Onun için mutlaka, ama mutlaka gerçekleştirilmelidir.

(Ulusal Eğitim Kurultayı, Ankara, 11-12 Haziran 2005)

Sina Akşin, 1937'de doğdu. 1955'te Robert Kolej'den, 1959'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. ABD'de Fletcher School of Law and Diplomacy'de Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans yaptı. 1968'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden "Son Çağ Tarihi Doktoru" unvanını aldı. 1969'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Türk Siyasal Hayatı Kürsüsü'nde asistan oldu. 1975'te doçent, 1989'da profesör unvanlarını aldı. 2004'te emekli oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ders vermeye devam etmektedir.

Sina Akşin, tanınmış tarihçilerimizdendir. Yakın tarihimizin uzmanı, ayrıca siyasal yaşamımızın gözlemcisi olarak dikkat çekici görüşlerin sahibidir.

Türkiye'nin çok tehlikeli bir noktaya geldiği bir sırada bu kitabın ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

